

HANDELSAGENTUR OCH KOMMISSION

SOU
1984:85

Ref

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

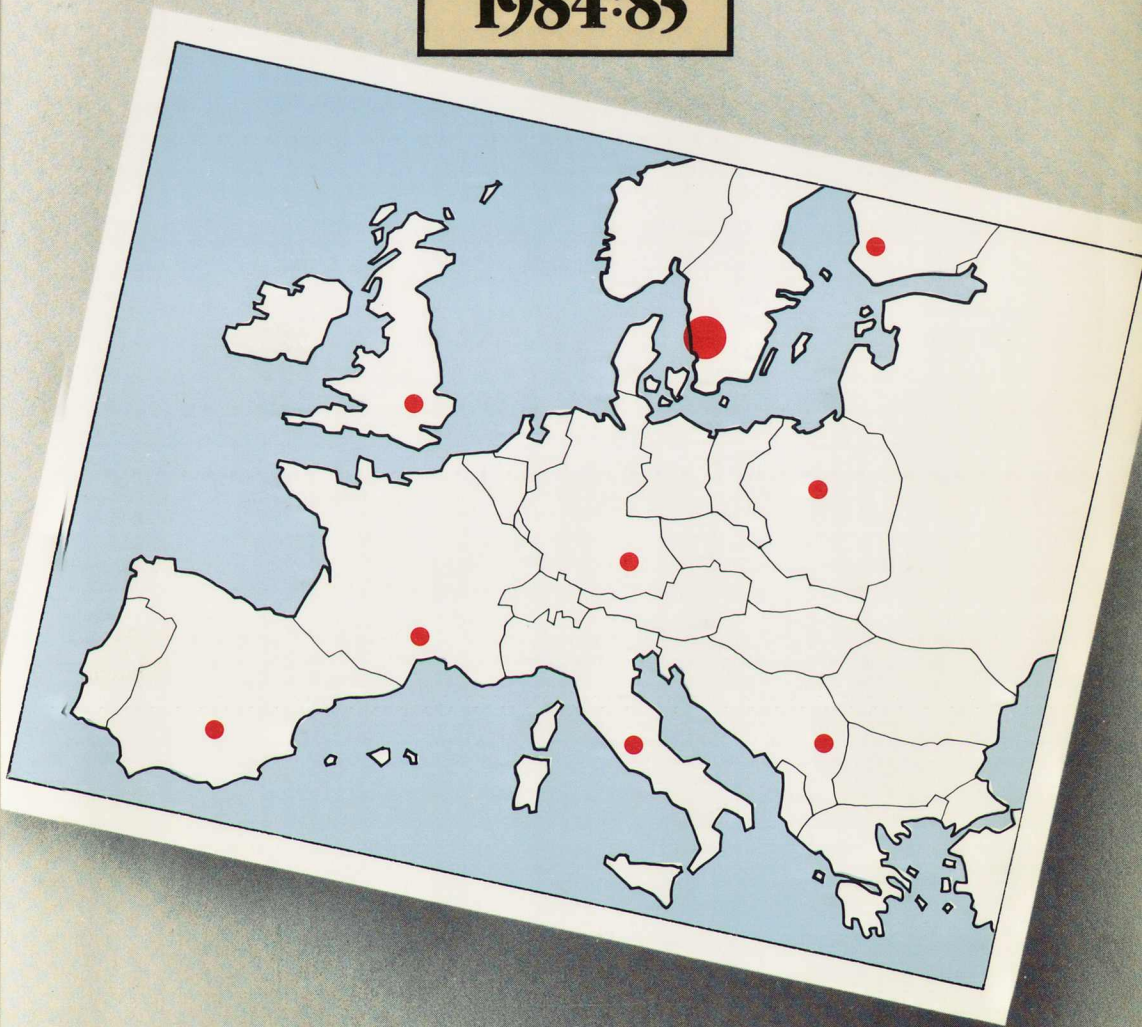
National Library
of Sweden

BETÄNKANDE AV
KOMMISSIONSLAGSKOMMITTÉN

HANDELSAGENTUR OCH KOMMISSION

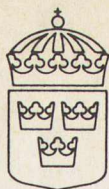
SOU
1984:85

Ref

BETÄNKANDE AV
KOMMISSIONSLAGSKOMMITTÉN

Statens offentliga utredningar

1984:85

Justitiedepartementet

Handelsagentur och kommission

Betänkande av kommissionslagskommittén
Stockholm 1984

Omslag Ad Sum/Magnus Günther

ISBN 91-38-08455-4

ISSN 0375-250X

Graphic Systems AB, Göteborg 1984

Till statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Den 26 oktober 1978 bemyndigade regeringen chefen för justitiedepartementet att tillkalla en kommitté med uppdrag bl. a. att göra en översyn av lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande.

Med stöd av detta bemyndigade tillkallades den 15 december 1978 som ledamöter i kommittén professor Kurt Grönfors, ordförande, numera kommunalrådet Joakim Ollén och riksdagsledamoten Stig Olsson.

Kommittén antog namnet kommissionslagskommittén.

Som sakkunniga har under huvuddelen av kommitténs arbete deltagit förbundsjuristen Öyvind Freszals, Sveriges Köpmanaförbund, förbundsjuristen Kerstin Gustafsson, Tjänstemännens Centralorganisation, direktören Hans Herrlin, Sveriges Industriförbund, direktören Lars Lindahl, Sveriges Grossistförbund, förbundsdirektören Christer Löfberg, Förbundet Sveriges Handelsrepresentanter, direktören Anders Müllern, Sveriges Industriförbund, direktören Jan Nordin, Svenska arbetsgivareföreningen och advokaten Herbert Söderlund, Sveriges Handelsagenters Förbund. Professor Torgny Håstad och universitetslektor Jan-Åke Nyström har medverkat i kommitténs arbete i egenskap av experter.

Till sekreterare i kommittén förordnades fr. o. m. den 15 februari 1979 numera hovrättsrådet Bertil Josefson.

Kommittén får härmed överlämna betänkandet Handelsagentur och kommission. I en delfråga har Stig Olsson reserverat sig mot majoritetens förslag. I samma fråga har Kerstin Gustafsson och Christer Löfberg var för sig avgett särskilda yttranden. I övrigt är betänkandet enhälligt och de sakkunniga och experterna har instämt i förslagen.

Av kommitténs arbete återstår att utreda vissa frågor kring s. k. kommissionärsbolag. I anslutning härtill kommer kommittén att lämna sitt slutliga förslag till bestämmelser i den del av den nya lagen som gäller rättsförhållandet till tredje man vid kommission.

Stockholm i november 1984

Kurt Grönfors

Joakim Ollén

Stig Olsson

/Bertil Josefson

Innehåll

<i>Förkortningar och litteratur</i>	11
<i>Författningsförslag</i>	13
<i>Sammanfattning</i>	23
1 <i>Bakgrund, direktiv m. m.</i>	29
1.1 Historik	29
1.2 Direktiven	32
1.3 Kommitténs arbete	35
2 <i>Gällande rätt</i>	37
2.1 KommL:s omfattning m. m.	37
2.2 Innehåll och utformning	38
2.3 Ingående av ett avtal	38
2.4 Rättigheter och skyldigheter vid agentur och kommission	39
2.4.1 Agentens och kommissionärens lojalitetsplikt	39
2.4.2 Agentens och kommissionärens informationsplikt	39
2.4.3 Agentens och kommissionärens vårdskyldighet	40
2.4.4 Huvudmannens skyldigheter	40
2.4.5 Skadeståndsskyldighet	40
2.4.6 Vederlagsformer m. m.	41
2.4.7 Allmänt om rätten till provision	41
2.4.8 Avsluts- och uppfyllelserekvisiten	41
2.4.9 Samband mellan uppdragstagarens åtgärder och avtalet	44
2.4.10 Avtal som ingås efter uppdragets upphörande	46
2.4.11 Provisionens storlek och beräkning	46
2.4.12 Provisionens förfallotid och provisionsnota	46
2.4.13 Ansvar del credere	47
2.4.14 Inkassouppdrag	48
2.4.15 Ersättning för utgifter	48
2.4.16 Säkerhetsrätt	48
2.5 Bestämmelser om upphörande av ett agentur- eller kommissionsavtal m. m.	50
2.5.1 Avtalstid och uppsägningstid	50
2.5.2 Möjligheten att alltid frånträda ett avtal i förtid	50
2.5.3 Rätten att frånträda ett avtal i förtid utan skadeståndsskyldighet	53
2.5.4 Upphörande i förtid med anledning av konkurs	53
2.5.5 Vederlag till uppdragstagaren i form av efterprovision	54

2.5.6	Uppdragstagarens rätt till ersättning för investeringar . . .	56
2.5.7	Skyldighet att tillvarata huvudmannens intresse under en övergångstid	57
2.5.8	Återlämnande av huvudmannens egendom. Säkerhets- rätt	57
2.5.9	Upphörande av en handelsresandes anställningsavtal	57
2.6	Bestämmelser om agentens behörighet och huvudmannens förhållande till tredje man	57
2.7	Särskilda bestämmelser om kommission	60
2.7.1	Ansvar för fullgörandet av en affär	60
2.7.2	Kommissionärens redovisningsskyldighet	60
2.7.3	Kommissionärens skyldigheter när förhållandena ändras och när köpeskillingen fastställs	61
2.7.4	Kommissionärens undersökningsskyldighet	62
2.7.5	Avvisning av ett avtal	62
2.7.6	Kommissionärens rättigheter	63
2.7.7	Kommissionärens panträtt	64
2.7.8	Allmänt om självinträde	64
2.7.9	Rätt till självinträde	65
2.7.10	Bestämmande av priset	65
2.7.11	Övriga frågor om självinträde	66
2.7.12	Fondkommissionärs rätt till självinträde m. m.	66
2.7.13	Äganderättens övergång (separationsrätt)	67
2.7.14	Kommissionärens legitimation att förfoga över varor . . .	68
2.7.15	Tredje mans rätt att utöva fordringsrätt i anledning av ett avtal	68
2.7.16	Kommissionärens rätt att utöva fordringsrätt mot tredje man i anledning av ett avtal	69
2.7.17	Huvudmannens rätt att själv inträda i ett avtal	70
2.7.18	Förbud mot utmätning	70
2.7.19	Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till kommissionären	71
2.7.20	Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till huvudmannen	71
2.7.21	Tredje mans rätt till kvittning	71
2.8	Handelsresande	71
2.9	Ensamåterförsäljare	72
3	<i>Standardavtal</i>	75
3.1	Avtalets omfattning	76
3.2	Uppdragstagarens skyldigheter	76
3.3	Huvudmannens skyldigheter	77
3.4	Agentens provision	77
3.5	Avtalstid och avtalets upphörande	78
3.6	Övriga bestämmelser	79
4	<i>Överväganden och förslag</i>	81
4.1	Inledning	81

4.2	Kommissionären	81
4.3	Agenten, handelsresanden och platsförsäljaren	84
4.4	Ensamåterförsäljaren	86
4.5	Lagförslagets omfattning och utformning	87
4.6	Närmare om begreppet handelsagent (agent)	89
4.6.1	Försäljning eller både försäljning och inköp?	89
4.6.2	Objektet för agentens verksamhet	90
4.6.3	Agentens uppdrag	91
4.6.4	Självständig – anställd, näringsidkare	91
4.6.5	Typen av uppdrag	94
4.6.6	Begreppet handelsagent (agent) i lagförslagets mening	95
4.7	Närmare om begreppet kommissionär	95
4.7.1	Försäljning och inköp eller endast försäljning?	96
4.7.2	Objektet för kommissionärens verksamhet	96
4.7.3	Kommissionärens uppdrag	97
4.7.4	Typen av uppdrag	97
4.7.5	Begreppet kommissionär i lagförslagets mening	98
4.8	Förhållandet till avtal samt till handelsbruk och annan sedvänja	98
4.9	Ingående av ett agentur- eller kommissionsavtal	100
4.10	Bestämmelser om parternas rättigheter och skyldigheter vid agentur och kommission	102
4.10.1	Allmänt	102
4.10.2	Agentens och kommissionärens lojalitetsplikt	103
4.10.3	Agentens och kommissionärens informationsplikt	105
4.10.4	Agentens och kommissionärens vårdskyldighet m. m.	108
4.10.5	Huvudmannens lojalitetsplikt	110
4.10.6	Skyldighet för huvudmannen att tillhandahålla vissa saker	111
4.10.7	Huvudmannens informationsplikt	111
4.10.8	Skadeståndsskyldighet	114
4.10.9	Rätt till provision	117
4.10.10	Provisionens storlek och beräkning	121
4.10.11	Provisionens förfallotid och provisionsnota	122
4.10.12	Ansvar del credere	126
4.10.13	Inkassouppdrag	126
4.10.14	Ersättning för utgifter	127
4.10.15	Säkerhetsrätt	127
4.11	Bestämmelser om upphörande av ett agentur- eller kommissionsavtal	129
4.11.1	Avtalstid och uppsägningstid	129
4.11.2	Ett tidsbestämt avtals upphörande	130
4.11.3	Förlängning av avtalet utan uttrycklig överenskommelse	130
4.11.4	Klausul om uppsägning och automatisk förlängning	132
4.11.5	Upprepade förlängningar av ett tidsbestämt avtal	132
4.11.6	Uppsägning av ett avtal som gäller tills vidare	133
4.11.7	Rätt att häva avtalet på grund av medkontrahentens avtalsbrott	135
4.11.8	Rätt att frånträda avtalet i förtid på grund av vägande skäl	140

4.11.9	Hävning och förtida frånträdande skall göras utan oskäligt uppehåll	143
4.11.10	Skadeståndsskyldighet på grund av oberättigat förtida frånträdande	144
4.11.11	Rätt till skadestånd vid hävning på grund av medkontra- hentens culpösa avtalsbrott	146
4.11.12	Rätten till skadestånd är tvingande till uppdragstagarens förmån	147
4.11.13	Allmänt om ersättning till agenten vid uppdragets upphörande	147
4.11.14	Efterprovision eller avgångsvederlag?	149
4.11.15	Rätt till avgångsvederlag och storleken därav	151
4.11.16	Skyldighet att göra anspråket på avgångsvederlag gällande inom viss tid	153
4.11.17	Undantag från rätten till avgångsvederlag	153
4.11.18	Skall rätten till ersättning för investeringar behållas?	154
4.11.19	Skyldighet att tillvarata huvudmannens intresse under en övergångstid	155
4.11.20	Återlämnande av huvudmannens egendom. Säker- hetsrätt	155
4.12	Agentens behörighet och huvudmannens förhållande till tredje man	156
4.13	Allmänt om kommission	158
4.13.1	Allmänt om rättigheter och skyldigheter	160
4.13.2	Ansvar för fullgörandet av en affär	162
4.13.3	Kommissionärens redovisningsskyldighet	163
4.13.4	Avvisning av ett avtal	164
4.13.5	Kommissionärs stoppningsrätt	165
4.13.6	Kommissionärens rättigheter i övrigt	165
4.13.7	Självintråde	166
4.14	Avtalets upphörande	167
4.15	Rättsförhållandet till tredje man vid kommission	168
4.15.1	Äganderättens övergång (separationsrätt)	168
4.15.2	Kommissionärens legitimation att förfoga över varorna	168
4.15.3	Rättsliga följder av att en kommissionär ingått avtal med tredje man	170
4.15.4	Tredje mans fordringsrätt med anledning av ett avtal med en kommissionär	175
4.15.5	Fordringsrätten mot tredje man med anledning av dennes avtal med en kommissionär	176
4.15.6	Förbud mot utmätning	177
4.15.7	Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till kommissionären	178
4.15.8	Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till huvud- mannen	178
4.15.9	Rätt till kvittning	179
4.15.10	Preliminärt förslag till lagtext	180
4.16	Handelsresande	182

4.17 Förslaget till EG-direktiv	184
4.18 Ensamåterförsäljning	185
4.19 Ikraftträdande	187
4.20 Följändringar	187
4.21 Övriga frågor	187
<i>Reservation och särskilda yttranden</i>	<i>189</i>
<i>Bilaga 1 Agenträtten i några främmande rättssystem</i>	<i>192</i>
<i>Bilaga 2 Avtalsmall för ensamåterförsäljningsavtal</i>	<i>213</i>

Förkortningar och litteratur

Vissa förkortningar

AvtL	Lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BGH	Bundesgerichtshof
CDH	Centralvereinigung Deutscher Handelsvertreter- und Handelsmakler-Verbände
Dir	utredningsdirektiv
EG	Europeiska Gemenskaperna
FJFT	Tidskrift utg av Juridiska Föreningen i Finland
FKommL	Fondkommissionslagen (1979:748)
FSH	Förbundet Sveriges Handelsrepresentanter
HA 82	Nordiskt Handelsagentavtal
HD	Högsta domstolen
HGB	Handelsgesetzbuch
HVR	Handelsvertreterrecht – Entscheidungen und Gutachten
IUCAB	International Union of Commercial Agents and Brokers
KommL	Lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelresande
KöpL	Lagen (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom
LU	Lagutskottet
Mot	motion
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, Avd I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, Avd II
NRt	Norsk Retstidende
OLG	Oberlandesgericht
Prop	proposition
RG	Rettens Gang
Rskr	Riksdagens skrivelse
SFS	Svensk författningssamling
SGF	Sveriges Grossistförbund
SHF	Sveriges Handelsagenters Förbund
SHT	Sø- og Handelsrets-Tidende
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidsskrift for rettsvitenskap
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen
UNCITRAL	Förenta Nationernas kommission för internationell handelsrätt
UNIDROIT	Internationella institutet i Rom för unifisering av privaträtten
VRP	Voyageurs représentants placiers

Litteratur som citeras i förkortad form:

Bengtsson	Bengtsson, Bertil, Särskilda avtalstyper I, 2 uppl. (1976)
Bergström	Bergström, Svante, Om semesterlön och provision, Uppsala universitets årsskrift 1954:6
Bowstead	Bowstead W., Bowstead on Agency, 14 ed by FMB Reynolds and BJ Davenport, London 1976
Gadde & Eklund	Gadde, E. och Eklund, R., Lagen om kommission, handelsagentur och handelsresande, 3 uppl. (1952)
Håstad	Håstad, Torgny, Sakrätt avseende lös egendom (1982)
Instilling	Instilling om endringer i Lov om kommission, handelsagentur og handelsreisende av 30. juni 1916 (1970)
Lando	Lando, Ole, Udenrigshandelens kontrakter, 3 uppl, Köpenhamn 1981
Nial	Nial, H., Om handelsbolag och enkla bolag (1983)
Sandvik	Sandvik, Tore, Handelsagentur og andre mellommannsforhold i varehandelen, Oslo 1971
Tiberg	Tiberg, Hugo, Mellanmansrätt, 6 uppl. (1982)

Författningsförslag

1. Förslag till Lag om handelsagentur och kommission

Härigenom föreskrivs följande.

1 kap. Allmänna bestämmelser

1 § Med handelsagent (agent) förstås i denna lag en näringsidkare som på grund av avtal med annan, huvudmannen, åtagit sig att för dennes räkning varaktigt verka för avsättning av varor genom att uppta anbud till huvudmannen eller i dennes namn sluta avtal om försäljning av varor (handelsagentur).

2 § Med kommissionär förstås i denna lag en näringsidkare som på grund av avtal med annan, huvudmannen, åtagit sig att för dennes räkning men i eget namn sluta avtal om försäljning eller inköp av varor (kommission).

3 § Lagens bestämmelser tillämpas inte om annat följer av avtalet eller bruk som har utbildats mellan parterna eller av handelsbruk eller annan sedvänja.

Att i vissa fall avtal, bruk eller sedvänja inte gäller framför denna lag är särskilt stadgat här nedan.

4 § Skall någon enligt denna lag lämna annan ett meddelande och har meddelandet avsänts på ett ändamålsenligt sätt, har den förstnämnde fullgjort vad som åligger honom även om meddelandet försenas, förvanskas eller inte kommer fram.

2 kap. Handelsagentur

Agentens skyldigheter

5 § Agenten skall vid uppdragets fullgörande med omsorg tillvarata huvudmannens intresse.

6 § Agenten skall lämna huvudmannen upplysningar om sådana omständigheter av betydelse för uppdragets fullgörande som han känner till. Särskilt skall han upplysa om anbud som avgetts eller upptagits och avtal som ingåtts.

7 § Agenten skall väl vårda varor och annat som tillhör huvudmannen och

som är i agentens besittning. Det åligger agenten att hålla erforderlig sakför-säkring. Huvudmannens varor skall hållas avskilda från andra varor.

8 § Har agenten rätt att ta emot betalning för sålda varor är han skyldig att hålla mottagna medel avskilda och avge redovisning för sitt uppdrag.

Huvudmannens skyldigheter

9 § Huvudmannen skall ge agenten den hjälp och det stöd som uppdragets utförande skäligen påkallar.

10 § Huvudmannen skall tillstålla agenten det material som skäligen erford-ras för uppdragets fullgörande såsom prover, mönster, broschyrer och pris-listor.

11 § Huvudmannen skall lämna agenten upplysningar om sådana omstän-digheter av betydelse för uppdragets fullgörande som han känner till, särskilt vad angår planering av tillverkningen och marknadsföringen. Han skall utan dröjsmål underrätta agenten om han förutser en väsentlig ändring av verk-samhetens art eller omfattning i förhållande till vad agenten skäligen kunnat förvänta sig.

Huvudmannen skall utan oskäligt uppehåll meddela agenten, om han antar eller avslår ett anbud som agenten tillstållt honom.

Skadeståndsskyldighet

12 § Har huvudmannen eller agenten vårdslöst underlåtit att fullgöra någon skyldighet enligt agenturavtalet eller denna lag, skall han ersätta den andre den skada som uppkommit därav.

Den som vill kräva skadestånd skall meddela den andre detta utan oskäligt uppehåll efter det han insett eller bort inse försummelsen och den därav föranledda skadan. Gör han inte detta förlorar han sin rätt till skadestånd.

Vad som föreskrivs i det andra stycket gäller inte om den andre handlat i strid med tro och heder eller grovt vårdslöst.

Provision m. m.

13 § Agenten är berättigad till provision på de avtal, som ingås under uppdragstiden, om avtalet kan anses ha kommit till stånd genom agentens medverkan.

Har agenten ensamrätt till ett visst område eller en viss kundkrets har agenten rätt till provision på avtal som utan hans medverkan sluts med köpare inom området eller kundkretsen under uppdragstiden.

14 § Agenten har rätt till provision om ett anbud till sådant avtal, som avses i 13 §, kommit huvudmannen eller agenten till handa under uppdragstiden men avtalet ingåtts därefter.

Har köparens anbud inkommit och avtalet ingåtts efter uppdragets upphö-rande har agenten rätt till provision om han förberett avtalet och detta kommit till stånd huvudsakligen genom hans medverkan under uppdrags-tiden.

En tillträdande agent utan ensamrätt har inte rätt till provision på ett avtal om den avgående agenten är berättigad därtill enligt andra stycket, såvida det inte med hänsyn till omständigheterna är skäligen att provisionen delas mellan dem.

15 § Har tredje man inte betalat priset eller betalat endast del därav och beror underlåtenheten inte av huvudmannen eller av händelse för vilken denne bär risken förlorar agenten rätten till provision på det belopp som inte erlagts.

Har huvudmannen överenskommit med tredje man om återgång av avtalet eller om ändring av villkoren för avtalet och uteblir betalningen helt eller delvis till följd härav, inverkar detta inte på agentens rätt till provision.

16 § Om provisionens storlek inte är avtalad skall den bestämmas efter vad som är skäligen med hänsyn till vad som brukar utgå för uppdrag av samma eller motsvarande slag samt omständigheterna i övrigt.

17 § Provisionen skall beräknas på fakturans belopp efter avdrag för omkostnader för transport, förpackning, försäkring, skatt och andra liknande merkostnader under förutsättning att dessa kostnader angetts särskilt i fakturan. Avdrag görs inte för kontant- eller kassarabatt.

18 § Provisionen skall utbetalas inom en månad efter utgången av den kalendermånad i vilken avtalet med tredje man fullgjorts eller bort fullgöras av huvudmannen. Inom samma tid har agenten rätt att få en provisionsnota upptagande dels provisionsbeloppen från den gångna månaden, dels de avtal från vilka provisionen härrör.

Finns det anledning till antagande att huvudmannens uppgifter i provisionsnotan är oriktiga har agenten rätt att granska huvudmannens bokföring genom en auktoriserad revisor eller en godkänd revisor. Denna rätt får inte utövas om uppgifterna kan införskaffas på annat sätt. Agenten kan inte med bindande verkan avstå från denna rätt.

Har agenten helt eller delvis förlorat sin rätt till provision för ett avtal skall provisionsnotan innehålla uppgift om skälet därtill. Huvudmannen får i en senare nota tillgodoföra sig eller kräva åter det som betalats för mycket.

19 § Har agenten genom avtal med huvudmannen förbundit sig att gentemot denne svara för att tredje man fullgör sin betalningsskyldighet på grund av avtal som slutits av agenten eller som på annat sätt tillkommit genom hans medverkan (ansvar del credere), svarar agenten för en sådan förbindelse såsom för egen skuld.

För ett åtagande att stå ansvar del credere har agenten rätt till särskild gottgörelse. Denna skall utbetalas inom en månad efter utgången av den kalendermånad i vilken avtalet med tredje man ingicks.

20 § Har agenten genom avtal med huvudmannen åtagit sig att ta emot betalning för sålda varor har han rätt till särskild gottgörelse, såvida det inte är avsett att denna ersättning skall ingå i agentens provision.

21 § Agenten bär de utgifter, som är normala för hans verksamhet. Uppkommer fråga om särskilda utgifter har agenten att samråda med huvudmannen om vem som skall bära dessa kostnader. Har samråd inte kunnat äga rum är agenten berättigad till ersättning av huvudmannen under förutsättning att utgifterna varit skäligen påkallade för uppdragets behöriga fullgörande.

22 § Om agenten inte i rätt tid fått sin provision eller annan ersättning av huvudmannen eller kan det skäligen befaras att han inte kommer att få den, har agenten rätt att innehålla huvudmannens varor, prover, mönster och handlingar. Vidare har agenten rätt att innehålla vad han med stöd av uppdraget uppburit av tredje man.

Rätten upphör när huvudmannen ställt säkerhet för fordringen.

Avtalsvillkor som inskränker eller upphäver rättigheten enligt denna bestämmelse är inte gällande mot agenten.

23 § Har huvudmannen inte inom tre månader från förfallodagen betalat sin skuld är agenten berättigad att försälja de varor han innehållit eller ta ut sin fordran ur de medel som innehållits. För försäljning skall gälla det som stadgas i lagen (0000:000) om rätt att sälja saker som inte har hämtats.

Avtalsvillkor som inskränker eller upphäver rättigheten enligt denna bestämmelse är inte gällande mot agenten.

24 § Agenten förlorar sin rätt till provision, om han inte inom ett år från avtalets upphörande meddelar huvudmannen att han kräver sådant vederlag.

Avtalets upphörande

25 § Ett agenturavtal, som ingåtts för viss tid, upphör vid avtalstidens slut. Om parterna efter utgången av en bestämd avtalstid enligt uttrycklig överenskommelse eller i samförstånd fortsätter agenturförhållandet, anses avtalet förlängt att gälla tills vidare. Detsamma gäller om ett tidsbestämt avtal enligt villkor däri skall uppsägas för att upphöra vid avtalstidens utgång, och sådan uppsägning uteblir.

26 § Ett agenturavtal, som ingåtts för viss tid och som förlängts vid minst två tillfällen, upphör vid avtalstidens slut men bara om det dessförinnan sagts upp och uppsägningstiden enligt det tredje stycket löpt ut.

Ett agenturavtal, som gäller tills vidare, får uppsägas att upphöra efter den uppsägningstid som anges i det tredje stycket.

Uppsägningstiden är sex månader räknat från utgången av den kalendermånad då uppsägningen skedde. Agenten kan inte med bindande verkan avstå från denna rätt till uppsägningstid.

27 § En part får häva ett agenturavtal om medkontrahenten inte uppfyllt sina avtalsenliga förpliktelser och detta förhållande är av väsentlig betydelse för honom.

Vardera parten får frånträda agenturavtalet i förtid om vägande skäl påkallar detta. Med vägande skäl avses att förutsättningarna för avtalets fullgörande i det särskilda fallet väsentligt rubbats till följd av omständighet

såsom sjukdom, konkurs, nedläggning eller annan genomgripande förändring av verksamheten, införsel- eller utförselbud eller annat ingripande av myndighet.

Hävning eller frånträdande i förtid skall ske utan oskäligt uppehåll sedan parten måste antas ha fått kännedom om det som åberopas. Gör parten inte detta förlorar han sin rätt att häva eller frånträda i förtid.

28 § Den som häver eller frånträder ett agenturavtal i förtid utan att vara berättigad därtill enligt 27 § är skyldig att ersätta medkontrahenten dennes förlust därav.

Den som häver ett agenturavtal på grund av att medkontrahenten vårdslöst underlåtit att fullgöra sina avtalsenliga förpliktelser har rätt till ersättning för sin förlust. Denna rätt till ersättning föreligger också om en part frånträder ett agenturavtal i förtid till följd av att medkontrahenten försatts i konkurs.

En agent kan inte med bindande verkan före agenturavtalets upphörande avstå från sin rätt till ersättning enligt denna paragraf.

29 § När agenturavtalet upphör har agenten rätt till avgångsvederlag, om han tillfört huvudmannen bestående värden såsom nya kunder eller ökad försäljning till den befintliga kundkretsen.

Värdet av vad agenten tillfört huvudmannen skall anses motsvara sex månaders provision, beräknad efter ett genomsnitt av månadsprovisioner under de sista fem åren eller den kortare tid uppdraget varat. Kan det visas att värdet är väsentligt större eller mindre skall avgångsvederlaget ökas till högst tolv månaders provision eller minskas eller helt utebli.

En agent kan inte med bindande verkan före uppsägning avstå från rätten till det avgångsvederlag, som nu angetts.

30 § Agenten förlorar sin rätt till avgångsvederlag, om han inte inom ett år från avtalets upphörande meddelar huvudmannen att han kräver sådant vederlag.

31 § Har agenturavtalet upphört skall agenten, intill dess huvudmannen själv kan bevaka sina intressen, vidta sådana åtgärder som är nödvändiga för att skydda huvudmannen mot förlust, om det inte därav uppkommer betydande kostnader, olägenheter eller ekonomisk risk för agenten.

32 § När agenturavtalet upphört skall agenten till huvudmannen återlämna varor, prover, mönster och handlingar som han mottagit för uppdragets fullgörande. Agenten har dock rätt att såsom säkerhet innehålla och försälja huvudmannens egendom i enlighet med 22 och 23 §§.

Agentens behörighet och huvudmannens förhållande till tredje man

33 § En agent är behörig att på sin huvudmans vägnar sluta avtal endast om han särskilt befullmäktigats till detta.

Vid hemförsäljning finns särskilda bestämmelser i hemförsäljningslagen (1981:1361).

34 § Har en agent på huvudmannens vägnar slutit avtal utan erforderlig behörighet skall huvudmannen meddela tredje man om han inte godkänner avtalet. Meddelandet skall lämnas utan oskäligt uppehåll sedan han genom agenten eller tredje man fått kännedom om avtalet. Gör huvudmannen inte detta är han bunden av avtalet.

35 § Vill huvudmannen inte anta ett köpeanbud, som agenten insänt eller som anbudsgivaren till följd av agentens verksamhet tillställt honom, skall han underrätta anbudsgivaren härom. Denna underrättelse skall lämnas utan oskäligt uppehåll sedan han fått kännedom om anbudet. Gör han inte detta är anbudet antaget.

Det sagda gäller inte om ett villkor vid förhandlingarna mellan agenten och anbudsgivaren varit att anbudet skall förfalla om det inte uttryckligen antas.

36 § Har tredje man avgett ett köpeanbud till agenten och har denne insänt det till huvudmannen har anbudsgivaren samma rätt att hos huvudmannen återkalla anbudet som skulle ha tillkommit honom om han själv insänt anbudet.

Det sagda gäller inte om annat följer av vad som förekommit mellan anbudsgivaren och agenten.

37 § Har en köpare, som är näringsidkare, av huvudmannen efter förda förhandlingar fått antagande svar eller bekräftelse och anser han att beskedet avviker från vad han i och för sin rörelse överenskommit med agenten skall han utan oskäligt uppehåll underrätta huvudmannen härom. Gör köparen inte detta har han godkänt ett avtal med det innehåll beskedet från huvudmannen utvisar.

Det sagda gäller inte om huvudmannen insåg eller bort inse att något anbud inte avgetts eller avtal inte ingåtts eller att innehållet blivit oriktigt anført.

38 § Endast om en agent befullmäktigats särskilt har han rätt att ta emot betalning för sålda varor eller efter avtalets ingående medge anstånd med betalningen eller nedsättning i priset eller annan ändring i avtalet.

Har agenten utan att ha haft behörighet därtill tagit emot betalning för varor, som blivit försålda genom hans medverkan eller inom ett sådant område eller sådan krets där han har ensamrätt, skall huvudmannen meddela köparen att han inte godkänner betalningen. Meddelandet skall lämnas utan oskäligt uppehåll sedan huvudmannen från agenten eller köparen fått kännedom om betalningen. Gör huvudmannen inte detta skall han anses ha godkänt denna.

Vid hemförsäljning finns särskilda bestämmelser i hemförsäljningslagen (1981:1361).

39 § En agent är behörig att på huvudmannens vägnar ta emot ett meddelande om fel eller brist i varan eller om dröjsmål med dess avlämnande liksom annat meddelande angående uppfyllelsen om avtalet slutits genom hans medverkan eller inom ett sådant område eller sådan krets där han har

ensamrätt. Endast om agenten befullmäktigats särskilt har han rätt att träffa något avgörande i anledning av ett sådant meddelande.

3 kap. Kommission

Avtalets ingående

40 § Har en kommissionär av någon med vilken han står i affärsförbindelse fått anmodan att utföra ett uppdrag som faller inom området för hans verksamhet och vill han inte utföra uppdraget skall han utan oskäligt uppehåll underrätta den andre härom. Gör kommissionären inte detta har han åtagit sig uppdraget.

Rättigheter och skyldigheter

41 § Kommissionären skall vid uppdragets fullgörande med omsorg tillvarata huvudmannens intresse. Har huvudmannen föreskrivit ett lägsta pris vid försäljningen till tredje man eller ett högsta pris vid inköp (limitum) och kan detta pris inte uppnås skall kommissionären begära anvisningar från huvudmannen eller i brådskande fall förfara på ett lämpligt sätt. Ifall omständigheterna vid avtalets ingående medger det skall kommissionären betinga sig ett mer fördelaktigt pris än vad som föreskrivits i limitum.

Beträffande övriga rättigheter och skyldigheter vid kommission gäller vad som sägs i 6 och 7 §§, 9 och 10 §§, 11 § första stycket, 12 och 13 §§, 14 § första och andra styckena dock endast om uppdraget är varaktigt, 15–17 §§, 19 § och 21–24 §§ om rättigheter och skyldigheter vid agentur.

42 § Kommissionären är inte skyldig att för huvudmannen uppge vem som är tredje man såvida inte skyldighet därtill följer av stadgandet i [54 §]. Har kommissionären inte uppgett tredje mans namn är huvudmannen berättigad att av kommissionären kräva avtalets fullgörande.

43 § Kommissionären är skyldig att hålla mottagna medel avskilda och att avge redovisning för sitt uppdrag.

44 § Vad i 39 och 41 §§ lagen (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom samt 166 § sjölagen (1891:35 s. 1) är stadgat om en säljares rätt att hindra att gods lämnas ut till en köpare eller i visst fall kräva det åter av köparens borgenärer gäller även där en kommissionär sänt varor, som han haft till försäljning, tillbaka till huvudmannen och denne befinner sig på sådant obestånd som i nämnda paragrafer sägs. Har kommissionären utnyttjat denna rätt är han berättigad att sälja varorna på sätt som anges i 23 §.

Det som sägs i första stycket gäller också där en kommissionär till sin huvudman sänt varor, som inköpts för huvudmannens räkning.

Självintråde

45 § En kommissionär är berättigad att för egen räkning inträda som köpare (självintråde) när det följer av avtalet eller bruk som har utbildats mellan

parterna eller av handelsbruk eller annan sedvänja. Kommissionären har därvid rätt till provision och annan ersättning.

46 § Om en kommissionär felaktigt och mot bättre vetande uppgett att ett uppdrag är utfört är han skyldig att fullgöra det om huvudmannen påkallar detta. Fullgörandet sker därigenom att självinträde anses ha skett då uppgiften gavs.

Avtalets upphörande

47 § Då ett varaktigt kommissionsavtal skall upphöra gäller det som stadgas i 25–32 §§ om upphörande av ett agenturavtal.

Rättsförhållandet till tredje man

Till detta sista avsnitt av lagen har kommittén utarbetat ett preliminärt förslag till lagtext. Förslaget redovisas i avsnitt 4.15.10 i kommitténs överväganden och förslag. Ett slutligt ställningstagande i dessa delar förutsätter en utredning om de sakrättsliga problemen inkl. kvittningsfrågor. Denna utredning återstår som avslutande del av kommitténs uppdrag. Om det önskas ett snabbt ikraftträdande av kommitténs förslag i övrigt kan bestämmelserna i 53–64 §§ KommL inarbetas i den nya lagen i avvaktan på det tillkommande utredningsarbetet.

-
1. Denna lag träder i kraft den
 2. Genom lagen upphävs lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande.
 3. Den upphävda lagen tillämpas i ytterligare två år i fråga om de agentur- eller kommissionsavtal som ingåtts före den nya lagens ikraftträdande.

2. Förslag till

Lag om ändring i hemförsäljningslagen (1981:1361)

Härigenom föreskrivs att 12 § hemförsäljningslagen (1981:1361) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §

Anlitar näringsidkaren ett ombud, skall denne alltid anses behörig att handla på näringsidkarens vägnar när det gäller att ingå avtal som avses i denna lag, att utfästa förmåner som är avsedda att ingå i ett sådant avtal samt att ta emot betalning för näringsidkarens räkning. Näringsidkaren kan inte till nackdel för konsumenten inskränka denna behörighet.

Om handelsagentur och handelsresande finns särskilda bestämmelser i lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande.

Denna lag träder i kraft den

3. Förslag till Lag om ändring i fondkommissionslagen (1979:748)

Härigenom föreskrivs att 2 § fondkommissionslagen (1979:748) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Om annat ej följer av denna lag, gäller för fondkommissionsrörelse bestämmelserna om *handelskommission* i lagen (1914:45) om *kommission*, *handelsagentur* och *handelsresande*.

Om annat ej följer av denna lag, gäller för fondkommissionsrörelse bestämmelserna om *kommission* i lagen (0000:000) om *handelsagentur* och *kommission*.

Denna lag träder i kraft den

4. Förslag till Lag om ändring i lagen (1908:129 s. 1) med vissa bestämmelser om handel med fondpapper

Härigenom föreskrivs att i 2 § ordet "(kommittenten)" skall bytas ut mot "(huvudmannen)" och att i 4 § orden "kommittentens" och "kommittent" skall bytas ut mot "huvudmannens" resp. "huvudman".

Denna lag träder i kraft den

5. Förslag till Lag om ändring av konkurslagen (1921:225)

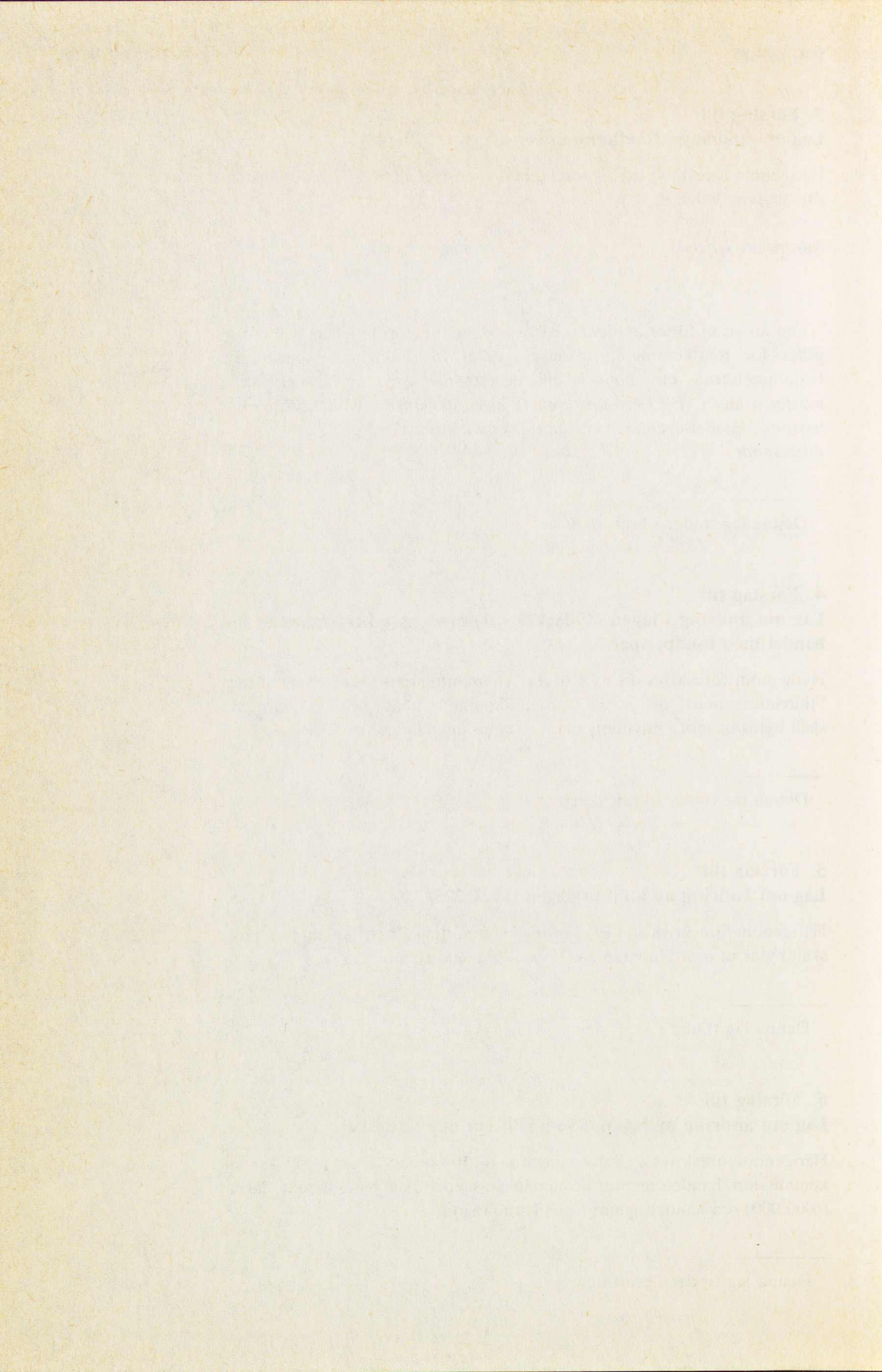
Härigenom föreskrivs att i 194 § orden "kommittents" och "kommittentens" skall bytas ut mot "huvudmans" resp. "huvudmannens".

Denna lag träder i kraft den

6. Förslag till Lag om ändring av lagen (1968:430) om mervärdeskatt

Härigenom föreskrivs att i anvisningarna till 10 § orden "lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande" skall bytas ut mot "lagen (0000:000) om handelsagentur och kommission".

Denna lag träder i kraft den

Sammanfattning

Genom de ändringar, som gjordes i KommL under 1970-talet, förstärktes kommissionärernas, agenternas och handelsresandenas rättsliga ställning vid uppdragets slut. Det visade sig emellertid att dessa ändringar inte var tillräckligt långtgående och att det alltjämt fanns brister i dessa uppdragstagares rättsskydd när avtalet upphörde. På grund härav gjordes det framställningar i olika sammanhang med begäran om att en ny översyn skulle göras av lagen. Dessa framställningar utmynnade i att kommittén tillsattes.

Enligt direktiven har den främsta uppgiften för kommittén varit att få till stånd en tidsenlig lagstiftning rörande de rättsförhållanden som regleras i KommL. Översynen har inte varit begränsad till att avse någon viss del av lagen. Den har gällt såväl lagstiftningens sakliga innehåll som dess språkliga och redaktionella utformning.

Kommitténs förslag innebär i huvudsak följande.

Lagförslagets omfattning

Lagförslaget innehåller huvudsakligen två avsnitt av vilka det ena handlar om handelsagentur (agentur) och det andra om det som närmast skall jämföras med handelskommission och som i lagförslaget kallas kommission. Det har visat sig att institutet agentur har den största utbredningen och den dominerande ställningen. På grund härav har huvudvikten i lagförslaget lagts vid agenturverksamheten. Avsnittet om agentur omfattar inte bara de som i KommL:s mening är agenter utan däri innefattas också de som nu karakteriseras som självständiga handelsresande. Utvecklingen under årens lopp har nämligen inneburit att agenternas och handelsresandenas arbetssätt och arbetsformer har ändrats och därför har uppdelningen i KommL blivit otidsenlig. Avsnittet i lagförslaget om kommission innefattar inte civil kommission. Ett av skälen till detta är att kommittén funnit att det är lämpligt att begränsa lagförslagets omfattning till att avse endast uppdrag som utförs av näringsidkare. När det sedan gäller de anställda handelsresandena innebär kommitténs förslag att dessa inte skall omfattas av den nya lagen. De anställda handelsresande som har uteslutande fast lön är jämförbara med vilka löntagare som helst. Deras rättsförhållanden regleras genom den arbetsrättsliga lagstiftningen och genom kollektivavtal och enskilda avtal. De anställda handelsresande som får sin ersättning helt eller delvis i form av provision är enligt kommitténs förmenande en förhållandevis liten grupp. I gällande rätt förekommer det inga speciella lagbestämmelser för några andra provisions-

anställda än handelsresande. De speciella rättsförhållandena för de provisionsanställda är till största delen reglerade genom avtal och kommittén har inte funnit något hinder mot att de provisionsanställda handelsresandenas rättsförhållanden ordnas på samma sätt. Det som sagts om handelsresande gäller även platsförsäljare. Genom uttalanden i motiven öppnas möjligheter att tillämpa lagförslaget analogt vid civil kommission eller i rättsförhållanden med anställda handelsresande.

Begreppet agent

För att en person skall anses vara agent i lagförslagets mening krävs det att han är näringsidkare och att uppdragsavtalet är varaktigt. I övrigt gäller samma förutsättningar som i KommL. Dock krävs det inte längre att agenten har ett eget kontor eller annan egen lokal för sin rörelse. Anledningen till detta är att de självständiga handelsresandena skall innefattas i denna kategori.

Begreppet kommissionär

En person är kommissionär i lagförslagets mening om han är näringsidkare och åtagit sig huvudmannens uppdrag att för dennes räkning men i eget namn ingå avtal om försäljning eller inköp av varor. Den som i KommL kallas kommittent har i lagförslaget fått benämningen huvudman.

Parternas rättigheter och skyldigheter

När det gäller parternas rättigheter och skyldigheter vid agentur och kommission innebär lagförslaget att huvudmannens lojalitetsplikt och informationsplikt lagfästs liksom hans skyldighet att tillhandahålla vissa saker och hans skyldighet att utge ersättning för sådan skada som han vållat. Huvudmannens lojalitetsplikt innebär en skyldighet att ge agenten eller kommissionären en viss hjälp och ett visst stöd. Informationsplikten gäller vissa upplysningar om tillverkningen och marknadsföringen. Agentens och kommissionärens skyldigheter enligt lagförslaget överensstämmer i huvudsak med vad som åligger dem enligt KommL. En nyhet i lagförslaget är dock att genom en dispositiv bestämmelse är agenterna och kommissionärerna ålagda att hålla inkasserade medel avskilda.

Provision och annan ersättning

I fråga om agenternas och kommissionärernas rätt till provision ansluter lagförslaget i stora delar till KommL när det gäller provision under avtalets bestånd. Angående rätt till provision på avtal som ingås efter uppdragets slut föreslår kommittén att den bestämmelse behålls som stadgar att agenten har rätt till provision på avtal som ingås sedan agenturavtalet upphört om anbudet inkommit före upphörandet. Vid avtal där köparens anbud inkommer och avtalet ingås efter uppdragstidens slut föreslår kommittén att agenten skall ha rätt till provision om han gjort det förberedande arbetet till ett avtal och att detta arbete varit den huvudsakliga orsaken till att avtalet kommit till stånd. För den händelse det uppstår konkurrens om provisionen mellan en

avgående och en tillträdande agent föreslår kommittén en bestämmelse med innehåll att en tillträdande agents krav på provision kan få ge vika för den avgående agenten om denne är berättigad till provision enligt ovannämnda bestämmelse. I en undantagsregel föreslår kommittén att provisionen skall delas lika mellan den avgående och den tillträdande agenten om detta är skäligt med hänsyn till omständigheterna. Någon motsvarighet till bestämmelsen i 68 § andra till fjärde styckena KommL om efterprovision kommer inte att föreslås. Anspråk på provision skall framställas inom ett år från avtalets upphörande.

I bestämmelser, som saknar motsvarighet i KommL, föreslår kommittén att provisionen skall bestämmas efter vad som är skäligt och att provisionen skall beräknas på fakturans slutbelopp men att avdrag skall göras för vissa omkostnader som är särskilt angivna i fakturan. När det gäller de frågor som har samband med utbetalningen av provisionen har kommittén valt att föreslå en dispositiv lagbestämmelse enligt vilken provisionen skall utbetalas inom en månad efter utgången av den kalendermånad i vilken avtalet med tredje man fullgjorts eller bort fullgöras av huvudmannen. Inom samma tid skall agenten tillställas en provisionsnota och denna skall innehålla vissa uppgifter. I syfte att förbättra agentens möjligheter till kontroll av provisionen föreslår kommittén att agenten genom en indispositiv bestämmelse skall ha rätt att få granska huvudmannens bokföring med hjälp av en auktoriserad eller godkänd revisor. Denna rätt till granskning skall föreligga endast om vissa förutsättningar är uppfyllda.

Stadgandet i lagförslaget om ansvar del credere innehåller dels en definition av detta begrepp och dels en bestämmelse enligt vilken agenten är berättigad till särskild gottgörelse för detta ansvar. Bestämmelserna om ersättning för inkassouppdrag och om ersättning för utgifter har underkastats vissa smärre ändringar i förhållande till vad som gäller i KommL.

Säkerhetsrätt

Kommittén anser att agenterna och kommissionärerna skall genom en indispositiv bestämmelse vara tillförsäkrade retentionsrätt. Denna skall kunna utövas i prover, mönster och handlingar och dessutom i varor som är avsedda att säljas samt i pengar och andra likvida medel. Det föreslås också att säkerhetsrätten skall kunna utövas i objekt från alla uppdrag av samma huvudman, s. k. kopplad säkerhetsrätt. För att inte retentionsrätten skall bli verkningslös anser kommittén att agenten eller kommissionären skall vara berättigad att efter tre månader sälja vad han innehållit eller tillgodogöra sig vad han har att fordra. Även denna bestämmelse föreslås bli indispositiv.

Avtalets upphörande

När det gäller lagförslagets bestämmelser om avtalets upphörande innebär dessa omfattande förändringar jämfört med bestämmelserna i KommL. Inledningsvis stadgas det i lagförslaget i denna del att ett agenturavtal upphör när den avtalade tiden gått till ända. Om parterna därefter fortsätter sitt samarbete kan det i vissa fall anses att avtalet är förlängt att gälla tills vidare. Om ett tidsbestämt avtal som förlängts två gånger eller om ett avtal som

gäller tills vidare skall upphöra skall det föregås av uppsägning. När uppsägningstiden sedan löpt ut upphör avtalet. Enligt kommitténs förmenande skall uppsägningstiden vara sex månader. Genom att bestämma uppsägningstiden till sex månader får man överensstämmelse med den arbetsrättsliga lagstiftningen. Detta kan ha stor betydelse för de agenter som har anställda att ta hänsyn till. Samma uppsägningstid skall gälla oavsett hur lång tid avtalet varat. Bestämmelsen om sex månaders uppsägningstid föreslås bli indispositiv mot huvudmannen.

I fråga om avtalets upphörande i förtid föreslår kommittén att en part skall ha rätt att häva avtalet om medkontrahenten inte uppfyllt sina avtalsenliga förpliktelser. Därutöver krävs det att avtalsbrottet är av väsentlig betydelse för den som häver. I lagförslaget ges det även möjlighet för en part att frånträda ett avtal i förtid. Förutsättningen för detta är att det föreligger vägande skäl. Lagtexten innehåller exempel på omständigheter som kan anses utgöra vägande skäl. Således kan en parts konkurs berättiga medkontrahenten att frånträda avtalet i förtid. Om en part skall häva ett avtal eller frånträda det i förtid med stöd av dessa bestämmelser skall han göra detta utan oskäligt uppehåll.

Det finns alltid en möjlighet för en part att frånträda ett avtal med omedelbar verkan. I fråga om skadeståndsskyldighet i samband med upphörandet innehåller lagförslaget att den som häver eller frånträder ett avtal i förtid är skyldig att hålla medkontrahenten skadeslös såvida han inte haft giltig grund till frånträdan. En part, som frånträder ett avtal till följd av ett väsentligt avtalsbrott på medkontrahentens sida, undgår skadeståndsskyldighet för egen del och är berättigad till skadestånd av medkontrahenten om avtalsbrottet är culpöst. Bestämmelsen om skadeståndsskyldighet föreslås bli tvingande till agentens förmån.

Ersättning till agenten vid uppdragets upphörande

De frågor som har samband med ersättning till agenten vid uppdragets upphörande har varit föremål för en ingående behandling av kommittén. Därvid har kommittén valt att lägga fram ett förslag som innehåller en bestämmelse om avgångsvederlag. Enligt denna bestämmelse är agenten berättigad till avgångsvederlag, om han tillfört huvudmannen bestående värden såsom nya kunder eller ökad försäljning till den befintliga kundkretsen. När kundkretsens värde skall fastställas innehåller lagförslaget en presumtion enligt vilken sex månaders provision skall anses utgöra en skälig ersättning. Denna schablonregel är avsedd att utgöra huvudregel och tänkt att tillämpas i merparten av de fall där avgångsvederlag kommer i fråga. Om emellertid förhållandena i det enskilda fallet väsentligt avviker från vad som kan anses vara normalt kan avgångsvederlaget bestämmas till högst tolv månaders provision eller helt utebli. Bestämmelsen föreslås bli indispositiv. Anspråk på avgångsvederlag skall framställas inom ett år efter avtalets upphörande. Någon bestämmelse om rätt till ersättning för investeringar som blivit onyttiga genom uppsägning kommer inte att föreslås. I avvecklingsskedet har agenten en viss skyldighet att tillvarata huvudmannens intresse samt att återlämna dennes egendom.

Agentens behörighet

De bestämmelser i lagförslaget som reglerar agentens behörighet och huvudmannens förhållande till tredje man överensstämmer i huvudsak med vad som gäller i KommL. Lagförslaget innehåller dock ingen motsvarighet till bestämmelsen i KommL om att s. k. slusedelsblanketter konstituerar fullmakt. Om en agent genomför försäljningar enligt hemförsäljningslagen (1981:1361) skall det gälla som stadgas i sistnämnda lag.

Kommission

Förutom att göra en översyn av KommL har kommittén i uppgift att utreda vissa frågor kring s. k. kommissionärsbolag. Dessa frågor har ett starkt samband med vissa sakrättsliga frågor vid kommission. Spörsmålen om kommissionärsbolagen behandlas inte i detta betänkande. Till följd av att de sakrättsliga frågorna vid kommission måste samordnas med frågorna kring kommissionärsbolagen presenterar kommittén vid ett senare tillfälle sitt slutliga förslag i den del som gäller de sakrättsliga bestämmelserna vid kommission. Emellertid redovisar kommittén i detta betänkande de överväganden som hittills gjorts i denna del. Dessa överväganden innehåller bl. a. ett preliminärt förslag om att partsbindningsmönstret vid kommission skall vara symmetriskt. Om det önskas ett snabbt ikraftträdande av kommitténs förslag i övrigt kan 53–64 §§ KommL inarbetas i den nya lagen i avvaktan på det tillkommande utredningsarbetet.

I fråga om de obligationsrättsliga bestämmelserna vid kommission är dessa till övervägande del gemensamma med vad som gäller vid agentur. Kommitténs förslag i övrigt i denna del överensstämmer i huvudsak med innehållet i KommL. Det föreslås dock att huvudmannen inte längre skall ha rätt att avvisa ett avtal som ingåtts mellan kommissionären och tredje man. Bestämmelserna om ett agenturavtals upphörande föreslås bli tillämpliga även när varaktiga kommissionärsuppdrag skall upphöra.

Ensamåterförsäljning

En uppgift för kommittén har varit att utreda behovet och möjligheterna av att i lag införa särskilda regler för avtal om försäljning med ensamrätt och särskilt då när det gäller återförsäljarens rättsskydd i avtalsförhållandet. Kommittén har i denna del funnit att ett etablerat förhållande mellan två parter kan ha inslag av både ensamåterförsäljning och agentur. Många uppdragstagare arbetar i båda formerna samtidigt eller övergår från den ena formen till den andra. För de rättsförhållanden som innebär ensamåterförsäljning har de berörda partsorganisationerna nyligen utarbetat en avtalsmall. Bestämmelserna i denna har utformats i nära anslutning till bestämmelserna i förslaget till lag om handelsagentur och kommission. Det finns förutsättningar för att innehållet i avtalsmallen får en god genomslagskraft. Genom att det finns så många gemensamma beröringspunkter mellan bestämmelserna i kommitténs lagförslag och villkoren i avtalsmallen anser kommittén att det finns möjligheter till analog tillämpning av lagförslaget på förhållanden med ensamåterförsäljning. Mot denna bakgrund finner kommittén att det f. n. inte föreligger något behov av lagregler för ensamåterförsäljning.

Ikraftträdande

Kommittén föreslår att den nya lagen skall tillämpas på de avtal som ingås efter det att lagen trätt ikraft. Vidare föreslås det en övergångsbestämmelse som stadgar att i förhållandet mellan en huvudman och dennes agent eller kommissionär skall KommL gälla i två år efter den nya lagens ikraftträdande i fråga om de avtal som ingåtts medan KommL gällde. När dessa två år förflutit skall den nya lagen gälla alla avtal oavsett när de ingåtts.

1 Bakgrund, direktiv m. m.

1.1 Historik

Lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande utfärdades den 18 april 1914. Den brukar kallas kommissionslagen (KommL). KommL byggde på ett betänkande som lämnades den 31 december 1912 av den s. k. obligationsrättskommittén.¹ Det förslag som då presenterades tillkom under samarbete med danska och norska kommittéer. I Danmark avgavs lov om kommission, handelsagentur og handelsrejsende den 8 maj 1917. Den norska lagen om kommission, handelsagentur og handelsreisende är av den 30 juni 1916. De tre lagarna innehöll i det stora hela överensstämmande regler. I samband med att den s. k. funktionærloven infördes i Danmark år 1938 upphävdes bestämmelserna i den danska lagen om den anställdes handelsresandens rätt till uppsägningstid.

Vid flera tillfällen genom åren har agenternas och handelsresandenas organisationer begärt en revision av 1914 års lagstiftning. Framställningarna gällde förändringar i bestämmelserna om rätt till provision och provisionsnota. Vidare önskade man att agenter och självständiga handelsresande skulle få rätt till uppsägningstid. Det ansågs också angeläget att det i lagen infördes bestämmelser hur gränsen mellan anställda och icke anställda resande skulle dras. Framställningarna ledde inte till något omedelbart resultat.

Under åren 1960–1961 utarbetade de danska, norska och svenska handelsagentföreningarna förslag till ändringar i KommL. Förslagen syftade till att stärka agentens ställning gentemot huvudmannen. Under åberopande av schweizisk och västtysk rätt förordades en regel enligt vilken agenten skulle äga åtnjuta ersättning för goodwill, som agenten genom sin verksamhet skapat för huvudmannens produkter och som skulle komma huvudmannen till godo efter uppdragsavtalets upphörande. Vidare förordades regler om uppsägningstid i uppdragsförhållanden och om begränsning av rättsverkningarna av mellan parterna träffade avtal om konkurrensförbud avseende tiden efter agenturavtalets upphörande. Slutligen föreslogs regler om rätt för en agent att erhålla provisionsnota varje kvartal och att åtnjuta särskild ersättning, om han åtagit sig att stå s. k. ansvar del credere, varjämte yrkades på en utvidgning av bestämmelsen om agentens rätt att till säkerhet för fordringar, som härleder sig ur agenturförhållandet, kvarhålla viss huvudmannens egendom.

Vid denna tid saknade Finland en särskild lag på detta område. På vissa spörsmål kunde tillämpas stadgandena i 18 kap. handelsbalken i 1734 års lag.

¹ Stora delar av betänkandet återfinns i NJA II 1914 s. 160 ff och i Gadde & Eklund.

I november 1961 tillsattes i Finland en kommitté för att utarbeta en ny lagstiftning på området. Enligt direktiven skulle kommittén eftersträva att lagstiftningen blev så lik den dansk-norsk-svenska som möjligt.

Vid det nordiska justitieministermötet i Oslo i januari 1962 beslöt justitieministrarna förorda, att övriga nordiska länder skulle utse sakkunniga för att följa arbetet i den finländska kommittén. Vidare skulle de sakkunniga överväga om det fanns anledning att föreslå ändringar i den i de övriga länderna gällande kommissionslagstiftningen.

I mars 1962 hölls nordiska rådets tionde session i Helsingfors. Därvid antog rådet en rekommendation till regeringarna att gemensamt ta upp ifrågasättande lagstiftningsspörsmål.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 28 juni 1962 tillkallades justitierådet Hjalmar Karlgren och professorn Jan Hellner såsom sakkunniga. År 1968 entledigades Hellner från sitt uppdrag samtidigt som professorn Kurt Grönfors förordnades att vara sakkunnig. I sitt uppdrag skulle de sakkunniga ha uppmärksamheten riktad på de frågor som tidigare hade tagits upp av de olika organisationerna. Vidare skulle de överväga om det fanns anledning att föreslå ändringar i KommL. Det förutsattes att de sakkunniga skulle samarbeta med de delegerade från de nordiska grannländerna.

De kommissionslagstiftningssakkunniga lämnade i december 1970 betänkandet (SOU 1970:69) Ändringar i kommissionslagen. Översynen av lagen var främst inriktad på reglerna rörande förutsättningarna för uppdragsavtalets och anställningsförhållandets upphörande och de rättsliga verkningarna därav. De sakkunniga övervägde bl. a. att efter mönster från den europeiska kontinenten föra in regler om rätt till särskilt avgångsvederlag i den nordiska lagstiftningen. Denna tanke avvisades emellertid. Enligt de sakkunnigas mening borde i stället de problem som gällde rätten till skälig ersättning för tidigare insatser när ett uppdrag upphör lösas genom regler om rätt till efterprovision. Utöver dessa spörsmål behandlade de sakkunniga även andra bestämmelser om rätt till provision i vissa fall samt bestämmelser om provisionsnota. Vidare föreslog de sakkunniga nya bestämmelser om rätt till ersättning om en agent eller kommissionär åtagit sig att stå ansvar del credere eller om en agent åtagit sig att uppbära betalning. I sin då gällande lydelse var KommL dispositiv i allt väsentligt. De sakkunnigas förslag innebar att bestämmelserna om ersättning i anledning av uppdragets upphörande och om uppsägningstid skulle vara tvingande. Förslaget byggde på resultat som uppnåtts vid nordiska överläggningar.

Remissinstanserna fann allmänt att de sakkunnigas förslag var väl avvägt. Invändningar framfördes dock på en del punkter framför allt när det gällde frågan om uppdragstagarens rätt till ersättning vid uppdragets upphörande. Några remissinstanser ansåg att de nordiska reglerna på denna punkt borde ges en så långt möjligt likartad utformning med motsvarande regler i andra länder med vilka Sverige hade en betydande handel.

I sin proposition uttalade föredragande statsrådet att det var uppenbart att de uppdragstagare som omfattades av lagen ofta befann sig i ett underläge i förhållande till huvudmannen vid uppdragsavtalets ingående. Föredraganden ansåg därför att det var angeläget att söka stärka uppdragstagarens ställning gentemot huvudmannen, framför allt genom regler som skulle ge dem ett ökat rättsskydd vid avtalets upphörande. Enligt föredragandens

mening borde de sakkunnigas förslag läggas till grund för lagstiftning. I fråga om ersättning vid uppdragets upphörande anslöt sig föredraganden till de sakkunnigas förslag.² Riksdagen följde propositionen.³

Genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1974 (SFS 1974:219) ändrades KommL:s bestämmelser om uppdragstagares och anställdas rätt till provision och annan ersättning, om uppdragets upphörande och om parternas rättigheter och skyldigheter när uppdraget upphör.

I Norge infördes en likartad reglering genom loven 1 juni 1973 nr. 30. I Finland gavs lagen om handelsrepresentanter den 30 maj 1975 (nr 389). Sistnämnda lag omfattar handelsagenter och de som kallas försäljare och som motsvarar handelsresandena. Den ansluter nära till den svenska och den norska lagen i dessa delar. Danmark har däremot inte fullföljt lagstiftningssamarbetet på området. Detta torde främst bero på vissa förhållanden inom Europeiska gemenskaperna (EG). Där pågår sedan flera år ett arbete som syftar till att samordna medlemsländernas lagstiftning rörande merkantila mellanmän. Ett förslag till direktiv är under utarbetande. Om detta förslag antas måste medlemsländerna, bland dem Danmark, anpassa sin nationella lagstiftning så att den uppfyller de krav som direktiven ställer. Förslaget omfattar huvudsakligen de som i KommL kallas handelsagenter och självständiga handelsresande.

I en motion vid 1976/77 års riksmöte hemställdes att riksdagen hos regeringen skulle begära utredning och förslag om en utbyggd efterprovision, alternativt om avgångsvederlag enligt kontinentalt mönster för uppdragstagare enligt KommL. I motionen anfördes bl. a. att stora svårigheter hade uppstått vid den praktiska tillämpningen av reglerna om efterprovision och att det skydd som dessa regler skulle ge åt mellanmannen redan framstod som otidsenligt. Motionärerna hänvisade till de kontinentala systemen med avgångsvederlag och till den ökade tryggheten för de anställda.⁴

Lagutskottet lät inhämta yttranden över motionen från olika förbund och organisationer. Samtliga remissinstanser tillstyrkte motionärernas hemställan.

I sitt betänkande med anledning av motionen anförde lagutskottet bl. a. att remissvaren visade att det alltjämt fanns brister i mellanmannens rättsskydd när uppdraget upphör. Utskottet fann det därför motiverat att se över hithörande bestämmelser. Hänsyn måste enligt utskottet också tas till att den nuvarande regleringen hade tillkommit i nordiskt samarbete. I anslutning härtill erinrade utskottet om att förslaget till EG-direktiv rörande självständiga handelsagenter innehöll bestämmelser om rätt till avgångsvederlag och att förslaget, om det antogs, kunde komma att leda till ökade skillnader i nordisk rätt till följd av Danmarks medlemskap i EG. Även från nordisk synpunkt var det alltså motiverat att se över gällande regler. Utredningen borde göras i nordiskt samarbete.⁵

Utskottets förslag i ärendet bifölls av riksdagen.⁶

² Prop. 1974:29 s. 45, 53 f.

³ LU 1974:13, rskr 1974:170.

⁴ Mot. 1976/77:660.

⁵ LU 1977/78:4.

⁶ Rskr 1977/78:12.

1.2 Direktiven

Utredningens direktiv innefattas i ett anförande till statsrådsprotokollet den 26 oktober 1978 av dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Romanus.⁷

I direktiven fastslås att målet för kommitténs arbete bör vara att få till stånd en tidsenlig lagstiftning rörande de rättsförhållanden som regleras i KommL. Översynen bör inte begränsas till att avse någon viss del av lagen. Den bör gälla såväl lagstiftningens sakliga innehåll som dess språkliga och redaktionella utformning. Beträffande översynen anför det därefter följande:

I sakligt hänseende bör utgångspunkten vara att den nuvarande regleringens huvuddrag och grundprinciper väsentligen skall behållas. Bl. a. bör lagstiftningen även för framtiden vara dispositiv, med undantag endast för regler där ett särskilt intresse motiverar att parternas avtalsfrihet inskränks. Kommittén bör emellertid undersöka om de gällande reglerna svarar mot nutida praktiska behov. Detta torde kunna ske genom att kommittén tar kontakter med företrädare för berörda kategorier och skaffar sig kännedom om rådande avtalspraxis på området. På grundval av en sådan kartläggning bör kommittén föreslå de ändringar i sak som kan finnas motiverade. Till vissa särskilda frågor skall jag strax återkomma.

Språkligt och redaktionellt behövs en grundlig omarbetning av de nuvarande reglerna i den mån dessa bör behållas i sak. Kommissionslagen tillhör vår äldre lagstiftning och kan redan på grund av sin omoderna språkdräkt framstå som svårtillgänglig. Till detta kommer att lagens redaktionella uppbyggnad i olika hänseenden synes onödigt komplicerad och svåröverskådlig. Den nuvarande lagen ger vidare bestämmelserna om kommission en mera framskjuten plats än detta rättsinstitut i praktiken intar i förhållande exempelvis till agenturverksamhet (jfr prop. 1974:29 s. 14).

Vid översynen av den nuvarande lagstiftningens sakliga innehåll blir det en central uppgift för kommittén att överväga handelsagenters och andra självständiga mellanmäns förhållande till huvudmannen samt deras rättsliga och ekonomiska skydd när den ena eller båda parterna önskar bringa uppdragsförhållandet till ett slut. Det är framför allt när det gäller hithörande frågor som kommissionslagens regler har betecknats som otillfredsställande, och det är också dessa frågor som har tilldragit sig det största intresset vid internationella jämförelser.

En harmonisering av EG-ländernas lagstiftning rörande handelsagenter och andra mellanmän måste även för svensk del tillmätas avsevärd betydelse. En sådan harmonisering ger uttryck för en grundläggande gemensam rättsuppfattning hos flera europeiska länder med vilka vi har ett omfattande handelsutbyte. Sett från nordisk synpunkt kan ett framtida EG-direktiv leda till att de redan föreliggande skillnaderna mellan å ena sidan dansk samt å andra sidan finländsk, norsk och svensk rätt ökar och får en mera principiell karaktär. Enligt min mening är det angeläget att vi på detta område, där partsförhållandena i stor utsträckning är internationella, söker undvika sådana skillnader och i stället eftersträvar en större europeisk rättslikhet. I sammanhanget kan även nämnas att det inom UNIDROIT pågår arbete som syftar till att få fram en konvention om en enhetlig lagstiftning rörande internationella mellanmansförhållanden på köpområdet.

Kommittén bör hålla sig noggrant underrättad särskilt om den fortsatta utvecklingen av det aktuella harmoniseringsarbetet inom EG. Det nu föreliggande förslaget till EG-direktiv är delvis omstritt. Det är därför svårt att förutse det slutliga resultatet av harmoniseringssträvandena. Om dessa emellertid leder till resultat som påverkar situationen för mellanmännen i EG-länderna, däribland Danmark, har kommittén att överväga i vad mån detta bör föranleda ändringar i den svenska lagstiftningen. Härvid

⁷ Dir. 1978:94.

bör utgångspunkten vara att handelsagenter och andra självständiga mellanmän i Sverige inte bör ha sämre ställning än som tillkommer motsvarande kategorier inom EG. Samtidigt är det angeläget att vi i möjligaste mån söker upprätthålla en nordisk rättslikhet på området.

Förslaget till EG-direktiv innehåller som förut har nämnts bestämmelser som ger agenten rätt till ett särskilt avgångsvederlag (ersättning för kundkretsen). Bl. a. på denna punkt är förslaget omstritt. Om det antas i denna del uppkommer emellertid på nytt frågan om att i Sverige införa en rätt till sådant vederlag.

En väg att gå vid en anpassning av vår lagstiftning till eventuella regler om avgångsvederlag inom EG kan vara att behålla vårt system med efterprovision men göra sådana ändringar i bestämmelserna härom att mellanmannen kan sägas få ett skydd som i huvudsak är likvärt med det som tillkommer mellanmännen i EG-länderna, främst Danmark. De skäl som bl. a. lagutskottet har åberopat för den nu aktuella översynen av kommissionslagen talar emellertid närmast för att vi, om EG-förslaget genomförs, i stället bör anpassa våra regler till EG-ländernas genom att införa ett system med särskilt avgångsvederlag som är i princip skilt från rätten till efterprovision. Med en sådan lösning kan man knappast behålla den nu gällande regeln om schablonmässig beräkning av efterprovision.

Även om man inte inom EG:s ram inför enhetliga regler om särskilt avgångsvederlag bör kommittén enligt min mening likväl, med hänsyn bl. a. till den kritik som har framförts mot reglerna om efterprovision, på nytt pröva frågan om det finns anledning att anta ett sådant system i Sverige. Det bör vara en förutsättning för en sådan reform att den vinner anslutning även hos andra nordiska länder.

För det fall kommittén skulle stanna för att vi inte bör införa ett system med särskilt avgångsvederlag utan i stället behålla ordningen med efterprovision, bör kommittén, om kritiken mot nuvarande regler skulle anses befogad, föreslå sådana ändringar av dessa att mellanmannen garanteras en skälig ersättning för sitt tidigare arbete när uppdraget upphör. Kommittén bör bl. a. pröva, om det finns skäl att förbättra mellanmannens ställning i fall då uppdraget har varat kortare tid än ett år eller då uppdraget har varat under lång tid. Med hänsyn till vad som har anförts i ett par remissyttranden till lagutskottet synes det vidare finnas anledning att överväga om den nuvarande inskränkningen av schablonregelns tillämpningsområde till fall då uppsägning har skett med kortare uppsägningstid än sex månader bör behållas.

Frågan om handelsagenters och andra självständiga mellanmäns rättsliga ställning i förhållande till huvudmannen innefattar andra delfrågor än den om ekonomisk ersättning till mellanmannen i form av avgångsvederlag eller liknande. Bl. a. under behandlingen i lagutskottet har ifrågasatts om den nu gällande regleringen av uppsägningstidens längd innebär en för olika situationer lämplig avvägning. Det har sålunda påpekats att mellanmannen kan ha ett berättigat krav på bättre uppsägningsskydd än f. n. under det första året av ett uppdrag. Han gör nämligen då i allmänhet större insatser i form av marknadsföringsåtgärder m. m., och dessa ger först senare återbäring. Vidare har riktats vissa anmärkningar mot gällande regler om ersättning för investeringskostnader. Också de nu nämnda frågorna förtjänar särskild uppmärksamhet under utredningsarbetet.

Som tidigare har framgått intar mellanmannen vanligen en underlägsen ställning i avtalsförhållandet med huvudmannen. Ibland kan emellertid mellanmannen vara ett större företag med betydande resurser och en god förhandlingsposition, som inte har så stort behov av lagstiftningens skydd i alla de hänseenden som här är aktuella. Förslaget till EG-direktiv innehåller regler som ger parterna möjlighet att frångå vissa annars tvingande regler om mellanmannens rättsskydd, när denne är en juridisk person med visst större aktiekapital e. d. Kommittén bör överväga om en liknande reglering bör införas i svensk rätt.

Vad jag nu har anfört i fråga om de självständiga mellanmännens förhållande till

huvudmannen har i första hand tagit sikte på handelsagenter samt ej anställda handelsresande och platsförsäljare. Enligt min mening bör det överlämnas åt kommittén att pröva i vad mån kommissionärer med varaktigt uppdrag nu liksom vid 1974 års översyn av kommissionslagen kan och bör väsentligen likställas med bl. a. handelsagenter i de avseenden som här har berörts. Jag vill erinra om att kommissionsuppdragen sinsemellan torde vara betydligt mera olikartade än uppdragen som handelsagent, handelsresande eller platsförsäljare. Detta kan för kommissionärernas del kräva särskilda överväganden när det gäller regler som är avsedda att ge mellanmannen ett skydd mot exempelvis ekonomiska förluster på grund av att uppdraget upphör. Kommittén bör beakta bl. a. de speciella förhållanden som råder för fondkommissionärerna (jfr bl. a. prop. 1978/79:9 med förslag till ny lagstiftning rörande fondkommissionsrörelse m. m.).

För de anställda handelsresandena och platsförsäljarna gäller som förut har nämnts endast vissa särskilda regler i kommissionslagen medan deras rättsförhållande till huvudmannen i övrigt regleras i arbetsrättslig lagstiftning, kollektivavtal och tjänsteavtal. Kommitténs uppdrag beträffande denna kategori av mellanmän bör begränsas till en översyn av de bestämmelser som f. n. återfinns i kommissionslagen. Vad särskilt angår mellanmannens anspråk på ersättning vid avtalets upphörande bör kommittén pröva om ett eventuellt system med särskilt avgångsvederlag, utformat som en goodwill-ersättning eller ersättning för kundretsen, lämpligen kan utsträckas till att gälla även de anställningsförhållanden. Om detta inte skulle vara lämpligt, bör de nu gällande reglerna om efterprovision ses över enligt i stort sett de riktlinjer som jag tidigare har förordat.

Vid sidan av de merkantila mellanmän vilkas ställning och verksamhet regleras i kommissionslagen finns i affärlivet andra vars situation i olika hänseenden företer stora likheter med handelsagenternas. Hit hör s. k. ensamåterförsäljare, varmed avses den som köper en produkt i fast räkning och därefter med ensamrätt för ett visst geografiskt område säljer den vidare. Liksom handelsagenterna är ensam-åter-försäljarna i stor utsträckning inriktade på importaffärer. Medan handelsagenten gottgörs genom provision, erhåller ensamåterförsäljaren sin ersättning genom att tillgodogöra sig marginalen mellan inköps- och försäljningspris.

Ensamåterförsäljare har liksom handelsagenterna ofta anledning att i avtal med sin huvudman, dvs. den vars produkter de vidareförsäljer, reglera frågor om bl. a. kostnader för reklam och investeringar, uppsägningstid, ersättning vid samarbetets upphörande m. m. I dessa hänseenden kan alltså för ensamåterförsäljarna uppkomma samma problem som för handelsagenterna.

Lagutskottet har, som tidigare har framgått, i sitt betänkande funnit att problemet med ensamåterförsäljares rättsskydd bör bli föremål för granskning. Enligt min mening bör det ankomma på kommittén att verkställa en sådan granskning i syfte att utreda behovet och möjligheterna av att i lag införa särskilda regler för avtal om försäljning med ensamrätt och då särskilt när det gäller återförsäljarens rättsskydd i avtalsförhållandet. Vid sina överväganden bör kommittén bl. a. beakta om ett rättsskydd för ensamåterförsäljare i fråga om exempelvis lagstadgad uppsägningstid kan komma i konflikt med vår syn på konkurrensbegränsningsfrågor.⁸

Direktiven innehåller vidare att utredningsarbetet skall bedrivas i nordiskt samarbete.⁹

För kommittén gäller vidare vissa direktiv angående utredningsförslagets inriktning.¹⁰

⁸ A. dir s. 5 ff.

⁹ A. dir s. 9 f.

¹⁰ Dir. 1984:5.

1.3 Kommitténs arbete

Arbetet inleddes med att vissa sonderingar gjordes hos ledamöterna och de sakkunniga i kommittén. Därefter påbörjades det egentliga utredningsarbetet med studier av gällande svensk och utländsk rätt. Med dessa studier som underlag utarbetade kommittén sedan olika modeller till hur lagförslaget kunde utformas och vad det skulle innehålla.

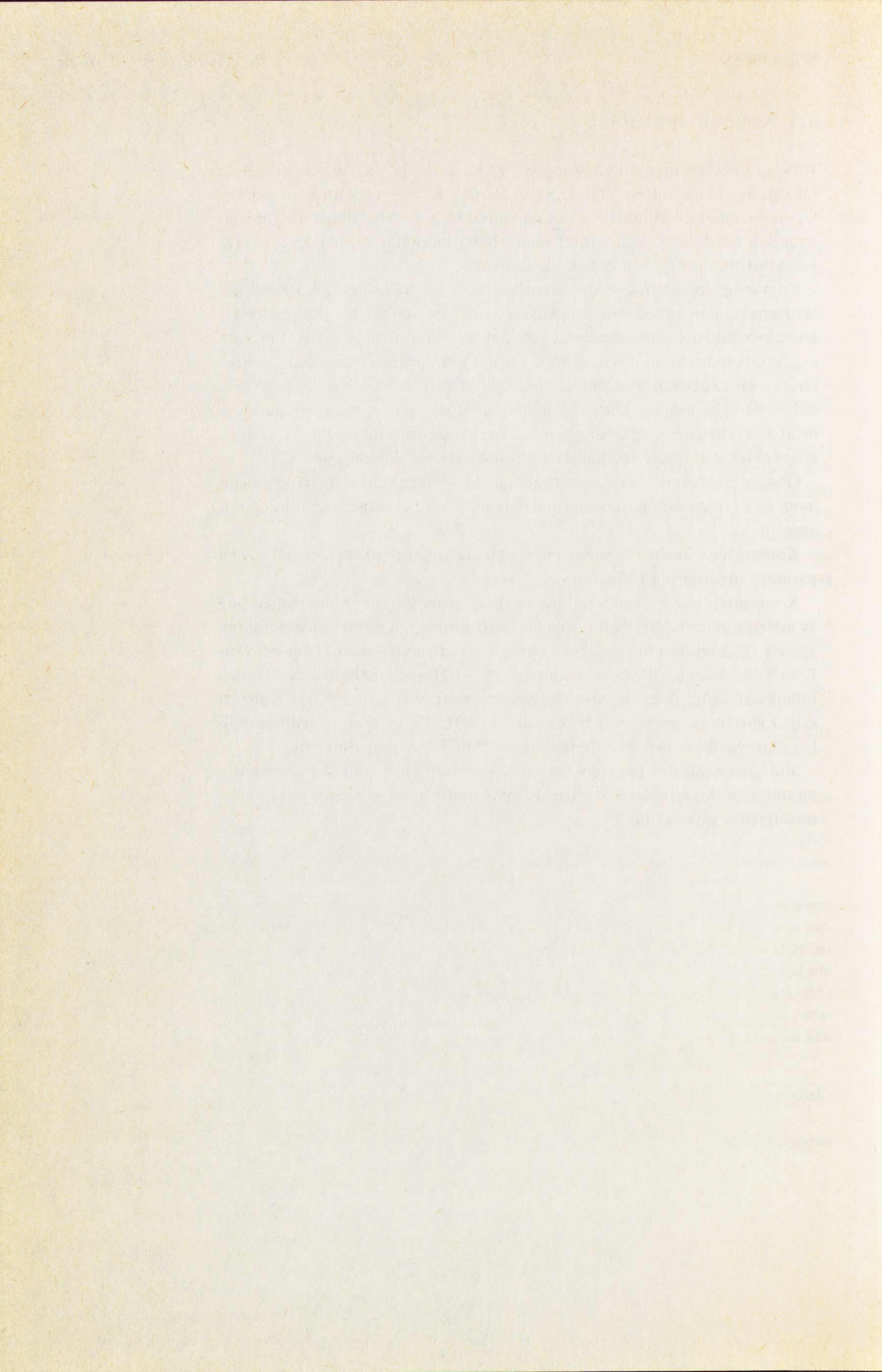
En viktig uppgift för kommittén har varit att hålla de andra nordiska länderna underrättade om arbetet i kommittén. Detta har tillgått så att kontaktmännen i grannländerna fått del av det skriftliga materialet som upprättats inom kommittén. Därutöver har kommitténs ordförande, sekreterare och experten Nyström sammanträffat med kontaktmännen vid fem olika nordiska möten. Därvid har det framförts dels synpunkter på olika delar av kommitténs lagförslag och dels önskemål om andra lösningar. Dessa synpunkter och önskemål har sedan redovisats för kommittén.

Genom Danmark har kommittén hållits underrättad om utvecklingen inom EG i fråga om harmoniseringen av medlemsländernas lagstiftning om agentur.

Kommitténs förslag kommer inom en snar framtid att bli föremål för en närmare utvärdering i Finland och i Norge.

Kommittén har vid olika tillfällen avgett remissyttranden med anledning av arbetet inom UNIDROIT angående utformningen av en konvention om agency. Kommittén har vidare lämnat remissyttranden över Haag-konventionen den 14 mars 1978 om tillämplig lag beträffande mellanmansavtal och fullmaktsfrågor, över departementspromemorian (Ds Ju 1981:2) Rätt att sälja kvarlämnat gods, över betänkandet (SOU 1981:31) Avtalsvillkor mellan näringsidkare och över betänkandet (SOU 1983:46) Bulvanlag.

Slutligen skall det här nämnas att kommittén via justitiedepartementet mottagit en skrivelse från Sveriges Köpmannaförbund angående ensamåterförsäljarnas rättsskydd.

2 Gällande rätt

2.1 KommL:s omfattning m. m.

KommL innehåller bestämmelser om kommissionärer, handelsagenter, handelsresande och platsförsäljare och dessas förhållande till sina kommittenter eller huvudmän.

Med kommissionär förstås enligt KommL den som åtagit sig uppdrag att för annans räkning men i eget namn sälja eller köpa varor, värdepapper eller annan lös egendom (4 § första stycket). Ett avtal som reglerar rättsförhållandet mellan kommissionären och kommittenten eller huvudmannen brukar kallas kommissionsavtal. I lagen skiljs det mellan handelskommission och civil kommission. 4 § andra stycket innehåller en definition av det förstnämnda begreppet. Enligt denna skall en handelskommissionär dels vara köpman, dels skall uppdraget avse försäljning eller inköp inom området för hans rörelse. Någon uttrycklig definition av begreppet civil kommission förekommer inte i lagen.

Med handelsagent avses enligt 65 § KommL den som har åtagit sig uppdrag att för annans (huvudmannens) räkning verka för avsättning av varor genom att ta upp order till huvudmannen eller genom att i huvudmannens namn sluta försäljningsavtal. Bestämmelserna om handelsagentur gäller endast om verksamheten drivs av en självständig yrkesidkare, som har ett eget kontor eller liknande. Avtalet mellan agenten och huvudmannen brukar benämnas agenturavtal.

Utmärkande för en handelsresande är enligt 85 § KommL att denne har åtagit sig uppdrag att för en köpmans räkning verka för avsättning av varor genom att resa från ort till ort och söka upp kunder och därvid ta upp order till huvudmannen eller sluta avtal i huvudmannens namn. På sina resor medför en handelsresande inga varor, som är avsedda att säljas. I lagen skiljs det mellan sådana handelsresande som är anställda i huvudmannens tjänst och sådana som är självständiga.

För att anses som platsförsäljare gäller samma förutsättningar som för en handelsresande med den enda skillnaden att platsförsäljaren arbetar endast inom den ort där huvudmannen driver sin rörelse (93 §).

En kategori som har många beröringspunkter med kommissionärer, agenter och handelsresande är ensamåterförsäljarna. Med ensamåterförsäljare avses den som köper en produkt i fast räkning av en leverantör och därefter med ensamrätt för ett visst geografiskt område säljer den vidare i eget namn. Ensamåterförsäljaren ingår alltså två köpeavtal, varvid han handlar i eget

namn och för egen räkning. Rättsförhållandet mellan leverantören och ensamåterförsäljaren brukar regleras i ett ensamåterförsäljningsavtal. Var-ken KommL eller någon annan författning innehåller några bestämmelser om ensamåterförsäljaren och dennes förhållande till leverantören.

2.2 Innehåll och utformning

Såsom rubriken antyder har lagens tyngdpunkt lagts vid kommission. Efter några allmänna bestämmelser i det första kapitlet (1–3 §§) följer i det andra kapitlet bestämmelserna om kommission (4–64 §§). Det tredje kapitlet innehåller bestämmelserna om handelsagentur (64–84 §§) och i det fjärde kapitlet återfinns bestämmelserna om handelsresande (85–93 §§). Med undantag för det första kapitlet innehåller alla kapitel bestämmelser som reglerar dels det inre förhållandet, dels det yttre förhållandet. Med det inre förhållandet menas förhållandet mellan kommissionären, agenten eller handelsresanden å den ena sidan samt kommittenten eller huvudmannen å den andra. Bestämmelserna om det inre förhållandet utgörs av stadganden om rättigheter och skyldigheter samt regler om upphörande av uppdraget. I lagbestämmelserna om det yttre förhållandet regleras rättsförhållandet till tredje man.

KommL innehåller flera hänvisningsparagrafer. Flera av bestämmelserna om kommission t. ex. de som reglerar upphörandet av uppdraget, gäller således även för agenter och självständiga handelsresande (76 § och 87 § sista punkten jämförda med 46–52 §§). Bland bestämmelserna om agentur återfinns bl. a. vissa regler om provision (68 §). Hänvisning till denna bestämmelse görs både för kommissionärer med varaktigt uppdrag (27 § andra stycket) och handelsresande med lön i provision (86 a § tredje stycket och 87 § första punkten).

I sitt ursprungliga skick var KommL dispositiv. Detta framgår av 1 § första stycket, där det sägs att bestämmelserna i lagen skall lända till efterrättelse, såvitt annat inte följer av avtal, handelsbruk eller annan sedvänja. Ett undantag var emellertid vissa bestämmelser om självinträde vilka enligt 45 § var tvingande. 1974 års ändringar innebar bl. a. att tvingande bestämmelser infördes om minsta uppsägningstid, om rätt till ersättning i vissa fall om ett uppdrag upphör i förtid samt om rätt till investeringsersättning och till efterprovision.

2.3 Ingående av ett avtal

I KommL förekommer det ingen bestämmelse om att ett agenturavtal eller kommissionsavtal skall vara upprättat i skriftlig form för att vara giltigt. Det anses att den allmänna förmögenhetsrättsliga regeln om formfrihet gäller även i fråga om dessa avtal. Flera branschorganisationer har antingen ensamma eller tillsammans med andra organisationer utarbetat avtalsformulär som tillhandahålls medlemmarna. Många av de gällande avtalen mellan huvudmän och agenter är muntliga. Även i dag ingås avtal inte så sällan i muntlig form. Tendensen är dock att antalet skriftliga avtal ökar.

För att en person skall vara skyldig att utföra ett uppdrag krävs det som regel att han åtagit sig detta i ett avtal. I vissa fall kan dock ett uppdragsavtal uppkomma utan åtagande. Det fall som åsyftas återfinns i 5 § KommL. Enligt denna bestämmelse anses en handelskommissionär genom passivitet ha antagit ett anbud om ett uppdrag såvida uppdraget faller inom området för kommissionärens yrkesmässiga verksamhet och anbudsgivaren och kommissionären står i affärsförbindelse med varandra. Om kommissionären inte vill godta anbudet är han skyldig att reklamera. I andra fall kan ett avtal uppkomma genom konkludent handlande. En person kan på detta sätt befinna sig i ett agenturförhållande trots att han aldrig haft någon speciell avsikt att ingå ett agenturavtal.

2.4 Rättigheter och skyldigheter vid agentur och kommission

2.4.1 *Agentens och kommissionärens lojalitetsplikt*

Bland bestämmelserna om parternas rättigheter och skyldigheter förekommer det en regel som anger hur handelsagenten eller kommissionären skall utföra sitt uppdrag. Enligt 66 § första punkten och 7 § första punkten KommL åligger det agenten resp. kommissionären att vid fullgörande av sitt uppdrag iaktta sin huvudmans intresse. En liknande bestämmelse återfinns i de flesta utländska rättsordningar. Den förekommer också i de olika avtalsformulären. Bestämmelsen är allmänt hållen och det är därför svårt att närmare avgöra bestämmelsens omfattning. Den anses dock innebära att agenten eller kommissionären är skyldig att handla på ett sådant sätt att ett så fördelaktigt resultat som möjligt uppkommer för huvudmannen.

2.4.2 *Agentens och kommissionärens informationsplikt*

En av de viktigaste skyldigheterna för en agent eller en kommissionär är att hålla huvudmannen underrättad om vissa omständigheter. I 66 § andra punkten KommL stadgas att agenten skall ge huvudmannen erforderliga underättelser. Dessa rapporter skall främst innehålla uppgifter om anbud, vilkas antagande kan komma i fråga, och vidare uppgifter om ingångna avtal. Rapporten skall lämnas utan uppskov. För kommissionären föreskrivs det i 7 § andra punkten KommL att han skall ge sin huvudman erforderliga underättelser, särskilt om avtal som han slutit för huvudmannens räkning. Informationskyldigheten skall vara anpassad till uppdragets innehåll. Eftersom uppdragets innehåll varierar är det svårt att ange några närmare riktlinjer i fråga om innebörden. Vid uppdrag av mera stadigvarande karaktär är agenten och kommissionären skyldiga inte bara att besvara förfrågningar från huvudmannen rörande omständigheter som har samband med uppdraget utan också av eget initiativ lämna uppgifter till huvudmannen t. ex. om generella marknadsförhållanden, om kundernas ekonomiska ställning och om nya avsättningsmöjligheter. Huvudmannen har som regel ett särskilt intresse av att få veta vilka anbud som upptagits eller vilka avtal som ingåtts för hans räkning. För agenten gäller att han är skyldig att uppge kundens namn. Däremot har handelskommissionären inte denna skyldighet eftersom

det kan ligga i hans intresse att huvudmannen inte får kännedom om hans kundkrets. I vissa speciella situationer som beskrivs i 57 och 58 §§ är huvudmannen berättigad att själv göra fordringsrätt gällande mot tredje man och i dessa fall är kommissionären skyldig att uppge sina kunder. Informations-skyldigheten regleras ofta i agentur- eller kommissionsavtalen. I många fall har parterna olika uppfattningar om informationsskyldighetens omfattning och hur den skall utövas.

2.4.3 *Agentens och kommissionärens vårdskyldighet*

I många fall anförtror en huvudman åt en uppdragstagare att hålla ett lager. Detta torde förekomma regelmässigt vid kommission men också vid agentur. I 10 § första stycket KommL uttalas att kommissionären är skyldig att vårda sådant gods, som lämnats till honom för försäljning eller som inköpts för huvudmannens räkning. Vidare stadgas att sådant gods skall hållas avskilt från annat gods såvida inte något annat föranleds av omständigheterna. Detta stadgande är betingat av hänsyn till huvudmannen. Denne bör nämligen kunna utöva sin separationsrätt om kommissionären försätts i konkurs. Ibland har dock huvudmannen större intresse av att hans varor exponeras eller förvaras tillsammans med andra varor. Undantagsregeln ger kommissionären rätt att blanda huvudmannens varor med andra varor. Det andra stycket i samma paragraf innehåller en regel om att en handelskommissionär som regel är skyldig att hålla godset brandförsäkrat. Av 75 § KommL framgår att ovannämnda bestämmelse gäller även de handelsagenter som har varulager.

2.4.4 *Huvudmannens skyldigheter*

KommL innehåller inga bestämmelser om hur huvudmannen allmänt skall förhålla sig till agenten eller kommissionären. Inte heller förekommer det någon bestämmelse som ålägger huvudmannen att tillhandahålla olika saker som agenten eller kommissionären behöver för att fullgöra uppdraget. En bestämmelse om informationsplikt för huvudmannen saknas också.

2.4.5 *Skadeståndsskyldighet*

Om en agent eller kommissionär försummat att fullgöra sina skyldigheter mot sin huvudman är han skyldig att ersätta huvudmannen den skada som denne lider därigenom. För att huvudmannen skall ha rätt till ersättning fordras det som regel att han har reklamerat hos agenten eller kommissionären. Någon reklamation behövs inte om agenten eller kommissionären förfarit oredligt mot honom eller visat grov vårdslöshet och orsakat honom märklig skada. Dessa regler framgår av 67 § liksom av 17 §, 20 § första stycket och 24 § KommL. I fråga om beräkningen av skadeståndersättningen förekommer det regler för speciella fall i 18 och 19 §§ KommL. Bestämmelsen i 18 § innehåller en bevisregel angående skadeståndets belopp för sådana fall då kommissionärens försummelse består däri att han avvikit från limitum. Skillnaden mellan det avtalade priset och det föreskrivna priset skall därvid gälla som minimiersättning. 19 § reglerar den situation som uppstår när en

kommissionär beviljar kredit utan att vara berättigad därtill eller medger längre kredittid än han hade rätt till. I dessa fall måste kommissionären själv ansvara för att huvudmannen får betalningen såsom denne borde ha fått den om den obefogade krediten inte medgetts. Bortsett från dessa regler innehåller KommL inga regler om skadeståndets storlek. I lagen finns det inte heller någon bestämmelse om skyldighet för huvudmannen att utge skadestånd.

2.4.6 *Vederlagsformer m. m.*

Vederlag kan utgå antingen som fast lön eller som provision. Tidigare har dessa löneformer benämnts tidlön resp. resultatlön.¹ Den fasta lönen utmärks av att ersättningen beräknas per tidsenhet utan att beloppets storlek påverkas av arbetsresultatet eller något annat resultat under denna tidsenhet. Betecknande för provision är att ersättningens storlek varierar med resultatet av det utförda arbetet. Det resultat som åsyftas är i första hand uppdragstagarens eget arbetsresultat, t. ex. de förmedlingsorder som han lyckas anskaffa. Resultatet kan också vara av ett annat slag såsom direktorater, som inkommer till huvudmannen.² Vederlaget kan också vara sammanfattat av dels en viss fast lön och dels en viss provision. En annan vederlagsform är provisionsgaranti, där uppdragstagaren är tillförsäkrad ett visst belopp i vederlag oavsett vilket resultat han uppnår.³ En avräkning i anledning av provisionsgaranti är slutgiltig för den tidsperiod avräkningen gäller. Om förskott på provisionen utbetalats är avstämningen av förskottet inte bunden till någon viss tidsperiod. Förskottet kan också återkrävas om det inte blir täckt av provision. Numera finns det dock en tendens till utjämning av skillnaden mellan provisionsförskott och provisionsgaranti.⁴

2.4.7 *Allmänt om rätten till provision*

I KommL finns det bestämmelser om att handelsagenter, handelsresande och handelskommissionärer har rätt till provision. Däremot finns det ingen regel som föreskriver att civila kommissionärer har denna rätt. Förutsättningen för att handelsagenter och handelskommissionärer skall få provision är att ett avtal slutits på grund av en order, som mottagits under uppdragstiden. Som regel krävs det vidare att avtalet uppfyllts. För att handelsresande skall ha rätt till provision krävs det att ett avtal har slutits men däremot inte att det uppfyllts. För agenter och handelsresande gäller också att dessa skall ha medverkat till avtalets tillkomst. Om de har ensamrätten till försäljningen krävs det dock ingen medverkan för rätt till provision. För kommissionärer- nas del är medverkan utan betydelse eftersom dessa som regel ingår avtalet. I vissa fall föreligger rätt till provision även på sådana avtal som ingås efter uppdragets slut.

2.4.8 *Avsluts- och uppfyllelserekvisiten*

Den första förutsättningen för att agenten, handelsresanden eller kommissionären skall få provision är att ett avtal ingås (68 § första stycket första punkten, 86a § tredje stycket, 87 § första punkten och 27 § första stycket). Om förarbetet till ett avtal gjorts av en uppdragstagare och avtalet sedermera inte kommer till stånd har denne ingen provisionsrätt. Det brukar sägas att

¹ Bergström s. 90.

² Bergström s. 90.

³ Sandvik s. 165 f.

⁴ Sandvik s. 168.

agenten, handelsresanden och kommissionären bär avslutsrisken. Handelsagentens uppdrag är att antingen ingå avtal eller förmedla dem. För att en handelsagent skall vara behörig att sluta för huvudmannen bindande avtal krävs det att huvudmannen bemyndigat honom därtill genom fullmakt eller på något annat sätt.

Provisionsrätten är betingad av att avtal är slutet. Om uppdragstagaren har rätt att själv sluta avtal uppstår inga svårigheter att avgöra när denna förutsättning är uppfylld. Vid förmedlingsuppdragen löper agenten risken att inte få provision därför att huvudmannen inte antar anbudet. Någon skyldighet att godkänna och verkställa inkomna order föreligger inte för huvudmannen. Inte heller är han skyldig att uppge varför han inte godkänner ett ingivet anbud. För den händelse denna ogrundade vägran upprepas från huvudmannens sida åsidosätter huvudmannen sina avtalsenliga förpliktelser. Risken att provisionen går förlorad till följd av att huvudmannen inte vill godta en order reduceras något av den regel som föreskriver att huvudmannen är skyldig att underrätta tredje man därom. Gör huvudmannen inte detta är anbudet antaget av honom (79 och 89 §§). Ibland kan huvudmannens möjligheter att leverera varor vara begränsade vilket medför att han inte kan godkänna alla anbud som tillställs honom. Genom en överenskommelse mellan huvudmannen och agenten kan provisionen i dessa fall i stället beräknas på en viss procent av insända och godkända order.

En annan förutsättning för agentens och kommissionärens rätt till provision är att avtalet uppfylls av tredje man. Det anses vara agentens sak att göra en allmän bedömning av tredje mans betalningsvilja och betalningsförmåga. Även kommissionären torde vara skyldig att göra en motsvarande bedömning. Om tredje man inte fullgör sin del av avtalet eller fullgör det endast delvis och detta inte beror på huvudmannen bortfaller agentens eller kommissionärens provision i motsvarande grad (69 § första stycket första punkten och andra stycket samt 28 §). Agenten och kommissionären bär alltså uppfyllelserisken. I princip är det betydelselöst vad som är orsaken till att tredje man inte betalar. Det hjälper således inte att agenten eller kommissionären kan påvisa att betalning kunnat indrivras. Orsaken till att uppfyllelserisken placerats på detta sätt torde vara att agenterna eller kommissionärerna inte skall frestas att vara mindre nogräknade när de prövar vederhäftigheten hos tredje man. Regeln om uppfyllelserisken innebär att agenten eller kommissionären tappar provisionen inte bara när kundens solvens var tvivelaktig vid avtalsstillfället utan också när helt oväntade händelser efter avtalsslutet förstört kundens ekonomi.⁵ I Danmark förekommer i vissa branscher den sedvanan att provisionen är förtjänad redan när huvudmannen godkänt ordern eller, om agenten är behörig att sluta avtal, när huvudmannen får meddelande om att avtal ingåtts.⁶

För rätten till provision är det utan betydelse om avtalet fullgörs av tredje man eller på dennes vägnar av handelsagenten eller någon annan. När agenten eller kommissionären står ansvar del credere innebär detta att han själv måste erlagga köpeskillingen till huvudmannen även om köparen inte betalat. Även i detta fall är agenten och kommissionären berättigad till provision. Affärer, som uppstår genom självinträde, berättigar också till provision. Om ett avtal hävs till följd av försenad prestation, anses det inte vara fullgjort.

⁵ Sandvik s. 141 f.

⁶ Lando s. 225 f.

Den tidpunkt då tredje man har uppfyllt avtalet anses infalla då betalning erläggs eller vid inköpsuppdrag då varorna avlämnas. Rätt till provision föreligger även om avtalet fullgörs senare än bestämt.

Såsom nämnts i det föregående kan en agent eller en kommissionär vara berättigad till provision trots att avtalet med tredje man inte uppfyllts. Agenten och kommissionären har nämligen rätt till provision om huvudmannen försummat att fullgöra sina skyldigheter eller fullgjort dem endast delvis. På samma sätt förhåller det sig om huvudmannen visserligen har presterat men hans prestation inte varit avtalsenlig. Provisionsrätt föreligger också om den uteblivna prestationen beror av händelse som huvudmannen inte kan åberopa mot tredje man för att befria sig från skadeståndsansvar. De bestämmelser som avses är 24, 30 och 43 §§ KöpL.

För handelsresande, som avlönas med provision, gällde tidigare samma bestämmelser som för handelsagenter. Genom 1974 års ändringar undantogs dessa handelsresande emellertid från att bära uppfyllelserisken. Numera krävs det alltså inte att tredje man uppfyller avtalet för att en handelsresande skall ha rätt till provision (86 a § tredje stycket sista punkten och 87 § andra punkten). Denna lagbestämmelse är dispositiv och den har därför inte trängt igenom i det praktiska livet. Handelsresandena står därför fortfarande uppfyllelserisken i de flesta fallen. I fråga om bakgrunden till denna ändring skall i korthet nämnas att de kommissionslagstiftningssakkunniga förordade att de principer som dittills använts skulle behållas.⁷ Departementschefen uttalade att handelsresandenas uppgift så gott som alltid var begränsad till att ta upp order för huvudmannens räkning och att huvudmännen i de allra flesta fall hade sitt hemvist i Sverige. Departementschefen fortsatte: "Detta betyder att huvudmännen har minst lika goda möjligheter som handelsresandena att skaffa sig upplysningar om tredje mans ekonomiska vederhäftighet. I praktiken torde det också vara vanligast att, i den mån kreditupplysningar inhämtas, detta görs av huvudmannen. Beaktas bör vidare att handelsresandena, både de som är anställda hos huvudmannen och de som formellt är uppdrags-tagare, i allmänhet torde ha en mer osjälvständig ställning gentemot huvudmannen än handelsagenterna. Detta medför att de många gånger torde ha mindre möjligheter att utverka så goda provisionsvillkor i fråga om avtal som fullgörs av tredje man att de därmed kompenseras även för det arbete som läggs ned på ej fullföljda avtal. Handelsresandena löper således en uppenbar risk att i viss utsträckning få utföra arbete utan vederlag, om man för deras del behåller den nuvarande förutsättningen för rätt till provision." Departementschefen förordade alltså att handelsresandena skulle få laglig rätt till provision även i de fall då tredje man inte fullgjorde avtalet.⁸ Lagen utformades på sätt departementschefen förordat.

En agents rätt till provision påverkas inte av att avtalet med tredje man återgår eller att huvudmannen beviljar tredje man anstånd med köpeskillingen samt betalningen uteblir i anledning därav. Om agenten däremot samtyckt till sådana åtgärder anses han ha avstått från sin provision eller anpassat sig till de ändrade förhållandena (69 § första stycket andra punkten). Under vissa förutsättningar är denna bestämmelse tillämplig även vid kommission.⁹ I motiven uttalas att provision bör utgå om huvudmannen efter avtalets ingående beviljar tredje man kredit eller förlänger kredittiden och detta har

⁷ SOU 1970:69 s. 45.

⁸ Prop. 1974:29 s. 60.

⁹ Gadde & Eklund s. 72.

till följd att likviden sedermera inte fullgörs. Däremot bör agenten inte få ut någon provision om kundens ekonomiska ställning är sådan att det måste antas att köpeskillingen inte skulle ha erlagts även om det ursprungliga avtalet förblivit gällande på oförändrade villkor. I detta fall kan det nämligen inte sägas att betalningen uteblivit i följd av den träffade överenskommelsen.¹⁰

2.4.9 Samband mellan uppdragstagarens åtgärder och avtalet

En annan förutsättning för rätt till provision är att avtalen har sin orsak i uppdragstagarens försäljningsarbete (68 § första stycket första punkten, 86 a § tredje stycket första punkten, 87 § första punkten och 27 § första stycket KommL). Detta samband tar sig olika uttryck. Således kan uppdragstagaren såsom fullmäktig eller kommissionär ingå ett avtal. En annan form av samband är då ett avtal sluts efter accept av en order, som tagits emot och insänts till huvudmannen av uppdragstagaren. Även de avtal, där uppdragstagarens medverkan varken fått formen av avtalslut eller anbudsförmedling men där uppdragstagarens verksamhet varit orsak till att ett avtal ingåtts, berättigar till provision. Om en agent eller handelsresande har ensamrätten till försäljningen inom ett visst område eller viss kundkrets har han rätt till provision även på de försäljningar inom området eller kundkretsen vid vilka han inte medverkat (70 § första punkten, 86 a § tredje stycket första punkten och 87 § första punkten KommL).

Den vanligaste formen av medverkan torde för agenternas del vara förmedling av anbud, dvs. order som insänds eller inlämnas till huvudmannen av agenten. Agentens arbetsinsats kan vara påtaglig, t. ex. bearbetning av kunden genom besök, brev och telefonpåringningar, men också obetydlig såsom i vissa fall då kunden själv tar initiativet till ordern.¹¹ Ibland händer det att huvudmannen gör gällande att agentens förmedling inte varit en nödvändig förutsättning att få till stånd ett avtal utan att detta hade ingåtts ändå. För rätt till provision torde det för denna situation vara tillräckligt att ordern förmedlats av agenten.¹²

Rätt till provision uppkommer även i de fall då ett avtal sluts direkt mellan huvudmannen och tredje man men avtalet har sin orsak i agentens verksamhet. I fråga om vilken arbetsinsats som därvidlag krävs av agenten har det uttalats att alltför stränga beviskrav inte bör ställas på handlagaren.¹³ I den rättsliga litteraturen uppställs det två krav enligt följande. Ett minimikrav är att avtalet troligen inte hade kommit till stånd om inte agenten drivit på. Vidare skall agentens medverkan ha varit en väsentlig orsak till att avtalet ingåtts; sambandet mellan agentens arbete och det ingångna kontraktet får inte vara för avlägset eller tillfälligt. Således har det betydelse om det tar lång tid från agentens kontakt med kunden till dess avtal sluts. En annan viktig omständighet är om det avtal som sluts har det innehåll som i allt väsentligt motsvarar det som förutsattes under agentens befattningsmed saken. Det anses inte tillräckligt att agenten fört parterna samman t. ex. genom att ge huvudmannen anvisning på en intresserad kund.¹⁴ I agenturavtal förekommer ibland villkor som ger agenten rätt till en lägre "anvisningsprovision". I dessa fall är agentens insats begränsad till en upplysning om en eventuell kund.¹⁵

¹⁰ NJA II 1914 s. 302.

¹¹ Bergström s. 141.

¹² Sandvik s. 144.

¹³ Prop. 1974:29 s. 73.

¹⁴ Sandvik s. 144.

¹⁵ Sandvik s. 145.

Som förmedlingsorder anses även sådana order som kommer in direkt från kunden till huvudmannen men som ändå står i samband med en viss tidigare arbetsinsats från agentens sida. Ibland kallas dessa order för efterorder eller följdorder. Dessa kan avse en ny kvantitet av en vara, på vilken agenten tidigare upptagit order. Kunden tog kanske till en början blott en mindre kvantitet på prov. Situationen kan också vara den att agenten en gång bearbetat kunden utan att vid detta tillfälle få någon order. Först i efterhand, sedan kunden fått tid att tänka över saken, har bearbetningen lett till resultat.¹⁶ Enligt lagbestämmelserna i Västtyskland, Schweiz och Österrike är agenten berättigad till provision på alla order som kommer från en kund som agenten tillfört huvudmannen. Har den första ordern förmedlats av agenten har denne alltså krav på provision på alla senare order som kunden sänder direkt till huvudmannen under agenturens bestånd. En sådan generell regel har inte uppställts i den nordiska rätten men den torde ändå ha en viss betydelse. Således torde provision kunna utgå om den efterföljande ordern avser leveranser som har direkt samband med det första avtalet, t. ex. kompletteringsdetaljer eller reservdelar till en maskin som sålts genom agenten. En mera generell rätt till provision för följdorder kan dessutom följa av en sedvana inom branschen.¹⁷

I de fall där agenten har ensamrätten till försäljningen krävs det ingen medverkan från agentens sida för att han skall ha rätt till provision. Denna rätt innebär krav på full provision även på de affärer där agenten inte medverkat och någon reducering görs alltså inte trots att agenten inte haft några förmedlingsutgifter. Provisionen anses utgöra ersättning för det arbete, t. ex. i form av marknadsföringsåtgärder, som agenten utfört som huvudmannens enda representant inom området.

Många agenturavtal ger numera agenten ensamrätten till försäljningen inom ett bestämt område eller en bestämd kundkrets. Branschorganisationernas avtalsformulär är utformade på detta sätt. Även vid kommission torde ett villkor om ensamrätt vara vanligt. För huvudmannen gäller det att skapa ett system med försäljningsdistrikt för att undvika att agenterna går i vägen för varandra och för att undvika problemen med att fastställa vilken agent som är provisionsberättigad.¹⁸

Ensamförsäljningsrätten och den rätt till provision som följer därav gäller alla försäljningar som äger rum för huvudmannens räkning till alla kunder inom området. Således är en agent utestängd från att bedriva verksamhet i ett område till vilket en annan agent har ensamrätt. Även huvudmannen är utesluten från att göra direktförsäljningar till kunder inom en agents område såvida inte huvudmannen förbehållit sig rätt att själv ingå avtal med dessa. Om en huvudman utan agentens medverkan sålt varor till en kund som inte undantagits måste huvudmannen utge provision till agenten.¹⁹ Även ersättning för skada kan utgå i dessa fall.

I vissa fall kan svårigheter uppstå när det skall avgöras om en köpare tillhör agentens distrikt eller inte. En köpare som inte driver någon rörelse anses höra till det distrikt där han är bosatt. Om köparen driver rörelse anses han höra till det distrikt där rörelsen drivs. Ett filialkontor brukar räknas till det distrikt där huvudkontoret är beläget. Det saknar i allmänhet betydelse om varorna skall levereras eller försändas till någon annan ort än köparens. Det

¹⁶ Bergström s. 141.

¹⁷ Sandvik s. 145.

¹⁸ Sandvik s. 146 f.

¹⁹ Se t. ex. NJA 1932 s. 590. Beträffande handelsbruk se Söderlund i *Världsmarknad* 1983 nr 1.

brukar inte heller spela någon roll om varorna säljs vidare till någon utanför distriktet. Genom avtal kan dock agenten tillförsäkras fullt områdesskydd. Har en agent fått fullt områdesskydd måste huvudmannen i försäljningar genom andra agenter eller till kunder ställa som villkor att varorna inte får vidareförsäljas till kunder i agentens område.²⁰

2.4.10 *Avtal som ingås efter uppdragets upphörande*

För rätt till provision gäller som huvudregel att avtalet med tredje man skall ingås under uppdragsavtalets bestånd. Denna rätt föreligger dock också om tredje mans anbud kommer in under agenturavtalets giltighetstid men avtalet ingås därefter (68 § första stycket andra punkten, 86 a § tredje stycket, 87 § första punkten och 27 § andra stycket). Även i vissa fall då ett anbud inkommer efter uppdragets upphörande kan det finnas rätt till provision för uppdragstagaren (68 § andra stycket, 86 a § tredje stycket, 87 § första punkten och 27 § andra stycket). Sistnämnda bestämmelse tar sikte på avtalets upphörande och den kommer därför att genomgås närmare i ett senare sammanhang.

2.4.11 *Provisionens storlek och beräkning*

KommL innehåller inga bestämmelser om provisionens storlek och sättet för dess beräkning. I de flesta fallen regleras dessa frågor i agenturavtalet. Om parterna inte ingått något avtal härom bör provisionen bedömas efter vad som är brukligt och skäligt vid uppdrag av detta slag.²¹ Provisionen brukar oftast utgå efter en bestämd procent av försäljningssumman men det förekommer också att den fastställs till ett bestämt belopp per försald enhet.

Provisionen kan beräknas antingen på hela den köpeskillning som köparen har att utge (bruttopriset) eller på köpeskillningen efter avdrag för omkostnader och vissa rabatter (nettopriset). I den finländska lagen stadgas det att provisionen skall beräknas på det bruttopris som köparen har betalt men att avdrag skall göras för sådana omkostnader som är särskilt angivna i fakturan. I internationell handel är det däremot vanligt att provisionen beräknas på nettopriset. Det är praktiskt enkelt att beräkna provisionen direkt på fakturabeloppet eftersom man då inte behöver räkna ut hur stora försäljningskostnaderna varit. När provisionssatsen skall bestämmas torde parterna ta hänsyn till om några försäljningskostnader ingår i fakturabeloppet. Avdrag brukar göras för de rabatter som är angivna i fakturan, t. ex. kvantitets- och kundrabatter, men däremot inte för kontant- och kassarabatter.

2.4.12 *Provisionens förfallotid och provisionsnota*

I sin ursprungliga lydelse saknade KommL en uttrycklig regel om provisionens förfallotid. År 1974 infördes för agenter med varaktigt uppdrag en allmän förfallotidsregel enligt vilken provisionen skall utbetalas så snart avtalet fullgjorts eller bort fullgöras av huvudmannen. Betalningen är av provisorisk natur eftersom beloppet vid utebliven betalning på tredje mans sida skall återföras till huvudmannen (69 § tredje stycket). Denna bestämmelse överensstämmer med den praxis som gäller vid varaktiga agenturer och som innebär att provisionen gottskrivs och utbetalas till agenten obero-

²⁰ Sandvik s. 147.

²¹ Gadde & Eklund s. 154.

ende av om tredje man uppfyllt sin del av avtalet.²² För handelsresande gäller att provisionen skall utbetalas så snart avtalet fullgjorts eller bort fullgöras av huvudmannen (86 a § tredje stycket, 87 § andra punkten). I branschorganisationernas avtalsformulär är förfallotiden och tidpunkten för utbetalning av provision bestämd på olika sätt.

Genom bestämmelserna i KommL om provisionsnota har agenten en viss möjlighet att kontrollera sin provision. Enligt dessa skall huvudmannen vid varaktiga agenturer lämna en nota över de avtal som under ett kvartal gett agenten rätt till provision. Notan skall avlämnas under den därpå följande månaden och innehålla uppgift om de avtal, som är provisionsgrundande, och om de provisionsbelopp, som tillgodoförs agenten, eller om anledningen till att provision inte tillgodoförs honom. Vidare finns det en bestämmelse enligt vilken huvudmannen kan kräva återbetalning av sådan provision som inte skulle ha utgått (71 §). Vid de agenturuppdrag som inte är varaktiga har agenten rätt till provisionsnota vid varje försäljning som kommit till stånd genom hans medverkan (72 §). Bestämmelserna gäller även delvis för handelsresandena (86 a § tredje stycket och 87 § första punkten). Det anses att lagbestämmelserna om provisionsnota inte täcker agentens kontrollbehov. Särskilda svårigheter uppkommer för agenten när han skall kontrollera sin provision av de affärer där han inte medverkat.²³ I vissa länder, t. ex. Västtyskland, Österrike och Schweiz, finns det tvingande lagregler som ger agenten rätt att få kopior av de handlingar i huvudmannens bokföring som är av intresse för provisionen. Under vissa förutsättningar har agenten dessutom rätt att granska huvudmannens bokföring.²⁴ Den norska kommissionslagen ger rätt åt en agent med varaktigt uppdrag att före varje månads slut få inte bara en provisionsnota utan också fakturakopior över de försäljningar som under den föregående månaden gett rätt till provision. Det är vanligt att agenturavtalen innehåller villkor om rutiner eller kontrollmekanismer som ger bättre insyn än vad KommL ger.

2.4.13 *Ansvar del credere*

Ansvar del credere innebär att en uppdragstagare är i förhållande till sin huvudman ansvarig såsom för egen skuld för att ett avtal fullgörs som han för huvudmannens räkning förmedlar eller ingår med tredje man. Bestämmelser härom fanns i den ursprungliga versionen av KommL. Dessa gällde endast vid kommission men ansågs tillämpliga även vid agentur.²⁵ År 1974 infördes en bestämmelse om rätt till ersättning om uppdragstagaren åtagit sig att stå ansvar del credere. Detta ansvar inträder endast om huvudmannen och uppdragstagaren ingått avtal därom eller det följer av handelsbruk eller annan sedvänja (14 § första stycket, 29 § andra stycket, 73 § andra stycket och 87 § första punkten). I den finländska lagen är begreppet definierat på samma sätt som i KommL. Därutöver innehåller den finländska lagen ett villkor att ett åtagande att stå ansvar del credere skall avges skriftligen för att vara giltigt. Vidare stadgas däri att åtagandet endast får avse ett visst avtal eller avtal med en viss köpare. I den finländska bestämmelsen uttalas det också att agenten är berättigad till ett särskilt, skäligt arvode vilket skall utbetalas så snart försäljningsavtalet med tredje man ingåtts.

²² Sandvik s. 153.

²³ Sandvik s. 154.

²⁴ Lando s. 228.

²⁵ Gadde & Eklund s. 144.

Om en uppdragstagare skall infria sitt ansvar del credere är han skyldig att betala den köpesumma som är angiven i avtalet med tredje man. Han behöver dock inte utge mer än vad tredje man skulle ha gjort. Om han kan visa att tredje man skulle helt eller delvis kunna befria sig från avtalet reduceras ansvaret i motsvarande grad. Eftersom även dessa affärer berättigar till provision får agenten eller kommissionären göra avdrag med den provision som skall utgå. Ansvaret inträder då tredje man överskrider förfallotiden.²⁶

2.4.14 *Inkassouppdrag*

Ursprungligen innehöll KommL ingen bestämmelse om inkassouppdrag eller inkassoprovision. I samband med 1974 års ändringar infördes i 73 § andra stycket och 87 § första punkten KommL en bestämmelse med innehåll att agenten och den självständiga handelsresanden skall ha särskild gottgörelse om han åtagit sig att ta emot betalning för sålda varor. För kommissionärernas del finns ingen motsvarande bestämmelse. Anledningen till detta är att inkasseringen ingår som ett led i kommissionsuppdraget. I den finländska lagen anges det att agenten och den självständiga försäljaren har rätt till ett särskilt, skäligt arvode, om inte ersättningen för inkassouppdraget är avsedd att ingå i provisionen. Vidare sägs att arvodet skall erläggas så snart betalningen uppburits. Ibland uppkommer fråga om handelsagenten är berättigad till provision då tredje man betalar direkt till huvudmannen. Utgångspunkten bör vara att betalning till huvudmannen inte berättigar agenten till inkassoprovision. Undantag torde dock kunna göras för de situationer då en betalning till huvudmannen föregåtts av aktiva inkassoförsök från agentens sida. I sistnämnda fall skall det vara klart dokumenterat att beloppet inte skulle ha inlutit om agenten inte arbetat för det.²⁷

2.4.15 *Ersättning för utgifter*

Till en början gällde i KommL att agenten, den självständiga handelsresanden och kommissionären skulle särskilt gottgöras avgifter för brev, telegram och telefonsamtal, för vilka han haft fog. Detta skulle dock inte gälla, om provision eller annan ersättning var avsedd att innefatta gottgörelse även för sådana utgifter. De sakkunniga fann att agenten i praktiken sällan eller aldrig tog särskilt betalt för utgifter av förstnämnda slag, utan provisionen fick täcka sådana och andra omkostnader som kunde hänföras till agenturens normala drift. Efter förslag av de sakkunniga²⁸ fick bestämmelsen sin nuvarande lydelse enligt vilken agenten och den självständiga handelsresanden har rätt till särskild ersättning för utgifter i samband med uppdraget endast om utgifterna inte kan hänföras till rörelsens normala drift (73 § första stycket och 87 § första punkten). Även kommissionären har rätt till viss närmare angiven ersättning (29 § första stycket). Genom en indispositiv bestämmelse är den anställde handelsresanden berättigad till ersättning för vissa utgifter samt att erhålla förskott (86 a § första stycket).

2.4.16 *Säkerhetsrätt*

Säkerhetsrätterna i KommL är av två olika slag, panträtt och retentionsrätt.

²⁶ Sandvik s. 110 ff.

²⁷ Sandvik s. 158.

²⁸ SOU 1970:69 s. 57.

En person, som för sin fordran har panträtt i några varor, har rätt att genom försäljning av varorna skaffa sig betalning för fordringen. Den som har retentionsrätt till några varor får inte lov att sälja dem men får vägra att lämna ut dem till gäldenären till dess denne betalat sin skuld eller ställt säkerhet för den. Retentionsrätt har i ökad utsträckning försetts med försäljningsrätt. Detta har suddat ut den förut klara terminologiska gränsen mellan panträtt och retentionsrätt.

Panträtt kan utövas i sådana varor som tillhör huvudmannen och som är avsedda att säljas till tredje man eller som inköpts av kommissionären. En ytterligare förutsättning är att varorna befinner sig i uppdragstagarens besittning eller att huvudmannen i vart fall inte har någon rådighet över dem. I princip skall fordringen och pantobjektet härröra ur samma uppdrag. Vid handelskommission är dock panträtten utvidgad till att gälla även varor och fordringar i andra uppdrag från samma huvudman. Uppdragstagaren får sälja varorna när fordringen förfallit till betalning eller i vissa fall dessförinnan. Till skillnad från vad som gäller vid vanliga försäljningar i anledning av uppdraget är agenten eller kommissionären vid pantrealisationen inte skyldig att följa sin huvudmans föreskrifter. Försäljningen, som skall göras på offentlig auktion, får inte avse större kvantitet än vad som krävs för att täcka fordringen. Även dessa försäljningar berättigar till provision (31–34 §§ resp. 75 §). Om kommissionären sålt kommissionsgodset kan han inte längre göra anspråk på panträtt i det. I 35 § har kommissionären i stället tillförsäkrats en förfoganderätt över fordran hos tredje man.

Retentionsrätt kan göras gällande endast i sådan egendom, som tillhör huvudmannen men som inte är avsedd till försäljning, t. ex. mönster, prover, kundförteckningar och soliditetsupplysningar. Vidare skall egendomen ha mottagits av uppdragstagaren med anledning av avtalet med huvudmannen. Ur detta avtal skall både den fordran som ligger till grund för retentionsrätten och den kvarhållna egendomen kunna härledas. Retentionsrätt får göras gällande endast om indrivningen av fordran eljest skulle äventyras. Om fordran är tryggsad genom att huvudmannen ställt säkerhet eller uppdragstagaren har säkerhet t. ex. i form av panträtt föreligger ingen retentionsrätt. Denna rättighet är således subsidiär. För retentionsrätt krävs det inte att fordringen har förfallit till betalning (39 §, 74 § och 87 § första punkten).

Den finländska lagen innehåller en bestämmelse om retentionsrätt men däremot ingen bestämmelse om panträtt. Till skillnad från vad som gäller i KommL kan retentionsrätt enligt den finländska bestämmelsen utövas även i huvudmannens varor samt vad agenten med stöd av huvudmannens fullmakt uppburit av tredje man, dvs. pengar. Vidare kan agenten utöva retentionsrätt i handlingar såsom ritningar, prislister och leveransvillkor. Däremot är agenten inte berättigad att innehålla handlingar som angår fullmakten.²⁹

Alla de ovannämnda bestämmelserna är dispositiva.³⁰ I den västtyska lagen finns det bestämmelser om retentionsrätt. Dessa bestämmelser är indispositiva. Bestämmelserna i Schweiz betecknas som retentionsrätt men bör jämföras med panträtt. Även dessa bestämmelser är indispositiva. Motsvarande bestämmelser i Österrike är däremot dispositiva.³¹

²⁹ S. 9 i finl. prop. nr 71 till 1974 års riksdag.

³⁰ Jfr Håstad, Studier i sakrätt (1980) s. 14, där det ifrågasätts om bestämmelserna kan vara tvingande mot kommissionärens konkursbo.

³¹ Lando s. 230.

2.5 Bestämmelser om upphörande av ett agentur- eller kommissionsavtal m. m.

Frågor som har samband med agenturavtalets upphörande regleras i KommL 46–52 §§ (jfr 76 §) samt 68 §. 46–52 §§ innehåller gemensamma bestämmelser för kommissionärer, handelsagenter och självständiga handelsresande (jfr 76 och 87 §§). 68 § är gemensam för de två senare kategorierna samt i huvudsak även för kommissionärer med varaktiga uppdrag. Bestämmelserna reglerar uppsägning, rättsläget vid agenturavtalets förtida upphörande, vederlag (ersättning) i olika former till agenten samt vissa övriga frågor. Bestämmelser om upphörandet av avtalet mellan en anställd handelsresande och dennes arbetsgivare återfinns i 86 §. Nedan lämnas en redogörelse för dessa bestämmelsers innehåll i nu nämnd ordning.

2.5.1 *Avtalstid och uppsägningstid*

Agenturavtalet är definitionsmässigt av varaktig karaktär, dvs. det är ingången för ett obestämt antal transaktioner och avser inte såsom mäklarpuppdraget förmedling av en enstaka affär. Detta hindrar inte att agenturavtalet i det enskilda fallet kan komma att vara endast under kort tid. I princip kan ett agenturavtal ingås för hur kort eller hur lång tid som helst. Ett avtal kan göras tidsbestämt genom att man anger en viss tid, såsom datum eller tidsperioder. Det kan också göras tidsbestämt genom att man ingår avtal för t. ex. en "säsong" eller på annat sätt gör det möjligt att indirekt bestämma avtalstiden. Man brukar här tala om att avtalstiden är absolut resp. relativt bestämd.¹

Innebörden av att ett avtal ingåtts för viss tid – absolut eller relativt bestämd – är att avtalet automatiskt upphör vid den avtalade tidens utgång. Ett avtal som inte är tidsbestämt upphör däremot först efter uppsägning. De tidsbestämda avtalen får i princip när som helst uppsägas, utan att man behöver ange något skäl för uppsägningen.² Denna regel har inskränkts genom en för bägge parter gällande bestämmelse om att uppsägningstid skall iakttas,³ 50 § KommL. Enligt denna regel gäller en uppsägningstid av minst tre månader eller, om uppdraget vid uppsägningen har varat kortare tid än ett år, en månad, räknat från utgången av den kalendermånad då uppsägningen skedde. Avtal om kortare uppsägningstid är inte gällande mot agenten. Regeln om uppsägningstid är från början sedvanemässigt grundad av hänsyn till bägge parter intresse av viss säkerhet och förutsebarhet i avtalsförhållandet. Inte bara agenten har ett visst behov av trygghet utan även huvudmannen kan ha ett befogat intresse av att agenten inte lämnar verksamheten helt oväntat. Regeln om uppsägningstid har tillämpats analogt på andra avtal. Då man efter hand kunde märka tendenser till att huvudmannen i avtalen ville skydda sig själv och bortse från agentens motsvarande intresse, så gjordes regeln om uppsägningstid tvingande till agentens förmån.

2.5.2 *Möjligheten att alltid frånträda ett avtal i förtid*

Enligt 46 § KommL jämförd med 76 § samma lag kan huvudmannen alltid återkalla och agenten när som helst fransäga sig uppdraget oavsett vad som

¹ Denna terminologi överensstämmer inte med de begrepp som är vedertagna inom arbetsrätten.

² Jfr Wilhelmsson, *Avtal om fastighetsförmedling* (1979), s. 130 ff.

³ Se härom Grönfors i anmälan av Segerfors och Fischler, *Exporträtt 3, Agentavtal i SvJT 1969* s. 865 f.

avtalats och oavsett lagens regel om uppsägningstid. Sker frånträdandet i strid med avtalet eller med lagens regel om uppsägningstid är dock den frånträdande parten skadeståndsskyldig. Den part som frånträder ett agenturavtal i förtid undgår sådant skadeståndsansvar endast om han har giltig grund till frånträdandet i motpartens "pliktförsummelse" eller annan omständighet som avses i 51 § KommL.

I motiven till den nu gällande lagstiftningen har man i fråga om huvudmannens rätt att återkalla och uppdragstagarens rätt att avsäga sig uppdraget fört ett resonemang med följande innebörd.

Uppdrag av här ifrågavarande slag är grundat på huvudmannens förtroende. Den som fått i uppdrag att ingå avtal för annans räkning har inte därigenom förvärvat någon rätt att mot huvudmannens vilja utföra uppdraget, utan denne kan när som helst återkalla detsamma. Återkallelserätten föreligger även om uppdragstagaren endast har en förmedlande funktion och inte berättigats att sluta avtal med tredje man. Detta gäller inte bara uppdrag som lämnats tills vidare. Även i fall då uppdrag getts för bestämd tid kan det återkallas i förtid av huvudmannen. I sådana fall, liksom då återkallelse sker i strid med avtalad eller lagstadgad uppsägningstid, är huvudmannen skyldig att hålla uppdragstagaren skadeslös. För återkallelse krävs inte någon speciell form. Den kan ske såväl uttryckligt som tyst. Som exempel på tyst återkallelse nämns det fall då huvudmannen för det aktuella uppdraget anlitar en annan uppdragstagare eller eljest vidtar någon åtgärd som väsentligt ändrar förutsättningarna för uppdraget.

I motiven anförs vidare att den som åtar sig ett uppdrag inte därmed ikläder sig någon garanti för att den eller de affärer uppdraget avser skall komma till stånd. Han åtar sig endast att verka för detta syfte. Särskilt då uppdraget avser ett obestämt antal försäljningar eller inköp, går uppdragstagarens åtagande i allmänhet endast ut på att han skall tills vidare handla för huvudmannens räkning. I sådant fall kan uppdragstagaren enligt motiven, när han så vill, avsäga sig uppdraget utan att därigenom utsätta sig för några efterräkningar från huvudmannens sida. Men även då uppdragstagaren åtagit sig uppdraget för bestämd tid eller för visst ändamål kan han frånträda sitt uppdrag. Han är dock i dessa fall, liksom då han frånträder uppdraget i strid med avtalad eller lagstadgad uppsägningstid, skyldig att hålla huvudmannen skadeslös. Man har diskuterat att i sådant fall inte låta avsägelsen medföra uppdragets upphörande, utan tillerkänna huvudmannen befogenhet att fordra, att den tredskande uppdragstagaren eventuellt vid vite åläggs att fullgöra det uppdrag han åtagit sig. Man har emellertid funnit det ytterst osannolikt att huvudmannen skulle ha intresse av detta. Han kan inte av den som avsagt sig sitt uppdrag förvänta sig något nit i handhavandet av detta. Man har därför funnit det praktiskt sett tämligen likgiltigt, huruvida lagen för här förutsatta fall ger uppdragstagaren rätt att avsäga sig sitt uppdrag – mot skyldighet att ersätta skada, som därigenom vållas huvudmannen – eller förklara honom oberättigad att avsäga sig uppdraget och skadeståndsskyldig i följd av det oberättigade i åtgärden. Man har i KommL valt det förra alternativet.

HD:s resonemang i *NJA 1970 s. 22* är belysande vad gäller innebörden av 46 § KommL.⁴ Fråga var där om verkan av att en fastighetsägare, som

⁴ Jfr Karlgren, *Avtalsrättsliga spörsmål* (1954), s. 17.

uppdragit åt en mäklare att under viss tid med ensamrätt salubjuda och förmedla försäljning av fastighet, återkallar uppdraget innan tiden utgått.

HD anförde i domskälen:

Med ensamrätt förenat uppdrag av det slag varom i målet är fråga är att anse som bindande avtal mellan kontrahenterna. Återkallelse av uppdraget får till verkan att avtalet hävas. Frågan huruvida i visst fall återkallelse utgör avtalsbrott och på den grund medför skadeståndsskyldighet får avgöras under hänsynstagande till avtalets särskilda natur och på grundval av vad som får anses gälla inom närliggande rättsområden. Särskilt är att märka kommissionslagens bestämmelser om återkallelse av uppdrag som där avses. Vid bedömning från dessa utgångspunkter måste återkallelse, som sker utan giltig anledning, anses som avtalsbrott och bör såsom giltig anledning räknas bl. a. att mäklaren gjort sig skyldig till försummelse som ej är ringa.

I förevarande fall har fastighetsägaren icke styrkt att på mäklarens sida förekommit försummelse som utgjort giltig anledning till återkallelsen. Fastighetsägaren är följaktligen skyldig att utge skadestånd till mäklaren.

Rättsläget är dock olika mellan å ena sidan de mellanmän som behandlas i KommL och å andra sidan mäklare. Agentens uppsägningsskydd enligt KommL är inte beroende av huruvida han har ensamrätt eller ej. Däremot framgår av *SvJT 1979 rf s. 58* att mäklarens uppsägningsskydd är mera begränsat.⁵ I detta rättsfall återkallades efter kort tid ett fastighetsmäklaruppdrag, som givits utan tidsbegränsning och utan ensamrätt. Mäklaren hade inte hunnit anvisa någon köpare. Mäklarens talan om gottgörelse för kostnader för annonsering och visning av förmedlingsobjektet ogillades.

Den part som frånträder avtalet i förtid utan att ha giltig grund därtill enligt 51 § är skadeståndsskyldig gentemot medkontrahenten. I KommL anges inte hur skadeståndet skall beräknas. I prop. 1974:29 uttalas i fråga om skadestånd enligt 51 § att det skall beräknas på samma sätt som enligt gällande rätt. Är det huvudmannen som har återkallat uppdraget så är agenten berättigad till ersättning för den förlust som åsamkas honom genom att han inte fått behålla uppdraget under avsedd tid. Härvid skall enligt motiven hänsyn tas inte bara till det uppskattade inkomstbortfallet utan också till eventuella kostnader för omställning av verksamheten. Å andra sidan måste avdrag ske med beloppet av de besparingar i form av minskade utgifter och av inkomster från annat håll som uppsägningen möjliggjort.⁶

Skadeståndet kan jämkas av olika anledningar. Detta är fallet om medkontrahenten underlåter att söka begränsa skadan. En agent som med orätt blivit uppsagd är t. ex. på så sätt skyldig att söka inkomst från annat håll. Om skadan blir oproportionerligt stor, utan att för den skull falla utom adekvansens ram, kan också jämkning ske. Även skadevållarens betalningsförmåga liksom medkontrahentens behov av ersättning kan i svensk rätt påverka bedömningen. Skadeståndets omfattning kan vara svår att fastställa då det gäller att beräkna t. ex. framtida inkomstförluster, och domstolarna får ofta falla tillbaka på en mer eller mindre skönsmässig prövning i enlighet med 35 kap. 5 § rättegångsbalken.

I domarna brukar det sällan föras något vägledande resonemang i fråga om skadeståndets bestämmande. Parterna är ej sällan ense om ersättningens belopp, och ibland är det fråga om utdömande av avtalat vite. Ofta finner man i domskälen motiveringar av typen "finner rätten ersättningen kunna skönsmässigt uppskattas till . . ." och liknande formuleringar.

⁵ Se även betänkandet (SOU 1981:102) Fastighetsförmedlingslag, s. 87 ff med hänv.

⁶ A. prop. s. 68. Jfr uttalande av Lando s. 243 och av Sandvik s. 172.

2.5.3 Rätten att frånträda ett avtal i förtid utan skadeståndsskyldighet

En part är i vissa fall enligt 51 § KommL berättigad att frånträda agenturavtalet i förtid utan att bli skadeståndsskyldig gentemot medkontrahenten. För att undgå skadeståndsskyldighet måste parten kunna åberopa sådan giltig grund som anges i 51 §. Där anges att sådan giltig grund föreligger i två fall.⁷

Det ena är motpartens *pliktförsummelse*. Härvid krävs att pliktförsummelse från agentens sida måste vara väsentlig för att huvudmannen skall kunna återkalla uppdraget utan att bli skadeståndsskyldig. Något motsvarande krav uppställs inte beträffande huvudmannens pliktförsummelse. Det andra fallet är om det till följd av händelser, framför allt med karaktär av *force majeure*, inte längre rimligen kan krävas att parterna skall fortsätta agenturförhållandet. Bestämmelsen gäller inte enbart *force majeure*-fall men en återhållsam tillämpning är åsyftad enligt förarbetena.⁸

Med pliktförsummelse avses egentligen avtalsbrott. Medkontrahentens avtalsbrott kan således berättiga en part att frånträda avtalet i förtid utan att bli skadeståndsskyldig (dvs. häva avtalet). Trots vad termen "pliktförsummelse" antyder så behöver avtalsbrottet inte bero på culpa (försumlighet) för att medge medkontrahenten sådan hävningsrätt som nu sagts.

I rättspraxis har dåliga försäljningsansträngningar från agentens sida ansetts utgöra sådant avtalsbrott som berättigar huvudmannen att frånträda avtalet i förtid.⁹ Vidare har agentens arbete för en konkurrent till huvudmannen i vissa fall ansetts innebära avtalsbrott.¹⁰ Det förhållandet att huvudmannen inom agentens ensamområde själv bedrivit försäljningsarbete har också ansetts innebära avtalsbrott.¹¹

Det är inte bara medkontrahentens avtalsbrott som kan berättiga en part att frånträda agenturavtalet i förtid utan att bli skadeståndsskyldig. Även vissa omständigheter som är att hänföra till den frånträdande parten själv, eller som ligger utanför parternas kontroll, kan ge en part sådan rätt. Hit hör enligt 1974 års motiv framför allt händelser av typen *force majeure* som tvingar någon av parterna att ställa in sin verksamhet. Därför stadgas också i lagen att part undgår skadeståndsskyldighet när det *inte rimligen kan påfordras att uppdraget skall bestå*. I prop. 1974:29 anförs att den part som frånträder avtalet i förtid normalt inte bör undgå skadeståndsskyldighet. I fall då huvudmannen vill frånträda avtalet är det enligt motiven inte tillräckligt att han på grund av ändrade konjunkturer e. d. har anledning att upphöra med produktionen eller saluföringen av en viss vara. Är det agenten som vill bli fri från uppdraget, kan det dock enligt motiven finnas skäl att ställa upp mindre stränga krav för befrielse från ersättningskyldighet. En kommissionär som inte bedriver sin verksamhet affärsmässigt bör enligt motiven kunna undgå skadeståndsskyldighet, om han åberopar exempelvis sjukdom eller förflyttning till annan ort som skäl för uppsägning av uppdraget i förtid.¹²

I rättspraxis har huvudmannen i vissa fall ansetts berättigad att frånträda avtalet i förtid utan skadeståndsskyldighet på grund av ekonomiska svårigheter.¹³

2.5.4 Upphörande i förtid med anledning av konkurs

Enligt 47 § (jfr 76 §) KommL förfaller agenturavtalet automatiskt om huvudmannen eller agenten försätts i konkurs. Konkursboets möjligheter att befat-

⁷ Betr. motiven till stadgandet se särskilt prop. 1974:29 s. 68 ff.

⁸ Se prop. 1974:29 s. 69, SOU 1970:69 s. 51 f. Jfr den norska Instilling s. 45 f.

⁹ Se t. ex. SHT 1964 s. 109 och UfR 1966 s. 412.

¹⁰ Se t. ex. SHT 1933 s. 46 och UfR 1966 s. 412; jfr UfR 1933 s. 421.

¹¹ Se t. ex. NRt 1937 s. 999.

¹² A. prop. s. 69.

¹³ Se t. ex. NRt 1927 s. 881 och UfR 1932 s. 1108 samt Pedersen i Juristen 1952 s. 261.

ta sig med agenturavtalet och dess avveckling har således avskurits. Ett visst undantag finns dock, som korresponderar med godtrosregeln i 21 § konkurslagen. Agenten får nämligen utan hinder av huvudmannens konkurs göra uppdraget gällande för tiden intill utgången av dagen efter den då kungörelse om konkursbeslutet var införd i Post- och Inrikes Tidningar, om han inte tidigare ägde eller bort äga kännedom om konkursen.

Den part vars konkurs föranleder agenturavtalets upphörande är enligt 51 § skadeståndsskyldig gentemot medkontrahenten. Denne har således en oprioriterad fordran på skadestånd i konkursen.

En handelsagent är ibland utrustad med fullmakt. Hur denna påverkas av huvudmannens konkurs regleras i 23 § AvtL. Rättshandling som agenten företar har inte större verkan mot konkursboet än den skulle haft, om fullmaktsgivaren själv företagit den. Huvudregeln är alltså att fullmaktsgivarens konkurs i princip medför att fullmakten upphör. I viss utsträckning blir dock en rättshandling, som en fullmäktig företar efter konkursbeslutet, bindande mot boet när medkontrahenten var i god tro i fråga om konkursutbrottet. Detta anses gälla oavsett vilket slags fullmakt som fullmäktigen haft. För att åstadkomma ett enhetligt resultat har införts regeln att vid en s. k. uppdragsfullmakt enligt 18 § AvtL, rättshandlingen ej kan göras gällande mot boet, om fullmäktigen ägde eller bort äga kännedom om konkursen när han företog rättshandlingen (jfr prop. 1975:6 s. 292).

2.5.5 *Vederlag till uppdragstagaren i form av efterprovision*

Vid agenturavtalets upphörande kan agenten ställa två slags ersättningsanspråk gentemot huvudmannen. Den ena vederlagsformen är efterprovision, som behandlas i detta avsnitt, och den andra är ersättning för förlust på genom avtalets upphörande onyttiga investeringar.¹⁴ En redogörelse för den sistnämnda ersättningsformen återfinns i nästa avsnitt.

68 § andra–fjärde styckena KommL innehåller bestämmelser om handelsagentens rätt till efterprovision. Till följd av hänvisningar i 27 § andra stycket och i 86 a § tredje stycket och 87 § är bestämmelserna tillämpliga även på kommissionärer med varaktigt uppdrag och på provisionsavlönade handelsresande.

Efterprovision är en form av provision, dvs. vederlag för ingångna eller förmedlade avtal. Syftet med bestämmelserna är att tillförsäkra agenten provision även på avtal som slutits efter agenturavtalets upphörande, om avtalet kan anses ha kommit till stånd genom agentens medverkan under uppdragstiden. Agenten skall vara berättigad till ersättning för allt det arbete han utfört under avtalstiden, även om resultatet av detta visar sig först efter agenturavtalets upphörande.¹⁵ Nu gällande regler om efterprovision infördes år 1974 som ett alternativ till regler om avgångsvederlag enligt kontinental modell.

I 68 § andra stycket anges att, om försäljningsavtal ingås efter uppdragets slut utan att köparens anbud dessförinnan har kommit huvudmannen eller agenten till handa, så är agenten berättigad till provision på avtalet, om det kan anses ha kommit till stånd genom hans medverkan under uppdragstiden. Denna s. k. efterprovision utgör vederlag för arbete som utförts under uppdragstiden och den utgår därför som en bruttoersättning. Avdrag skall såle-

¹⁴ Det skadestånd som kan utgå vid förtida frånträdande har behandlats särskilt. Detta skall hållas åtskilt från de vederlagsformer som nu behandlas.

¹⁵ Jfr Wetterstein, Handelsagentens rätt till efterprovision, FJFT 1983 s. 34 ff.

des inte ske för de besparingar i form av minskade kostnader som agenten kan ha gjort på grund av att uppdraget upphört. Rätten till efterprovision är oberoende av huruvida uppdraget har upphört till följd av avtalsbrott på någondera sidan. Såsom det närmare kommer att framgå av innehållet i nästa avsnitt är det på denna punkt andra förutsättningar för rätt till ersättning för investeringar.

För bedömningen av om efterprovision skall utgå är det likgiltigt om ifrågavarande försäljningsavtal har slutits av huvudmannen själv eller av agenten. Det avgörande är om försäljningsavtalet kan anses ha kommit till stånd genom agentens arbete under uppdragstiden.

I motiven konstaterades att regeln om efterprovision skulle kunna medföra vissa svårigheter i den praktiska tillämpningen. Ju längre tid som förflutit efter uppdragets upphörande, desto vanskligare är det att bevisa ett orsakssammanhang mellan agentens arbetsinsats och försäljningen. Det ansågs också föreligga risk för att det under en övergångsperiod skulle kunna uppstå tvist mellan en ny agent och den förutvarande om rätten till provision. Det är mot denna bakgrund som schablonregeln i tredje stycket införts. Syftet med schablonregeln är i första hand att överbrygga de angivna bevisvårigheterna.¹⁶ Regeln underlättar också för parterna att efterprovisionens storlek kan bestämmas redan vid tiden för uppdragets upphörande.

Schablonregeln innebär att, om utredning inte förebringas om efterprovisionens storlek och uppdraget har varat minst ett år, så skall efterprovision utgå med ett belopp som motsvarar tre månaders provision, beräknad efter genomsnittet av månadsprovisionerna under uppdragets sista år. Schablonregeln gäller inte om uppsägning skett med minst sex månaders uppsägningstid.

I första hand skall parterna på vanligt sätt föra bevisning om efterprovisionens storlek. Därvid är att beakta det svaga beviskrav som ligger i uttrycket "kan anses". Schablonregeln har i praktiken kommit att tillämpas i viss omfattning därför att huvudregeln kan vara förenad med bevisvårigheter.

Enligt fjärde stycket är bestämmelserna om efterprovision tvingande till handelsagentens förmån. Agenten blir alltså inte bunden, om han före uppdragets slut avstår från rätten till efterprovision. Detta gäller både sådana avtal där agenten helt avsäger sig rätten till efterprovision och avtal som skulle medföra att efterprovisionen blev lägre än om den beräknades enligt förevarande paragraf.

Begreppet efterprovision infördes i den nordiska lagstiftningen först i Norge, därefter i Sverige och sedan i Finland. Bakgrunden var det gemensamma nordiska lagstiftningsarbetet. Att Danmark inte antagit reglerna beror på Danmarks anslutning till EG.

Någon mer utvecklad rättspraxis finns varken i Sverige eller Finland.¹⁷ I Norge finns ett antal underrättsavgöranden samt två intressanta domar i Høyesterett.

Det ena fallet från Høyesterett är den s. k. Tampax-saken, refererad i Nordisk Domssamling nr 1/1980 s. 116. Här ifrågasattes en analog tillämpning av efterprovisionsreglerna för en ensamåterförsäljare. Med tre röster mot två förklarade Norges Høyesterett i detta fall att ensamåterförsäljaren inte var berättigad till efterprovision.¹⁸

¹⁶ SOU 1970:69 s. 56.

¹⁷ HD har i en dom meddelad den 22 maj 1984 behandlat vissa frågor om efterprovision (DT 19).

¹⁸ Fallet kommenteras av Lando s. 257 ff samt av Söderlund i Världsmarknad 1983 nr 2.

Det andra fallet från Høyesterett finns refererat i Nordisk Domssamling nr 2/1981 s. 267 och även i *NRt 1981 s. 619*. Mellanmannen tillerkändes här efterprovision med tillämpning av 68 § andra stycket KommL med ett skönsmåssigt bestämt belopp av 700 000 Nkr. Mellanmannen betraktades som kommissionär med varaktigt uppdrag. Han hade i detta fall varit verksam för huvudmannen i 50 år och introducerat dennes produkter i Norge. En årsprovision motsvarade ca 750 000 Nkr och det belopp som kommissionären tillerkändes uppgick sålunda till ungefär elva månadsprovisioner.

2.5.6 *Uppdragstagarens rätt till ersättning för investeringar*

År 1974 infördes i 52 § KommL en bestämmelse om att en kommissionär med varaktigt uppdrag har rätt att i skälig omfattning erhålla ersättning för förlust som uppkommer för honom genom att han på grund av uppdragets upphörande inte får täckning för investeringar i byggnader, lager etc. som han gjort för uppdraget efter överenskommelse eller i samförstånd med kommittent. Samma regel gäller för handelsagenter (76 § KommL) och självständiga handelsresande (87 § KommL).

Ersättningsregeln omfattar inte investeringar av annat slag än de angivna, t. ex. investeringar i en reklamkampanj, opplärning av försäljningspersonal eller testning och provning av produkter.

Utänför ersättningsregeln faller investeringar som är normala för agentens sedvanliga verksamhet och som därför kan vara till nytta för honom i annat sammanhang.

Vidare krävs det för ersättningsregelns tillämplighet att investeringen har tillkommit efter överenskommelse eller i samförstånd med huvudmannen. Det krävs åtminstone att parterna diskuterat investeringen och att huvudmannen därvid inte har haft något att invända mot att den företas. Vem av parterna som tar initiativet till investeringen är i och för sig utan betydelse.

Huvudmannen undgår ersättningsskyldighet om han återkallar uppdraget på grund av att agenten i väsentlig mån har åsidosatt sina avtalsenliga förpliktelser. Detta gäller oavsett om återkallelsen sker i förtid eller ej. Huvudmannen undgår vidare ersättningsskyldighet om uppdraget förfaller till följd av agentens konkurs. Om agenten avsäger sig uppdraget i förtid, så är han berättigad till ersättning endast om han haft giltig grund till frånträddandet i huvudmannens avtalsbrott eller annan omständighet som sägs i 51 § KommL. Såsom det ovan har framhållits är rätten till efterprovision oberoende av huruvida uppdraget upphört till följd av ett avtalsbrott.

Enligt motiven skall ersättningen vara skälig. Hänsyn skall tas till de olika omständigheterna som föreligger i det enskilda fallet. Har agenten hunnit avskrivna kostnaderna under uppdragstiden har han inte någon rätt till ersättning. Ersättningsrätt föreligger inte heller, om agenten på annat sätt har blivit gottgjord för sina kostnader, t. ex. genom extra hög provision under uppdragstiden. Det är endast sådan förlust som uppstår till följd av uppdragets upphörande som medför rätt till ersättning. Förlust på grund av felinvestering e. d. får agenten bära själv. Vidare bör enligt motiven beaktas bl. a. om investeringen, även om den i och för sig har företagits för det speciella uppdraget, kan komma till nytta i agentens fortsatta verksamhet. Också de

omständigheter varunder uppdraget har upphört kan beaktas. Det kan enligt motiven framstå som skäligt att agenten helt eller delvis får bära sina investeringskostnader, om han själv frånträder uppdraget efter mycket kort tid.¹⁹

Bestämmelserna är i princip tvingande. Agenten kan inte före uppdragets slut med bindande verkan avstå från sin ersättningsrätt annat än i samband med att en viss investering företas. Agenten blir således inte bunden av ett generellt åtagande att svara för alla kostnader som kan uppkomma med anledning av investeringar. Däremot kan parterna i samband med att en viss investering företas träffa avtal om hur kostnaderna för investeringen skall fördelas. Om agenten därvid åtar sig att själv helt eller delvis slutligen svara för kostnaderna, kan han inte därefter rikta ersättningskrav mot huvudmannen. Om däremot parterna efter det att investeringen företas men före uppdragets slut avtalar om en kostnadsfördelning, är agenten inte bunden därav, utan han kan senare, i samband med att uppdraget upphör, påkalla prövning av frågan huruvida ersättning utgått i skälig omfattning.²⁰

2.5.7 *Skyldighet att tillvarata huvudmannens intresse under en övergångstid*

Det förhållandet att agenturavtalet upphör innebär inte att agentens plikt att tillvarata huvudmannens intresse omedelbart upphör. Enligt 48 § (jfr 76 §) KommL är agenten skyldig att, intill dess huvudmannen själv kan bevaka sina intressen, vidta sådana åtgärder som är nödvändiga för att skydda huvudmannen mot förlust. Detta gäller dock endast såvitt det kan ske utan väsentlig kostnad eller olägenhet för agenten. Agenten är således skyldig att inte lämna huvudmannens egendom utan vård, att vidarebefordra inkomna order etc.

2.5.8 *Återlämnande av huvudmannens egendom. Säkerhetsrätt*

Har agenten för uppdragets fullgörande mottagit handlingar, prover, mönster eller varor skall han när agenturavtalet upphört återlämna dessa till huvudmannen. Säkerhetsrätt som agenten kan ha i egendomen faller dock inte bort genom att agenturavtalet upphör. Detta anges i 49 § (jfr 76 §) KommL med hänvisning till 31–39 §§ KommL.

2.5.9 *Upphörande av en handelsresandes anställningsavtal*

Av 86 § KommL framgår det att uppsägningstiden för en anställd handelsresande är tre månader eller den längre tid som är stadgad i lagen (1982:80) om anställningsskydd.

2.6 Bestämmelser om agentens behörighet och huvudmannens förhållande till tredje man

Det har ovan framhållits att utmärkande för en handelsagent är antingen att han tar upp och vidarebefordrar anbud till huvudmannen eller att han i dennes namn sluter avtal om försäljning av varor. För att en agent eller en

¹⁹ SOU 1970:69 s. 53.

²⁰ SOU 1970:69 s. 55.

handelsresande skall ha behörighet att ingå avtal krävs det att huvudmannen gett honom en särskild fullmakt därtill (77 och 88 §§). En sådan fullmakt kan ges på många olika sätt. Av 88 § andra stycket KommL framgår att ett sätt är att handelsresanden får slutsedelsblanketter av sin huvudman. Dessa blanketter skall innehålla huvudmannens namn och skall vidare sedan de ifyllts utgöra bevis för att ett avtal ingåtts. Det anses att även handelsagenter kan ges fullmakt genom dessa blanketter.¹

Om en huvudman av sin agent eller handelsresande eller av en köpare får veta att agenten eller handelsresanden ingått ett avtal i hans namn utan behörighet och huvudmannen inte vill godkänna avtalet är han skyldig att utan oskäligt uppehåll underrätta köparen därom. Om huvudmannen försummar detta och köparen är i god tro blir huvudmannen förpliktad på samma sätt som om han hade befullmäktigat uppdragstagaren att företa rättshandlingen. Underrättelsen skall lämnas direkt till köparen eller till denne via agenten (78, 80 och 89 §§). Bestämmelsen är avsedd att tillgodose köparens intresse och det är viktigt för denne att snarast möjligt få besked av huvudmannen om denne inte vill godkänna ett avtal.

En huvudmans passivitet kan även i andra sammanhang få följder liknande dem som nu nämnts. Av 79, 80 och 89 §§ KommL framgår nämligen att en huvudman är skyldig att underrätta en köpare om han inte vill anta ett anbud som upptagits av hans agent eller handelsresande och insänts till honom eller som köparen tillställt honom. Om huvudmannen inte lämnar denna underrättelse utan oskäligt uppehåll anses han genom sin tystnad ha antagit anbudet. Även denna bestämmelse har tillkommit för att tillgodose köparens intresse. Om en order tagits upp och sänts till huvudmannen har köparen befogad anledning att förmoda att huvudmannen antagit anbudet. Möjligheten för köparen att sända anbudet direkt till huvudmannen är motiverad av att köparen därigenom kan påskynda huvudmannens behandling av anbudet. Vissa anbud kan vara förenade med villkor att anbudet skall förfalla om det inte uttryckligen antas. Denna undantagsbestämmelse återfinns i 79 § andra stycket KommL. Genom denna söker man hindra att en anbudsgivare som inte är i god tro skulle med stöd av huvudregeln kunna åberopa att anbudet har antagits.

Enligt bestämmelserna i AvtL är i princip ett anbud bindande för den som avgett det. Anbudet är emellertid inte bindande om det återkallas innan dess adressat tar del av det eller samtidigt därmed (1 och 7 §§ AvtL) eller i undantagsfall vid en ännu senare tidpunkt innan avtalet inverkat bestämmande på anbudstagaren (39 § AvtL). I de förhållanden, som avses i KommL, tillkommer en person, agenten. I dessa fall skall huvudmannen anses vara anbudets adressat. Ett anbud, som lämnats till agenten för att denne skall vidarebefordra det till huvudmannen, är inte bindande förrän huvudmannen fått del av det. Anbudet kan följaktligen återkallas inom denna tid. För den händelse agenten har behörighet att ingå avtal är ett anbud oåterkalleligt redan när det kommer till agentens kännedom. Enligt ett undantag kan en anbudsgivare genom ett avtal fränsäga sig rätten att återkalla ett anbud (81 och 90 §§). Som exempel på en situation där detta undantag är motiverat kan nämnas att om en agent haft obehag av att en anbudsgivare tidigare återkallat en order som insänts till huvudmannen skall agenten kunna gardera sig mot att detta upprepas.²

¹ NJA 1920 s. 385.

² Gadde & Eklund s. 178.

Affärskontakter mellan en agent och tredje man leder ofta till ett anbud, som agenten vidarebefordrar till huvudmannen. Har en köpman förhandlat med en agent om köp för sin rörelse och får han från agentens huvudman ett meddelande där denne med återopande av dessa förhandlingar antingen förklarar sig anta ett till agenten därvid avgivet anbud eller bekräfta ett med honom därvid slutet avtal skall köpmannen reklamera om han vill göra gällande att han inte avgett något anbud eller slutit något avtal eller att anbudets eller avtalets innehåll är oriktigt återgivet i meddelandet. Om köpmannen inte reklameras anses han ha godkänt ett avtal som har det innehåll som huvudmannens meddelande utvisar. Köpmannen blir bunden endast om han av meddelandet bort förstå att ett avtal enligt huvudmannens förmenande kommit till stånd och han inte kan visa att meddelandet var oriktigt (82 och 90 §§). Om någon av de nämnda förutsättningarna saknas måste huvudmannen bevisa avtalets existens och innehåll. Om däremot alla förutsättningar föreligger blir bevisskyldigheten omkastad och det är köparen som måste visa att han inte avgett anbudet eller slutit avtalet. Syftet med bestämmelsen är att skydda huvudmannens intressen. Om tredje man av någon anledning skulle ha intresse av att komma ifrån ett ingånget avtal ligger det nära till hands att han förnekar att han gett den order som huvudmannen återopar. Huvudmannen skulle då ha bevisbördan för att ett avtal ingåtts. Ovannämnda bestämmelse har tillkommit för att förstärka huvudmannens ställning i denna situation.

Såsom ovan omtalats kan en huvudman ge sin agent mer eller mindre omfattande uppgifter. I de fall där huvudmannen inte gett agenten någon särskild fullmakt är agentens uppgift begränsad till att ta upp och vidarebefordra anbud. För att agenten skall ha behörighet att ingå avtal krävs det en särskild fullmakt. På samma sätt förhåller det sig om huvudmannen önskar att agenten skall fullgöra inkassouppgifter. Om en agent skall ha behörighet att uppbära betalning eller på sin huvudmans vägnar vidta andra åtgärder som har samband därmed krävs det att huvudmannen utfärdat en särskild fullmakt. En fullmakt att ingå avtal omfattar således inte några inkassouppgifter. Huvudmannen är skyldig att reklamera om han inte vill godkänna en betalning som gjorts till en agent utan behörighet (83 och 91 §§).

I detta sammanhang skall det erinras om att det i hemförsäljningslagen (1981:1361) finns särskilda bestämmelser om behörighet. Dessa bestämmelser kommer senare att genomgå närmare.

Enligt vissa köprättsliga regler skall en köpare reklamera hos säljaren om en vara är levererad för sent eller behäftad med fel eller brist. Av KommL framgår att om en agent medverkat vid försäljningen eller har ensamrätten därtill är agenten behörig att utan särskild fullmakt ta emot ett reklamationsmeddelande eller något annat meddelande som har samband med uppfyllelsen av ett avtal. Denna ställningsfullmakt medför dock ingen rätt för agenten att träffa något avgörande i anledning av mottagna meddelanden. Sådana beslut kan agenten fatta endast om huvudmannen gett honom en särskild fullmakt (84 och 92 §§). Denna regel är i viss mån ett avsteg från den tidigare påtalade principen att agenturavtalet inskränker agentens verksamhet till förmedling eller ingående av avtal. Regeln är motiverad av praktiska skäl.

2.7 Särskilda bestämmelser om kommission

2.7.1 *Ansvar för fullgörandet av en affär*

Kommission i KommL:s mening innebär att kommissionären har i uppdrag att företa en eller flera rättshandlingar för huvudmannens räkning men i eget namn. Detta medför att kommissionären gentemot tredje man är ansvarig för att ett avtal fullgörs. Tredje man har inga möjligheter att framställa krav direkt mot huvudmannen med anledning av ett avtal mellan kommissionären och tredje man. I många fall har tredje man inte ens vetskap om att hans medkontrahent handlar i egenskap av kommissionär. Enligt 7 § sista punkten KommL är en handelskommissionär som regel inte skyldig att för huvudmannen uppgge namnet på tredje man. Av 57 § andra stycket framgår dock att huvudmannen har rätt att under vissa förutsättningar göra gällande kommissionärens krav mot tredje man. Om kommissionären inte uppger vem som är tredje man kan huvudmannen enligt 14 § andra stycket kräva av kommissionären att denne fullgör avtalet även om han inte står ansvar del credere. Väljer kommissionären att själv fullgöra avtalet får huvudmannen enligt 58 § andra stycket inte utöva sin fordringsrätt. 57 och 58 §§ kommer att genomgås senare.

Bestämmelsen i 14 § andra stycket KommL gäller bara vid handelskommission. Om en civil kommissionär underlåter att namnge tredje man är detta en försummelse som kan medföra ett ersättningsansvar. För den händelse en agent försummar att för huvudmannen uppgge vem som är kund leder också detta till ett ersättningsansvar men inte till ett del-credere-ansvar.¹

2.7.2 *Kommissionärens redovisningsskyldighet*

Av 7 § KommL framgår det att kommissionären är skyldig att avge redovisning till sin huvudman för uppdraget. I 13 § beskrivs det hur redovisningen skall gå till. Denna bestämmelse stadgar att kommissionären skall i sin redovisning ta upp allt som han på grund av avtalet med tredje man fått eller har att fordra. Handelsagenten har inte uttryckligen ålagts någon redovisningsskyldighet. Om en agent har åtagit sig ett inkassouppdrag följer därav en redovisningsskyldighet.

Redovisningsskyldigheten brukar regleras i kommissionsavtalet. Vid enstaka uppdrag brukar redovisningen göras då uppdraget slutförts. Om ett varaktigt uppdrag föreligger är kommissionären i normala fall inte förpliktad att redovisa varje betalning för sig utan kan nöja sig med en periodisk sammanställning. Redovisningsperiodens längd varierar från fall till fall och från bransch till bransch men i de flesta fall torde den uppgå till en månad eller ett kvartal. Redovisningsskyldigheten omfattar även slutredovisningen.

I KommL finns det ingen bestämmelse som stadgar att kommissionären skall hålla medel, som han mottagit för sin huvudmans räkning, avskilda från sina egna medel. Det anses att kommissionären har denna skyldighet endast om han åtagit sig detta särskilt. Om en kommissionär blandar samman mottagna medel med sina egna medel har huvudmannen ingen separationsrätt utan får en oprioriterad fordran i kommissionärens konkurs. Om en kommissionär har skyldighet att hålla medlen avskilda men trots detta sam-

¹ Sandvik s. 112 f.

manblandar dem upphäver han därigenom huvudmannens äganderätt och gör sig skyldig till olovligt förfogande enligt 10 kap. 4 § brottsbalken, även om han är solvent. Innebär hans åtgärder förmögenhetsöverföring är gärningen att bedöma som förskingring. Om kommissionären håller medlen avskilda har huvudmannen separationsrätt oberoende av om kommissionären har den skyldighet varom ovan talats. Under de förutsättningar, som stadgas i lagen (1944:181) om redovisningsmedel, kan penningmedel vara förbehållna huvudmannen även om de varit sammanblandade men avskilts innan kommissionären blivit insolvent.² Det förekommer ofta att kommissionärerna och agenterna i avtalen åläggs att hålla inkasserade medel avskilda.³

Kommissionären har rätt att i samband med redovisningen kvitta sina motfordringar på huvudmannen under förutsättning att samtliga villkor härför är uppfyllda och kommissionären inte frånträtt kvittningsrätten genom avtal med huvudmannen.

Om kommissionären inte betalar i rätt tid kan han bli skyldig att utge dels ersättning för den skada som huvudmannen därigenom orsakas, dels dröjsmålsränta. En annan följd av att kommissionären brister i sin redovisnings-skyldighet är att huvudmannen kan göra sin fordringsrätt gällande direkt mot tredje man (57 §).

2.7.3 *Kommissionärens skyldigheter när förhållandena ändras och när köpeskillingen fastställs*

Av 8 § KommL framgår att kommissionären skall begära nya föreskrifter av huvudmannen om förhållandena i fråga om uppdragets fullgörande ändras. Om kommissionären inte hinner invänta nya direktiv skall han förfara så som omständigheterna kräver. Vidare stadgas det att kommissionären skall handla på samma sätt om huvudmannen föreskrivit ett visst pris (limitum). Även om ett pris finns angivet i huvudmannens räkning till kommissionären betyder detta inte utan vidare att det är satt en bindande begränsning för vilket pris kommissionären skall sälja för.

I motiven ställs bestämmelsen samman med kommissionärens allmänna skyldighet att följa huvudmannens föreskrifter. Det framhålls: Ibland kan det vara omöjligt att följa givna föreskrifter eller uppenbart att huvudmannens intresse inte skulle tillgodoses om de följs. Om en kommissionär under dessa förutsättningar utför sitt uppdrag enligt föreskrifterna kommer han att handla i strid med den främsta av alla plikter, nämligen att vid fullgörande av sitt uppdrag iaktta huvudmannens intresse. För kommissionären bör valet i denna situation stå mellan att inte utföra uppdraget, att vid utförandet avvika från huvudmannens föreskrifter eller att denne får tillfälle att meddela andra föreskrifter. Om ett skyndsamt ingripande krävs av kommissionären har han rätt och plikt att förfara så som omständigheterna kräver.⁴ Exempel på situationer där avvikelse kan komma i fråga är när en varas kondition hastigt försämrats eller oförutsedda prisfluktuationer uppstår.

Under vissa förutsättningar kan en avvikelse från limitum vara påkallad. I dessa fall skall kommissionären såvitt det är möjligt sätta sig i förbindelse med huvudmannen. Lyckas han inte med detta skall han förfara så som omständigheterna kräver vilket kan innebära att limitum överträds.

De fakturor som huvudmannen utfärdar med anledning av att han sänder

² Se vidare Håstad s. 126 ff.

³ Sandvik s. 104 f.

⁴ NJA II 1914 s. 181.

varor till sin kommissionär innehåller som regel uppgift om priset på varan. Denna uppgift skall inte utan vidare uppfattas som limitum utan skall i stället vara ett hjälpmedel för kommissionären i samband med att försäkring tecknas eller varorna förtullas. För den händelse huvudmannen önskar att detta pris skall vara limitum skall kommissionären underrättas om detta antingen genom ett allmängiltigt meddelande eller vid varje särskilt tillfälle.

I 9 § KommL stadgas det att en kommissionär bör vid försäljningen till tredje man ta sikte på att uppnå det högsta möjliga priset även om kommissionären därigenom avviker från limitum. Bestämmelsen skall inte uppfattas som en uppmaning åt kommissionären att spekulera för huvudmannens räkning. Den är tänkt att reglera en situation där det inträffar något oförutsett som gör det uppenbart och otvivelaktigt att ett utförande av uppdraget på de ursprungliga direktiven skulle strida mot huvudmannens intresse.⁵

2.7.4 *Kommissionärens undersökningsskyldighet*

I 11 och 12 §§ KommL åläggs en handelskommissionär att undersöka det gods som huvudmannen lämnat honom till försäljning. Om kommissionären därvid finner några fel eller om fel sedermera uppstår är han skyldig att reklamera. Kommissionären kan bli skyldig att utge skadestånd till huvudmannen om han inte reklamerar efter det han märkt eller bort märka ett fel eller en brist.

De skyldigheter som anges i dessa bestämmelser följer redan av kommissionärens skyldighet att tillvarata sin huvudmans intressen och att lämna denne erforderliga underrättelser. Genom ovannämnda bestämmelser har dessa skyldigheter inskräpts ytterligare. Om det visar sig att varor skadats under transporten till kommissionären eller att några varor saknas skall kommissionären påtala detta för fraktföraren eller den som i övrigt kan göras ansvarig för skadan eller minskningen. Även huvudmannen bör underrättas om fel eller brist i godset.

Ändamålet med bestämmelsen torde i första hand vara att det skall klarläggas om varorna skadats under transporten. Vidare syftar den till att klarlägga om varorna är i prima skick när de skall säljas samt om några särskilda åtgärder behöver vidtas i den fortsatta hanteringen.

2.7.5 *Avvisning av ett avtal*

I 15 § KommL ges en huvudman rätt att avvisa ett avtal som en kommissionär ingått med tredje man i strid med uppdraget. Förutsättningarna för att huvudmannen skall ha denna rätt är dels att kommissionären handlat culpöst, dels att huvudmannens intresse blivit väsentligt eftersatt till följd av detta eller kommissionären handlat oredligt mot huvudmannen. Om huvudmannen efter en avvisning inte kan få tillbaka de varor, som försålts, skall kommissionären i stället utge ersättning motsvarande värdet på varorna. Av 16 § KommL framgår att en kommissionär kan förhindra att huvudmannen avvisar ett avtal genom att erlagga mellanskillnaden i priset. Om huvudmannen avser att avvisa ett avtal skall han reklamera utan oskäligt uppehåll (20 §). I vissa fall behöver dock ingen reklamation göras (se 24 §).

Partsbindningsmönstret vid kommission och följderna av att ett ingånget

⁵ Gadde & Eklund s. 32 f.

avtal avvisas är följande. Genom avtalet mellan kommissionären och tredje man blir huvudmannen inte förpliktad gentemot tredje man. I förhållande till kommissionären har huvudmannen skyldighet att ansvara för avtalets ekonomiska följder. Vid försäljningskommission skall han således tillhandahålla varorna och vid inköpskommission skall han sätta kommissionären i stånd att betala köpeskillingen. Att huvudmannen har rätt att avvisa ett avtal betyder att huvudmannen kan underlåta att uppfylla sina förpliktelser mot kommissionären och över huvud vägra att ha något med avtalet att skaffa och således försätta kommissionären i en sådan ställning som om denne slutit avtalet för egen räkning. Att avtalet avvisas har ingen betydelse i rättsförhållandet mellan kommissionären och tredje man. Kommissionären kan inte undandra sig att fullgöra avtalet därför att huvudmannen avvisat det.⁶ Om ett avtal avvisas på lagliga grunder anses avtalet inte vara slutet för huvudmannens räkning. Kommissionären går därför miste om både provision och ersättning för kostnader.

Förarbetena till KommL innehåller skälen till huvudmannens avvisningsrätt. Det sägs att syftet med huvudmannens uppdrag blivit förfelat om kommissionären avvikit från huvudmannens föreskrifter eller om han i något annat avseende eftersatt huvudmannens intresse. Under vissa förhållanden bör huvudmannen kunna göra gällande att det avtal som kommissionären slutit för hans räkning inte är att anse såsom ingånget i kraft av uppdraget och att huvudmannen därför inte vill ha något med detta avtal att skaffa.⁷ I litteraturen har det anförts att förarbetena ser avvisningen närmast som en rätt till hävning och avvisningsvillkoren är därför formulerade efter mönster av KöpL:s hävningsregler.⁸

Rätten till avvisning konstitueras inte bara av omständigheter vid avtalets ingående utan också händelser, som inträffar senare, kan läggas till grund för avvisning.

Ibland kan den situationen uppstå att en huvudman avvisat ett avtal men att han inte kan få tillbaka godset då köparen varit i god tro. Huvudmannen kan då i stället begära ersättning för godsets värde. Det normala i denna situation anses vara att huvudmannen inte avvisar avtalet utan inskränker sig till att fordra ersättning av kommissionären. Om huvudmannen emellertid av någon anledning skulle finna det vara nödvändigt eller förmånligt att avvisa avtalet trots att han inte kan återfå godset har han rätt att göra det.⁹

2.7.6 *Kommissionärens rättigheter*

Förutom bestämmelserna om rätt till provision och ersättning för utgifter och för ansvar del credere innehåller KommL några stadganden om vissa speciella rättigheter.

I 30 § första stycket återfinns en bestämmelse om att en kommissionär har regressrätt mot huvudmannen om han själv fått fullgöra ett avtal. Har huvudmannen således inte uppfyllt sina skyldigheter och kommissionären till följd därav tvingats att fullgöra ett avtal skall huvudmannen ersätta kommissionären vad denne utgett. Regressrätten gäller också om en kommissionär utgett skadestånd till tredje man därför att den från huvudmannen levererade varan varit felaktig.

37 § KommL innehåller bestämmelser om att en kommissionär har stopp-

⁶ Gadde & Eklund s. 43 f.

⁷ NJA II 1914 s. 196.

⁸ Sandvik s. 72.

⁹ Gadde & Eklund s. 47.

ningsrätt i det fall att varorna befinner sig på väg till eller från huvudmannen och denne befinner sig på sådant obestånd att man måste anta att denne inte kan betala sin skuld. Även konkurs eller offentlig ackordsförhandling utgör grund för stoppningsrätt. De varor, som kan stoppas på detta sätt, är sådana i vilka kommissionären skulle haft panträtt om de varit i hans besittning. När kommissionären stoppat varorna och fått dem till sig är han berättigad att behandla dem som pantgods. Bestämmelsen torde ha störst betydelse vid inköpskommission men kan bli aktuell även i de fall när en försäljningskommissionär returnerar varor till huvudmannen. Vidare kan bestämmelsen gälla agenter som fått ett lager av varor till försäljning för sin huvudmans räkning.

I 38 § KommL förekommer det bestämmelser om rätt och plikt för kommissionären att under vissa förutsättningar sälja kommissionsgods. Bestämmelsen gäller sådant gods som blivit kvar hos kommissionären och som inte tas emot av huvudmannen eller där vården är kostnadskrävande eller betungande. För försäljningen gäller vissa regler. Om försäljningskostnaderna inte täcks av köpskillingen får kommissionären bortskaffa godset på huvudmannens bekostnad. Bestämmelsen gäller främst vid inköpskommission men är tillämplig även vid försäljningskommission i fråga om gods som kommissionären inte längre är skyldig att ta hand om. Därutöver kan den gälla lagerförande agenter.

2.7.7 *Kommissionärens panträtt*

KommL innehåller många olika bestämmelser om panträtt. I 6 § stadgas det att alla kommissionärer som får sig gods tillsänt för att säljas i kommission men som avböjer uppdraget har panträtt i det översända godset för sina kostnader. Denna panträtt är främst avsedd att utgöra säkerhet för kommissionärens kostnader för vård av godset. I övrigt återfinns bestämmelser om säkerhetsrätt vid försäljningskommission i 31–35 §§ och 39 § KommL och dessa bestämmelser har tidigare genomgåts (se avsnitt 2.4.16). 36 § KommL gäller panträtt vid inköpskommission och hänvisar väsentligen till det som gäller vid försäljningskommission.

2.7.8 *Allmänt om självinträde*

Såsom uttrycket antyder innebär självinträde en rätt att själv träda in i ett avtal. Enligt KommL har endast kommissionärer denna rätt i vissa fall men även de agenter som har fullmakt att ingå avtal torde ha denna rätt.

Reglerna i KommL om självinträde har vissa begränsningar. Således gäller de inte när en kommissionär fått i uppdrag av en huvudman att sälja en vara och av en annan huvudman att köpa samma slags vara och kommissionären utför sina uppdrag genom försäljning och köp i ett, s. k. kombination. Den fara, som är förbunden med dessa transaktioner, är att kommissionären åsidosätter den ene huvudmannens intresse till förmån för den andres.¹⁰

KommL:s regler omfattar inte heller s. k. dolda självinträden. En kommissionär som bedriver handel i stor skala dels för sig själv, dels för sin huvudman – eventuellt för många huvudmän – har vissa möjligheter att blanda bort korten genom att varorna inflyter i hans gemensamma varulager. Gäller det försäljningskommission går det sedan inte att veta om det är kommissio-

¹⁰ Gadde & Eklund s. 98.

närens eller huvudmannens varor som säljs; gäller det inköpskommission gårdet inte att fastställa om köpet skett för huvudmannens eller kommissionärens räkning. Kommissionären har sedan möjlighet att för sin huvudman redovisa den affär som han finner lämplig, och att betrakta övriga affärer såsom ingångna för egen räkning. Att detta ger kommissionären vissa möjligheter att spekulera är uppenbart och väl ofrånkomligt, för i de allra flesta fall finns det ingenting som utvisar om köpet eller försäljningen skett till huvudmannens förmån. Är det i själva verket huvudmannens gods, som kommissionären säljer för egen räkning, så har han därmed självträtt i försäljningen från huvudmannen och han gör sig nu i den vidare försäljningen till tredje man en vinst för egen räkning.¹¹

2.7.9 Rätt till självtråde

Någon generell rätt till självtråde föreligger inte. 40 § KommL innehåller de fall när kommissionären har denna rätt och det är när parterna träffat avtal därom eller det följer av handelsbruk eller annan sedvänja. Det är sällsynt att kommissionsavtalen innehåller villkor om rätt till självtråde. Vidare är det osäkert om något handelsbruk inom varuhandeln existerar på detta område.

För att ett självtråde skall vara giltigt krävs det enligt 41 § KommL att kommissionären i sin underrättelse till huvudmannen uttryckligen anger att han själv är köpare. Anser huvudmannen att kommissionären inte har rätt till självtråde skall han meddela denne att han inte har denna rätt. Om en huvudman anser att rätt till självtråde inte föreligger men underlåter att reklamera anses han likväl ha godtagit självtrådet. För den händelse ett självtråde ägt rum utan att den föreskrivna formen iakttagits är självtrådet utan vidare ogiltigt och kommissionären att betrakta som om han inte hade utfört sitt uppdrag. Den tidpunkt då självtråde skall anses ha skett har betydelse bl. a. för beräkningen av det pris till vilket självtrådet sker. Tidpunkten är det ögonblick då tillkännagivandet därom avsänds till huvudmannen eller muntligen görs till honom.

Det framgår av 42 § första stycket KommL att kommissionären skall vid självtråde tillvarata huvudmannens intresse med samma omsorg som när han utför sitt uppdrag på sedvanligt sätt.

2.7.10 Bestämmande av priset

Om en kommissionär har rätt till självtråde öppnas möjligheter för honom att spekulera och göra kursvinster på huvudmannens bekostnad. Till skydd för huvudmannen innehåller 42 § andra stycket KommL regler om prisberäkningen vid självtråde. I en regel uttalas att det pris som kommissionären köper till måste vara minst lika gynnsamt för huvudmannen som det gängse priset vid tiden för avsändandet av meddelandet om självtråde. En annan regel säger att priset vid försäljningskommission inte heller får vara lägre än det som gällde då kommissionären förfogade över godset. Vid inköpskommission gäller en särskild regel. Om kommissionären vid ett självtråde försummar det som åligger honom i anledning av prisberäkningen har huvudmannen möjlighet att avvisa avtalet eller fordra ersättning för sin förlust. ¹¹ Tiberg s. 73 f.

2.7.11 Övriga frågor om självinträde

Efter ett sådant självinträde, som ovan beskrivits, är kommissionären att betrakta som köpare eller säljare. Därmed är kommissionsuppdraget utfört och kommissionsförhållandet i denna del upphör till följd därav. För huvudmannens vidkommande innebär detta att han står i samma läge som om avtalet hade ingåtts med tredje man. Kommissionären är därför berättigad till provision och ersättning för utgifter (43 §). Om en kommissionär åtagit sig ansvar del credere är han berättigad till provision härför om övriga förutsättningar föreligger.

Om en kommissionär sanningslöst och mot bättre vetande meddelar huvudmannen att uppdraget är utfört har den sistnämnde enligt 44 § KommL möjlighet att betrakta detta som ett självinträde. Ett kommissionsuppdrag kan utföras antingen genom avtal med tredje man eller genom självinträde. En kommissionär, som själv övertar en vara som skall säljas men inte nämner något härom i sitt meddelande till huvudmannen kan alltså bli bunden på samma sätt som om självinträde ägt rum. Om kommissionären inte lämnat uppgiften mot bättre vetande skall bestämmelsen inte tillämpas. Ett exempel härför är att en kommissionär förhandlat med tredje man om försäljning och har uppfattningen att förhandlingarna lett till ett för tredje man bindande avtal medan ett avtal i själva verket aldrig ingåtts.

Av 45 § KommL framgår det att huvuddelen av bestämmelserna om självinträde är indispositiva. Endast det stadgande där bestämmandet av priset regleras är dispositivt. Enligt ett uttalande i litteraturen är grunden till bestämmelsen att det skydd man velat bereda huvudmannen emot en självinträdande kommissionär "skulle i hög grad försvagas, om de finge sättas ur kraft genom avtal (t. ex. genom klausuler, tryckta med fin stil på baksidan av de upprättade kontrakten) eller genom åberopande av något egendomligt handelsbruk".¹²

2.7.12 Fondkommissionärs rätt till självinträde m. m.

Reglerna om självinträde har stor praktisk betydelse inom handeln med värdepapper. Enligt 1919 års lag om fondkommissionsrörelse m. m. hade kommissionärerna ingen sådan rätt. Fondbörsutredningen uttalade härom att reglerna om självinträde i KommL kunde betraktas som stränga och att de inte alltid tillämpats strikt av fondkommissionärerna. Utredningen övervägde därför att som komplement till reglerna om handel för egen räkning utforma särskilda regler för självinträde i fondkommissionslagen. Emellertid fann inte utredningen tillräckliga skäl att föreslå sådana specialregler. Utredningen ansåg att det i och för sig var tillfyllest med de regler som gäller för alla kommissionärskategorier.¹³

Fondkommissionslagen (1979:748) trädde i kraft den 1 januari 1980. De viktigaste bestämmelserna och de principer på vilka dessa bygger är följande.¹⁴

Enligt 1 § FKommL förstås med fondkommissionsrörelse en yrkesmässigt utövad verksamhet som avser handel med värdepapper för annans räkning i eget namn. Fondkommissionär är den som har tillstånd att driva fondkommissionsrörelse. Ett sådant tillstånd ges av bankinspektionen (3 §).

¹² Gadde & Eklund s. 111.

¹³ SOU 1976:54 s. 101.

¹⁴ Prop. 1978/79:9.

Sambandet mellan FKommL och KommL framgår av 2 § förstnämnda lag där det stadgas att för fondkommissionsrörelse gäller bestämmelserna i KommL såvida något annat inte följer av FKommL. I fråga om förhållandet mellan FKommL och KommL uttalade departementschefen att han ansåg att i FKommL:s inledande bestämmelser bör intas en erinran om att KommL gäller vid sidan av FKommL. Vidare anförde departementschefen: I den mån särskilda bestämmelser inte ges i FKommL skall liksom f. n. reglerna i KommL gälla, t. ex. om kommissionärens rättigheter och skyldigheter, kommissionsuppdragets upphörande m. m. Såsom utredningen har framhållit får detta särskild betydelse vid självinträde och inbördes affärer. Kommissionären är alltså skyldig att alltid iaktta sin huvudmans intresse. Har denne exempelvis föreskrivit visst pris, är kommissionären skyldig att begära fördelaktigare pris, om omständigheterna medger det.¹⁵ Rätten till självinträde kan missbrukas till skada för allmänheten.

Såvitt gäller fondkommissionärernas rätt till handel för egen räkning förordade departementschefen att denna begränsas och att även banker som driver fondkommissionsrörelse bör ha rätt att utan särskilt tillstånd förvärva och inneha aktier, dock endast i den omfattning som behövs för att underlätta fondkommissionshandeln.¹⁶ Anskaffningsvärdet av innehavet får uppgå till högst 2 milj. kr eller till två procent av den genomsnittliga årsomsättningen, dock högst 10 milj. kr (16 § första stycket FKommL). Genom en lagändring, som träder i kraft den 1 januari 1985, höjs värdet till 4 milj. kr eller till fyra procent av årsomsättningen, dock högst 25 milj. kr.¹⁷

2.7.13 Äganderättens övergång (separationsrätt)

I 53 § KommL stadgas det att vid försäljningskommission äganderätten förblir hos huvudmannen till dess den övergår till köparen. Vid inköpskommission blir huvudmannen ägare till varorna i samma stund som säljaren upphör att vara det. Genom denna bestämmelse bereds huvudmannen ett visst skydd mot kommissionärens borgenärer. Varor, som kommissionären mottagit av huvudmannen eller för dennes räkning, får nämligen inte tas i mät för kommissionärens skulder. Om kommissionären går i konkurs har huvudmannen separationsrätt till sin egendom. Bestämmelsen är av fundamental betydelse och innebär bl. a. att kommissionären aldrig blir ägare till varorna, såvida han inte utnyttjar sin rätt till självinträde. Obligationsrättskommittén uttalade att det den veterligen inte fanns något rättssystem, som står på den ståndpunkten, att kommissionären skulle bli ägare till det gods, som lämnas honom till försäljning i kommission. Vidare uttalades att bestämmelsen överensstämde med den rådande rättsuppfattningen.¹⁸

Bestämmelsen om separationsrätt får ses tillsammans med bestämmelsen i 56 § KommL om tredje mans rätt att utöva fordringsrätt i anledning av ett avtal. Om tredje man vid inköpskommission har levererat varor på kredit till kommissionären och denne därpå går i konkurs kan varorna separeras av huvudmannen med stöd av 53 § mot att denne, såvida det inte redan skett, betalar kommissionärens täckningsfordran, dvs. den avtalade köpeskillingen. Av 56 § framgår att tredje man inte har någon rätt att direkt kräva huvudmannen på betalningen. Vidare kan det utläsas att tredje man inte heller har rätt att från konkursboet överta den fordran på täckning som

¹⁵ A prop. s. 135.

¹⁶ A prop. s. 138.

¹⁷ SFS 1982:546.

¹⁸ NJA II 1914 s. 272.

kommissionären har mot huvudmannen. Tredje man får endast en oprioriterad fordran i kommissionärens konkurs.¹⁹ Bestämmelsen i 56 § kommer att genomgås närmare nedan.

2.7.14 *Kommissionärens legitimation att förfoga över varor*

Bestämmelserna i 54 och 55 §§ KommL reglerar kommissionärens legitimation i olika situationer. Den första situationen avser det fall att kommissionären av försummelse sålt varor, som är avsedda att säljas, till för lågt pris eller på något annat sätt i strid med huvudmannens intresse (54 § första stycket). Den andra situationen gäller andra dispositioner än försäljning med sådana varor som skall säljas samt förfoganden över varor som kommissionären inköpt för sin huvudmans räkning (54 § andra stycket). Den tredje situationen utgörs av försäljningar eller andra förfoganden som kommissionären utan att vara berättigad därtill genomför med huvudmannens varor sedan kommissionsavtalet upphört av någon annan anledning än konkurs (55 § första stycket). I dessa fall är kommissionärens förfogande gällande gentemot tredje man förutsatt att denne var i god tro vid förvärvet och att kommissionären innehade varorna. Tredje man skall alltså vara i god tro beträffande kommissionärens förfoganderätt när avtalet ingås. Vad som eventuellt inträffar därefter men före leveransen i fråga om tredje mans goda tro påverkar inte avtalet. Giltigheten av tredje mans förvärv är inte beroende av att tradition ägt rum. Den rätte ägaren har ingen lösningsrätt. Om huvudmannen försatts i konkurs har en rättshandling som kommissionären därefter företar inte större verkan mot konkursboet än den skulle haft om huvudmannen själv företagit den. I fråga om konkurs av kommissionären gäller att tredje man inte får åberopa bristande kännedom om konkursen i vidare mån än han kunnat göra om varorna tillhört kommissionären.

2.7.15 *Tredje mans rätt att utöva fordringsrätt i anledning av ett avtal*

En av de omständigheter som är utmärkande för kommissionär är att kommissionären handlar i eget namn när han ingår avtal med tredje man. Av detta följer att det är kommissionären själv och inte huvudmannen som genom avtalet blir förpliktad i förhållande till tredje man. Genom avtalet förvärvat således tredje man fordringsrätt endast mot kommissionären och inte mot huvudmannen. Denna grundsats har bedömts vara utomordentligt viktig och den är därför inarbetad i 56 § första stycket KommL. Huvudmannen står helt och hållet utanför avtalet, såvida inte tredje man därigenom förvärvat äganderätt eller annan sakrätt till visst huvudmannen tillhörigt gods, varöver kommissionären förfogat.²⁰ Med fordringsrätt avses inte bara befogenhet att kräva avtalets fullgörande utan därmed förstås varje slag av obligatorisk rättighet som kan tillkomma en säljare mot en köpare och vice versa.²¹ Enligt 57 § KommL kan huvudmannen i vissa fall göra gällande fordringsrätt direkt mot tredje man. Denna bestämmelse kommer att behandlas vidare i ett senare avsnitt.

56 § andra stycket KommL innehåller rättssatsen att tredje man inte kan grunda någon rätt mot kommissionären eller dennes borgenärer på att kommissionären har någon fordran på huvudmannen eller på att kommissionären

¹⁹ Hult har i denna fråga hävdad att vid civil kommission har tredje man rätt att direkt mot huvudmannen göra gällande kommissionärens täckningskrav. Vid handelskommission föreligger däremot inte denna rätt. Se vidare Hult, Om kommissionsavtalet (1936), s. 27 ff, 37 ff. Hult anser att tredje man har denna rätt även om kommissionären försatts i konkurs, se t. ex. s. 42 f, 54 och 57 f.

²⁰ NJA II 1914 s. 279.

²¹ Gadde & Eklund s. 129.

fått varor eller pengar av huvudmannen för att fullgöra avtalet. Om kommissionären inte fullgör avtalet kan tredje man utverka dom mot honom och i vanlig ordning låta domen gå till verkställighet — eventuellt genom utmätning antingen av varor eller pengar, som kommissionären kan ha fått av huvudmannen, eller av hans anspråk att erhålla sådana. Någon särskild rätt till ifrågavarande tillgångar har han inte förvärvat genom avtalet, utan de kan likaväl tas i anspråk av kommissionärens övriga borgenärer.²²

Bestämmelserna i det första och det andra stycket gäller inte bara i de fall då tredje man vid avtalets ingående saknade kännedom om kommissionsförhållandet utan också då han visste att avtalet ingicks för huvudmannens räkning. Som ovan nämnts handlar kommissionären alltid i eget namn. Dessa fall bör skiljas från de fall då en person handlar i annans namn. I de sistnämnda fallen är det inte nödvändigt att huvudmannens namn eller identitet är känd. En person sägs således handla i annans namn även där han sluter avtal utan att nämna någon huvudmans namn men där han till sin underskrift tillägger "enligt fullmakt" eller "endast såsom agent". Det finns dock gränser för hur anonym huvudmannen får vara.²³

Bestämmelsen i 56 § KommL kompletteras av regeln i 30 § KommL enligt vilken sistnämnda kommissionären har regressrätt mot huvudmannen om han själv fått fullgöra ett avtal.

I detta sammanhang skall rättsfallet *NJA 1975 s. 45* anmärkas, vilket handlar om ett huvudbolags ansvar för skulder som dess kommissionärsbolag ådragit sig. Det uttalas här att rättsförhållandet mellan huvudbolaget och kommissionärsbolaget företedde betydande avvikelser från vad som regelmässigt präglar ett vanligt kommissionsförhållande, och 56 § KommL kunde därför inte åberopas mot ett ansvar för huvudbolaget. HD fann att huvudbolaget hade ett ansvar mot kommissionärsbolagets borgenärer på grund av att kommissionärsbolagets verksamhet var av helt och hållet osjälvständig karaktär och att kommissionärsbolagets egna tillgångar otvivelaktigt inte varit av den storleken som krävts för att den i kommissionärsbolagets namn bedrivna rörelsen skulle kunna bedrivas självständigt. Därutöver gjordes det en hänvisning till stadgandet i 51 § lagen (1895:64 s. 1) om handelsbolag och enkla bolag, vari solidariskt ansvar för uppkommande förbindelser stadgas för dem som i enkelt bolag driver rörelse med vilken följer bokföringsplikt.

2.7.16 *Kommissionärens rätt att utöva fordringsrätt mot tredje man i anledning av ett avtal*

Bestämmelsen i 60 § KommL innehåller huvudregeln om legitimationen över kravet mot tredje man. Enligt denna är det kommissionären som har rätt att mot tredje man utöva den fordringsrätt som uppkommer när ett avtal träffats mellan dem. Kommissionären har denna rätt även sedan hans uppdrag upphört av någon annan anledning än konkurs. Om kommissionären försatts i konkurs tillkommer det konkursförvaltningen att göra gällande fordringsrätten mot tredje man. Om betalning för sålda varor inflyter till konkursboet skall konkursförvaltningen redovisa beloppet för huvudmannen. Om tredje man däremot betalat till en kommissionär innan denne försatts i konkurs måste huvudmannen nöja sig med utdelning i konkursen såvida inte kommissionären hållit medlen avskilda i enlighet med bestämmelserna i redovisningslagen.²⁴

²² *NJA II 1914 s. 279.*

²³ Se Sandvik s. 186 och Tiberger s. 66.

²⁴ Gadde & Eklund s. 137.

2.7.17 Huvudmannens rätt att själv inträda i ett avtal

Enligt huvudregeln är det kommissionären som har rätt att utöva fordringsrätten mot tredje man. Av 57 § KommL framgår det att i vissa fall har huvudmannen rätt att själv göra gällande denna fordringsrätt. Vid civil kommission är denna rätt oinskränkt medan den vid handelskommission kan utövas endast om tredje man inte fullgjort avtalet i rätt tid, om kommissionären inte fullgjort sin redovisningsskyldighet eller förfarit oredligt mot huvudmannen eller om kommissionären försatts i konkurs. Genom att själv inträda i ett avtal kan alltså huvudmannen försvara det som skall komma honom till del. Förutsättningarna härför är dock enligt 58 § KommL att huvudmannen underrättar kommissionären härom samt betalar eller ställer säkerhet för vad kommissionären har att fordra för provision och ersättning i övrigt. Kommissionären kan förhindra att huvudmannen på detta sätt träder in i avtalet genom att betala tredje mannens skuld. Om huvudmannen skall träda in i avtalet på detta sätt skall kommissionären enligt 59 § KommL förse honom med ett skriftligt erkännande. Har huvudmannen inget sådant erkännande kan tredje man begära att huvudmannen ställer säkerhet för det belopp som kommissionären enligt 63 § KommL kan kräva. I sistnämnda bestämmelse stadgas att tredje man är gentemot kommissionären skyldig att fullgöra ett avtal om han efter anfordran betalat till huvudmannen och denne inte haft rätt att kräva honom.

Syftet med det skriftliga erkännande, som ovan nämnts, är att det för tredje man skall utgöra bevis om att det är huvudmannen, som har rätt att utöva fordringsrätten. När tredje man betalar sin skuld till huvudmannen skall han kunna vara säker på att han inte riskerar att få betala skulden till kommissionären också.²⁵ Det skriftliga erkännandet är en urkund med vilken en huvudman gentemot en tredje man kan legitimera sig som behörig att göra fordringsrätten gällande.²⁶

2.7.18 Förbud mot utmätning

I 61 § KommL stadgas det att en fordran som en kommissionär har mot tredje man i anledning av ett avtal inte får utmätas för kommissionärens skulder såvida inte kommissionären fullgjort avtalet i tredje mans ställe eller kommissionären får förfoga över fordringsrätten på grund av att han varit berättigad därtill enligt 35 eller 36 §§ KommL. Som regel är det kommissionären som gör fordringsrätten gällande mot tredje man. När han fått betalning av tredje man är han gentemot huvudmannen redovisningsskyldig för det uppburna beloppet. Det skulle vara en obillighet mot huvudmannen om en ogulden fordran mot tredje man skulle betraktas som ett kommissionärens tillgodohavande, vilket kunde tas i anspråk av hans borgenärer utan hänsyn till att han inte fullgjort och måhända ur stånd att fullgöra sin redovisningsskyldighet till huvudmannen. Därför har förbudet mot utmätning meddelats. Förbudet gäller dock inte när kommissionären själv fullgjort det som åligger tredje man eftersom huvudmannen då inte längre har något att fordra på grund av avtalet.²⁷

²⁵ Gadde & Eklund s. 133 f.

²⁶ NJA II 1914 s. 286.

²⁷ NJA II 1914 s. 289.

2.7.19 *Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till kommissionären*

Av bestämmelsen i 62 § KommL framgår det att tredje man är skyddad om han i god tro fullgör ett avtal till kommissionären även om huvudmannen skaffat sig själv rätt att ta emot tredje mans prestation. Om tredje man däremot är i ond tro i fråga om kommissionärens förfoganderätt är han skyldig att fullgöra avtalet på nytt efter krav av huvudmannen. Därefter har han möjlighet att utöva regressrätt mot kommissionären.

2.7.20 *Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till huvudmannen*

Stadgandet i 63 § KommL innehåller en regel av innehåll att om en huvudman utan att ha rätt därtill gjort gällande fordringsrätt mot tredje man och denne fullgjort avtalet till huvudmannen är tredje man skyldig att fullgöra avtalet till kommissionären under förutsättning att den sistnämnda lidit skada genom huvudmannens inträdande. Skada kan uppstå för kommissionären i det fall att han på huvudmannen haft en fordran vilken han skulle kunnat använda till kvittning, om han fått betalningen av tredje man.

2.7.21 *Tredje mans rätt till kvittning*

Bestämmelsen i 64 § KommL reglerar tredje mans rätt till kvittning vid försäljningskommission. Om tredje man krävs av kommissionären får han kvitta sin skuld mot en fordran hos denne oavsett om han kände till att denne handlade för någon annans räkning. Kvittningsrätten föreligger även om tredje man förvärvat fordringen sedan avtalet med kommissionären ingåtts. Motfordran hos huvudmannen får av tredje man användas till kvittning mot kommissionären endast om tredje man kan visa att kommissionären därigenom inte lidit någon skada. Om kravet kommer från huvudmannen får tredje man kvitta dels motfordran hos huvudmannen, dels sådan motfordran hos kommissionären som uppkommit då tredje man varken insåg eller bort inse att kravet tillkom huvudmannen. Det uttalas i motiven att kvittningsrätten har sin största praktiska betydelse, då betalning krävs för gods, som blivit sålt i kommission. Bestämmelserna har därför inskränkts till att gälla sådana fall. Vidare sägs det att bestämmelserna "torde kunna analogt tillämpas, när prisskillnad eller annan ersättning fordras av tredje man för det han icke fullgjort sina skyldigheter som köpare eller säljare."²⁸

2.8 Handelsresande

Bestämmelserna i KommL om handelsresandena återfinns i 85–93 §§. Det har ovan anförts vad som är utmärkande för dessa (se avsnitt 2.1). Handelsresandena förekommer i två olika grupper. Ibland kallas de fasta resande resp. provisionsresande.¹ De mest adekvata benämningarna synes dock vara anställda handelsresande resp. självständiga handelsresande. Den sistnämnda kategorin har i denna framställning behandlats gemensamt med agenterna. För de anställda handelsresandena gäller i KommL bestämmelser som har anknytning till den arbetsrättsliga lagstiftningen och som därför skiljer sig från det som är stadgat för självständiga handelsresande.

²⁸ NJA II 1914 s. 292.

¹ Gadde & Eklund s. 191.

KommL innehöll bestämmelser om anställda handelsresande i sitt ursprungliga skick. Sin nuvarande utformning fick bestämmelserna efter vissa ändringar under senare tid till följd av lagstiftningen om anställningsskydd m. m. Vissa av bestämmelserna har berörts tidigare. Av 86 § framgår att en anställd handelsresande har rätt till en uppsägningstid som är minst tre månader men som kan vara längre beroende på innehållet i lagen (1982:80) om anställningsskydd. I 86 a § första stycket återfinns en bestämmelse som berättigar den anställde handelsresanden till särskild ersättning för utgifter för resor, uppehälle under resor, porto, telegram, telefon och liknande om utgifterna varit skäligen påkallade. Huvudmannen är skyldig att på begäran ge handelsresanden förskott för att täcka dessa utgifter. Bestämmelsen är indispositiv. Av 86 a § andra stycket framgår att den anställde handelsresanden inte har rätt att inneha uppdrag från några andra huvudmän. Det sista stycket i 86 a § gäller för den anställde handelsresande vars lön helt eller delvis utgår i form av provision. För detta fall görs det hänvisning till de bestämmelser för handelsagenter som gäller rätt till provision inkl. efterprovision (68 §) samt till provision vid ensamrätt (70 §) och vidare rätt till provisionsnota (71 §). Därutöver gäller en särskild bestämmelse om att provisionen skall utgå oberoende av om avtalet fullgörs på tredje mans sida och om att provisionen skall utbetalas så snart avtalet fullgjorts eller bort fullgöras av huvudmannen. De återstående bestämmelserna i KommL för anställda handelsresande reglerar behörigheten och rättsförhållandet till tredje man. Sistnämnda bestämmelser är gemensamma med självständiga handelsresande och med smärre undantag likalydande med bestämmelserna för handelsagenter.

2.9 Ensamåterförsäljare

Det har ovan nämnts att varken KommL eller någon annan författning innehåller några bestämmelser som gäller för ensamåterförsäljaren och dennes förhållande till leverantören eller huvudmannen. För detta rättsförhållande gäller de allmänna kontraktsrättsliga reglerna om varaktiga kontraktsförhållanden. Några av reglerna om kommission och agentur torde därför vara tillämpliga.¹ I förarbetena till 1974 års ändringar i KommL finns det uttalanden om att KommL:s regler skall kunna tillämpas analogt på andra mellanmän än dem som uttryckligen omfattas av lagen.² Frågan torde dock inte ha varit föremål för rättslig prövning.

Rättsförhållandet mellan en leverantör eller huvudman och en ensamåterförsäljare regleras i ensamåterförsäljningsavtal. Enligt sådana torde ensamåterförsäljaren ha samma skyldighet som en agent med ensamrätt att aktivt verka för försäljning av huvudmannens produkt, dvs. en arbetsplikt.³ Denna skyldighet är ofta närmare bestämd i avtalet. I många avtal är ensamåterförsäljaren förpliktad att uppnå en viss årlig minimiomsättning.⁴ Bland de bestämmelser i övrigt för agenter som torde gälla även för ensamåterförsäljare skall nämnas bestämmelsen om informationsplikt. I avtalet kan ensamåterförsäljaren vara förpliktad att hålla leverantören underrättad om utvecklingen på marknaden samt vidare att svara för kundservice och att hålla lager.

¹ Lando s. 250.

² SOU 1970:69 s. 48 och prop. 1974:29 s. 46.

³ Sandvik s. 56.

⁴ Lando s. 252.

Huvudmannen kan genom avtalet vara förpliktad att lämna ensamåterförsäljaren den information som behövs för marknadsföringen av produkten samt att förse ensamåterförsäljaren med prov- och reklammaterial. Avtalet kan också innehålla villkor om vad ensamrätten innebär, t. ex. att huvudmannen inte får sälja produkterna i ensamåterförsäljarens område eller att ensamåterförsäljaren inte får sälja konkurrerande produkter. Ensamåterförsäljningsavtalen brukar också innehålla bestämmelser om avtalstidens längd, om kontraktsbrott, om avtalets upphörande och om rätt för ensamåterförsäljaren till avgångsvederlag.

I några enstaka fall under senare tid har frågor om ensamåterförsäljningsrätt prövats av domstolar.

I det ena fallet var det fråga om innebörden av ett återförsäljningsavtal. Genom avtalet hade återförsäljaren tillförsäkrats rätten till försäljningen inom DDR av motorsågar och reservdelar. Vidare var det fråga om huvudmannen kränkte återförsäljningsrätten genom att ingå ett försäljningsavtal med en kund sedan återförsäljningsavtalet sagts upp men innan avtalstiden gått ut. Leveransen skulle äga rum efter avtalets upphörande. Tingsrätten fann styrkt att parterna överenskommit om ensamförsäljningsrätt för återförsäljaren under avtalstiden. Vidare fann tingsrätten att huvudmannen inte visat att särskild överenskommelse träffats om att återförsäljarens ensamrätt blivit begränsad till att avse endast avtal med leverans före den tidpunkt då avtalet upphörde. Tingsrätten ansåg att huvudmannen gjort sig skyldig till kontraktsbrott genom att sluta avtal med en kund medan återförsäljningsavtalet alltjämt gällde. Huvudmannen förpliktades därför att ersätta återförsäljaren för den skada som uppkommit. Hovrätten fann att den utredning som huvudmannen lagt fram inte gav något stöd för antagande att återförsäljaren till någon del skulle ha avstått från sin ensamförsäljningsrätt. Vidare fann hovrätten att huvudmannen genom avtalet med kunden brutit avtalet om ensamförsäljningsrätt och ådragit sig skyldighet att ersätta återförsäljaren för den skada som hade uppkommit.⁵ Prövningstillstånd har inte meddelats i målet.

Det andra fallet gällde uppsägning av ett återförsäljningsavtal inom bilbranschen. Huvudmannen, som var s. k. generalagent i Sverige för Renault, hade genom ett avtal med en återförsäljare upplåtit ensamrätten till försäljningen inom ett visst område. Avtalet ingicks under år 1976 och gällde till utgången av detta år. Genom villkor om förlängning gällde det till årsskiftet 1982–1983. På grund av att huvudmannen skulle upphöra med sin verksamhet sades återförsäljningsavtalet upp till upphörande den 31 december 1981. Återförsäljaren gjorde i målet gällande att huvudmannen genom uppsägningen gjorde sig skyldig till kontraktsbrott och yrkade därför ersättning av huvudmannen dels för utebliven vinst, dels för kvarstående kostnader. Huvudmannen vitsordade att uppsägningen innebar kontraktsbrott men bestred ersättningsyrkandet bl. a. på den grunden att återförsäljningsavtalet, som var ett s. k. ramavtal, inte ålade huvudmannen någon leveransskyldighet utan bara tillförsäkrade återförsäljaren ensamrätten till produkterna i distriktet. Tingsrätten fann att avtalets syfte och innehåll måste bedömas som en helhet. Efter en genomgång av några av avtalsvillkoren fann tingsrätten att det ålåg huvudmannen att tillförsäkra återförsäljaren den service som avtalet stadga-

⁵ Dom den 15 juni 1983 av hovrätten för Västra Sverige, avd. 2 (DT 28).

de eller eljest förutsatte bl. a. leverans av Renaultprodukter under hela den återstående avtalstiden. Tingsrätten uttalade att huvudmannen genom avtalsbrottet undandragit sig denna förpliktelse och var följaktligen skyldig att ersätta återförsäljaren därigenom uppkommen skada. I domen förpliktades huvudmannen att utge ersättning för kvarstående kostnader. Däremot ogillades talan såvitt den avsåg ersättning för utebliven vinst då återförsäljaren inte förmått styrka att återförsäljaren lidit någon skada i detta sammanhang.⁶

Det tredje fallet har flera beröringspunkter med föregående fall. Även här gällde det frågor kring uppsägning av ett återförsäljningsavtal, där den s. k. generalagenten för Renault var huvudman. Förutom annat gjorde återförsäljaren gällande att den uppsägningstid, som i avtalet var bestämd till sex månader, var oskäligt kort. Återförsäljaren yrkade därför att uppsägningstiden skulle med stöd av 36 § AvtL jämkas till 24 månader. I domskälen återgav tingsrätten vad konsumentköpsutredningen uttalat i denna fråga enligt följande: "Vi anser för vår del att en allmän uppsägningstid i återförsäljaravtal inom bilbranschen som är kortare än sex månader genomgående måste betraktas som oskälig. Däremot är det kanske att gå för långt att sätta gränsen för oskäligheten vid den inom branschen rekommenderade skäliga tiden, ett år." Tingsrätten ifrågasatte om det fanns skäl att stanna för en uppsägningstid mellan sex månader och ett år. Härvid fann tingsrätten följande. Hänsyn måste tas till det förhållandet att jämkning med stöd av 36 § AvtL av avtal mellan näringsidkare bör ske med större försiktighet än beträffande avtal mellan näringsidkare och konsument. Det är f. ö. enligt förarbetena till nämnda bestämmelse förutsatt att jämkning av avtal mellan näringsidkare endast bör ske i fall då en part intar en underlägsen ställning i avtalsförhållandet liknande den som vanligen gäller för konsument. Återförsäljarna inom bilförsäljarbranschen står i ett visst beroendeförhållande till huvudmannen. Återförsäljarnas egen branschorganisation och återförsäljarföreningarna för ett visst bilmärke måste förutsättas stärka återförsäljarens inflytande på avtalsinnehållet. I en rekommendation av intresseorganisationerna uttalas att en återförsäljare med hänsyn till bl. a. gällande lagstiftning om uppsägning av anställda inte bör åtnjuta en kortare uppsägningstid än tolv månader vid uppsägning från huvudmannens sida. Denna rekommendation torde inom en förhållandevis kort tid slå igenom över hela avtalsområdet och återförsäljaravtalen blir därvid föremål för en allsidig bedömning innebärande en avvägning mellan olika intressen. Vid angivna förhållanden föreligger i vart fall ej allmänt sett tillräckliga motiv att betrakta en uppsägningstid om sex månader såsom oskäligt kort. Inte heller föreligger några speciella omständigheter i förevarande fall som motiverar en jämkning av den avtalade uppsägningstiden. — Återförsäljaren yrkade vidare rätt till ersättning för investeringar i analogi med 52 § första stycket KommL. Det påstods att huvudmannen föranlett återförsäljaren att investera i en ny lokal och att denna blivit onödigt stor för återförsäljarens behov. Tingsrätten fann att lokalen alltjämt användes för företagets bilförsäljning. Yrskandet ogillades på grund av att återförsäljaren inte visat att investeringen varit onyttig. Tingsrättens prövning omfattade alltså inte frågan huruvida KommL var analogt tillämplig.⁷

⁶ Dom den 21 januari 1983 av Stockholms tingsrätt, avd. 10 (DT 3). Domen överklagades men vadetalan återkallades utan att målet prövades i hovrätten.

⁷ Mellandom den 15 april 1983 av Stockholms tingsrätt, avd. 10 (DT 15).

3 Standardavtal

Såsom det angetts ovan (avsnitt 2.2) är KommL i princip dispositiv. Några av bestämmelserna är indispositiva. Vilka dessa bestämmelser är framgår av dess lydelse. Även de bestämmelser som reglerar rättsförhållandet till tredje man kan vara indispositiva eftersom de inte genom avtal mellan huvudmannen och agenten eller kommissionären kan ändras till förfång för tredje man. Har däremot tredje man deltagit i ett sådant avtal skall det gälla som överenskommit.

Det är vanligt att lagens dispositiva regler kompletteras eller ersätts av villkor som är intagna i olika slag av standardkontrakt. Villkoren är ofta utarbetade av olika branschorganisationer. Ibland har de tillkommit genom förhandlingar mellan organisationer på ömse sidor. De formulär, som har tillkommit efter förhandlingar, brukar kallas "agreed documents". I det följande skall det ges en översikt över olika standardkontrakt samt en kortfattad redogörelse för deras innehåll.

Nordiska Agentfederationen är en sammanslutning av de nordiska agentorganisationerna, däribland Sveriges Handelsagenters Förbund eller kortare SHF. Denna federation har godkänt och rekommenderat ett formulär till agenturavtal. Avsikten är att formuläret skall användas om huvudmannen har sitt hemvist i något land utanför Norden. Denna blankett till avtal kallas i fortsättningen SHF:s formulär.

Ett förbund, som organiserar sådana personer som i KommL bedöms vara handelsresande, är Förbundet Sveriges Handelsrepresentanter, förkortat till FSH. Detta förbund har utarbetat två olika formulär för sina medlemmar varav det ena är avsett för sådana representanter som är anställda och det andra angår de representanter som är självständiga rörelseidkare. Det sistnämnda formuläret är av intresse i detta sammanhang. Det kommer att benämnas FSH:s formulär.

Ett formulär, som utformats efter förhandlingar mellan företrädare för båda parter, är det nordiska handelsagentavtalet (HA 82). Det har utarbetats i samarbete mellan å den ena sidan Sveriges Industriförbund och dess motsvarigheter i Danmark, Finland och Norge samt å den andra sidan Sveriges Handelsagenters Förbund och dess motsvarigheter i Finland och Norge. Det rekommenderas att HA 82 skall tillämpas mellan nordiska parter beträffande uppdrag inom Norden. Till avtalsformuläret hör ett komplement som innehåller utförliga kommentarer till de enskilda bestämmelserna.

För sådana affärsrelationer, som innebär köp och försäljning i fast räkning och ensamåterförsäljning, har Sveriges Grossistförbund (SGF) utarbetat standardvillkor kallade "Standard Terms". Även till dessa villkor finns det en kommentar. När ett avtal mellan två parter ingås kan det i detta anges att "Standard Terms" skall gälla för avtalet.

Till komplettering av framställningen i denna del skall nämnas att Sveriges Industriförbund, SGF och SHF nyligen utarbetat en avtalsmall för ensamåterförsäljning (se avsnitt 4.18 nedan).

Utöver de standardkontrakt, som nu nämnts, förekommer det formulär eller villkor inom olika branscher och dessa reglerar mer eller mindre speciella förhållanden. Det finns också formulär som utarbetats av olika internationella organisationer. Den fortsatta framställningen i denna del skall dock begränsas till en kortfattad redogörelse för innehållet i SHF:s och FSH:s formulär, i HA 82 och i "Standard Terms".

3.1 Avtalets omfattning

Enligt samtliga formulär får agenten ensamrätten till försäljningen av en eller flera av huvudmannens produkter inom ett visst område eller distrikt. "Standard Terms" är avsedda för de fall där huvudmannen åt en återförsäljare upplåter ensamrätten till försäljningen av de avtalade produkterna inom ett visst bestämt område. "Standard Terms" stadgar vidare att huvudmannen är i princip skyldig att erbjuda ensamåterförsäljaren även sådana nya produkter som har ett nära samband med eller som avser att ersätta de ursprungligen avtalade.

3.2 Uppdragstagarens skyldigheter

I samtliga formulär stadgas det att agenten skall tillvarata huvudmannens intresse. SHF:s formulär tillägger att detta skall göras med den omsorg som överensstämmer med god köpmanssed. Vidare innehåller formulären olika anvisningar, t. ex. att agenten skall på bästa möjliga sätt främja försäljningen eller att agenten efter bästa förmåga skall arbeta för huvudmannen. I FSH:s formulär är agenten ålagd att närvara vid huvudmannens konferenser. Enligt "Standard Terms" är ensamåterförsäljaren skyldig att efter bästa förmåga verka för avsättning av produkterna.

Villkor om skyldighet att informera huvudmannen återfinns i alla formulär och i "Standard Terms". De gäller både generella förhållanden om prognoser och marknadsutvecklingen och om frågor om genomförandet av varje försäljning, t. ex. upplysningar om kunders solvens.

Frågorna om vad ensamrätten innebär och om konkurrensförbud är utförligt behandlade. I SHF:s formulär förutsätts det att huvudmannen får uppgift om agentens övriga agenturer när avtalet ingås. Under avtalstiden är huvudmannen berättigad att få besked om vilka agenturer i övrigt som agenten har. Det finns dock inget villkor om att agenten inte får sälja konkurrerande produkter. Ett sådant villkor förekommer däremot både i HA 82 och i

"Standard Terms". Dessa stadgar vidare att agenten resp. ensamåterförsäljaren får varken direkt eller indirekt verka för avsättning av produkterna utanför sitt område. FSH:s formulär berättigar agenten att inom området sälja varor för andra huvudmän under förutsättning att de inte konkurrerar med huvudmannens varor.

I fråga om underagenter framgår det av HA 82 att en agent inte har rätt att utse underagenter, såvida inte huvudmannen samtyckt till det. Villkor genom vilka agenten åläggs tystnadsplikt i fråga om affärshemligheter förekommer i SHF:s formulär och i HA 82.

3.3 Huvudmannens skyldigheter

Av SHF:s formulär framgår det att huvudmannen har skyldighet att ge agenten bästa möjliga grundval för försäljningsarbetet såsom att tillhandahålla allt nödvändigt material. FSH:s formulär innehåller här att huvudmannen är skyldig att ha försäkring på prover och annat material. Formuläret uttalar vidare att agenten är skadeståndsskyldig för en uppkommen skada på materialet endast om synnerliga skäl föreligger.

En upplåtelse av ensamrätten enligt HA 82 och "Standard Terms" innebär för huvudmannens del att han inte får utse någon annan till representant för sig inom området eller att själv sälja inom området. Beroende på förhållandena i de enskilda fallen kan reglerna om konkurrensbegränsning inverka på ensamförsäljningsrätten. "Standard Terms" är därför begränsade till att gälla endast om det är möjligt med hänsyn till gällande lagar och föreskrifter om konkurrensbegränsning.

Till huvudmannens övriga skyldigheter enligt formulären hör att han skall ge agenten upplysningar av betydelse för försäljningsarbetets utförande. Vidare har han skyldighet att meddela agenten om förmedlade order accepterats.

3.4 Agentens provision

Villkoren i formulären om provisionen är i huvudsak utformade efter bestämmelserna i KommL. Bland villkoren i SHF:s formulär skall det dock anmärkas att provisionsnota skall lämnas antingen en gång i månaden eller en gång i kvartalet och att provisionen skall betalas senast den 15 i den följande månaden. FSH:s formulär innehåller också att provisionsnotan skall avlämnas en gång i månaden eller en gång i kvartalet. Till denna nota skall fakturakopior vara bifogade. Provisionen skall betalas ut samtidigt som notan lämnas. För att begränsa agentens förlust på sådana order som är godkända men som inte fullgörs kan agenten enligt ett villkor vara garanterad provision på en andel av alla godkända order. Enligt villkoren i HA 82 uppkommer agentens rätt till provision då försäljningsavtalet mellan huvudmannen och kunden ingås. Vidare ger villkoren tre olika alternativ i fråga om tidpunkten för provisionsnotans avlämnande. Provisionen skall betalas ut senast 30 dagar efter det att provisionsnotan skall ha avsänts. "Standard

Terms" innehåller inga motsvarande villkor eftersom ensamåterförsäljarens vederlag inte är provision utan skillnaden mellan försäljningspriset och köpspriset.

3.5 Avtalstid och avtalets upphörande

När det i SHF:s formulär gäller avtalstiden ges parterna möjlighet att välja ett tidsbestämt avtal eller ett avtal som gäller tills vidare. Även uppsägningstidens längd skall avgöras av parterna. Om ett avtal är tidsbestämt förlängs det successivt för en motsvarande tidrymd om det inte vid avtalsperiodens utgång är uppsagt med iakttagande av gällande uppsägningstid. Om den ena parten gjort sig skyldig till väsentlig försumlighet får den andra parten häva avtalet utan att iaktta uppsägningstiden. När agenturförhållandet upphör har agenten eller dennes rättsinnehavare (successorer) rätt till ersättning "för den fördel huvudmannen uppnår på grund av den kundbearbetning som agenten har ombesörjt under agenturavtalets giltighetstid. Om inte lag, handelsbruk eller kutym i agentens hemland bestämmer annat, skall ersättningen motsvara ett års bruttoprovision beräknad som ett genomsnitt under de sista fem åren av agenturavtalets giltighetstid eller under hela avtalstiden, om denna är kortare än fem år".¹

Ett avtal, som ingås genom att FSH:s formulär ifylls, löper inte på någon bestämd tid utan gäller tills vidare. Uppsägningstiden är sex månader. När uppdraget upphör skall huvudmannen till agenten betala efterprovision, motsvarande tre tolfte delar av den uppburna provisionsinkomsten under den senaste tolv månadersperioden.

Angående villkoren i HA 82 om avtalstiden och avtalets upphörande innehåller dessa att avtalet skall gälla i två år. Om avtalet inte sagts upp senast sex månader före avtalstidens slut löper avtalet vidare på obestämd tid med en uppsägningstid på sex månader. Avtalet kan sägas upp med omedelbar verkan om någon av parterna i väsentlig mån underlåter att fullgöra sina förpliktelser enligt avtalet. Såväl när avtalet upphör efter uppsägningstiden som när det sägs upp med omedelbar verkan har en part rätt till provision och ersättning enligt vad som följer av tillämplig rätt.

I "Standard Terms" stadgas det att avtalet skall gälla i två år. Om inte uppsägning gjorts senast sex månader före avtalstidens utgång förlängs avtalet med ett år i sänder. En part kan säga upp avtalet i förtid om den andra parten begått ett väsentligt kontraktsbrott och inte vidtagit rättelse inom 60 dagar efter en skriftlig underrättelse. En viktig del av villkoren är att ensamåterförsäljaren i vissa fall har rätt till avgångsvederlag. Om huvudmannen säger upp avtalet utan att något väsentligt kontraktsbrott begåtts av ensamåterförsäljaren är denne berättigad till en ersättning som motsvarar bruttoförtjänsten under ett år vid försäljning av avtalsprodukterna. Bruttoförtjänsten är skillnaden mellan det pris som kunderna betalar och det pris som ensamåterförsäljaren betalar till huvudmannen. Bruttoförtjänsten skall beräknas på grundval av den genomsnittliga bruttoförtjänsten under avtalstiden, dock inte i något fall längre tid tillbaka än fem år före upphörandet. Utöver att utge avgångsvederlag är huvudmannen vid upphörandet förplik-

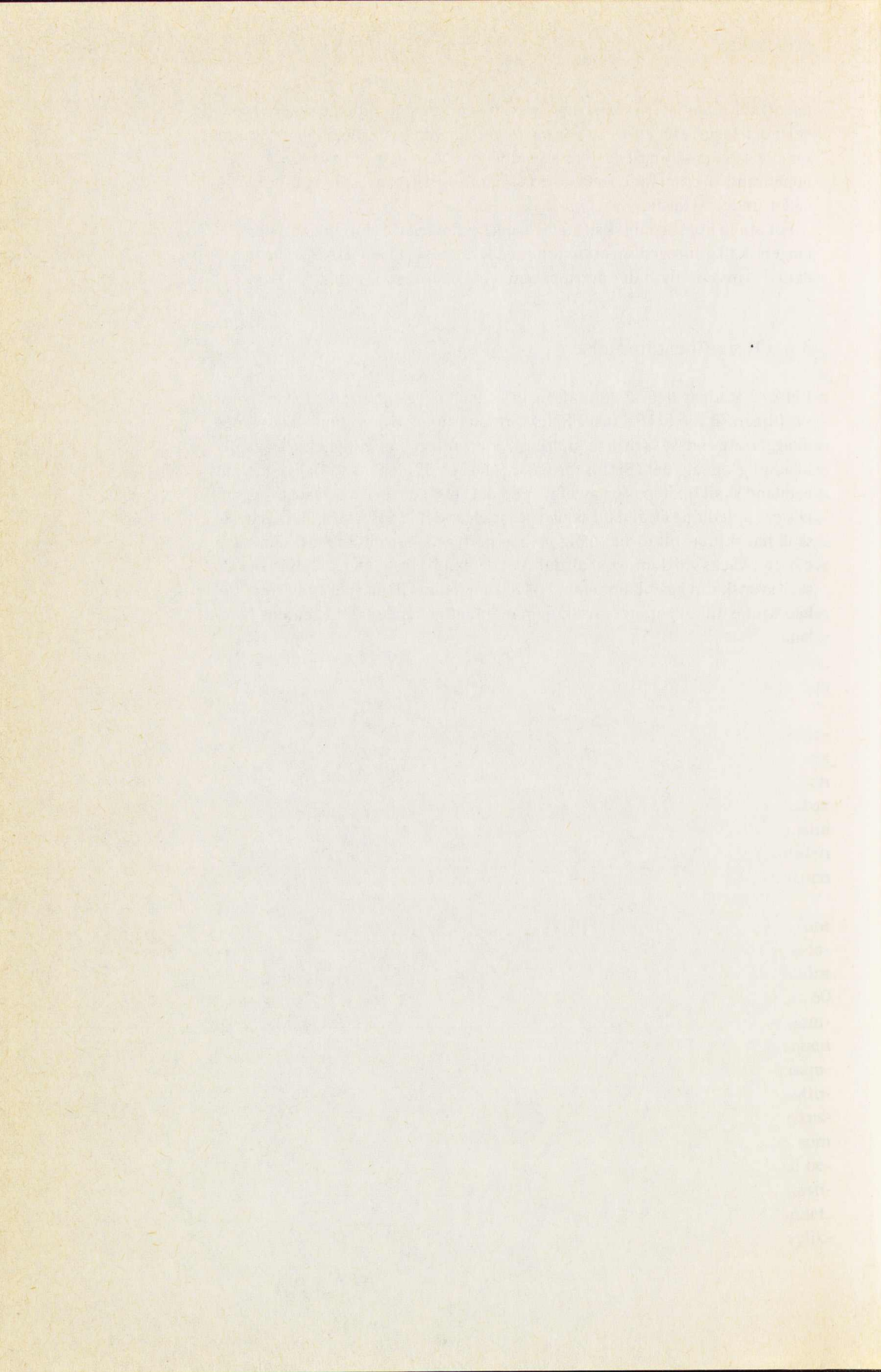
¹ Artikel 10 i SHF:s formulär.

tad att till ensamåterförsäljarens självkostnadspris återköpa dennes reservdelar och lager. Det anses att ensamåterförsäljaren härigenom fått ersättning för alla sådana säljinsatser som huvudmannen kan ha nytta av efter avtalets upphörande liksom för ensamåterförsäljarens smärre investeringar och kostnader under avtalstiden.

För att en uppsägning skall gälla förutsätts det i SHF:s formulär att uppsägningen skall göras genom ett rekommenderat brev. I både HA 82 och "Standard Terms" stadgas det att uppsägningen skall vara skriftlig.

3.6 Övriga bestämmelser

I HA 82 stadgas det att förändringar i eller tillägg till ett avtal skall göras skriftligen. Både SHF:s och FSH:s formulär innehåller samma villkor men tillägger att endast skriftliga ändringar eller tillägg har giltighet. I fråga om tillämplig lag sägs det i SHF:s formulär och i HA 82 att gällande lag i agentens hemland skall tillämpas på avtalet. Vad det slutligen angår klausuler om hur tvister i anledning av avtalet skall lösas stadgas det i FSH:s formulär att dessa skall hänskjutas till förhandling mellan parternas organisationer. Om talan därefter väcks vid domstol skall det ske i det land där agenten är bosatt och då skall svensk rätt äga tillämpning. HA 82 innehåller i denna del att tvister skall hänskjutas till avgörande av skiljemän enligt gällande lag i agentens hemland.

4 Överväganden och förslag

4.1 Inledning

Ett i avtal reglerat affärsförhållande brukar skapa ömsesidiga rättigheter och skyldigheter för parterna, som på detta sätt blir beroende av varandra. Vid regleringen av detta förhållande står flera avtalstyper och en mängd varianter därav till buds, och parternas beroende av varandra kan på motsvarande sätt variera. Beroendet kan vara finansiellt så att en part är helt hänvisad till en annan parts ekonomiska stöd för att kunna driva verksamhet. Vidare kan beroendet ta formen av en begränsning i den kommersiella rörelsefriheten genom att rättigheter hänförliga till en parts s. k. industriella rättsskydd upplåts till motparten på villkor, att denne iakttar vissa förhållningsregler ägnade att inskränka hans handlingsfrihet. En annan variant är att den ena parten helt enkelt fordrar att den andra parten skall handla efter vissa anvisningar, vari även beroendemoment av de båda tidigare slagen kan ingå.

Ett affärsavtal utmärks ofta av att en part övertar en funktion, som annars skulle utföras av den andra parten. På så sätt sker t. ex. distributionen inom handeln, där en vara på sin väg från fabrikanten till den slutlige förbrukaren passerar flera led: grossisten och detaljisten. Mellan leden kan formerna för avtal om varubefordran skifta. Mellanhanden kan vara en agent eller kommissionär eller också en återförsäljare. I åtskilliga fall föreligger det ett etablerat förhållande mellan två parter. Detta förhållande kan ha inslag av både återförsäljning, agentur och kommission eller innebära ändringar från den ena formen till den andra.

I det följande kommer de olika grupperna i KommL att behandlas var för sig i den ordning som de uppräknas där. Därefter lämnas en motsvarande redogörelse för ensamåterförsäljare.

4.2 Kommissionären

KommL innehåller bestämmelser om både handelskommission och civil kommission. I motiven anfördes följande i fråga om dessas förhållande till varandra: "I det stora hela böra samma rättsregler tillämpas, när en enskild person åtager sig ett sådant uppdrag som när en köpman yrkesmässigt driver kommissionshandel."¹

I avsnittet om kommission (2 kap.) innehåller KommL många detaljerade bestämmelser. De flesta av dessa gäller vid både handelskommission och civil

¹ NJA II 1914 s. 161.

kommission. Det förekommer dock vissa olikheter enligt följande.

Enligt 5 § KommL anses en handelskommissionär genom passivitet ha antagit ett anbud på ett uppdrag såvida uppdraget faller inom området för kommissionärens yrkesmässiga verksamhet och anbudsgivaren och kommissionären står i affärsförbindelse med varandra. Om kommissionären inte vill godta anbudet är han skyldig att reklamera. — En civil kommissionär är däremot bunden att utföra ett uppdrag endast om han åtagit sig det.

Av 7 § KommL framgår att alla kommissionärer är skyldiga bl. a. att lämna huvudmannen meddelande om de avtal, som de ingår. En civil kommissionär har därvid skyldighet att uppge vem hans medkontrahent är. Vid handelskommission föreligger denna skyldighet endast om tredje man inte fullgjort avtalet i rätt tid, om kommissionären inte fullgjort sin redovisningsskyldighet eller förfarit oredligt mot huvudmannen eller om kommissionären försatts i konkurs.

I 10 § andra stycket KommL föreskrivs att en handelskommissionär som regel skall hålla kommissionsgods brandförsäkrat. En motsvarande bestämmelse för civila kommissionärer saknas.

I 11 § KommL stadgas att en handelskommissionär har undersökningsplikt beträffande gods som huvudmannen lämnat honom till försäljning. Undersökningsplikt har inte uttryckligen ålagts en civil kommissionär. Även den sistnämnde har dock en viss undersökningsplikt eftersom vilken kommissionär som helst kan bli skadeståndsskyldig om han inte underrättar huvudmannen om fel eller brist som han märkt eller bort märka.

Som en följd av att en handelskommissionär inte är skyldig att uppge namnet på sin medkontrahent stadgas det i 14 § andra stycket KommL att huvudmannen kan kräva av handelskommissionären att denne fullgör ett ingånget avtal, om denne förtiger tredje mans namn. Om en civil kommissionär vägrar att avslöja medkontrahenten är han skyldig att ersätta huvudmannen all skada som därigenom förorsakas denne. Dessutom torde den civile kommissionären kunna genom vite tillhållas att fullgöra det som åligger honom.²

En huvudman, som är köpman och som lämnat inköpsuppdrag inom sitt verksamhetsområde till en handelskommissionär, har enligt 21 § KommL skyldighet att undersöka godset på sätt som stadgas i KöpL. Även vid civil inköpskommission torde en huvudman ha en viss undersökningsplikt. Någon bestämmelse om omfattningen därav finns dock inte i KommL.

Enligt 27 § KommL har en handelskommissionär rätt till provision på avtal som han ingår för huvudmannens räkning. KommL innehåller ingen bestämmelse om rätt för en civil kommissionär till ersättning. Det uttalas i motiven till KommL att frågan huruvida och i vilken form en civil kommissionär skall ha betalt för sitt arbete är att bedöma efter omständigheterna i varje särskilt fall.³

I fråga om kommissionärens panträtt framgår det av 31 § KommL att huvudregeln för både handelskommissionärer och civila kommissionärer är att dessa har panträtt i det gods som uppdraget avser. Vid handelskommission kan enligt 32 § KommL panträten utvidgas till att gälla i allt det gods som lämnats till kommissionären på grund av alla uppdrag av huvudmannen. Ytterligare förutsättningar för denna s. k. kopplade panträtt är att även huvudmannen är köpman och att kommissionsuppdragen avser affärer inom

² Gadde & Eklund s. 42.

³ NJA II 1914 s. 215.

huvudmannens verksamhetsområde.

Enligt 57 § KommL har en huvudman rätt att under vissa förutsättningar själv göra gällande fordringsrätt mot tredje man på grund av ett mellan denne och en kommissionär träffat avtal. Vid civil kommission är denna rätt oinskränkt. Däremot är rätten begränsad till några undantagsfall vid handelskommission. En av anledningarna till denna olikhet är att en handelskommissionär enligt 7 § KommL som regel inte har skyldighet att uppge vem medkontrahenten är.

Anledningen till att vissa bestämmelser i KommL utformats på olika sätt beroende på om de skall gälla vid handelskommission eller civil kommission är att man på en person, som driver kommissionsverksamhet yrkesmässigt, bör kunna ställa högre krav i fråga om omsorg, noggrannhet och sakkunskap än på en enskild person, som åtar sig att enstaka kommissionsuppdrag. Å andra sidan bör till förmån för den förstnämnda gälla särskilda bestämmelser, vilka är motiverade endast när verksamheten drivs yrkesmässigt.⁴

I förordet till sitt arbete "Om kommissionärsavtalet", utgivet år 1936, kritiserar Hult att KommL innehåller regler för både civil kommission och handelskommission. Hult anför bl. a. att han "blivit allt mer övertygad om att den reglering av kommissionärsavtalets rättsverkningar den svenska kommissionslagen innehåller icke är alltigenom välgrundad och att de brister, som synas vidlåda den, bero på att lagstiftaren, i motsats till vad beträffande liknande utländska lagar är vanligt, givit i allt väsentligt gemensamma regler för de båda huvudtyperna av kommissionsförhållanden, civil kommission och handelskommission".⁵

Tiberg fastslår att betydande olikheter föreligger mellan en handelskommissionärs och en civil kommissionärs verksamhet. Därefter sägs följande.

Vid *civil kommission* är sålunda typiskt att kommissionären har erhållit ett uppdrag att för kommittentens räkning företa just en *viss rättshandling*; man kan alltså här i regel fastställa vilken rättshandling det är som kommissionären företagit gentemot tredje man och just vilket gods det är som han har förvärvat för kommittentens räkning. Vid *handelskommission* däremot är det typiskt att kommissionären bedriver en *vidsträckt rörelse även för andra kommittenters räkning* och ofta dessutom bedriver en omfattande rörelse för egen del. Det blir då inte på samma sätt möjligt att spåra hans handlingar i förhållande till tredje man, och gods som kommissionären förvärvar kan vanligen inte på samma sätt identifieras, utan varorna inflyter i hans lager för att senare levereras; och detta trots att 10 § stadgar att godset skall "där ej annat föranledes av omständigheterna" förvaras avskilt från annat gods. — Ännu en anledning till att göra skillnad mellan handelskommissionär och civil kommissionär ligger i att *handelskommissionären typiskt framråder just som kommissionär*, så att vid försäljning tredje man har anledning att räkna med att kommissionären har rättighet att sälja det gods som han fått om hand, medan detta vid civil kommission inte är lika klart.⁶

Den danska och den norska lagstiftningen är uppbyggd på samma sätt som KommL. Den finländska lagstiftningen saknar särskilda bestämmelser om kommission. HGB i Västtyskland och Österrike innehåller en definition av en kommissionär. Enligt denna skall en kommissionär köpa eller sälja yrkesmässigt ("gewerbmässig"). HGB § 406 innehåller bestämmelser om liknande affärer ("Ähnliche Geschäfte"). Någon motsvarighet till civil kommission synes dock inte finnas. Lagen i Schweiz innehåller ingen begränsning av uppdraget till enbart dem som utförs yrkesmässigt.

⁴ Gadde & Eklund s. 17.

⁵ a. a. s. IV (= förordets andra sida).

⁶ Tiberg s. 69 f.

Enligt direktiven bör målet för kommitténs arbete vara att få till stånd en tidsenlig lagstiftning.⁷ En sådan lagstiftning bör i första hand avhandla de yrkesmässiga transaktionerna. Flera av de utländska lagar, som har studerats, har denna omfattning. En jämförelse av bestämmelserna för de olika kategorierna ger vid handen att det inte uppstår några större luckor om de särskilda bestämmelserna om civil kommission utelämnas. Man måste också ta intryck av den kritik som Hult redan år 1936 riktade mot KommL.

Enligt *kommitténs* uppfattning talar övervägande skäl för att bestämmelserna om de civila kommissionärerna inte tas med i lagförslaget. Kommittén inskränker sig till att reglera endast en grupp, som närmast motsvarar dem som i KommL kallas handelskommissionärer. I lagförslaget kommer dessa att kallas kommissionärer.

Det återstår att avgöra vilka rättsregler som skall vara tillämpliga på de kommissionsuppdrag som utförs av personer som inte är näringsidkare. I denna fråga anser *kommittén* att bestämmelserna om kommission i lagförslaget med vissa undantag skall kunna tillämpas analogt. Såsom det ovan anförts gäller i vissa fall i KommL olika regler för handelskommission och civil kommission. Av dessa följer att lagförslaget inte utan vidare bör tillämpas analogt när det gäller rätten till provision och rätt för kommissionären att inte uppge vem medkontrahenten eller tredje mannen är. Bestämmelserna i lagförslaget om kommission är främst avsedda att gälla i den verksamhet som bedrivs av en näringsidkare. Eftersom denna verksamhet på flera sätt avviker från enstaka kommissionsuppdrag utförda av personer som inte är näringsidkare bör lagförslaget allmänt sett tillämpas analogt med en viss försiktighet. Det skall i detta sammanhang nämnas att en kommissionär är att anse som en syssloman. För dessa gäller vissa rättsregler. Också här kan således ledning sökas i fråga om att fastställa rättsreglerna för kommissionsuppdrag utförda av personer som inte är näringsidkare.⁸

4.3 Agenten, handelsresanden och platsförsäljaren

Förutom bestämmelserna om kommission innehåller KommL stadganden om handelsagentur, handelsresande och platsförsäljning. Gemensamt för dessa uppdragstagare är att de åtagit sig att för huvudmannens räkning verka för avsättning av dennes varor. KommL bygger på att en handelsagent driver sin verksamhet från ett eget kontor, medan en handelsresande söker upp sina kunder på olika orter. Agenten är självständig medan handelsresanden kan vara antingen självständig eller anställd av huvudmannen. Den enda skillnaden mellan en handelsresande och en platsförsäljare är att den sistnämndes verksamhetsområde är begränsat till den ort där huvudmannen driver sin rörelse.

I sitt betänkande fastslog obligationsrättskommittén att de självständiga handelsresandena står handelsagenterna mycket nära. Kommittén uttalade vidare att den verksamhet, som utövas av självständiga handelsresande, är av alldeles samma beskaffenhet som den som bedrivs av anställda handelsresande. De kunder, som besöks av handelsresande, kan därför i allmänhet inte veta, om den resande är anställd i sin huvudmans tjänst eller icke. Det syntes därför kommittén vara riktigare att dra gränsen mellan handelsagenter och

⁷ Dirs. 5.

⁸ Bengtsson s. 149 ff.

handelsresande såsom skett. Kommittén påpekade också att bestämmelserna i HGB om handelsagenter är tillämpliga på självständiga handelsresande och att de sistnämnda där betecknas såsom resande agenter.¹

Sandvik påpekar att skillnaden mellan en handelsagent och en självständig handelsresande inte är stor. Det sägs vidare att det är i hög grad normalt att en typisk agent har viss rese- och besöksskyldighet och att det inte är ovanligt att en resande har ett kontor. Huvuddelen av bestämmelserna i lagen om dessa två grupper har samma innehåll.²

Utvecklingen visar att handelsagenter och självständiga handelsresande blivit mera lika varandra eftersom de förstnämnda har viss uppsökande verksamhet och de sistnämnda har ett fast driftställe. I FSH kallas de självständiga handelsresandena ibland för agenter.

Den finländska lagen är uppbyggd på samma sätt som KommL. Regleringen i den finländska lagen av den kategori som motsvarar de självständiga handelsresandena sker uteslutande genom hänvisningar till bestämmelserna om handelsagenterna. I västtysk, schweizisk och österrikisk rätt är bestämmelserna gemensamma för handelsagenter och självständiga handelsresande.

Kommittén anser att de skäl som åberopades vid KommL:s tillkomst inte längre kan tillmätas samma betydelse. Utvecklingen har inneburit att agenternas och handelsresandenas arbetsätt och arbetsformer har ändrats. Därigenom har uppdelningen blivit otidsenlig. *Kommittén* föreslår därför att de som i KommL kallas självständiga handelsresande inte skall utgöra en särskild grupp i lagförslaget. I stället skall dessa ingå bland handelsagenterna. Detta sker enklast genom att de rekvisit utelämnas som har med verksamhetsformerna att göra. För agenternas del avses rekvisitet eget kontor eller annan egen lokal för sin rörelse och för handelsresandenas del villkoret att denne skall resa från ort till annan. Därigenom sker en anpassning till lagstiftningen i Västtyskland och flera andra europeiska länder.

Vid sidan av bestämmelserna om självständiga handelsresande förekommer det bestämmelser om anställda handelsresande i KommL. För såväl anställda som självständiga handelsresande gäller samma bestämmelser såvitt avser rättsförhållandet till tredje man. Vad däremot angår stadgandena om rättsförhållandet till huvudmannen har dessa alltid haft olika innehåll för de två kategorierna. Dessa bestämmelser har för de anställdas vidkommande ändrats under 1970-talet till följd av utvecklingen på arbetsrättens område.

Kommittén anser att bestämmelserna i KommL om anställda handelsresande bör ses i sitt historiska sammanhang. Dessa bestämmelser har väsentligen tillkommit före eller samtidigt med lagstiftningen om anställningsskydd och skulle alltså ge den anställde ett visst skydd i händelse av uppsägning. Numera åtnjuter en arbetstagare ett omfattande anställningsskydd genom de arbetsrättsliga lagarna. På grund av den fasta anknytningen till arbetsrätten bör bestämmelserna om anställda handelsresande inte placeras i lagförslaget. Den grundläggande skillnaden mellan anställda och självständiga är att en anställd inte får sägas upp utan saklig grund medan fri uppsägningsrätt gäller för de självständiga.

I fråga om vissa utomnordiska länders lagstiftning innehåller den västtyska lagen inga bestämmelser om anställda. I Schweiz och i Österrike gäller

¹ NJA II 1914 s. 163.

² Sandvik s. 30.

särskilda lagar för anställda handelsresande. Genom ovan angivna förslag sker alltså även i denna del en anpassning till flera europeiska länders lagstiftning.

Kommittén kommer i ett senare avsnitt att ange hur de anställda handelsresandena skall behandlas i lagstiftningshänseende.³

Det som ovan sagts om handelsresande gäller även platsförsäljare. Det saknas anledning att särbehandla dessa i det fortsatta arbetet. Det synes inte heller vara nödvändigt med några särskilda bestämmelser för denna kategori.

4.4 Ensamåterförsäljaren

Med ensamåterförsäljare avses den som köper en produkt i fast räkning och därefter med ensamrätt för ett visst geografiskt område säljer den vidare. Ensamåterförsäljaren handlar alltså i sitt eget namn och för sin egen räkning. Det har ovan framhållits att en ensamåterförsäljare kan jämföras med en agent eller en kommissionär i många avseenden. Några olikheter kan dock iaktas enligt följande. Ensamåterförsäljaren bär den ekonomiska risken för de varor som vidareförsäljs. Även agenten eller kommissionären bär en viss ekonomisk risk men denna är liten i jämförelse med ensamåterförsäljarens risktagande. Ensamåterförsäljarens bruttointäkt är skillnaden mellan försäljningspriset och inköpspriset, varvid han är fri att själv bestämma försäljningspriset. Agentens och kommissionärens bruttointäkter utgörs vanligen av provision, som ofta bestäms i procent av försäljningssumman. Agentur innebär att huvudmannen gottskrivs alla rättigheter och belastas med alla skyldigheter som uppkommer i samband med avtalet med tredje man. Vid kommission är partsbindningsmönstret mera komplicerat. Vid ensamåterförsäljning gottgörs och belastas huvudmannen endast i förhållande till ensamåterförsäljaren. Ytterligare en olikhet är att ensamåterförsäljaren köper varan av huvudmannen och således förvärvar äganderätten till den. Vid agentur och kommission förblir äganderätten hos huvudmannen utom i de fall då självinträde äger rum. Ensamåterförsäljaren är skyldig att betala varan oavsett om den säljs vidare. Kommissionärens skyldighet att redovisa köpeskillingen för en vara gäller endast om varan sålts. En kommissionär kan returnera en vara som inte kunnat säljas. Denna rätt har i allmänhet inte ensamåterförsäljaren.¹

Ett avtal mellan en leverantör (huvudman) och en ensamåterförsäljare brukar kallas ensamåterförsäljningsavtal. De parter som ingår ett sådant avtal kommer i den fortsatta framställningen att kallas huvudman resp. ensamåterförsäljare. Begreppet generalagent är mycket vanligt förekommande i dessa sammanhang. Detta begrepp används som beteckning på en återförsäljare som har ensamrätten till försäljningen inom ett större område, vanligen en stat. Då begreppet är missvisande kommer det inte att användas i den fortsatta framställningen.

När huvudmannen väljer att upplåta försäljningsrätten med ensamrätt avser han att trygga avsättningen av sina produkter. Detta får till följd att ensamåterförsäljaren ges ett skydd mot konkurrens. I många fall ligger det även i huvudmannens intresse att försäljningsorganisationen inte blir alltför

³ Se avsnitt 4.16.

¹ Sandvik s. 14 ff.

splittrad. Som regel har ensamåterförsäljaren en upparbetad kundkrets och en god produktkännedom. Genom att dessa kunskaper utnyttjas finns det goda förutsättningar att uppnå ett gott försäljningsresultat.

Det skydd mot konkurrens som en huvudman ger sin ensamåterförsäljare är starkare i det fall då denne av huvudmannen får fullt områdesskydd. I detta fall måste huvudmannen se till att andra återförsäljare, som verkar i andra områden, inte säljer till kunderna i ensamåterförsäljarens område. I konsekvens med detta kräver huvudmannen av ensamåterförsäljaren att denne inte säljer till någon utanför sitt eget område. Ett sådant avtal kallas ett slutet ensamåterförsäljningsavtal och ger ensamåterförsäljaren en monopolställning. Ibland kan det vara svårt att uppnå fullt områdesskydd eftersom varorna på olika omvägar, bl. a. genom parallellimport, kan komma in på området.

När en ensamåterförsäljare förbinder sig att sälja en viss vara föreligger enkel exklusivitet och denna verkar i en riktning. Om ensamåterförsäljaren därjämte förbinder sig att inte sälja varor från en konkurrerande tillverkare blir exklusiviteten dubbel och verkar i båda riktningarna. Beroendet och bundenheten till huvudmannen varierar allteftersom exklusiviteten är enkel eller dubbel.

Av det anförda framgår att ett etablerat förhållande mellan två parter kan ha inslag av både ensamåterförsäljning och agentur. Många uppdragstagare arbetar i båda formerna samtidigt eller övergår från den ena formen till den andra. I de flesta fall föreligger samma beroende till huvudmannen oavsett vilken form som utnyttjas. Mellan de båda formerna finns det många olikheter av både teoretiskt och praktiskt intresse. En väsentlig skillnad är att ensamåterförsäljaren handlar i egen räkning medan agenten och kommissionären handlar för sin huvudmans räkning. Många gånger är denna gräns flytande. Av mera praktiskt intresse är att åtskilliga av de lagbestämmelser som gäller för agenter och kommissionärer inte kommer i fråga för ensamåterförsäljare. Exempel härpå är bestämmelserna om provision och annan ersättning och bestämmelserna om behörighet och om rättsförhållandet till tredje man. Såvitt bekant förekommer det inte i främmande rätt att ensamåterförsäljning ingår i agentlagstiftningen. Endast i Belgien finns det lagbestämmelser om ensamåterförsäljning men dessa bestämmelser utgör en särskild lag.

Kommittén kommer i ett senare avsnitt att närmare överväga om ensamåterförsäljning bör regleras i någon lagstiftning över huvud taget.² I detta sammanhang skall det endast fastslås att lagförslaget om agentur och kommission lämpligen inte bör omfatta ensamåterförsäljning.

4.5 Lagförslagets omfattning och utformning

I de föregående avsnitten har kommittén angett att lagförslaget skall omfatta kommission och agentur. Vad angår den inbördes ordningen däremellan skall följande framhållas.

I sitt år 1912 lämnade betänkande uttalade obligationsrättskommittén: "Handelskommission spelar nu för tiden icke samma roll inom varuomsättningen, som den gjorde ännu i mitten av förra seklet."¹ I samband med 1974

² Se avsnitt 4.18 nedan. Där behandlas också frågan om den nya lagen kan tillämpas analogt på förhållanden med ensamåterförsäljning.

¹ NJA II 1914 s. 162.

års ändringar uttalades att det torde vara sällsynt med företag som huvudsakligen sysslar med en sådan verksamhet. Vidare angavs att kommissionsuppdrag däremot kan förekomma som inslag i annan form av handelsrörelse. En agent som säljer från ett reservdelslager som han håller för sin huvudmans räkning kan uppträda som kommissionär. Det ansågs inte heller vara ovanligt att kommission användes vid leveranser till återförsäljare. Anledningen härtill kan vara att återförsäljaren inte vill ta den risk som ett köp i fast räkning innebär eller att han inte kan betala kontant och inte anses kreditvärdig. I det senare fallet tjänar äganderätten till kommissionsgodset som säkerhet för huvudmannen.²

I litteraturen har det uttalats att kommission torde vara mindre vanlig nu än förr och att en del av betydelsen av KommL:s regler om kommission ligger i att de, genom hänvisningar i kapitlet om handelsagentur, blir gällande även för handelsagenter.³

I kontakterna med företrädare för näringslivet och olika organisationer har *kommittén* funnit att kommission i traditionell mening förekommer mycket sporadiskt. I samband med kommissionärsbolag är dock kommission vanligt. I förhållande till agenturverksamhet har kommission en underordnad betydelse. Som komplement till andra verksamhetsformer spelar kommission en viss roll. Av de anledningar som ovan redovisats kan således en återförsäljare även bedriva viss försäljning i kommission. Det förekommer ofta att begrepp och termer som är förbundna med kommission används även i sådana fall då egentlig kommission inte föreligger. Inom vissa branscher råder en uppenbar begreppsförvirring.

En jämförelse av agentur och kommission ger vid handen att det förstnämnda institutet har den största utbredningen och den dominerande ställningen. *Kommittén* anser på grund härav att lagförslaget bör utformas på så sätt att huvudvikten läggs vid agenturverksamheten. Även lagförslagets rubrik bör utformas i enlighet härmed.

När det sedan gäller den redaktionella utformningen kan denna ske på olika sätt. *Kommittén* har under utredningen utarbetat två olika modeller enligt följande.

Den första modellen innehåller ett kapitel med bestämmelser som är gemensamma för både agenter och kommissionärer och som reglerar förhållandet till huvudmannen. I de därpå följande kapitlen återfinns separata bestämmelser för vardera gruppen om förhållandet till tredje man.

Den andra modellen består av separata kapitel för de olika grupperna med bestämmelser om både det inre och det yttre förhållandet. Om samma bestämmelse skall gälla för de båda grupperna görs i det ena kapitlet en hänvisning till motsvarande bestämmelse i det andra kapitlet.

Fördelarna med den första modellen är att de bestämmelser som reglerar det inre förhållandet är samlade på ett ställe. Därigenom är det lätt att få en översikt över dem. Vidare återger denna modell dagens förhållanden på ett bra sätt. Uppdragstagarna arbetar ofta i blandade former, t. ex. både såsom agent och kommissionär och ibland finns det dessutom ett inslag av köp och försäljning i fast räkning. Då uppdragsavtalet oftast täcker alla dessa former samtidigt, bör även lagbestämmelserna vara samlade på ett ställe. I litteraturen finns det framställningar som bygger på denna modell (se t. ex. Sandvik). Till nackdelarna med denna modell hör att olika regler gäller för olika

² Prop. 1974:29 s. 14.

³ Hellner, *Speciell avtalsrätt I Köprätt* (1982), s. 283.

kategorier eftersom dessa arbetar antingen i eget eller i huvudmannens namn. En annan avgörande skillnad mellan de båda kategorierna är att kommissionärerna oftast har enstaka uppdrag (ad hoc) medan agenternas uppdrag är varaktiga. Vissa bestämmelser som har samband med rätten till provision och bestämmelserna om provisionsnota och inkassoprovision kan därför inte vara gemensamma för de båda kategorierna.

Om lagförslaget utformas efter den andra modellen kommer likheter därigenom att uppstå med KommL. Till skillnad från denna bör dock huvudvikten i lagförslaget ligga i kapitlet om agentur. Danmark har förordat denna modell. En anpassning till de EG-direktiv som är under utarbetande kommer troligen att ge den danska lagen detta utseende. Till fördelarna med denna modell hör att man får en god överblick över vilka bestämmelser som gäller för varje kategori.

Kommittén finner att om lagförslaget utformas efter den första modellen innebär detta ett visst nytänkande på området. I vissa delar uppstår dock svårigheter att skapa bestämmelser som är gemensamma för de båda kategorierna. Den andra modellen kommer att ge lagförslaget ett traditionellt utseende. Enligt kommitténs uppfattning är det dock avgörande att den andra modellen passar bäst för det nordiska samarbetet. Därigenom sker även en anpassning till de EG-direktiv, som eventuellt kommer att antas. *Kommittén* anser alltså att lagförslaget bör utformas efter den andra modellen.

4.6 Närmare om begreppet handelsagent (agent)

Vad som i KommL menas med handelsagent har beskrivits ovan (avsnitt 2.1). För lagförslagets vidkommande förordas att detta begrepp byggs upp på delvis samma rekvisit men att ändringar görs på några punkter. Liksom tidigare skall en agent på grund av ett uppdrag av huvudmannen ha åtagit sig att verka för avsättning av dennes varor antingen genom att uppta köpeanbud eller genom att i dennes namn sluta försäljningsavtal. Agenten skall driva sin verksamhet såsom en självständig företagare. Som rekvisit bör det vidare uttryckligen anges att endast varaktiga uppdrag avses. Det har ovan föreslagits (avsnitt 4.3) att det rekvisit slopas som innebär att agenten skall ha ett eget kontor eller annan egen lokal för sin rörelse. I fråga om de olika rekvisit på vilka begreppet handelsagent föreslås bli uppbyggt bör det nämnas följande.

4.6.1 Försäljning eller både försäljning och inköp?

Enligt bestämmelserna i KommL företräder en agent alltid en säljare och medverkar således vid försäljningen av dennes varor. I motiven anges att en verksamhet som går ut på att förmedla eller sluta avtal om inköp för huvudmannens räkning inte faller in under förslagets bestämmelser även om den utövas yrkesmässigt. Detta förklaras med att varken s. k. inköpsagenter eller personer som reser omkring och köper upp varor i annans namn spelar någon mera betydande roll inom varuomsättningen och att det i fråga om sådan verksamhet inte heller har utbildat sig fasta regler, som kan läggas till grund

för lagstiftning i ämnet.¹

I litteraturen anför Tiberger att förhållandena ändrats betydligt sedan tiden för KommL:s tillkomst och att lagen nu i stor utsträckning tillämpas analogt även på inköpsagenter.² Även andra författare har gjort uttalanden som tyder på att inköpsagentur förekommer.³

Den finländska lagen är begränsad till att gälla försäljningsåtgärder. I propositionen har det dock uttalats att lagstadgandena likväl torde kunna tillämpas även på inköpsåtgärder.⁴ Lagstiftningen i flera andra länder, t. ex. Västtyskland, Schweiz och Österrike omfattar både försäljnings- och inköpsåtgärder.

Under utredningsarbetet har det framkommit att merparten av agenterna sysslar uteslutande med försäljning och att inköpsåtgärder sällan förekommer bland dessa. Det har därför varit svårt att skaffa tillräckliga kunskaper om inköpsverksamhet.

Enligt *kommitténs* uppfattning är det att föredra att den nuvarande omfattningen behålls, dvs. att lagförslaget utformas med sikte på endast försäljningsåtgärder men att det kan tillämpas analogt i de fall där en agent utövar inköpsverksamhet.

4.6.2 Objektet för agentens verksamhet

Enligt KommL utgörs objektet för agenternas verksamhet av varor. Samma begrepp återfinns i konsumentköplagen (1973:877) medan objektet för KöpL är lös egendom. I betänkandet till konsumentköplag (SOU 1972:28) anges att med "vara" åsyftas det som enligt juridiskt språkbruk vanligen betecknas som "lösöre". Vidare uttalas: Med vara avses fysiska föremål eller saker – härunder inbegripet levande djur. Utanför begreppet faller således byggnad på annans mark och rättigheter av olika slag såsom bostadsrätt och tomträtt. Inte heller innefattas aktier, obligationer och andra värdepapper i detta begrepp.⁵ Lös egendom är ett mera omfattande begrepp och inbegriper all egendom som inte är fast.⁶

För att en förmedlingsverksamhet skall kunna betecknas som agentur krävs det bl. a. att förmedlingen avser varor. Förmedling av annat än varor företer dock stora likheter med agentur. Den första av dessa grupper är mäklare vilka karakteriseras av att de förmedlar omsättning av värdepapper och lånemedel, omsättning av fast egendom och omsättning och befraktning av fartyg. Den andra gruppen utgörs av speditörer, som har sitt arbetsområde i att ingå transportavtal. En tredje grupp är försäkringsagenterna, vilka förmedlar försäkringsavtal.⁷

Under utredningen har det framkommit att agenter får i uppgift att sälja inte bara varor i traditionell betydelse utan också kompletta system vilka ofta innehåller ett inslag av tjänst. Mellan varor och tjänster finns det en grå zon som kan ge upphov till svårigheter. I denna zon befinner sig begreppet "soft wares" eller "programvaror". Detta begrepp innebär att tillhandahålla ett datasystem. Namnet ger intryck av att det betyder varor. Begreppet har denna innebörd om det är fråga om standardprogram som saluförs i många exemplar. Är det däremot fråga om ett individuellt anpassat program torde upprättandet och tillhandahållandet därav vara att betrakta som en tjänst.

Lagarna i Schweiz, Västtyskland och Österrike har i denna del en tämligen

¹ NJA II 1914 s. 163.

² Tiberger s. 82.

³ Sandvik s. 46.

⁴ S. 3 i finl. prop. nr 71 till 1974 års riksdag.

⁵ A. bet. s. 89.

⁶ Se vidare Håstad s. 34 f, där begreppet behandlats ingående.

⁷ Sandvik s. 31 ff.

vid omfattning.

Kommittén anser att gällande rätt i denna del skall behållas. Detta innebär alltså att objektet för agenternas verksamhet liksom tidigare är varor och att detta begrepp skall definieras på ovan angivet sätt. Ett avtal som innehåller olika beståndsdelar kallas ibland ett blandat avtal. Sådana avtal behandlas ofta så att bisaken sorteras ut från huvudsaken varefter de olika sakerna bedöms efter det regelsystem som gäller för envar av dem. Om bisaken har liten betydelse i jämförelse med huvudsaken torde man kunna bortse från den. Givetvis kan andra omständigheter än avtalets formella innehåll vara avgörande för om uppdragstagaren skall anses som agent. Lagförslaget kan tillämpas analogt på de agenter som sysslar med annat än omsättning av varor men som är självständigt verksamma och i övrigt uppfyller rekvisiten för agenter såsom befraktningsagenter, försäkringsagenter m. fl.⁸ För fullständighetens skull skall nämnas att småhusköpskommittén i sitt betänkande (SOU 1981:102) Fastighetsförmedlingslag behandlat frågorna kring fastighetsmäklarnas rättsförhållanden. Lagen (1984:81) om fastighetsmäklare innehåller i 1 § en definition av vem som är fastighetsmäklare. Därvid är objekten för mäklarnas verksamhet angivna till fastigheter, delar av fastigheter, byggnader på annans mark, tomträtter, bostadsrätter, andelsrätter avseende lägenhet, arrenderätter eller hyresrätter.⁹

4.6.3 Agentens uppdrag

Agenten arbetar i likhet med kommissionären för sin huvudmans räkning. Båda dessa har alltså huvudmannens uppdrag att på olika sätt medverka vid försäljningen av huvudmannens varor. Till skillnad från kommissionären handlar agenten alltid i huvudmannens namn. Här finns två möjligheter. Den ena är att agenten är fullmäktig vilket förutsätter att han har en särskild fullmakt att ingå avtal. Den andra möjligheten är att agenten förmedlar anbud till huvudmannen i vilket fall denne själv ingår avtalet. I båda dessa fall uppstår, när avtal har slutits, ett avtalsförhållande direkt mellan huvudmannen och kunden.

I flera andra europeiska industriländers rättsordningar har agentens arbetsformer angetts på samma sätt som ovan. Även EG-direktiven föreslås i denna del ha detta innehåll.

Kommittén finner att någon ändring av gällande rätt i denna del inte är påkallad.

4.6.4 Självständig – anställd, näringsidkare

För att någon skall anses som agent i KommL:s mening krävs bl. a. att denne inte är anställd i huvudmannens tjänst utan driver verksamheten såsom självständig yrkesidkare. En handelsresande kan vara antingen självständig eller anställd i sin huvudmans tjänst. I det följande skall dessa rekvisit behandlas i korthet med angivande hur gränsdragningen mellan uppdragstagare och arbetstagare bör göras.

I motiven till KommL uttalas att det många gånger kan vara vanskligt att avgöra huruvida en mellanhand står i tjänsteförhållande till huvudmannen eller inte. Vidare sägs det: "Att i lag fastställa något yttre kriterium härutinnan låter sig icke göra, utan måste hänsyn tagas till en hel del omständigheter,

⁸ Tiberg s. 82.

⁹ Prop. 1983/84:16 s. 27 f.

vilka visserligen icke var för sig äro avgörande men, om de ses i sammanhang, i allmänhet torde lämna erforderlig ledning för frågans bedömande.¹⁰ Omständigheter som tyder på självständighet anges i motiven vara att mellanhanden fritt disponerar sin tid och att han själv betalar kostnaderna för sin rörelse såsom hyra för affärslokal och avlöning åt medhjälpare. Att mellanhanden uppbär hyresbidrag från sin huvudman är inget hinder mot att han kan anses vara självständig. Vidare får en självständig mellanhand i regel ersättning för sitt arbete i form av provision. Det är emellertid inget som hindrar att en handelsagent tillförsäkras viss minimiinkomst av huvudmannen eller att personer, som är anställda i en affär, har sin huvudsakliga inkomst i form av provision. Andra tecken på självständighet är att agenten i regel utövar sin verksamhet på en annan ort än huvudmannen samt att han representerar flera huvudmän.¹¹

Tolkningen av arbetstagarbegreppet har en stor betydelse för tillämpningen av KommL och flera arbetsrättsliga lagar. Gällande lagstiftning saknar en definition av arbetstagarbegreppet. Gränsdragningen får därför ske på grundval av principer som har kommit till uttryck i rättspraxis.

Enligt gällande rätt sker gränsdragningen mellan en arbetstagarare och en självständig företagare genom en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i varje enskilt fall, varvid hänsyn tas inte endast till innehållet i avtalet mellan parterna utan även till omständigheter utan omedelbar anknytning till detta avtal. Arbetsrättskommittén har i betänkandet (SOU 1975:1) Demokrati på arbetsplatsen uttalat följande i denna fråga:

Omständigheter vilka tyder på att den arbetspresterande parten är att betrakta som arbetstagarare brukar anses vara: 1) Han har att personligen utföra arbetet, vare sig detta utsagts i avtalet eller får anses vara förutsatt mellan kontrahenterna. 2) Han har faktiskt helt eller så gott som helt själv utfört arbetet. 3) Hans åtagande innefattar att han ställer sin arbetskraft till förfogande till efter hand uppkommande arbetsuppgifter. 4) Förhållandet mellan kontrahenterna är av mera varaktig karaktär. 5) Han är förhindrad att samtidigt utföra liknande arbete av någon betydelse åt annan, vare sig detta grundar sig på direkt förbud eller bottnar i arbetsförhållandena. 6) Han är underkastad bestämda direktiv eller närmare kontroll beträffande exempelvis sättet för arbetets utförande, arbetstiden och arbetsplatsen. 7) Han har att i arbetet använda maskiner, redskap eller råvaror, som tillhandahålls honom av medkontrahenten. 8) Han får ersättning för sina direkta utlägg, exempelvis för resor. 9) Ersättningen för arbetsprestationen utgår åtminstone delvis i form av garanterad lön. 10) Han är i ekonomiskt och socialt hänseende jämställd med en arbetstagarare.

Omständigheter som talar för att den arbetspresterande parten är att betrakta som självständig företagare brukar anses vara: 1) Han är ej skyldig att personligen utföra arbetet utan kan på eget ansvar överlåta detta helt eller delvis åt annan. 2) Han låter faktiskt på sitt ansvar annan helt eller delvis utföra arbetet. 3) Arbetsåtagandet är begränsat till viss eller möjligen vissa bestämda uppgifter. 4) Förhållandet mellan kontrahenterna är av tillfällig natur. 5) Varken avtalet eller arbetsförhållandena hindrar honom från att samtidigt utföra liknande arbete av någon betydelse åt annan. 6) Han bestämmer – fransett inskränkningar som påkallas av arbetets natur – själv sättet för arbetets utförande samt arbetstid och arbetsplats. 7) Han har att i arbetet använda egna maskiner, redskap och råvaror. 8) Han har att själv stå för utgifterna vid arbetets utförande. 9) Vederlaget för arbetsprestationen är helt beroende av verksamhetens ekonomiska resultat. 10) Han är i ekonomiskt och socialt hänseende jämställd med en företagare inom verksamhetsgrenen. 11) Han har för verksamheten erhållit personligt tillstånd eller auktorisation av myndighet (exempelvis tillstånd till yrkes-

¹⁰ NJA II 1914 s. 295.

¹¹ NJA II 1914 s. 295 f.

mässig automobiltrafik) eller fått egen firma registrerad.

Till de i dessa uppräknings angivna omständigheterna kan i de enskilda fallen komma andra, som är ägnade att inverka vid helhetsbedömningen. En sådan omständighet, som i vissa fall torde ha tillmätts relativt stor betydelse, är att en arbetspresterande part som påstås vara självständig företagare tidigare har varit anställd hos motparten i det påstådda uppdragsavtalet. Man synes här böra kräva att en verklig förändring av den arbetspresterande partens ställning visas ha inträtt. Stundom torde helhetsbedömningen kunna företas i belysning av en mer samlande frågeställning, såsom t. ex. huruvida den arbetspresterande parten kan anses ha blivit infogad i medkontrahentens företagsorganisation eller om han tvärtom kan anses representera en särskild företagsenhet.¹²

Några av de omständigheter som nämnts ovan har särskild betydelse för de förhållanden som regleras i lagförslaget. De viktigaste momenten anses vara om mellanhanden arbetar för en eller flera huvudmän, om det förutsätts att mellanhanden själv skall utföra arbetet eller om han kan anlita medhjälpare.¹³

Omständigheter som anses ha viss men inte avgörande betydelse är om mellanhanden är underkastad huvudmannens direktiv och kontroll eller om det står honom fritt att själv organisera sitt arbete. En viss betydelse anses det också ha om det förutsätts att mellanhanden använder egen utrustning eller om huvudmannen tillhandahåller detta. Även vederlagsformen kan ha viss betydelse för frågan om mellanhanden är anställd eller självständig.¹⁴

Kommittén har funnit att svårigheter ofta uppkommer i praktiken när det gäller att avgöra om en mellanhand är anställd eller självständig. Avgörandet har stor betydelse för tillämpningen av den arbetsrättsliga lagstiftningen, exempelvis lagen (1982:80) om anställningsskydd, lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring och lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet. Andra lagar har regler som ger arbetstagare speciella förmåner. Detta gäller t. ex. förmånsrättslagen (1970:979), semesterlagen (1977:480) och skadeståndslagen (1972:207). Även skatterätten innehåller olika regler för anställda och självständiga.¹⁵ *Kommittén* har också fått kännedom om att arbetstagarbegreppet på förevarande område tolkas olika i Sverige och Danmark och att olägenheter uppstått till följd därav.¹⁶ Socialavgiftsutredningen (S 1981:04) har i uppdrag att göra en utvärdering av dessa frågor.

De svårigheter som ovan berörts är inte begränsade till det område som täcks av kommitténs lagförslag utan de gäller generellt inom civilrätten. En reglering av arbetstagarbegreppet kan göras i lag men en sådan reglering måste ges en generell avfattning. Det har hittills ansetts vara en i det närmaste ogörlig uppgift att utarbeta ett sådant förslag och detta faller utanför ramen för kommitténs direktiv. Huruvida en mellanhand är självständig får alltså liksom hittills avgöras genom en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Därvid skall hänsyn tas inte endast till innehållet i avtalet mellan parterna utan även till omständigheter utan omedelbar anknytning till detta avtal.

Begreppet agent kan utformas enligt olika alternativ. Enligt ett alternativ skall av en mellanhand krävas att han agerar yrkesmässigt och självständig för att han skall anses som agent. Enligt ett annat alternativ skall agenten vara näringsidkare. I det följande skall sistnämnda rekvisit behandlas.

Inom den näringsrättsliga lagstiftningen är begreppet näringsidkare van-

¹² A. bet. s. 722 ff.

¹³ Sandvik s. 21 f.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Se t. ex. domen den 4 januari 1983 av kammarrätten i Stockholm, avd. 3, i mål nr 2240-1982 där frågor kring arbetstagarbegreppet och betalningsskyldigheten för arbetsgi-varavgifter behandlats.

¹⁶ Se artikeln i Världsmarknad nr 4 1982 s. 4.

ligt förekommande. Det återfinns således i marknadsföringslagen (1975:1418), lagen (1971:112) om förbud mot oskäligen avtalsvillkor, konsumentköplagen (1973:877), konkurrenslagen (1982:729) och lagen (1984:292) om avtalsvillkor mellan näringsidkare. Förslaget till konsumenttjänstlag (SOU 1979:36) och förslaget till lag om skydd för företagshemligheter (SOU 1983:52) innehåller också detta begrepp. Även lagar på andra områden är uppbyggda på detta rekvisit såsom bokföringslagen (1976:125), hemförsäljningslagen (1981:1361) och varumärkeslagen (1960:644). För kommitténs vidkommande är det av intresse hur begreppet bestämts i bokföringslagen.

I fråga om bokföringsskyldighetens omfattning föreslog utredningen om bokföringslagstiftningen (SOU 1973:57) att den som yrkesmässigt bedriver självständig rörelse skulle vara bokföringsskyldig.¹⁷ Därvid anknöt utredningen till det skatterättsliga rörelsebegreppet. Till rörelse i skatterättslig mening räknas varje förvärvsverksamhet som bedrivs yrkesmässigt och som inte är att hänföra till förvärvskällorna jordbruksfastighet, annan fastighet eller tjänst. En yrkesmässigt driven rörelse utmärks av självständighet, viss regelbundenhet och varaktighet samt i regel av att den drivs i vinstsyfte.

I propositionen till bokföringslagen (prop. 1975:104) uttalades följande. När det gäller att närmare bestämma innebörden av begreppet rörelse synes man ha att välja mellan å ena sidan det civilrättsliga begreppet "näringsidkare" och å andra sidan det skatterättsliga rörelsebegreppet. Begreppet näringsidkare ges i flera civilrättsliga lagar en ganska vidsträckt innebörd så att det omfattar var och en som yrkesmässigt driver verksamhet av ekonomisk art, både fysiska och juridiska personer. Denna innebörd har begreppet näringsidkare exempelvis i konsumentköplagen (1973:877), (jfr prop. 1973:138 s. 160). Föredraganden ansåg för sin del att det civilrättsliga begreppet – som är något mer omfattande än det skatterättsliga – är att föredra när det gäller att bestämma bokföringsskyldighetens omfattning.¹⁸

Kommittén finner att en användning av rekvisiten yrkesmässigt och självständigt kan skapa oreda och medföra att bestämmelsen blir svåröverskådlig. Vidare kan dessa rekvisit orsaka tolknings- och tillämpningssvårigheter då de har en snävare omfattning än det civilrättsliga begreppet näringsidkare. *Kommittén* anser att innehållet i lagförslaget bör ansluta till den terminologi som gäller främst i bokföringslagen (1976:125) men även i övrig nyare civilrättslig lagstiftning.

Kommittén förordar att för att en person skall anses vara agent skall fordras bl. a. att han är näringsidkare. Detta begrepp skall ha den innebörd som angetts ovan.

4.6.5 Typen av uppdrag

KommL omfattar inte bara sådana uppdrag som är avsedda att pågå någon längre tid, vare sig denna är bestämd eller obestämd. Den innefattar också de fall då någon yrkesmässigt ombesörjer tillfälliga uppdrag från olika klienter eller då en person, som är stadigvarande agent för en firma, åtar sig ett tillfälligt uppdrag för en annan firma.¹⁹ Den förstnämnda avtalstypen kallas varaktiga uppdrag och innebär alltså att agenten står i ett löpande kontraktsförhållande till huvudmannen. Den andra avtalstypen brukar benämnas enstaka uppdrag och går ut på förmedling av en bestämd sak eller ett bestämt

¹⁷ A. bet. s. 66 ff.

¹⁸ A. prop. s. 140.

¹⁹ Gadde & Eklund s. 146.

varuparti. Mäklaren anses vara en typisk representant för dem som innehar enstaka uppdrag medan agenten oftast har ett eller flera varaktiga uppdrag. Numera används begreppet agent ofta för att betona att ett varaktigt uppdrag föreligger. En kommissionär med varaktigt uppdrag kallas ibland kommissionsagent.²⁰

Uppdragets typ, dvs. om det är ett tillfälligt eller varaktigt uppdrag, har en viss betydelse i olika hänseenden. Den agent som har ett varaktigt avtal med sin uppdragsgivare blir vanligen dennes förtroendeman. Genom förhållandets varaktiga karaktär förstärks agentens lojalitetsplikt – han betalar för den trygghet det varaktiga uppdraget ger med en skyldighet att avstå från handlingar som kan stå i strid med huvudmannens intresse, t. ex. avsättning av konkurrenters varor.²¹

För att anses som handelsagent i t. ex. Västtyskland, Schweiz och Österrike krävs det bl. a. att uppdraget är varaktigt. I det nordiska samarbetet har det framställts önskemål om att begreppet agent begränsas till varaktiga uppdrag.

Vid genomgången av KommL:s bestämmelser om agenter har kommittén funnit att några av dessa bestämmelser är utformade för främst varaktiga uppdrag. Andra bestämmelser ges olika innebörd allteftersom det är fråga om ett tillfälligt eller varaktigt uppdrag. De avtalsformulär till vilka kommittén har tillgång är avfattade för varaktiga uppdrag. För det mesta torde agenternas uppdrag vara varaktiga. Det är angeläget att bestämmelserna i lagförslaget får samma omfattning som den kontinentala rätten. Det är också viktigt att markera att mäklare och andra personer med enstaka uppdrag inte inryms i lagförslaget.

För att anses som en agent i lagförslagets mening krävs det enligt *kommiténs* uppfattning att vederbörande har ett varaktigt uppdrag. I de fall där enstaka uppdrag föreligger men det f. ö. finns likheter med agenturförhållandena torde dock lagförslaget kunna tillämpas analogt. Det förekommer inte så sällan att en ensamåterförsäljare gör enstaka affärer på agentur- eller kommissionsbasis.

4.6.6 Begreppet handelsagent (agent) i lagförslagets mening

För att en person skall anses vara agent i den mening som avses i lagförslaget krävs det att han är näringsidkare och att han åtagit sig ett uppdrag av en huvudman att verka för avsättning av dennes varor. Uppdraget kan utföras på två olika sätt. Antingen upptas anbud till huvudmannen eller också ingås försäljningsavtal i huvudmannens namn. Avtalet skall vara varaktigt. Definitionen av begreppet handelsagent återfinns i 1 § i lagförslaget. I den fortsatta framställningen och i förslaget till lagtext kommer den kortare formen agent att användas. I den föreslagna lagtexten anges det också att förhållandet mellan huvudmannen och agenten kallas handelsagentur.

4.7 Närmare om begreppet kommissionär

I det föregående har en redogörelse lämnats för vilka rekvisit som KommL uppställer för att en person skall anses som kommissionär (avsnitt 2.1). Vad

²⁰ Sandvik s. 25, där också skillnaden mellan de olika uppdragstyperna behandlas.

²¹ Sandvik s. 25 och där gjord hänvisning.

angår lagförslaget förordar *kommittén* att förändringar görs i några hänseenden. Den som skall anses som kommissionär i lagförslagets mening skall vara näringsidkare och ha uppdrag av huvudmannen att för dennes räkning men i eget namn sluta avtal om försäljning eller köp av varor. Detta innebär alltså att den kategori som omfattas av lagförslaget har vissa likheter med handelskommissionären. Rekvisitet näringsidkare har behandlats tidigare eftersom det är gemensamt för kommissionärer och handelsagenter. I fråga om de övriga rekvisiten förtjänar det att nämnas följande.

Kommission kan förekomma i två olika former. Kommission i traditionell mening föreligger då uppdragstagaren köper eller säljer lös egendom. Till kommission i vidsträckt bemärkelse hänförs fall av förmedling av fast egendom eller tjänster. För obligationsrättskommittén stod det utom tvivel att KommL borde omfatta endast köp och försäljning av lös egendom. En särskild anledning att begränsa tillämpningsområdet var att de tre skandinaviska länderna gemensamt kommit överens om avfattningen av KöpL och det ansågs lämpligt att KommL byggde vidare på denna grund.¹ KommL fick det innehåll som kommittén förordat.

Enligt KommL kan en kommissionär antingen sälja eller köpa varor, värdepapper och annan lös egendom. I fråga om utformningen av lagförslaget har det diskuterats dels huruvida inköpskommission skall omfattas, dels huruvida objekten skall begränsas till varor.

4.7.1 Försäljning och inköp eller endast försäljning?

Ovan har nämnts att kommission i traditionell mening förekommer mycket sporadiskt numera (avsnitt 4.5). Under utredningsarbetet har ingenting framkommit som skulle tyda på att förhållandena är annorlunda i fråga om inköpskommission. I vissa speciella situationer framför allt i samband med kommissionärsbolagsförhållanden och liknande torde det emellertid vara mycket vanligt med inköpskommission. I det nordiska samarbetet har det varit en viss tveksamhet huruvida det är lämpligt att låta bestämmelserna om inköpskommission utgå.

De skäl som talar för att lagförslaget inte skall innehålla några bestämmelser om inköpskommission är att lagförslaget därigenom inte belastas med bestämmelser som sällan tillämpas. Vidare kommer lagförslaget i sin helhet därigenom att bli begränsat till enbart försäljningsåtgärder. Om bestämmelserna däremot behålls görs ingen förändring i gällande rätt samtidigt som risken för rättsförkluster undviks. Det skall erinras om att några av lagbestämmelserna om inköpskommission ger uttryck för vissa principer, vilka har en stor betydelse i avtalsförhållanden som har likheter med kommission.

Kommittén förordar att bestämmelser om inköpskommission behålls i lagförslaget.

4.7.2 Objektet för kommissionärens verksamhet

Angående objekten för kommissionärens verksamhet anser *kommittén* att lagförslaget skall omfatta varor men att det är tveksamt huruvida även annan lös egendom bör ingå. Innebörden av begreppet varor har behandlats ovan (avsnitt 4.6.2).

¹ NJA II 1914 s. 162.

I fråga om värdepapper skall det framhållas att den yrkesmässiga förmedlingen därav regleras i fondkommissionslagen (1979:748). Denna lag innehåller dels egna bestämmelser, dels en bestämmelse att KommL gäller om annat inte följer av den egna lagen (2 §). Genom denna hänvisning gäller reglerna i KommL t. ex. om kommissionärens rättigheter och skyldigheter, kommissionsuppdragets upphörande m. m. Särskild betydelse anses detta få vid självinträde och inbördes affärer.² Då de speciella förhållandena vid fondkommission regleras i en särskild lag torde det inte behövas några lagbestämmelser därutöver. Genom sitt innehåll ger lagförslaget uttryck för vissa allmänna principer med stor räckvidd. Vid fondkommission torde man därför kunna söka ledning i dessa t. ex. när man skall fastställa parternas rättigheter och skyldigheter eller vad som gäller vid uppdragets upphörande.

Kommittén anser att lagförslaget inte skall omfatta värdepapper men att dess bestämmelser skall gälla i de situationer som ovan nämnts. På grund härav bör bestämmelsen i 2 § fondkommissionslagen (1979:748) ändras så att den kommer att innehålla en hänvisning till bestämmelserna om kommission i den nya lagen om handelsagentur och kommission.

I denna del återstår att behandla om annan lös egendom än varor och värdepapper skall omfattas av lagförslaget. Exempel på sådan egendom är byggnad på annans mark och rättigheter av olika slag såsom bostadsrätt och tomträtt (jfr avsnitt 4.6.2). *Kommittén* anser att dessa objekt sällan torde förknippas med kommission och att de därför inte bör omfattas av lagförslaget.

Kommittén föreslår att objektet för kommissionärens verksamhet skall vara detsamma som vid agentur, dvs. varor.

4.7.3 Kommissionärens uppdrag

Kommissionären utför sitt uppdrag genom att i eget namn ingå ett avtal med kunden. Det uppstår alltså ett avtalsförhållande mellan kommissionären och kunden. Enligt KommL har huvudmannen under vissa förutsättningar rätt att göra kommissionärens fordringsrätt gällande mot tredje man, medan den sistnämnde inte kan utöva någon fordringsrätt mot huvudmannen. Begreppet "handla i eget namn" är en av de grundstenar på vilka kommissionsinstitutet bygger. Svårigheter kan ibland uppstå när det gäller att fastställa innebörden därav.³ Enligt *kommitténs* uppfattning skall dock begreppet behållas oförändrat i lagförslaget.

4.7.4 Typen av uppdrag

Enligt bestämmelserna i KommL kan kommissionärer inneha antingen varaktiga eller enstaka uppdrag. Såsom ovan påtalats kallas ibland en kommissionär med varaktigt uppdrag för kommissionsagent (se avsnitt 4.6.5).

Kommittén har ovan förordat att endast agenter med varaktiga uppdrag skall omfattas av lagförslaget (avsnitt 4.6.5). Vid kommission synes förhållandena vara annorlunda. Entaka uppdrag är här så vanligt förekommande att lagförslaget i denna del inte bör innehålla samma begränsning som ovan förordats beträffande agentur. Vissa av de särskilda bestämmelserna om kommission i det tredje kapitlet kommer att utformas på så sätt att de hänvisar till motsvarande bestämmelser om agentur i det andra kapitlet. Det

² Prop. 1978/79:9 s. 135.

³ Se Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap (1961), s. 164 ff.

får då bedömas från fall till fall huruvida en bestämmelse som är utformad med tanke på ett varaktigt förhållande kan vara tillämplig även på ett enstaka uppdrag.

4.7.5 Begreppet kommissionär i lagförslagets mening

En person är kommissionär i lagförslagets mening om han är näringsidkare och om han har åtagit sig huvudmannens uppdrag att för dennes räkning men i eget namn ingå avtal om försäljning eller inköp av varor. 2 § i lagförslaget innehåller en definition av begreppet kommissionär. I denna bestämmelse upplyses det om att förhållandet mellan huvudmannen och kommissionären kallas kommission. I KommL kallas uppdragsgivaren i ett kommissionsförhållande för kommittent. För att erhålla så stor enhetlighet som möjligt anser *kommittén* att uttrycket kommittent bör utgå och ersättas av benämningen huvudman. Därigenom uppnår man att en uppdragsgivare behåller samma benämning oavsett om uppdraget går ut på kommission eller agentur eller en kombination av bådadera.

4.8 Förhållandet till avtal samt till handelsbruk och annan sedvänja

Rättsförhållandet mellan en huvudman och hans mellanhand kan enligt 1 § KommL bestämmas antingen genom avtal eller efter vad handelsbruk eller annan sedvänja utvisar. Avtalet kan ges ett innehåll som antingen avviker från eller överensstämmer med bestämmelserna i lagen. Om varken avtal eller handelsbruk lämnar tillräcklig ledning återstår de dispositiva bestämmelserna i lagen. De förhållanden som parterna kan reglera på detta sätt är de som berör deras inbördes rättigheter och skyldigheter. Däremot kan parterna inte genom avtal ändra de sakrättsliga bestämmelserna i lagen till nackdel för tredje man.

De tvingande bestämmelserna är avsedda att förstärka rättsställningen för den part som kan bedömas vara underlägsen den andre. Det måste därför göras en bedömning i varje särskilt fall om en bestämmelse skall vara tvingande.

I direktiven anges att lagstiftningen även för framtiden bör vara dispositiv, med undantag endast för regler där ett särskilt intresse motiverar att parternas avtalsfrihet inskränks.¹

Kommittén anser att lagförslaget skall vara i princip dispositivt. Därigenom bibehålls den tradition som tillkom vid 1900-talets början och som återfinns i både KöpL och AvtL. Även förslaget till köplag (SOU 1976:66) innehåller en liknande bestämmelse. Det skall erinras om att en dispositiv regel i praktiken kan bli tvingande eller halvtvingande genom att det är möjligt att jämka ett avtalsvillkor enligt 36 § AvtL.

Det första undantaget från att bestämmelserna i lagen skall gälla är att parterna träffat ett avtal med avvikande innehåll. De avtalsformulär till vilka kommittén har tillgång innehåller villkor som överensstämmer med KommL medan andra villkor avviker därifrån. Även enskilda avtal mellan två parter torde många gånger innehålla avvikelser från KommL. Förutsättningarna för

¹ Dirs. 5.

att ett avtal skall få företräde framför lagens regler kan anges på olika sätt. I KommL anges det endast att lagen skall tillämpas om inte annat följer av avtalet. I KöpL däremot beskrivs förutsättningarna på ett sätt som tycks visa att företräde kan ske på rätt allmänna grunder ("är uttryckligen överenskommet eller eljest må anses avtalat").

Köplagsutredningen uttalade i denna del:

Det synes inte lämpligt att genom nyanseringen av uttrycket i den svenska köplagen söka precisera hur mycket som skall fordras för att avtal skall få företräde framför lagens regler. Förhållandena är alltför olikartade. Det kan erinras om att olika krav kan ställas beträffande individuella avtal och beträffande standardavtal, mellan mer och mindre allmänt godtagna standardavtal, mellan olika partsförhållanden i vilka standardavtal åberopas och mellan olika villkor i ett och samma standardavtal. Det uttryck som köplagen använt synes inte ha vunnit efterföljd i senare lagstiftning. Utredningen föreslår därför att i lagtexten blott sägs att lagen inte är tillämplig när annat är avtalat. Det lämnas således öppet, vad som skall erfordras för att avtal eller särskilt villkor däri skall träda i stället för lagen eller en dess bestämmelse, och givetvis också i vilken utsträckning parternas förutsättningar o dyl skall beaktas.²

Utredningens förslag överensstämmer alltså i sak med innehållet i KommL. Vid överarbetningen av köplagsförslaget har bestämmelsen utformats så att lagen inte skall tillämpas i den mån annat får anses avtalat. *Kommittén* föreslår att bestämmelsen i den nya lagen utformas efter den gällande bestämmelsen i KommL.

Som ytterligare ett undantag föreslog köplagsutredningen att bruk som utbildats enbart mellan parterna skall kunna bli bindande för deras fortsatta mellanhavande och således gälla framför lagens bestämmelser. Även UNCI-TRAL:s internationella köplag innehåller i artikel 9 första stycket att parterna kan bli bundna av "any practices which they have established between themselves."

I denna fråga yttrade köplagsutredningen:

I praktiken torde säljare och köpare vanligen utgå från att, om vid avtal dem emellan bruk för tillämpningen har utbildat sig vilka avviker från lagens regler, dessa bruk skall äga tillämpning på senare, likartade avtal. Detta synes även vara accepterat i svensk rättspraxis (se t ex NJA 1948 s 620 ang ersättning för sågningsarbete och 1961 s 658 ang betalningsskyldighet för varor som inte beställts). Förhållandet liknar starkt det vid handelsbruk, med den skillnaden att det nu är fråga om bruk som inte har allmän giltighet utan som blott gäller för särskilda parter. Enligt utredningens mening är det lämpligt att den svenska köplagen, på samma sätt som de moderna köplagar vilka nyss nämdes, innehåller en hänvisning till brukets betydelse. Köplagen synes sålunda inte böra ge intrycket att, även om ett sådant bruk har utbildats, det står part fritt att utan att nämna saken i fortsättningen övergå till att tillämpa lagens regel eller att i efterhand göra gällande, att denna borde ha tillämpats. Detta gäller särskilt när en överlägsen part har givit avtalet en för motparten förmånlig tillämpning, eller tillåtit motparten att tillämpa avtalet på ett för denne förmånligt sätt, men inte vill fortsätta därmed.³

Överarbetningen av köplagsförslaget har i denna del medfört att utredningens förslag övergetts.

Kommittén anser att det ovan anförda yttrandet av köplagsutredningen i hög grad angår de rättsförhållanden som skall regleras i lagförslaget. Det förordas därför att en begränsning görs med innehåll att lagens bestämmelser inte skall tillämpas om annat följer av "bruk som utbildats mellan parterna".

² SOU 1976:66 s. 201.

³ SOU 1976:66 s. 203.

De återstående undantagen som skall behandlas är de som följer av handelsbruk eller annan sedvänja. Dessa undantag återfinns i KommL och har förordats av köplagsutredningen enligt följande.

Såvitt framgår av den nuvarande formuleringen av 1 § köplagen har handelsbruk och annan sedvänja ett ovillkorligt försteg framför köplagens regler. Utredningen anser det självklart att även i fortsättningen sådan sedvänja skall kunna få företräde framför lagens regler. Särskilt gäller detta i rent affärsmässiga förhållanden, vid avtal där båda parter är yrkesmän. Detaljerna kan dock inte regleras genom lag. Förutsättningarna för att handelsbruk eller annan sedvänja skall anses tillräckligt styrkt för att vara gällande, bedömningen av situationer där det är tveksamt om ett handelsbruk är tillämpligt på ett inträffat fall, lösningen av konflikten då flera olika handelsbruk, t ex handelsbruk på olika orter eller olika marknader, kan ifrågakomma för tillämpning, anser utredningen således inte kunna regleras genom lagtexten. Formuleringen är därför i den föreslagna lagtexten, liksom i den nu gällande, allmänt hållen.⁴

Kommittén föreslår att gällande rätt i denna del behålls, vilket innebär att lagförslagets bestämmelser inte skall gälla om annat följer "av handelsbruk eller annan sedvänja".

Lagförslaget kommer att innehålla några bestämmelser som är tvingande. Det är därför lämpligt att erinra om att i lagen finns undantag från regeln att lagförslagets bestämmelser gäller endast då annat inte följer av avtal, bruk eller annan sedvänja. Effekten av de tvingande bestämmelserna är att "parts-viljan" korrigeras på ett sätt, som saknar motsvarighet vid dispositiva rättsregler. Denna korrigerande tillgång så att en part som åberopar en tvingande rättsregel (och inte har avhänt sig sitt skydd genom en tillåten förhandsdisposition) alltid kan få ett rättsligt avgörande i enlighet med densamma, oavsett vad avtalet mellan parterna innehåller.

I det följande kommer det alltså att anges vilka bestämmelser som är tvingande. Däremot kommer det inte att särskilt anmärkas vilka bestämmelser som är dispositiva. Trots att det alltså inte uttryckligen framgår av bestämmelserna får i åtskilliga fall en bestämmelse ge vika för vad parterna avtalat eller för vad som följer av bruk eller sedvänja. Den bestämmelse som behandlats i denna del har härigenom stor betydelse för hela lagförslaget.

4.9 Ingående av ett agentur- eller kommissionsavtal

Det har ovan nämnts att KommL inte uppställer något formkrav för att ett agenturavtal eller kommissionsavtal skall vara giltigt utan att den allmänna förmögenhetsrättsliga regeln om formfrihet gäller även dessa avtal (se avsnitt 2.3 ovan).

Lagstiftningen i vissa andra länder innehåller bestämmelser om formkrav som förutsättning för att ett avtal eller vissa delar däri skall vara giltiga. I den finländska lagen stadgas i 3 § att avtalet skall upprättas skriftligen om någon av parterna begär detta. Vidare innehåller paragrafen att vardera avtalsparten kan kräva att ändringar i eller tillägg till ett skriftligen upprättat avtal skall införas i avtalshandlingen. Om en part med anledning av ett sådant yrkande inte medverkar till att avtalet får skriftlig form kan den andra parten antingen enligt en bestämmelse i utsökningslagen yrka att parten förpliktats härtill eller med stöd av 23 § andra stycket 2) av lagen häva avtalet. Den västtyska lagen

⁴ SOU 1976:66 s. 202.

innehåller en bestämmelse som ger endera parten rätt att kräva att kontraktet upprättas skriftligt där alla villkoren är intagna. Denna rätt gäller också senare gjorda ändringar. Rätten till skriftligt avtal kan ingen av parterna frånhända sig. I den västtyska lagen förekommer det vidare stadganden om att avvikelser från vissa lagregler kräver skriftlig form för att vara giltiga. Sistnämnda typ av bestämmelser återfinns också i bl. a. den schweiziska rätten.¹ Förslaget till EG-direktiv innefattar en artikel som ger vardera parten rätt att av den andre kräva ett undertecknat dokument med angivande av innehållet i kontraktet och senare tillägg. Artikeln är indispositiv.

Den främsta orsaken till att ett agenturavtal eller kommissionsavtal liksom andra avtal avfattas i skriftlig form torde vara att man därigenom kan undvika att komma i bevisvärigheter i händelse av en tvist om avtalets innehåll. En part, som begär ett skriftligt avtal, torde i allmänhet inte förvägras detta. Flera branschorganisationer har egna avtalsformulär. Medlemmarna uppmanas att upprätta sina avtal i skriftlig form och helst då på organisationens eget formulär. Många avtal ingås alltjämt i muntlig form. Tendensen är dock att antalet skriftliga avtal ökar.

Ett krav på att ett agenturavtal skall vara upprättat skriftligt för att vara giltigt innebär att de avtalsförhållanden där detta krav inte är uppfyllt faller utanför lagens tillämpningsområde. Således skulle lagens tvingande bestämmelser inte gälla för de agenter som har muntliga avtal med sina huvudmän. Denna effekt är inte önskvärd. Ett stadgande om skriftlig form torde inte ha någon större funktion att fylla. *Kommittén* anser att parterna bör ha rätt att välja form och föreslår således att agentur- och kommissionsavtal i såväl skriftlig som muntlig form skall vara giltiga och att inga bestämmelser härom införs i lagförslaget.

I ett tidigare avsnitt har det anförts att en kommissionär blir under vissa förutsättningar bunden av ett avtal genom passivitet (se avsnitt 2.3). I lagkommentaren uttalas det att denna bestämmelse grundar sig på den uppfattningen, att en yrkeskommissionär i allmänhet får anses villig att åta sig sådana kommissionsuppdrag, som hör till hans verksamhet, då de lämnas honom av kända personer. Om uppdragsgivaren inte får ett avböjande svar från kommissionären har han rätt att förutsätta, att denne godtagit anbudet, och inrättar sig därefter.² Karlgren har påvisat att bestämmelsen i sina huvuddrag är övertagen från den tyska rätten samt har vidare anförat följande: "Vad som i realiteten ligger till grund för förevarande passivitetsregel är sannolikt, förutom kanske hänsyn till något slags handelsbruk, den omständigheten att till följd av den spekulativa naturen hos de försäljningar eller köp, som enligt meddelade uppdrag skola företagas av handelskommissionär, det ligger särskild vikt uppå att uppdragsgivaren icke utsättes för förlust genom att han föreställer sig uppdraget vara utfört, när det i verkligheten av kommissionären lämnats utan avseende."³ Bengtsson har hävdatt att bestämmelsen får ses mot bakgrunden av att den gäller i utpräglat kommersiella sammanhang och att den normalt inte kan tillämpas analogt. Det antyds dock att vissa andra typer av sysslomän, som yrkesmässigt åtar sig att utföra uppdrag av liknande typ, kan bli bundna enligt en liknande passivitetsregel – kanske rentav utan krav på föregående affärskontakter med uppdragsgivaren. Bl. a. har nämnts advokater.⁴ – Enligt de danska och norska motiven till kommissionslagen har man där uppfattat bestämmelsen som ett uttryck för

¹ Lando s. 214.

² Gadde & Eklund s. 23.

³ Karlgren, *Passivitet* (1965), s. 24 f.

⁴ Bengtsson s. 152.

en allmän rättsgrundsats om att den som gentemot allmänheten tillkännagivit sig vara villig att åtaga sig utförande av vissa "forretningar" ofta skulle i enlighet med god affärssed ha svarsplikt, vars åsidosättande kunde föranleda att avtal ansågs slutet.⁵

Även i andra fall än de som avses i 5 § KommL kan det tänkas att ett avtal har kommit till stånd enbart i parternas uppträdande. Om ett agenturuppdrag är bestämt för viss tid men huvudmannen utan invändningar godkänner de köpeanbud som agenten tillställer honom efter avtalstidens slut kan detta ses som ett uttryck för att ett vanligt varaktigt agentförhållande skapats.⁶

Bestämmelsen i 5 § KommL gäller för handelskommissionärer, vilka i detta lagförslag kallas kommissionärer. Det är oviss huruvida bestämmelsen är tillämplig på agenter och ännu mera oviss hur långt den är tillämplig på andra kategorier mellanmän. Principen i bestämmelsen har dock i olika framställningar tillerkänts betydelse i ett vidare civilrättsligt perspektiv. *Kommittén* anser att en motsvarande bestämmelse bör ingå i lagförslaget. Den nya bestämmelsen bör ha samma omfattning som den nuvarande bestämmelsen, dvs. gälla endast för kommissionärer, samt även i övrigt ansluta till den gällande bestämmelsen. Den bör placeras bland de bestämmelser som gäller enbart vid kommission. Se 40 § i lagförslaget.

I detta sammanhang bör det erinras om att innehållet i ett agenturavtal eller ett kommissionsavtal kan leda till obilliga resultat för såväl agenten eller kommissionären som för huvudmannen. Den ena parten kan göra sig skyldig till missbruk av avtalsfriheten. Ett avtalsvillkor som visar sig vara oskäligt kan även komma in i avtalet på så sätt att till följd av tanklöshet, förbiseende eller annan sådan omständighet ingen av parterna förutser till vilket resultat avtalet leder i praktiken. Sådana avtalsvillkor som nu sagts kan med stöd av generalklausulen i 36 § AvtL antingen jämkas eller lämnas utan avseende.

4.10 Bestämmelser om parternas rättigheter och skyldigheter vid agentur och kommission

4.10.1 *Allmänt*

Efter de allmänna bestämmelserna i det första kapitlet (1–4 §§) följer i det andra kapitlet de särskilda bestämmelserna om agentur. Dessa utgörs av bestämmelser om rättigheter och skyldigheter, om avtalets upphörande och om agentens behörighet och huvudmannens förhållande till tredje man. Det tredje kapitlet i lagförslaget handlar om kommission. Många av bestämmelserna vid agentur om rättigheter och skyldigheter och om avtalets upphörande gäller även vid kommission. I det tredje kapitlet finns det i dessa fall en hänvisning till bestämmelsen i det andra kapitlet. Motiveringen till bestämmelserna är dock gemensam för både agentur och kommission och återfinns nedan.

I bestämmelserna om parternas rättigheter och skyldigheter regleras parternas lojalitetsplikt, informationsplikt och skadeståndsplikt. Vidare stadgas det om agentens och kommissionärens vårdplikt och deras rätt till provision och annan ersättning samt om viss säkerhetsrätt. Det återfinns också ett stadgande om skyldighet för huvudmannen att tillhandahålla vissa saker. I fråga om dessa bestämmelser skall det anföras följande.

⁵ Karlgren, a. a., s. 24.

⁶ Sandvik s. 39.

4.10.2 Agentens och kommissionärens lojalitetsplikt

Rättsförhållandet mellan huvudmannen och agenten eller kommissionären medför bl. a. att parterna förpliktar sig att fullgöra vissa skyldigheter och att de åtnjuter vissa rättigheter. Nedan skall behandlas agentens och kommissionärens lojalitetsplikt mot sin huvudman.

I de flesta länders rätt förekommer en allmän regel genom vilken uppdragstagaren åläggs att tillvarata sin huvudmans intresse. I motiven till 7 § KommL har det uttalats att för kommissionärens del innebär detta att denne skall så snart som möjligt försöka avsluta sina försäljnings- eller inköpsuppdrag. Vidare skall kommissionären omhänderta och vårda godset, bevaka huvudmannens rätt mot den med vilken avtal slutits, avge redovisning samt över huvud taget vidta de åtgärder, som är nödvändiga för att det av huvudmannen åsyftade resultatet skall på bästa sätt uppnås. Dessa skyldigheter är i själva verket endast olika sidor av den plikt att iaktta huvudmannens intresse som enligt bestämmelsen åligger honom. Motiven innehåller också att det inte är möjligt att i lag på ett uttömmande sätt ange vad kommissionären har att iaktta i olika avseenden, eftersom dessa skyldigheter beror på omständigheterna i det enskilda fallet.¹ Både för agenten och för kommissionären gäller att han vid utförande av sitt uppdrag skall iaktta huvudmannens intresse.² Vid en jämförelse mellan de skyldigheter som gäller för kommissionärer och agenter och som nämns i 7 § resp. 66 § framgår det att de förstnämnda är skyldiga att om möjligt följa huvudmannens föreskrifter. Att denna skyldighet inte omnämnts särskilt för agenter beror enligt lagkommentaren naturligtvis inte på, att sådan skyldighet inte åligger agenten, utan därpå, att sådana föreskrifter inte spelar på långt när samma roll vid agentur som vid kommission. Föreskrifterna lämnas nämligen i regel för att vara till rättesnöre vid de åsyftade affärernas avslutande, men vid agentur är det ju vanligtvis huvudmannen själv, som avslutar affärerna och agenten endast inleder dem.³

I doktrinen har det hävdats att generalklausulen i 7 och 66 § KommL inte ger någon hjälp när man skall fastställa uppdragets omfattning och att regeln knappast har någon självständig betydelse. Regelns tyngdpunkt ligger snarare i ett förbud att utföra uppdraget på så sätt att man främjar motpartens intresse framför huvudmannens. Som en generell princip kan man av regeln inte fastslå mera än att den innebär ett förbud mot att uppdragstagaren ensidigt tillvaratar medkontrahentens intresse på bekostnad av huvudmannens. I fråga om varaktiga uppdrag påpekas det dock att uppdragstagaren har en mera vittgående skyldighet att tillvarata huvudmannens intresse om detta kommer i konflikt med medkontrahentens intresse. Om uppdragstagaren har uppdrag för flera huvudmän har han inte rätt att tillgodose någon av dem på den andres bekostnad även om han för egen del tjänar mest på detta.⁴

Den finländska lagen innehåller en bestämmelse som säger att handelsagenten skall under handhavandet av sitt uppdrag med omsorg iaktta huvudmannens intresse (5 §). I propositionen framhålls det i anslutning till denna bestämmelse att avgörande betydelse bör tillmätas huruvida en omsorgsfull agent, som har de insikter och den erfarenhet som i allmänhet innehas av den som är verksam på området, skulle ha förfarit på motsvarande sätt.⁵ Här återfinns alltså ett resonemang av typen bonus pater familias.

¹ NJA II 1914 s. 176.

² NJA II 1914 s. 297.

³ Gadde & Eklund s. 149.

⁴ Sandvik s. 49 ff.

⁵ Prop. till 1974 års riksdag nr 71 s. 4.

I de flesta länder finns det en allmän rättsregel genom vilken uppdragstagaren åläggs att tillvarata sin huvudmans intresse. *Kommittén* anser att en bestämmelse med detta innehåll bör ingå i lagförslaget varvid det dock bör tilläggas att agenten eller kommissionären skall handla med omsorg då uppdraget fullgörs. Regelmässigt inryms huvudmannens intresse i vad som är god affärssed. Någon gång kan det dock förekomma att huvudmannen kräver att agenten eller kommissionären skall göra något som faller utanför ramen för god affärssed. I sistnämnda fall skall agenten eller kommissionären kunna vägra att utföra uppdraget.

En bestämmelse som säger att uppdragstagaren skall med omsorg tillvarata sin huvudmans intresse är allmänt hållen och den är därför svår att bestämma till omfattning och innehåll. För att uppdragstagarens skyldigheter skall bli konkreta måste dock den ovan angivna bestämmelsen om lojalitetsplikten kompletteras med andra regler, som mera utförligt anger vad uppdragstagaren skall göra resp. inte får lov att göra. I första hand innebär bestämmelsen att agenten eller kommissionären skall följa de instruktioner eller föreskrifter som huvudmannen lämnar. Dessa anvisningar kan lämnas antingen vid uppdragets början eller medan det fortgår. Det framgår av bestämmelsen i 8 § KommL hur uppdragstagaren skall agera när förhållandena ändras. Om förändringar uppstår t. ex. på så sätt att priserna på marknaden ändras är uppdragstagaren skyldig att begära nya instruktioner av huvudmannen. Om uppdragstagaren inte hinner invänta nya instruktioner innebär lojalitetsplikten enligt lagförslaget att uppdragstagaren skall anpassa sig till de ändrade förhållanden när han utför uppdraget. Han kan således inte ursäkta sig med att han inte fått några nya instruktioner av huvudmannen. *Kommittén* anser att bestämmelsen i lagförslaget bör få samma innebörd.

Bestämmelsen om lojalitetsplikten är avsedd att reglera förhållandet mellan huvudmannen och agenten eller kommissionären. Den är vidare tänkt att vara överordnad alla andra bestämmelser om uppdragstagarens skyldigheter. Den skall således utgöra det yttersta rättesnöret för agenter och kommissionärer.

Vad som är huvudmannens intresse torde i allmänhet framgå av hans uppgifter då uppdragsavtalet ingås eller av vad som framkommer därefter. Ibland kan dock svårigheter uppkomma när det gäller att fastställa hans intresse. Eftersom detta intresse kan variera från fall till fall och från bransch till bransch kan några generella uttalanden inte göras i denna fråga. Även avtalets innehåll i övrigt har en viss betydelse. Om innebörden av huvudmannens intresse inte kan klarläggas på något annat sätt måste man försöka klargöra hur en erfaren och omsorgsfull agent eller kommissionär skulle ha agerat i motsvarande situation. Handlandet av en bonus pater familias blir alltså norm för agentens eller kommissionärens handlande.

I agenturuppdrag och varaktiga kommissionsuppdrag anses lojalitetsplikten ibland innebära att uppdragstagaren inte får åta sig uppdrag eller driva handel för egen räkning i en verksamhet som konkurrerar med huvudmannens såvida uppdragstagaren inte har huvudmannens samtycke därtill. KommL innehåller dock ingen bestämmelse om konkurrensförbud. I motiven till KommL uttalas att det beror på omständigheterna i det enskilda fallet om uppdragstagaren har rätt att bedriva konkurrerande verksamhet. Vidare sägs: "Förhållandena kunna naturligtvis vara sådana, att detta är oförenligt

med hans plikt att tillvarata de olika huvudmännens intressen. Men en allmän regel av detta innehåll kan säkerligen icke uppställas. I många fall ligger det fastmera i de konkurrerande affärsföretagens eget intresse att till sin representant hava en person, som förer flera olika fabrikat eller märken och därigenom giver kundkretsen tillfälle att välja dem emellan.”⁶ Direkt konkurrens förekommer ibland inom vissa vinagenturer och agenturer inom kosmetikabranschen. I den juridiska litteraturen har det anförts att agentur- och kommissionsavtalens villkor om vederlaget kan ha betydelse på så sätt att om vederlaget till någon del utgörs av ett fast belopp detta talar för att uppdragstagaren inte får försälja konkurrerande varor. Även en ensamrättsklausul i ett avtal kan tala för konkurrensförbud.⁷

Av det anförda framgår att förhållandena varierar mellan olika fall och olika branscher. *Kommittén* anser på grund härav att lagförslaget inte bör innehålla någon särskild bestämmelse om konkurrensförbud. Det får från fall till fall bedömas huruvida lojalitetsplikten mot huvudmannen skall innefatta att uppdragstagaren skall avstå från försäljning av konkurrerande varor. I praktiken torde emellertid dessa frågor vara reglerade i avtalen mellan parterna och då uppkommer inte dessa svårigheter.

Agentens och kommissionärens lojalitetsplikt omfattar även en tystnadsplikt i många fall. KommL innehåller ingen bestämmelse härom. I den finländska lagen återfinns det däremot en sådan bestämmelse. I avtalen mellan parterna är det ofta intagna villkor som ålägger agenten eller kommissionären tystnadsplikt i fråga om provisionssatser, speciella kontraktsbestämmelser eller andra särskilda förhållanden som han genom uppdraget blivit bekant med.⁸

De frågor som har samband med en agents eller en kommissionärs tystnadsplikt dels under uppdraget, dels sedan det upphört har varit föremål för övervägande av utredningen (Ju 1979:09) om skydd för företagshemligheter. Utredningen har under hösten 1983 lämnat betänkandet (SOU 1983:52) *Företagshemligheter*. *Kommittén* avser inte att lämna något förslag för egen del i dessa frågor utan hänvisar till ovannämnda betänkande.

Inom ramen för lojalitetsplikten får det bedömas om en agent har rätt till självinträde. Någon särskild bestämmelse om att agenten har rätt till självinträde kommer följaktligen inte att föreslås.

Såsom det delvis berörts ovan har lojalitetsplikten vid kommission en särskild innebörd i flera fall. Dessa frågor kommer att behandlas mera utförligt i avsnitt 4.13.1.

Bestämmelsen om agentens och kommissionärens lojalitetsplikt är intagen i 5 § lagförslaget.

4.10.3 Agentens och kommissionärens informationsplikt

Till komplettering av den regel om lojalitetsplikt som avhandlats i föregående avsnitt finns en regel om informationsplikt i KommL och flera utländska rättsordningar. Såsom ovan framhållits består regeln av en plikt att upplysa huvudmannen om omständigheter av mera generell karaktär. Därutöver skall agenten upplysa om vilka anbud som upptagits eller avtal som ingåtts för huvudmannens räkning. Även kommissionären är skyldig att rapportera om avtal som ingåtts. Denna skyldighet är dock inte lika omfattande eftersom

⁶ NJA II 1914 s. 298.

⁷ Sandvik s. 119.

⁸ Sandvik s. 121 f.

kommissionären endast i undantagsfall är skyldig att uppge tredje mans namn.

I behandlingen av denna regel är det av stort intresse att bestämma vad informationsplikten skall omfatta. KommL stadgar att agenten och kommissionären skall lämna erforderliga underrättelser. De danska och norska bestämmelserna fastslår att skyldigheten omfattar förhållanden som är av betydelse för uppdraget. Den finländska lagen innehåller att underrättelse skall ges angående omständigheter som kan vara av betydelse för verksamheten. I den finländska lagen åläggs agenten alltså en långtgående skyldighet.

I rättslitteraturen uttalas det att upplysningsplikten skall rätta sig efter uppdragets innehåll. Vidare sägs det att spännvidden med hänsyn till uppdragets innehåll medför att det är vanskligt att ge precisa riktlinjer av generell art med hänsyn till innehållet i underrättelseskyldigheten. Det är också skillnad mellan enstaka och varaktiga uppdrag. Vid de enstaka uppdragen har agenten eller kommissionären vissa begränsade skyldigheter som har anknytning till avtalen. I fråga om de varaktiga uppdragen är agenten eller kommissionären därutöver skyldig att hålla huvudmannen orienterad om förhållanden som har betydelse för frågan om uppdraget skall återkallas eller sägas upp. Det är vidare naturligt att ålägga agenten eller kommissionären att informera om mera generella marknadsförhållanden, nya avsättningsmöjligheter m. m. Såvida ett särskilt avtal inte föreligger kan agenten eller kommissionären inte förpliktas att lämna huvudmannen andra upplysningar än dem som har ett omedelbart samband med uppdraget.⁹ Andra exempel på fall där upplysningsplikt anses föreligga är om en agent eller kommissionär får kännedom om att kränkning av ensamförsäljningsrätten ägt rum eller att varumärkes- eller patentintrång förekommit.¹⁰

En särskild fråga i detta sammanhang är om underrättelseplikten omfattar uppgifter om kundernas ekonomiska ställning. I skandinavisk rätt anses det att agenten inte har någon skyldighet att aktivt pröva kundernas solvens, såvida inte en sådan skyldighet följer av avtal eller sedvana. Dock torde agenten vara skyldig att upplysa sin huvudman om han känner till att en kund är insolvent. Han är också skyldig att närmare undersöka solvensen hos en kund om det finns anledning till misstanke att denne inte är kreditvärdig.¹¹ I detta sammanhang bör det dock påpekas att agenterna i vissa fall åtagit sig ett ansvar del credere för ingångna avtal. I dessa fall är kundens ekonomiska ställning mest intressant för agenten medan huvudmannens intresse är att agenten är solvent.

Vid sidan av den informationsplikt som regleras i lagen förekommer villkor härom i agentur- och kommissionsavtalen. Dessa villkor kan vara utformade på olika sätt. Antingen har de utbildats till vaga principbestämmelser eller också har de ett mera exakt och konkret innehåll. Den förstnämnda typen av avtalsvillkor har inget eller endast lite att ge som komplettering till bestämmelsen i lagen. Genom de villkor som har ett konkret innehåll kan innebörden av underrättelseplikten fastställas i det enskilda fallet. Vidare underlättas tillämpningen av lagens bestämmelser i denna del. Exempel på den sistnämnda typen av villkor är att agenten eller kommissionären åläggs att lämna huvudmannen försäljnings-, rese- och besöksrapporter samt i förekommande fall lager- och kassauppgifter. Därutöver kan stipuleras att agenten eller kommissionären skall vidarebefordra vad han känner till i fråga

⁹ Sandvik s. 125 f.

¹⁰ Lando s. 217.

¹¹ Lando s. 221.

om etablering av nya storkunder eller nya konkurrenter. Andra uppgifter av intresse är vad agenten eller kommissionären vet om konkurrenternas verksamhet, marknadsföring och prispolitik.¹²

I många fall har parterna olika uppfattningar om hur underrättelseplikten skall utövas. Som regel har huvudmannen höga krav på att agenten eller kommissionären skall lämna rapporter av olika slag. *Kommittén* finner att lagförslaget bör innehålla en bestämmelse om underrättelseplikt. Till sina huvuddrag bör den bygga på gällande rätt. Med hänsyn till att både enstaka och varaktiga uppdrag skall inordnas och till att förhållandena inom olika branscher varierar kan bestämmelsen ges endast en generell avfattning. Således bör underrättelseplikten omfatta omständigheter av betydelse för uppdragets fullgörande. Mindre viktiga eller ovidkommande uppgifter faller således utanför. Vidare skall det vara sannolikt att huvudmannen kommer att ha nytta av uppgiften. Endast ett antagande härom är inte tillräckligt. Underrättelseskylldigheten avser uppgifter som agenten eller kommissionären känner till. Det krävs alltså inte av denne att han skall vidta några åtgärder för att införskaffa uppgifter. Om en agent misstänker att en kund inte är kreditvärdig är han sålunda inte skyldig att göra några undersökningar men skall i vart fall vidarebefordra misstanken till huvudmannen. Om agenten känner till att någon kund inte är kreditvärdig är han skyldig att underrätta huvudmannen härom. Om underrättelseplikten bestäms på detta sätt har en rimlig avvägning av parternas befogade intressen gjorts. För den händelse huvudmannen önskar att agenten skall vara aktivt verksam skall detta avtalas särskilt.

I fråga om vilka närmare omständigheter som underrättelseplikten skall omfatta gäller vid agentur- och varaktiga kommissionsuppdrag att huvudmannen skall informeras om rådande och förväntade marknadsförhållanden inom verksamhetsområdet. Det kan gälla t. ex. försäljningsprognoser, förändringar i marknadsläget, prisstopp och andra myndighetsingripanden. Vidare bör huvudmannen upplysas om vad kunderna anser om produkterna, vilka brister de har och hur de kan förbättras. Upplysningsplikt föreligger också då agenten eller kommissionären har vetskap om att ensamförsäljningsrätten kränkts eller att patent- eller varumärkesintrång ägt rum. Vid enstaka kommissionsuppdrag torde informationsskyldigheten vara mycket begränsad.

Agenten eller kommissionären skall lämna sin information på eget initiativ. När informationen skall lämnas får bedömas från fall till fall. Informationen bör lämnas så snart som möjligt i de fall där det kan förutses att huvudmannen måste vidta åtgärder omedelbart med anledning av vissa uppgifter. I andra fall är det tillräckligt med en periodisk information. I de flesta fall torde agentur- och kommissionsavtalen reglera informationsskyldighetens omfattning och när den skall fullgöras.

På samma sätt som i KommL bör det i den föreslagna bestämmelsen nämnas särskilt att agenten skall upplysa huvudmannen om anbud som avgetts eller upptagits eller avtal som ingåtts. Kommissionären skall informera om att avtal ingåtts. Dessa uppgifter är av stort intresse för huvudmannen och därför bör denna typ av uppgift anges i bestämmelsen. Parterna torde i de flesta fall komma överens om när dessa uppgifter skall lämnas.

Förslaget till bestämmelse återfinns i 6 §.

¹² Sandvik s. 126 f.

Om agenten eller kommissionären inte fullgör sin informationsskyldighet följer av bestämmelsen i 12 § att han kan bli skadeståndsskyldig mot huvudmannen för uppkomna skador. Eftersom agenten eller kommissionären inte har någon undersökningsplikt är skadeståndsansvaret begränsat till fall där agenten eller kommissionären underlåtit att upplysa om sådana förhållanden som han hade vetskap om.

4.10.4 Agentens och kommissionärens vårdskyldighet m. m.

Enligt KommL och dess motsvarigheter i Danmark och Norge föreligger vårdplikt för de agenter och kommissionärer, som har varulager. Däremot innehåller den finländska lagen ingen bestämmelse med detta innehåll. Orsaken härtill torde vara att den finländska lagen omfattar agentur men inte kommission och att en bestämmelse om vårdskyldighet inte har lika stor betydelse vid agentur som vid kommission.

Kommittén anser att en bestämmelse om vårdplikt har så stor betydelse att den bör ingå i lagförslaget. Enligt KommL omfattar vårdplikten endast gods som agenten eller kommissionären innehar för försäljning eller sedan det av den sistnämnde inköpts. I anledning av uppdraget tar agenten eller kommissionären ibland emot saker av huvudmannen vilka inte är avsedda för försäljning. Det kan t. ex. vara demonstrationsvaror, varuprover, affärshandlingar av olika slag samt elektronisk utrustning. Eftersom värdet på dessa saker kan uppgå till betydande belopp anser *kommittén* att vårdplikten bör utvidgas till att gälla även dessa saker.

Vårdplikten innebär en skyldighet att vårda sakerna. Enligt culparegeln är skadeståndsskyldighet den viktigaste påföljden vid bristande omsorg. I normala fall svarar förvararen inte för kasuella skador. Undantag gäller för de fall där denne åtagit sig ett rent strikt ansvar eller detta kan anses följa av sedvana. Vid bedömningen av culpafrågan får man överväga hur en samvetsgrann och kunnig yrkesman av den aktuella kategorin kan antas ha ordnat vården i motsvarande situation; sedvanan på området har stor betydelse. Har förvararen inte hållit detta mått, blir han ansvarig för skadan. Om skadan orsakats av att förvararen underlåtit någon åtgärd som han uttryckligen åtagit sig till sakens skydd, blir han också ersättningsskyldig. I fråga om bevisbördan gäller vid yrkesmässig förvaring ett presumtionsansvar, i varje fall när avtalet i första hand går ut på sakens vård. Deponenten är i regel skyldig att styrka att skadan uppkommit under vården, om detta bestrids. Förvararen skall å sin sida visa att skada under vårdtiden orsakats av förhållanden som inte innebär att han gjort sig skyldig till culpa.¹³

I många fall innehåller agentur- och kommissionsavtalen detaljerade bestämmelser hur vårdskyldigheten närmare skall utövas. I avtalen kan också skadeståndsskyldigheten regleras på annat sätt än vad ovan sagts.

Behandlingen av skadeståndsansvaret leder tankarna till spörsmålen kring försäkringsplikten. Om agenten eller kommissionären har försäkring som täcker även kasuella skador saknar hans skadeståndsansvar avgörande betydelse eftersom ersättningen med undantag för eventuell självrisk utges av försäkringsgivaren. Den enda försäkringsplikt som förekommer i KommL är skyldigheten att hålla brandförsäkring. Vid t. ex. kommissionshandel med värdepapper behöver kommissionären dock inte ha någon särskild brandför-

¹³ Bengtsson s. 86 ff.

säkring. I stället kan han ordna förvaring i brandsäkra valv eller skåp.

I de flesta fall torde försäkringsplikten vara reglerad i agentur- eller kommissionsavtal. Dessa villkor anger dels vilka försäkringar som skall hållas och dels vilken av parterna som skall teckna och vidmakthålla dem. I några fall torde det dock kunna inträffa att parterna inte har träffat något avtal om försäkringsplikten. *Kommittén* anser att lagförslaget bör innehålla en regel för dessa fall. Denna regel bör utformas så att ansvaret för försäkringen bör läggas på agenten eller kommissionären eftersom denne har den fysiska besittningen till det som skall försäkras. Däremot uppstår svårigheter när det gäller att föreskriva vilka försäkringar som skall tecknas. Förhållandena varierar från bransch till bransch och mellan de enskilda uppdragen. Generellt torde dock huvudmannen kräva att det finns brandförsäkring. I övrigt får sedvanan inom varje bransch vara vägledande i denna fråga. I likhet med vårdplikten bör försäkringsplikten omfatta även de saker som agenten eller kommissionären mottagit av huvudmannen i anledning av uppdraget och som inte är avsedda för försäljning.

Den föreskrift i KommL som stadgar att agenten eller kommissionären skall hålla huvudmannens gods avskilt från annat gods är enligt motiven uppbyggd på följande grunder:

I allmänhet ligger det i kommittentens intresse, att kommissionsgodset förvaras på sådant sätt, att det när som helst kan hållas honom till handa. Då kommissionären mottager gods till försäljning från ett flertal kommittenter eller inköper samma slags gods för olika kommittenters räkning, är detta av betydelse för att förebygga förväxling eller sammanblandning med därav följande förvecklingar. Av icke mindre vikt är, att kommissionsgods icke sammanblandas med kommissionärens eget gods på sådant sätt, att det sedan icke kan avgöras vad som tillhör den ene eller den andre. Därigenom går nämligen kommittenten förlustig sin äganderätt till godset, och kan således, om kommissionären skulle göra konkurs, icke uttaga det ur konkursboet utan måste nöja sig med att i konkursen bevaka sitt anspråk att i stället utbekomma godsets värde. I betraktande härav har man ansett nödigt att genom en uttrycklig föreskrift fastslå, att kommissionären är pliktig att hålla kommissionsgods avskilt från annat gods.¹⁴

I vissa fall behöver agenten eller kommissionären inte hålla varorna avskilda. Om huvudmannens egna varor behöver kompletteras med andra varor kan det ligga i hans intresse att hans varor slås ihop med andra varor. På detta sätt kan agenten eller kommissionären erbjuda sina kunder kompletta produkter samtidigt som saluppriserna kan hållas nere. I enstaka fall kan en agent eller kommissionär vara skyldig att blanda huvudmannens varor med sina egna, t. ex. då han åtagit sig att bearbeta eller paketera dem.¹⁵

Om agenten eller kommissionären inte fullgör sin skyldighet att hålla huvudmannens varor avskilda har huvudmannen ingen separationsrätt. Enligt 10 kap. 4 § brottsbalken gör sig agenten eller kommissionären därmed skyldig till olovligt förfogande.¹⁶ Vidare kan han förpliktas att utge skadeersättning.

För att huvudmannen skall ha separationsrätt till sina varor krävs det att agenten eller kommissionären håller dem avskilda. *Kommittén* finner att agentens eller kommissionärens skyldighet i detta hänseende bör lagfästas. Då en bestämmelse härom samtidigt skall utgöra grund för straffansvar för olovligt förfogande bör den vara specificerad. Bestämmelsen har alltså utformats som en ovillkorlig skyldighet för agenten eller kommissionären att hålla

¹⁴ NJA II 1914 s. 185.

¹⁵ Sandvik s. 86 f.

¹⁶ Håstad s. 127 f.

varorna avskilda från andra varor. Bestämmelsen är dock dispositiv vilket medför att parterna kan träffa överenskommelse om någon annan ordning. Agenten eller kommissionären torde ha bevisbördan för att en sådan överenskommelse träffats.

Förslaget till bestämmelse om vårdplikt, försäkringsplikt och plikt att hålla huvudmannens varor avskilda är intaget i 7 §.

Det förekommer ibland att en agent har uppdrag att inkassera betalningen av tredje man. Ett sådant uppdrag medför att agenten blir redovisningsskyldig för de inkasserade beloppen. De frågor som uppkommer i detta sammanhang har störst betydelse vid kommission och de skall därför behandlas i ett senare avsnitt (se avsnitt 4.13.4). För att undvika en hänvisning har bestämmelsen om redovisningsplikt intagits även i 8 §.

Det är att märka att bestämmelserna i sin helhet är dispositiva vilket alltså medför att parterna kan reglera dessa frågor på något annat sätt än vad som stadgas i bestämmelserna.

4.10.5 Huvudmannens lojalitetsplikt

I 5 § har kommittén föreslagit en bestämmelse om vad agenten eller kommissionären allmänt skall iaktta i förhållande till huvudmannen. Förslaget grundas på bestämmelser i KommL. Däremot saknas i denna lag en bestämmelse hur huvudmannen allmänt skall förhålla sig till agenten eller kommissionären. I den finländska lagen finns ingen bestämmelse om huvudmannens allmänna skyldigheter. Däremot förekommer en sådan bestämmelse i förslaget till EG-direktiv. I denna stadgas det att huvudmannen skall gentemot agenten handla lojalt och redligt. Såsom det framgår av avsnitt 3.3 innehåller SHF:s formulär ett villkor enligt vilket huvudmannen skall ge agenten bästa möjliga grundval för försäljningsarbetet.

Kommittén anser att i ett lagförslag, som skall göra anspråk på att vara anpassat till nutida förhållanden, likartade krav bör kunna ställas på bägge parter. Om man således av agenten eller kommissionären fordrar att han skall tillvarata huvudmannens intressen bör man av huvudmannen kunna kräva att han gentemot agenten eller kommissionären handlar omsorgsfullt och ger denne hjälp och stöd. En regel med detta innehåll bör alltså införas i lagförslaget.

Regelns utformning bör motsvara bestämmelsen i 5 § om agentens och kommissionärens skyldigheter. Detta innebär alltså att bestämmelsen har betydelse främst för förhållandet mellan huvudmannen och agenten eller kommissionären men däremot i mindre mån i förhållandet till tredje man. Ibland kan tveksamhet uppstå om vad huvudmannen har att iaktta. I dessa fall bör huvudmannens skyldigheter kunna fastställas med ledning av denna bestämmelse eftersom denna är överordnad andra bestämmelser.

Det är inte möjligt att i detalj ange vilken hjälp och vilket stöd som agenten eller kommissionären kan få genom att åberopa bestämmelsen. Anledningen till detta är att förhållandena varierar mellan olika branscher och i de enskilda fallen. Som regel torde dock agenten eller kommissionären kunna påräkna att av huvudmannen få erforderlig kännedom om produkterna genom information eller utbildning. Vidare torde agenten eller kommissionären kunna få hjälp och stöd i fråga om marknadsföringen av produkterna. Givet-

vis kan agenten eller kommissionären inte ställa några anspråk på att huvudmannen skall aktivt medverka i agentens eller kommissionärens eget arbete. Parterna torde ofta reglera dessa frågor i agentur- och kommissionsavtalen.

För att inte alltför stora krav skall kunna ställas på huvudmannen i detta hänseende bör hans skyldighet begränsas till att gälla sådana åtgärder som behövs för uppdragets fullgörande och som är skäligen. I följd härav omfattas inte allmänna hjälp- och stödåtgärder eller sådana åtgärder som inte har något samband med uppdraget. Vilka åtgärder som kan anses vara skäligen får bedömas från fall till fall.

Förslaget till bestämmelse är återgivet i 9 §.

4.10.6 Skyldighet för huvudmannen att tillhandahålla vissa saker

I föregående paragraf har ett stadgande om huvudmannens allmänna skyldigheter föreslagits. Det finns behov av att denna regel kompletteras med regler om vissa speciella skyldigheter, t. ex. att tillhandahålla prover, mönster, broschyrer och prislister.

KommL innehåller ingen uttrycklig bestämmelse om att huvudmannen har de skyldigheter, varom ovan talats. Förhållandet att agenten eller kommissionären i och för uppdraget kan få vissa saker av huvudmannen framkommer dock på andra ställen i KommL, t. ex. i bestämmelsen om retentionsrätt (39 § och 74 §).

I den finländska lagen förekommer ett stadgande med innehåll att huvudmannen skall tillställa handelsagenten det material som denne behöver för uppdragets fullgörande, såsom prover, mönster och broschyrer samt prislister (8 § första stycket). En liknande bestämmelse finns i förslaget i EG-direktiv enligt vilken huvudmannen skall till agentens förfogande ställa det material som är nödvändigt för agentens verksamhet.

För att en agent eller kommissionär skall kunna genomföra sitt uppdrag framgångsrikt måste han vara utrustad med vissa saker som huvudmannen har tillgång till. Det kan röra sig om varuprover, mönster, broschyrer, ritningar och prislister. Sådant material skall som regel upplåtas utan ersättning. Även mera värdefulla saker torde här kunna komma i fråga och då bör det finnas utrymme för att upplåtelsen skall kunna ske mot vederlag. *Kommittén* anser att lagförslaget skall innehålla en bestämmelse enligt vilken huvudmannen har skyldighet att tillhandahålla vissa saker. För att huvudmannen inte skall ställas inför orimliga krav bör skyldigheten begränsas till sådana fall då man har skäl att anta att materialet kommer att behövas för uppdragets fullgörande. Utlämnandet bör ske i så god tid att agenten eller kommissionären hinner ta del av det innan han skall använda det. Vid uppdragets slut skall materialet lämnas tillbaka såvida det inte utnyttjas för agentens eller kommissionärens retentionsrätt enligt 22 § i lagförslaget. Det erinras om att agentens och kommissionärens vårdplikt omfattar även det material, som avses i denna bestämmelse.¹⁷

Förslaget till bestämmelse förekommer i 10 §.

4.10.7 Huvudmannens informationsplikt

I 6 § har kommittén föreslagit en bestämmelse om informationsplikt för

¹⁷ Se avsnitten 4.11.20, 4.10.15 resp. 4.10.4.

agenter och kommissionärer. I åtskilliga fall torde huvudmannen ha kännedom om förhållanden, som kan ha intresse för agenten eller kommissionären. Det kan därför vara påkallat att huvudmannen åläggs en viss informationsskyldighet gentemot agenten eller kommissionären.

KommL innehåller ingen bestämmelse om informationsskyldighet för huvudmannen. En sådan bestämmelse förekommer dock i den finländska lagen enligt vilken huvudmannen skall lämna meddelande om omständigheter, som kan vara av betydelse för agentens försäljningsverksamhet. Vidare skall huvudmannen utan oskäligt dröjsmål meddela agenten, huruvida han antar eller avslår ett anbud som agenten tillställt honom eller huruvida han godkänner eller avvisar ett avtal som agenten ingått i huvudmannens namn, ehuru han inte varit behörig därtill. Enligt bestämmelsen skall huvudmannen dessutom underrätta agenten om han har för avsikt att i framtiden inskränka den verksamhet som omfattas av agenturavtalet eller om han har anledning att förmoda att möjligheterna att fullfölja verksamheten i den omfattning, som agenten på grund av omständigheterna har fog för att räkna med, inte kommer att föreligga i framtiden (8 § andra och tredje stycket).

I förslaget till EG-direktiv återfinns det vissa bestämmelser om huvudmannens informationsskyldighet. Enligt en bestämmelse är huvudmannen skyldig att skaffa agenten de upplysningar som är nödvändiga för att agenturavtalet skall kunna genomföras. Därvid nämns det särskilt att agenten skall underrättas inom skälig tid när huvudmannen förutser att verksamhetens omfattning blir väsentligt mindre än vad agenten normalt kunnat förvänta sig. Enligt en annan bestämmelse skall huvudmannen underrätta agenten inom skälig tid om anbud som antagits eller avslagits och om de av agenten förmedlade affärerna genomförts eller ej.

Kommittén föreslår i denna del en bestämmelse, som innehåller regler om skyldighet för huvudmannen att lämna viss information. Den första punkten i det första stycket tar sikte på sådan information som handelsagenten eller kommissionären behöver för att genomföra uppdraget. Det är fråga främst om pågående eller kommande produktion eller verksamhet. I det fallet att huvudmannen förutser en väsentlig ändring av verksamheten föreligger en särskild informationsplikt, vilken avhandlas i den andra punkten i det första stycket. I bestämmelsens andra stycke stadgas att huvudmannen skall meddela agenten hur han förfar med anbud eller avtal som han fått av agenten. Det är att märka att bestämmelsen i det andra stycket gäller endast i huvudmannens förhållande till en handelsagent men däremot inte i förhållandet till en kommissionär.

I åtskilliga fall kan huvudmannen skadas om uppgifter om hans pågående eller planerade verksamhet kommer till utomståendes kännedom. Agenten eller kommissionären har å andra sidan intresse av att få del av så fyllda uppgifter som möjligt. Intressekonflikter kan således uppstå. Dessa bör kunna lösas så att det görs en avvägning av parternas rimliga intressen. I bestämmelsen föreslås att huvudmannens skyldighet att ge information och agentens eller kommissionärens rätt att få information skall vara begränsad till sådana uppgifter som agenten eller kommissionären behöver för att genomföra uppdraget.

De omständigheter, som huvudmannen skall ge information om, skall ha betydelse för agentens eller kommissionärens framtid och innefatta både

positiva och negativa nyheter. Som exempel härpå kan nämnas planering av tillverkningen och marknadsföringen. Såväl den kortsiktiga som den långsiktiga planeringen omfattas. Avsikten med denna bestämmelse är att agenten eller kommissionären skall få kännedom om huvudmannens leveransmöjligheter samt hans produktutveckling och utveckling av nya modeller så att agenten eller kommissionären i tid skall kunna anpassa sin egen verksamhet till huvudmannens framtida produktion och dennes ansträngningar att avsätta varorna. Därigenom skulle många felsatsningar av agenten eller kommissionären kunna undvikas.

Huvudmannens skyldighet att lämna information omfattar endast sådana uppgifter, som huvudmannen förfogar över. Huvudmannen är således inte skyldig att införskaffa uppgifter eller genomföra marknadsundersökningar till uppfyllande av sin informationsplikt. En annan begränsning är att endast de uppgifter, som agenten eller kommissionären behöver för uppdraget, kan han med stöd av bestämmelsen kräva att få kunskap om. Andra uppgifter omfattas inte av informationskyldigheten.

I vissa fall kan produktkontrollnämnden begära in uppgifter om en varas sammansättning för kontroll bl. a. av om varan innehåller kadmium. Om dessa uppgifter inte lämnas kan följden bli att varan inte får säljas. Huvudmannens informationskyldighet får därför anses omfatta uppgifter till produktkontrollnämnden. Om huvudmannen av någon anledning inte lämnar ifrågavarande uppgifter gör han sig därigenom skyldig till ett kontraktsbrott.

Den allmänna informationskyldigheten bör fullgöras så snart det är möjligt. Om huvudmannen är skyldig att hålla MBL-förhandlingar kan dessa ibland bli långvariga. Huvudmannens skyldighet att ge information till agenten eller kommissionären bör i dessa fall inträda när MBL-förhandlingarna inletts.

Mellan huvudmannen och agenten eller kommissionären förutsätts det som regel att försäljningen skall uppgå till en viss volym. Genom prognoser eller annan planering kan huvudmannen förutse om verksamheten eller försäljningen kommer att ändras. Med ändring avses både utvidgning och inskränkning av verksamheten. Om ändringen väntas bli större än vad agenten eller kommissionären haft skäl att räkna med skall huvudmannen enligt den andra punkten i det första stycket underrätta agenten eller kommissionären därom. Det krävs alltså att ändringen skall vara väsentlig. När ändringen är väsentlig får avgöras från fall till fall. Av hänsyn till agenten eller kommissionären skall underrättelsen lämnas utan dröjsmål. Tanken är att informationen enligt denna punkt skall ges snabbare än informationen enligt den första punkten.

En av de viktigaste uppgifterna om vilken information huvudmannen skall ge är hur han ställer sig till anbud eller avtal som han får av agenten. I bestämmelsens andra stycke utsågs därför att huvudmannen utan oskäligt uppehåll skall meddela agenten huruvida han antar eller avslår ett anbud som agenten tillställt honom. Det är angeläget att agenten får del av dessa uppgifter så tidigt som möjligt eftersom rätten till provision är knuten därtill. Uppgifterna kan ha betydelse för agenten även på så sätt att han efter att ha fått ett negativt besked kan inrätta sig efter detta i sitt fortsatta arbete. Genom den rapportering som görs i provisionsnotorna får agenten reda på om affärerna genomförts eller ej.

Det erinras om att bestämmelsen i det andra stycket gäller endast i huvudmannens förhållande till sin agent. Vidare skall det påpekas att huvudmannen har skyldighet att även underrätta tredje man i de fall då han inte godkänner ett avtal som agenten ingått utan att vara berättigad eller då han inte vill anta ett köpeanbud.¹⁸

Den bestämmelse som ovan behandlats återfinns i 11 §. Det kan förekomma att någon av parterna har intressen som inte inryms i bestämmelsen eller som gäller betydande ekonomiska värden. Eftersom bestämmelsen är dispositiv kan parterna reglera informationsskyldigheten på annat sätt.

4.10.8 Skadeståndsskyldighet

Enligt bestämmelserna i KommL har agenten och kommissionären ett skadeståndsansvar som bygger på culparegeln. Detta innebär att om agenten eller kommissionären försummar att fullgöra sina skyldigheter mot huvudmannen är han skyldig att ersätta huvudmannen den skada som denne lider därigenom. Den bristande fullgörelsen kan antingen utgöras av en positiv handling eller en underlåtenhet att handla. Ytterligare förutsättningar för skadeståndsskyldighet är att det skall föreligga ett orsakssammanhang mellan avtalsbrottet och skadan samt att skadan skall vara en beräknelig och sannolik följd av handlandet eller underlåtenheten, dvs. det skall föreligga kausalitet och denna skall vara adekvat.

I KommL finns det ingen bestämmelse om skadeståndsskyldighet för huvudmannen. Den finländska lagen innehåller ett allmänt stadgande om skadeståndsskyldighet för såväl huvudmannen som agenten. Även detta stadgande bygger på den allmänna culpaprincipen.

I fråga om skadeståndsansvar finner kommittén att anledning saknas att särskilja parterna. I konsekvens med detta anser *kommittén* att även huvudmannen bör omfattas av bestämmelsen i lagförslaget om skadeståndsskyldighet.

Enligt kommitténs uppfattning skall den allmänna culparegeln utgöra underlag för lagförslagets bestämmelse om skadeståndsskyldighet. Skadeståndsansvaret konstitueras inte bara av vårdslöshet utan självklart också av uppsåtliga förfaranden. När det gäller att bedöma om en person varit vårdslös måste man jämföra med hur han borde ha handlat. Därvid får man i första hand söka ledning i agentur- eller kommissionsavtalet eller i lagbestämmelserna. Om dessa källor inte ger något resultat måste man bedöma vad som skulle ha varit ett önskvärt handlande. Ett exempel på när skadestånd skall utgå är när en agent med rätt att ingå avtal eller en kommissionär beviljar kredit utan att vara berättigad därtill eller medger en längre kredittid än han har rätt till. Ibland kan det vara svårt att avgöra vad som är försummelse och vad som är oskicklighet. Något generellt uttalande i denna fråga kan inte göras utan den får överlämnas till avgörande i rättstillämpningen.

Culparegeln innebär bl. a. att den part som påstår att motparten förfarit culpöst har bevisbördan härför. Om någon försumlighet inte kan styrkas skall inte någon ersättning utgå. För den händelse en agent eller kommissionär inte fullgjort sin vårdplikt gäller dock ett presumtionsansvar (se avsnitt 4.10.4). I sistnämnda fall måste dock huvudmannen visa att skadan uppkommit medan vårdplikten varade.

¹⁸ Se avsnitt 4.12.

En part svarar inte bara för sin egen försummelse utan också för fel av sina anställda. I viss utsträckning ansvarar parten även för fel som begåtts av en anlitad självständig företagare, t. ex. en underagent.¹⁹

Vid beräkning av skadestånd inom kontraktsrätten är det en allmän regel att ersättning skall utgå för det s. k. positiva kontraktsintresset. Därmed menas att den skadelidande genom skadeståndet skall försättas i samma situation som om uppfyllelse enligt avtalet hade skett. Ersättningen skall således täcka även utebliven vinst. Både direkta skador och följdförluster skall ersättas. En ren förmögenhetsskada är i de förhållanden som här avses ersättningsgill oavsett om den har något samband med någon person- eller sakskada.

Den allmänna principen i svensk stadesrätt är att så snart någon gjort sig skyldig till sådan oaktsamhet, som är skadeståndsgrundande, han blir skyldig att ersätta hela den skadelidandes förlust. Den oaktsamme undgår inte skadeståndsskyldighet till någon del därför att vållandet är ringa eller skadan ovanligt stor. Kravet på adekvans kan dock medföra att vissa delar av den skadelidandes förlust faller utanför skadeståndsskyldigheten såsom alltför avlägset beroende av vållandet. Som allmän princip gäller vidare att den skadelidande är skyldig att visa omsorg för att begränsa skadan. Försummar han det, skall skadeståndet bestämmas så att det motsvarar den förlust som uppstått om han visat tillbörlig omsorg. Detta gäller inte minst i kontraktsförhållanden.²⁰

Enligt vissa bestämmelser i skadeståndslagen kan ett skadestånd jämkas. I 6 kap. 2 § förekommer en allmän jämkningsregel. Om skyldighet att utge skadestånd är oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden, kan skadeståndet jämkas efter vad som är skäligt, varvid även den skadelidandes behov av skadeståndet och övriga omständigheter skall beaktas. En liknande jämkningsregel har föreslagits av såväl köplagsutredningen²¹ som konsumenttjänstutredningen.²²

Enligt förarbetena till bestämmelsen i skadeståndslagen är jämkningsregeln tillämplig i kontraktsförhållanden, om inte annat föranleds av avtalet eller i övrigt följer av regler om skadestånd i avtalsförhållanden. I praktiken torde jämkningsregeln i vidsträckt omfattning sättas ur spel på grund av uttryckliga eller underförstådda avtalsvillkor eller kontraktsrättsliga regler. Framför allt gäller detta beträffande skadestånd på grund av brott mot en s. k. huvudförpliktelse i kontraktet, dvs. när en av kontrahenterna har eftergätt den skyldighet som avtalet i första hand går ut på. Större utrymme för en tillämpning av jämkningsregeln finns det vid bristande uppfyllelse av en s. k. biförpliktelse, särskilt i situationer som är nära nog att bedömas som utomobligatoriska skadefall.²³

Bestämmelsen i lagförslaget om skadeståndsskyldighet är dispositiv. Om huvudmannen och agenten eller kommissionären reglerar skadeståndsansvaret mellan sig gäller den ordningen. Om parterna inte träffat något avtal härom torde ovannämnda jämkningsbestämmelse i skadeståndslagen gälla mellan dem. Således torde jämkning kunna komma i fråga när uppdragstagaren gjort ett mindre fel vilket orsakat stora förluster för huvudmannen. Generellt gäller att jämkning skall kunna förekomma endast i undantagsfall. Någon särskild jämkningsregel föreslås inte.

För att huvudmannen skall ha rätt till ersättning för skada enligt KommL

¹⁹ Sandvik s. 48 och Hellner, Skadeståndsrätt (1972), s. 104 f.

²⁰ Se SOU 1979:36 s. 383 och där gjorda hänvisningar.

²¹ SOU 1976:66 s. 259 f.

²² SOU 1979:36 s. 392.

²³ Prop. 1975:12 s. 178.

krävs reklamation. Om ingen reklamation framställs förlorar huvudmannen rätten till skadestånd såvida inte den andre handlat oredligt eller visat grov vårdslöshet varigenom huvudmannen tillskyndats märklig skada. Reklamationen skall enligt KommL göras utan oskäligt uppehåll. Hänsynen till den andre kräver att denne skall så snart som möjligt få vetskap om kommande skadeståndskrav. *Kommittén* anser därför att reklamationsskyldigheten skall behållas.

I frågan när reklamation skall göras har två alternativ framkommit. Reklamationen skall göras antingen utan oskäligt uppehåll eller inom viss bestämd tidsfrist. Det första alternativet kan ibland medföra tolkningssvårigheter medan det andra är lätt att tillämpa. I många fall kan dock utgångspunkten för fristens beräkning vara mjuk och svår att fastställa eftersom den beror dels på ett förhållande som kan fortgå, dels på när den andre får kännedom därom. Enligt *kommitténs* uppfattning talar dessa skäl emot att en bestämd tidsfrist införs. Härtill skall läggas att det visat sig vara svårt att bestämma fristens längd. I vissa fall kan ansenlig tid behövas för postbefordran till agenter och kommissionärer, som är verksamma i utlandet men för vilka svensk lag skall tillämpas. Med hänsyn till att bestämmelsen om reklamation är avsedd att gälla i alla förekommande partsförhållanden inom agentur och kommission anser *kommittén* att reklamation bör göras utan oskäligt uppehåll och inte inom någon bestämd tid. Däremot är det inget som hindrar att fixerade frister förekommer i standardavtal eller enskilda avtal. Det är inte möjligt att närmare ange hur lång tid som en part har på sig när reklamationen skall göras utan oskäligt uppehåll. Beroende på omständigheterna kan detta ibland innebära en frist på ett par dagar medan en frist på en vecka kan anses skälig i andra fall.

Det har ovan påpekats att utgångspunkten för fristens beräkning kan vara mjuk och svår att fastställa. Enligt *kommitténs* uppfattning bör reklamationen göras utan oskäligt uppehåll efter det parten insett eller bort inse försummelsen och den därav föranledda skadan. Ibland kan således reklamationskyldighet inträda innan parten haft full vetskap om försummelsen.

Det framgår av 4 § lagförslaget att ett meddelande genom vilket en part framställer en reklamation går på mottagarens risk.

Enligt bestämmelserna i KommL behöver reklamation inte göras i vissa fall av grov pliktförsummelse från agentens eller kommissionärens sida. Skyldigheten att reklamera är grundad på den andra avtalspartens intressen. I de fall där en part gjort sig skyldig till grov pliktförsummelse har denne ej skäl att förvänta sig att motparten skall beakta hans intresse. *Kommittén* finner för lagförslagets vidkommande att vissa undantag bör göras från reklamationskyldigheten i de fall där skadevällaren handlat i strid med tro och heder eller grovt vårdslöst. I det köplagsförslag, som är föremål för överarbetning, är undantaget från reklamationskyldigheten bestämt på liknande sätt. I det nordiska samarbetet har det framställts önskemål om att undantaget utformas på detta sätt. Rekvisitet att ett handlande skall strida mot tro och heder återfinns bl. a. i 33 § AvtL. Sistnämnda stadgande har ett nära samband med bestämmelserna i 28–31 §§ samma lag om rättsstridigt tvång, svek och ocker. Det anses att 33 § inte kan tolkas och tillämpas utan att man tar hänsyn också till de nämnda särskilda ogiltighetsreglerna. Det skall bedömas objektivt när ett handlande strider mot tro och heder.²⁴

²⁴ SOU 1974:83 s. 41, 112.

Förslaget innebär i jämförelse med KommL att den förutsättning utgår att huvudmannen tillskyndats märklig skada. I likhet med köplagsutredningen²⁵ anser *kommittén* att denna förenkling torde ha ringa eller ingen betydelse alls.

Förslaget till bestämmelsen om skadeståndsskyldighet framgår av 12 § i lagförslaget.

4.10.9 Rätt till provision

I redogörelsen för gällande rätt har det med början på avsnitt 2.4.7 lämnats en utförlig beskrivning av vilka regler som gäller i fråga om rätt till provision. Innan *kommittén* redovisar sina överväganden i denna del skall en sammanfattning ges över innehållet i viss utländsk rätt.

I Danmark och Norge gäller ungefär samma bestämmelser som i KommL. En avgörande skillnad är dock att handelsresanden enligt lagen i dessa länder bär även uppfyllelserisken för ingångna avtal. I den finländska lagen bär de självständiga försäljarna uppfyllelserisken medan de anställda försäljarna är befriade från den. I övrigt överensstämmer den finländska lagen med KommL. I förslaget till EG-direktiv bär agenten både avsluts- och uppfyllelseriskena. Om avtalet med tredje man ingås under agenturavtalets bestånd krävs för rätt till provision att agenten medverkat till avtalet, att det är en följdorder eller att agenten har ensamrätten till försäljningen inom ett bestämt geografiskt område eller en bestämd kundkrets. Om avtalet med tredje man ingås sedan agenturavtalet upphört är agenten provisionsberättigad om agenten gjort förberedelserna till avtalet och detta huvudsakligen kommer till stånd genom hans medverkan under agenturavtalet samt det ingås inom en skälig tid efter uppdragets upphörande. Till förklaring av uppfyllelserisken stadgas det att rätten till provision bortfaller helt eller delvis om tredje man inte fullgör avtalet eller fullgör det endast till en del och att den bristande fullgörelsen inte beror på omständigheter för vilka huvudmannen svarar.

Av redogörelsen för gällande rätt framgår det att lagbestämmelserna om agentens och kommissionärens rätt till provision är uppbyggda på vissa principer. Bestämmelserna är dock dispositiva. Inom olika branscher har det således utbildats normer som avviker från bestämmelserna i KommL. Även många enskilda avtal innehåller villkor som avviker från KommL:s bestämmelser men som tillgodoser en parts eller båda parter intresse på ett bättre sätt.

Under utredningsarbetet har *kommittén* funnit att de principer i KommL som gäller för handelsagenter i allmänhet ger en rättvis fördelning av riskerna. I ett agenturavtal förpliktas bägge parter till ett ömsesidigt samarbete där både huvudmannen och agenten får bära sina resp. ekonomiska risker. Därutöver sker vanligen tillverkning och leverans på huvudmannens risk. *Kommittén* anser därför att bestämmelserna i lagförslaget bör huvudsakligen bygga på de bestämmelser i KommL som gäller för agenter. Några förändringar föreslås dock och dessa kommer att närmare genomgå nedan.

Det anförda medför bl. a. att vissa uppdragstagare kommer att få bära uppfyllelserisken efter att ha varit befriade från den alltsedan år 1974. Den kategori som avses är handelsresandena. Merparten av dessa är anställda och

²⁵ SOU 1976:66 s. 327.

för dessa är den föreslagna ändringen utan betydelse eftersom de inte omfattas av lagförslaget. För de självständiga handelsresandena kan ändringen ge intryck av att innebära en försämring. Då bör det emellertid beaktas att dessa i likhet med de anställda handelsresandena tidigare burit uppfyllelserisken och att de i många fall fortfarande gör det eftersom den nu gällande bestämmelsen är dispositiv. Det huvudsakliga skälet till befrielsen från uppfyllelserisken var att handelsresandena har en mer osjälvständig ställning gentemot huvudmannen än agenterna och att de därför har sämre möjligheter att förhandla sig till så goda provisionsvillkor att de får kompensation för det arbete som läggs ner på ej fullföljda avtal. Detta skäl torde ha störst betydelse för de anställda handelsresandena men inte gälla de självständiga i lika hög grad. F. ö. förekommer handelsresandena inte längre som en särskild grupp i lagförslaget.

Kommitténs förslag att nuvarande principer skall behållas innebär att för rätt till provision krävs antingen att agenten medverkat till avtalet eller att han har ensamrätten till försäljningen. Såsom det ovan framhållits kan agenten ibland vara den drivande kraften bakom ett avtal utan att detta fått formen av förmedlade anbud. I likhet med det som gäller f. n. vill *kommittén* betona att alltför stränga beviskrav inte bör ställas på agenten samt i övrigt hänvisa till vad som ovan nämnts i denna del.

I agenturavtalen torde det numera vara vanligt att en agent tillförsäkras ensamförsäljningsrätten till ett visst distrikt och att huvudmannen förbehåller sig att själv ingå avtal med vissa kunder inom distriktet utan att utge provision till agenten. En agents ensamförsäljningsrätt kan även gälla en eller flera kunder eller en viss kundkrets. Ensamförsäljningsrätten förekommer i många olika former och skyddet varierar som agenten därigenom ges. *Kommittén* har i lagförslaget valt att ge agenten samma skydd som i KommL med tillägg att agenten kan få ensamrätt även till en viss kundkrets. Detta innebär att en agent har rätt till provision av alla försäljningar till alla kunder i sitt område eller sin krets. Om huvudmannen kränker sin agents ensamförsäljningsrätt är agenten berättigad till såväl provision som ersättning för skada.

För många agenter, som inte tillförsäkrats någon ensamförsäljningsrätt, uppkommer det ibland problem när det gäller att avgöra om de är berättigade till provision på de efter- eller följdbeställningar, som inkommer direkt till huvudmannen under agenturavtalet. Genom att en agent anskaffar en kund och förmedlar anbud från denne till huvudmannen etableras en direktkontakt mellan kunden och huvudmannen. Om kunden senare skall göra nya beställningar hos huvudmannen kan det många gånger vara praktiskt för denne att vända sig direkt till huvudmannen, t. ex. per telefon. Förslaget till EG-direktiv innehåller en bestämmelse som ger agenten rätt till provision på efterorder eller följdorder. Förutsättningen för denna rätt är att agenten tidigare anskaffat kunden samt att den nya ordern avser samma produkt eller en produkt som liknar eller står i samband med den tidigare. Denna bestämmelse står i överensstämmelse med vad som gäller i den västtyska och den nederländska rätten. Även i Schweiz och i Österrike återfinns det en liknande regel. *Kommittén* anser för lagförslagets vidkommande att en bestämmelse om rätt till provision på efterorder eller följdorder utformad efter förslaget till EG-direktiv skulle föra alltför långt. Enligt gällande rätt och kommitténs

förslag till bestämmelse är en av förutsättningarna för rätt till provision att det finns ett samband mellan agentens arbete och avtalet. Om detta krav på kausalitet är uppfyllt vid en efterorder eller en följdorder är agenten berättigad till provision på avtalet. Prövningen av om en agent har rätt till provision i dessa fall skall alltså göras inom ramen för de allmänna förutsättningar, som angetts ovan. Enligt kommitténs förmenande ger en prövning på dessa grunder ett nyanserat resultat i förevarande fall. *Kommitténs* förslag i denna del innebär alltså att ingen ändring görs i gällande rätt.

Förslaget till bestämmelse återfinns i 13 § lagförslaget.

De frågor som hittills behandlats i denna del har samband med rätt till provision på affärer som ingås under agenturavtalets bestånd. Många spörsmål om provision uppstår också i samband med att ett agenturavtal upphör. I vissa fall kan en agent ha rätt till provision trots att agenturavtalet upphört när anbudet inkommer och avtalet ingås. De fall som åsyftas är de som följer av bestämmelsen i KommL om efterprovision. Denna bestämmelse har förorsakat vissa tillämpningssvårigheter.

Under utredningsarbetet har olika exempel anförts som belyser svårigheterna i fråga om rätten till provision efter ett uppdrags upphörande. Således kan en agent ha utfört ett mycket omfattande arbete som ger resultat först när agenturavtalet upphört. Det kan också förekomma att en agent lämnat en offert till en kund. Sedan denne agent slutat drivs förhandlingarna vidare av en annan agent, varefter huvudmannen i sinom tid ingår avtalet med tredje man. Inom vissa branscher, t. ex. vid försäljning av småhus, växer avtalen fram successivt. Således kan en agent ta upp grundstommen till ett avtal medan flera detaljer i det får anstå till ett senare tillfälle då kanske byte av agent ägt rum. I många fall, t. ex. i samband med den företeelse som benämns letter of intent (avsiktsförklaring), uppstår svårigheter att avgöra om och när avtal kommit till stånd.²⁶

De anförda exemplen ger vid handen att svårigheterna består i att avgöra dels när ett avtal skall anses ingånget och dels om provisionen skall tillkomma den avgående eller den tillträdande agenten. Utvecklingen inom affärslivet har medfört bl. a. att det vuxit fram olika former för avtalens ingående vilka inte täcks av AvtL. Det är med hänsyn härtill inte möjligt att i lagförslaget fastställa en gemensam tidpunkt när alla avtal skall anses vara ingångna. I de flesta fall har vissa rutiner utbildats mellan huvudmannen och agenten och dessa kan ge viss ledning. Övriga fall får avgöras efter allmänna rättsprinciper.

Kommittén anser att lagförslaget skall innehålla en bestämmelse om rätt till provision på avtal som ingås efter uppdragets slut. I jämförelse med bestämmelsen i KommL om efterprovision föreslås dock vissa ändringar enligt följande.

Begreppet efterprovision används vanligen som beteckning på ersättning åt agenten för avtal som ingås på anbud som inkommer efter uppdragets upphörande. Enligt den terminologi som används i KommL är begreppet efterprovision emellertid delvis förknippat med den schablonregel som i samband med uppdragets upphörande ger agenten en ersättning motsvarande tre månaders provision. En sådan schablonregel kommer inte att föreslås i lagförslaget. Om begreppet efterprovision skulle användas i den vedertagna bemärkelsen i lagförslaget får det en innebörd som delvis avviker från

²⁶ NJA 1977 s. 92.

KommL. Då det således är risk för sammanblandning föreslår *kommittén* att begreppet efterprovision inte skall användas i den nya lagen.

Kommittén föreslår att den bestämmelse behålls som stadgar att agenten har rätt till provision på avtal som ingås sedan agenturavtalet upphört om anbudet inkommit före upphörandet.

När det sedan gäller sådana avtal där köparens anbud inkommer och avtalet ingås efter uppdragstidens slut kan provisionsrätt för agenten vara motiverad i många fall. Således bör provision tillkomma en agent om han i ett sent skede av uppdraget, t. ex. under uppsägningstiden, får kontakt med en ny kund, som han bearbetar. Sedan uppdraget upphört resulterar agentens arbete i att anbud inkommer och avtal ingås. Ibland kan det vara svårt för agenten att visa att han medverkat till sådana avtal, som här avses. *Kommittén* föreslår därför en bestämmelse enligt vilken det för rätt till provision skall krävas att agenten gjort det förberedande arbetet till ett avtal och att detta arbete varit den huvudsakliga orsaken till att avtalet kommit till stånd. Det förberedande arbetet kan t. ex. ha bestått i att agenten lämnat en offert som sedan ligger till grund för ett anbud från köparen och detta leder senare till ett avtal.

De avtal på vilka den föreslagna bestämmelsen i första hand tar sikte är individualiserade avtal där det finns ett samband mellan agentens arbete och avtalet. Vid avtal som ingås efter en repeterorder är sambandet däremot mera avlägset. En repeterorder är resultatet av arbete som agenten lagt ner i ett tidigare avtal. Kausalitet föreligger som regel inte mellan agentens arbete och det avtal som ingås på en repeterorder. Således omfattas inte dessa avtal av ifrågavarande bestämmelse. Om repeterorder förekommer är detta ett uttryck för att kundkretsen har ett värde för huvudmannen. Agenten får ersättning för detta värde i form av avgångsvederlag (se avsnitt 4.11.15).

Kravet på kausalitet mellan agentens arbete och det ingångna avtalet innebär förutom annat att avtalet skall ha ingåtts inom skälig tid efter upphörandet. Vilken tid som är skälig får bedömas från fall till fall. Inom t. ex. verktygsmaskinsbranschen kan en tid på flera månader eller ett år vara skälig. Bestämmelsen i förslaget till EG-direktiv innehåller rekvisitet att avtalet skall ha ingåtts inom skälig tid efter uppdragets upphörande. Enligt *kommitténs* förmenande är det tillräckligt att rekvisitet ingår som ett led i kausalitetsbedömningen. Det framgår således inte uttryckligen av den bestämmelse som föreslås.

I den bestämmelse som föreslås uttalas det hur starkt orsakssambandet mellan agentens arbete och avtalet skall vara. F. n. gäller att alltför stränga beviskrav inte skall ställas på agenten i detta hänseende. Förslaget innebär att agenten skall visa att han förberett avtalet och att han kan göra antagligt att avtalet tillkommit tack vare honom.

I frågan om konkurrens om provisionen mellan en avgående och en tillträdande agent intar huvudmannen en viktig position. Denne bör nämligen inhämta uppgifter om det arbete som den avgående agenten utfört och därefter göra upp med den tillträdande agenten vem som skall ha provisionen. Om en sådan uppgörelse inte kan träffas måste frågan avgöras efter en bedömning av agenternas resp. arbetsinsatser och sambandet mellan detta arbete och det ingångna avtalet. Även tidsfaktorn har en viss betydelse i detta sammanhang. *Kommittén* anser att lagförslaget för dessa fall bör innehålla en

bestämmelse som anger att en tillträdande agents krav på provision får ge vika för den avgående agenten om denne är berättigad till provision i enlighet med vad det ovan sagts. I många fall kan provisionsanspråken inte avgöras med hjälp av denna bestämmelse eftersom agenternas arbetsinsatser varit likvärdiga. Som en undantagsregel bör det därför i lagförslaget stadgas för dessa fall att provisionen skall delas mellan agenterna om detta är skäligt med hänsyn till omständigheterna. Bestämmelsen gäller endast i de fall då ensamrätt till försäljningen inte föreligger.

Konkurrens om provisionen kan också uppstå gentemot huvudmannen själv om denne t. ex. skapat en egen försäljningsorganisation som ersättning för agenturen. Dessa fall kan vara svåra att komma till rätta med men även här får bedömningen göras med ledning av de principer som angetts ovan.

När ett agenturavtal upphört ligger det i både huvudmannens och agentens intresse att deras rättsförhållande avvecklas så fort som möjligt. I allmänhet torde man få klarhet i provisionsfrågan efter några månader. *Kommittén* har övervägt att föreslå en tidsgräns efter vilken man inte skall kunna framställa något krav på provision. I samband med upphörandet skall även frågan om avgångsvederlag avgöras. Såsom det senare kommer att anges föreslår kommittén att anspråk på avgångsvederlag skall framställas inom ett år (se avsnitt 4.11.16). Denna tidsfrist skall gälla även på provision. En bestämmelse härom har därför intagits i lagförslaget.

F. n. gäller att agentens provision inte påverkas av att avtalet med tredje man återgår eller att avtalets innehåll ändras, såvida agenten inte samtyckt till sådana åtgärder. *Kommittén* anser att denna regel skall behållas.

Det skall framhållas att lagförslagets bestämmelser om provision är dispositiva i sin helhet. Ändamålet med dessa bestämmelser är att de skall ge besked om vilka regler som gäller när inga avtal träffats. Bestämmelserna kan inte ges någon allmängiltig utformning eftersom förhållandena varierar från fall till fall. I många fall har parterna behov av att reglera provisionsvillkoren på ett annat sätt än vad som stadgas i lagen. Det är således ingenting som hindrar att parterna överenskommer att agenten skall ha rätt till provision då ett avtal ingåtts men ännu inte uppfyllts eller att provisionen skall utgå på t. ex. 80 % av insända och godkända order.

Kommitténs förslag till bestämmelser om en agents rätt till provision återfinns i 13–15 §§ och 24 § i den nya lagen.

4.10.10 *Provisionens storlek och beräkning*

Provisionen är ersättning åt agenten eller kommissionären för dennes arbete. När ett agentur- eller kommissionsavtal skall ingås torde därför provisionens storlek vara en av de frågor som alltid diskuteras mellan parterna. Det torde sällan förekomma att ett sådant avtal ingås utan att provisionen bestäms. Branschorganisationernas avtalsformulär innehåller också villkor härom. Om två parter ingått någon annan form av samarbetsavtal, t. ex. försäljning i fast räkning, kan ett sådant avtal ibland medföra att enstaka affärer med tredje man ingås på provisionsbasis. Lagförslaget bör innehålla en bestämmelse om provisionens storlek för att täcka dessa fall och för att framhålla spörsmålets vikt. Bestämmelsen skall vara dispositiv. Förutsättningen för att den skall tillämpas är att provisionen inte följer av avtal, bruk eller annan

sedvänja (jfr 3 § i lagförslaget). Kan provisionens storlek inte fastställas på detta sätt föreslår *kommittén* att provisionen skall bestämmas efter vad som är skäligt. När det gäller att bedöma vad som är skälig provision skall man främst beakta vad som inom samma eller liknande bransch brukar utgå för uppdrag av samma eller liknande slag till agenter eller kommissionärer på samma ort. Även andra omständigheter kan inverka på bedömningen såsom nedlagt arbete och uppnått resultat samt huvudmannens ekonomiska utbyte av avtalet med tredje man.

Förslaget till bestämmelse om provisionens storlek framgår av 16 § i lagförslaget.

Det har i avsnitt 2.4.11 ovan angetts att provisionen kan beräknas antingen på bruttobeloppet eller nettobeloppet och att praxis varierar både inom och mellan branscherna. På samma sätt som i frågan om provisionens storlek torde här gälla att parterna i de flesta fall reglerat provisionsberäkningen i agentur- eller kommissionsavtalet. Framgår det inte av avtalet eller någon annan av grunderna i 3 § hur provisionen skall beräknas bör detta framgå av en bestämmelse i lagförslaget. Fråga uppkommer då om bruttobeloppet eller nettobeloppet skall ligga till grund för provisionsberäkningen i lagförslagets bestämmelse. De två metoderna kan ge olika resultat beroende på vilka leveransvillkor huvudmannen tillämpar. Om varorna säljs fritt huvudmannens lager eller fabrik torde de båda metoderna ge samma resultat. Om däremot huvudmannen åtagit sig att helt eller delvis bekosta transporten av varorna till köparens ort och övriga därav föranledda kostnader uppgår försäljningssumman till ett högre belopp eftersom dessa kostnader ingår däri. Enligt vad *kommittén* erfarit brukar omkostnaderna specificeras i fakturan om de är mera omfattande. Bestämmelsen i lagförslaget bör vara lätt att tillämpa och ge ett resultat som kan godtas av båda parter. *Kommittén* föreslår därför att provisionen skall beräknas på fakturans slutbelopp varvid dock avdrag skall göras för de av huvudmannens försäljningskostnader som är särskilt angivna i fakturan och som gäller transport, förpackning, försäkring, skatt och andra liknande merkostnader. Detta beräkningsätt innebär att provisionen blir mindre om köparen åtnjuter rabatt i form av kund- eller kvantitetsrabatt och denna anges i fakturan. Däremot påverkas inte provisionen av kontant- eller kassarabatter. Ett skäl till detta kan vara att dessa belopp är ovissa fram till betalningstidpunkten.

17 § i lagförslaget innehåller bestämmelsen om provisionens beräkning.

4.10.11 *Provisionens förfallotid och provisionsnota*

När en agent fått rätt till provision uppkommer frågorna när provisionen skall förfalla till betalning och när den skall utbetalas. Några andra viktiga frågor i sammanhanget är när och hur provisionen skall redovisas för agenten och hur den skall kunna kontrolleras av denne.

Vilka bestämmelser som enligt KommL gäller i denna del framgår av avsnitt 2.4.12. Vad angår den nordiska rätten i övrigt skall det anmärkas att enligt § 71 i den norska kommissionslagen har en agent med varaktigt uppdrag rätt att innan varje månads slut få en provisionsnota samt fakturakopior över de provisionsberättigande försäljningarna under den föregående månaden. Provisionsnotan skall innehålla alla försäljningar som under det gångna

kalenderkvartalet fullgjorts eller borde ha fullgjorts av huvudmannen. Förslaget till EG-direktiv innehåller en artikel där det anges när provisionen förfaller till betalning. En annan artikel innehåller att provisionsbelopp, som agenten mottagit, skall betalas tillbaka till huvudmannen om provisionsrätten bortfaller. Vad beträffar provisionsnota stadgas det i en artikel att huvudmannen skall inom en viss bestämd tid till agenten skicka en nota över den provision som förfallit till betalning. Notan skall innehålla alla väsentliga upplysningar som utgjort underlag för provisionsberäkningen. Agenten har rätt att kräva att han får alla uppgifter, särskilt utdrag ur bokföringshandlingarna, som är nödvändiga för att agenten skall kunna pröva riktigheten av de beräknade provisionsbeloppen.

Enligt svensk rätt är förfallotiden den tidpunkt då betalning skall ske. Som bakgrund till den nu gällande bestämmelsen om provisionens förfallotid uttalade de sakkunniga att rätten till provision uppkommer i princip först sedan tredje man presterat enligt avtalet och att därav inte med nödvändighet följer att provisionen skall förfalla till betalning först vid denna tidpunkt. Vidare anförs det:

I normalfallen har man att utgå från att köparen kommer att betala. Det blir då närmast en fråga om vem som skall "ligga ute" med provisionsbeloppet fram till denna tidpunkt. I allmänhet synes det skäligt att, såsom även ofta förekommer, den ekonomiskt starkare huvudmannen skall göra detta. Denne skulle också eljest genom att bevilja köparen kredit kunna förskjuta tidpunkten för provisionsbetalningen utan att mellanmannen hade någon möjlighet att utöva inflytande härpå.²⁷

Med hänvisning till det anförda anser *kommittén* att lagförslaget skall innehålla en bestämmelse enligt vilken provisionen skall förfalla till betalning och utbetalas innan full klarhet nåtts i frågan om agenten är berättigad till provision samt att huvudmannen skall ha möjlighet att få tillbaka den provision som betalats ut för mycket.

När det sedan gäller att närmare bestämma den tidpunkt då provisionen skall utbetalas framstår två olika tidpunkter som möjliga. Det ena alternativet innebär att provisionen skall betalas en viss tid efter det att huvudmannen godkänt ett anbud eller avtal. Enligt det andra alternativet skall den tidpunkt vara avgörande då huvudmannen fullgjort eller bort fullgöra avtalet. Rättsligt sett kan den sistnämnda tidpunkten vara svår att fastställa. Att fastslå vid vilken tidpunkt en huvudman godkänt ett anbud eller avtal vållar däremot inga svårigheter. I vissa fall kan det förflyta lång tid mellan det att agenten upptagit en order och huvudmannen fullgör det därav uppkomna avtalet. I andra fall kan leverans ske så snabbt att huvudmannen hunnit få betalt av tredje man när provisionen skall betalas ut. Det kan förekomma att likviditetsproblem uppstår för huvudmannen om provisionen skall utbetalas innan betalning från tredje man influtit. Ju tidigare utbetalningen görs desto större är risken för att provisionen måste betalas tillbaka.

Kommittén finner att de faktorer som inverkar på utbetalningen av provisionen varierar från fall till fall. Därför kan det många gånger vara en fördel om parterna själva reglerar denna fråga. De faktorer som därvid bör beaktas är försäljningsobjektens beroende av säsong eller konjunkturer, leverans- och betalningstidernas längd, storleken av de provisionsbelopp som beräknas utgå och om provisionen härstammar från en eller flera affärer.

²⁷ SOU 1970:69 s. 46.

Enligt *kommitténs* förmenande bör lagförslaget innehålla en dispositiv bestämmelse i vilken det anges när provisionen skall utbetalas. En sådan bestämmelse har betydelse främst som komplettering till agenturavtalen i de fall där frågan inte är reglerad. När det gäller utformningen av bestämmelsen har de praktiska erfarenheterna gett vid handen att i allmänhet förfallotidpunkten knyts samman med att avtalet fullgjorts eller bort fullgöras. Ett förslag som innebär att provisionen förfaller till betalning då avtalet med kunden ingås torde enligt *kommitténs* uppfattning vara svårt att förankra i det praktiska livet eftersom många osäkra faktorer återstår vid denna tidpunkt. *Kommittén* finner på grund härav att i lagförslaget skall det stadgas att utbetalningen av provisionen skall göras viss tid efter det att avtalet med tredje man fullgjorts eller bort ha fullgjorts av huvudmannen. Detta förslag innebär att av de båda alternativen har den senare tidpunkten valts. Det som är av störst intresse för agenten är när provisionen utbetalas. I vissa fall kan det förflyta lång tid mellan det att agenten upptagit en order och provisionen i anledning därav utbetalas till honom. Ju senare utbetalningen görs desto sämre blir agentens kreditläge. I syfte att göra agentens väntetid så kort som möjligt föreslår *kommittén* att lagbestämmelsen skall innehålla att provisionen skall utbetalas inom en månad efter utgången av den kalendermånad i vilken avtalet med tredje man fullgjorts eller bort fullgöras av huvudmannen.

Provisionsnotan fungerar som ett kontrollmedel för provisionen och som en redovisningshandling genom vilken huvudmannens och agentens ekonomiska mellanhavanden regleras. I praktiken är det vanligt att notan lämnas vid ett annat tillfälle än när utbetalningen av provisionen görs. Således kan det hända att en agent får ta emot ett provisionsbelopp utan att ha möjlighet att härleda eller kontrollera det eftersom någon nota inte medföljer. *Kommittén* förordar ett stadgande i lagförslaget med innehåll att provisionsnotan skall avlämnas varje månad och uppta de avtal som fullgjorts eller bort fullgöras av huvudmannen under den föregående månaden. Genom detta förslag sker en viss samordning mellan utbetalningen och redovisningen. De praktiska besvär som förorsakas huvudmannen av en månatlig redovisning torde vara obetydliga.

För att en provisionsnota skall kunna göra tjänst som ett medel med vilket agenten skall kunna kontrollera sin provision krävs det att notan innehåller vissa uppgifter. De krav som återfinns i bestämmelsen i KommL innebär att varje provisionsgrundande avtal skall anges med uppgift om tredje mans namn, köpeskillingen och provisionen. Vidare stadgas däri att om agenten inte har rätt att få provision på ett ingånget avtal skall orsaken härtill framgå av notan. Om agenten blivit skyldig att betala tillbaka något provisionsbelopp skall notan innehålla uppgift härom. *Kommittén* finner att dessa bestämmelser endast delvis motsvarar agentens krav. Kontrollbehovet är stort vid de affärer där agenten inte medverkat men ändå har rätt till provision, t. ex. vid efter- eller följdorder direkt till huvudmannen eller vid affärer till vilka agenten har ensamrätt eller som ingås sedan uppdraget upphört. Fråga uppkommer då om agenten genom en bestämmelse i lagförslaget skall ges rätt att granska huvudmannens bokföring för kontroll av provisionen. Denna fråga behandlades av de sakkunniga. Dessa avisade tanken på en sådan bestämmelse med motivering att en sådan rätt skulle få en mer ingripande effekt än som står i proportion till syftet med den. Samtidigt erinrade de

sakkunniga om möjligheten att genom editionsföreläggande av domstol få tillgång till huvudmannens räkenskaper om det fanns anledning att misstänka att ett provisionsbelopp inte har redovisats. Vidare uttalade de sakkunniga att det var lämpligare att eventuellt förekommande missförhållanden uppmärksammades vid förhandlingar mellan parternas fackliga organisationer.²⁸

Genom agenturavtalet förpliktar sig huvudmannen att vara lojal mot agenten och lämna denne upplysningar. Enligt *kommitténs* förmenande innebär detta ett åtagande av huvudmannen att redovisa alla avtal där provisionsrätt uppkommit. För agenten bör utgångspunkten därför vara att den provision, som redovisas, överensstämmer med vad som skall tillkomma honom och att all provision, som bortfallit, rapporteras. Om huvudmannen inte upplyser agenten om affärer som enligt agentens uppfattning berättigar till provision kan detta bero på att huvudmannen avsiktligt förtiger dem eller på att delade meningar råder om provisionsrätten. Olika möjligheter står till buds när det gäller att komma till rätta med dessa fall. Ett alternativ är att agenten utverkar ett editionsföreläggande mot huvudmannen. Såsom det ovan antytts föreligger denna möjlighet för agenten redan enligt gällande rätt. Editionsplikten kan emellertid vara begränsad av hänsyn till en parts affärshemligheter. Det kan således uppkomma situationer där agenten inte ens genom ett editionsföreläggande kan få del av uppgifter som han behöver för sin kontroll. Ett annat alternativ är en bevisbörderegulering med innehåll att den som innehar bevismaterialet är skyldig att styrka att motpartens påståenden är oriktigt. På förevarande förhållanden skulle detta innebära att en agents påstående om rätt till viss provision skall godtas såvida inte huvudmannen förmår visa att den agenten tillkommande provisionen uppgår till något annat belopp. Ytterligare ett alternativ är att agenten medges rätt att genom en opartisk revisor ta del av huvudmannens bokföring.

I den västtyska lagen finns det en bestämmelse som ger agenten rätt att själv eller genom en av honom utsedd auktoriserad revisor få del av huvudmannens räkenskaper och andra handlingar. Förutsättningarna härför är att det skall finnas grundad anledning att ifrågasätta huvudmannens uppgifter och att det skall vara nödvändigt för att få fullständiga uppgifter om provisionsberäkningen.²⁹

Med hänsyn till att editionspliktens omfattning är begränsad finner *kommittén* att agenten inte genom denna plikt får ett tillfredsställande kontrollmedel. Av de återstående alternativen synes det vara att föredra att agenten genom en bestämmelse i lagförslaget ges rätt till insyn i huvudmannens bokföring genom en auktoriserad revisor eller en godkänd revisor. Möjligheterna till insyn bör begränsas till fall där det finns anledning att anta att huvudmannens uppgifter är oriktiga samt uppgifterna inte kan anskaffas på något annat sätt. Bestämmelsen bör vara indispositiv. De kostnader som uppkommer i anledning av en revision är att jämföras med en rättegångskostnad. Agenten har primärt att svara för dessa kostnader.

18 § i lagförslaget innehåller bestämmelser om provisionens förfallotid och utbetalning samt provisionsnota. Med det undantag som angetts ovan är bestämmelserna dispositiva vilket gör det möjligt för parterna att reglera dessa frågor på ett annat sätt än vad lagförslaget stadgar. Det torde således vara vanligt att agenturavtalen innehåller särskilda villkor om utbetalningen.

²⁸ SOU 1970:69 s. 46.

²⁹ Lando s. 228.

4.10.12 *Ansvar del credere*

Det förekommer i relativt stor omfattning att agenten eller kommissionären åtar sig ett ansvar del credere. Ibland kan detta ansvar vara begränsat till en viss del av försäljningssumman. Mot bakgrund av detta är det motiverat att lagförslaget innehåller bestämmelser därom. En förutsättning för att uppdragstagaren skall bära detta ansvar är att det följer av handelsbruk eller annan sedvänja eller att ett avtal därom ingås med huvudmannen. Ett sådant avtal kan antingen träffas särskilt eller ingå som ett villkor i agenturavtalet. I viss utländsk rätt är sådana avtal giltiga endast under vissa betingelser, t. ex. att det ingåtts skriftligt och att det gäller endast en eller flera specificerade affärer. *Kommittén* anser att några särskilda formkrav inte behöver ställas på dessa avtal. Såväl muntliga som skriftliga avtal bör således vara giltiga. Någon begränsning till ett visst avtal eller avtal med en viss köpare synes inte heller behöva göras. Ansvar del credere skall dock inte kunna komma i fråga vid de avtal med tredje man där agenten inte medverkat.

För att agenten skall ansvara för tredje mans betalningsförmåga krävs det att han åtagit sig detta. Ansvaret ingår alltså inte bland agentens allmänna skyldigheter enligt agenturavtalet. Oavsett om ett åtagande gjorts i agenturavtalet eller i ett särskilt avtal bör det i princip medföra rätt till en särskild provision. *Kommittén* föreslår att denna regel bör komma till uttryck i en bestämmelse och att denna bestämmelse skall vara dispositiv.

Har parterna inte kommit överens om provisionens storlek får denna bedömas efter de grunder som anges i 16 §. Provisionen är intjänad vid den tidpunkt då avtalet med tredje man ingås och skall utbetalas inom en månad efter utgången av den månad under vilken avtalet ingicks.

Med ledning av det anförda föreslås att bestämmelsen skall ha den utformning som framgår av 19 §.

4.10.13 *Inkassouppdrag*

Ett agenturuppdrag omfattar inte utan vidare en skyldighet eller rättighet för agenten att ta emot betalning från tredje man för sålda varor. För att agenten skall ha rätt att göra detta krävs det att huvudmannen särskilt befullmäktigat honom därtill. Eftersom detta inkassouppdrag inte utan vidare omfattas av agenturuppdraget är agenten som regel berättigad till en särskild inkassoprovision. I vissa fall kan uppdraget att uppbära betalningar anknyta till agentens egentliga försäljningsverksamhet på ett sådant sätt att det måste anses att huvudmannen och agenten kommit överens om att ersättningen för inkassouppdraget skulle ingå i den avtalade provisionen. Lagförslagets bestämmelse har utformats efter dessa riktlinjer. Om inget avtal föreligger får provisionens storlek avgöras med ledning av 16 §. Provisionen förfaller till betalning då de likvida medlen inkommer från tredje man. I sin redovisning av betalningen till huvudmannen kan agenten göra avdrag för inkassoprovisionen. Lagbestämmelser om förfallotid och utbetalning har ansetts överflödiga.

Kommitténs förslag till bestämmelse är återgivet i 20 §.

4.10.14 Ersättning för utgifter

I likhet med alla andra bestämmelser i lagförslaget kommer stadgandet om ersättning för utgifter att gälla endast sådana uppdragstagare som är självständiga. Enligt den praxis som utbildats svarar dessa för alla allmänna och normala kostnader som följer av den egna rörelsen. Det är fråga om porto och telefonavgifter, hyra för kontors- och lagerlokaler, kostnader för resor och uppehälle samt löner åt anställda. Dessa kostnader får alltså täckas av uppdragstagarens inkomster, dvs. provisionen. En agent eller kommissionär kan dock få dessa kostnader täckta av huvudmannen men förutsättningen för detta är att de träffat avtal härom. Ibland kan det dock uppkomma kostnader för uppdragstagaren som inte är att hänföra till rörelsens normala drift. I de flesta fall torde uppdragstagaren avtala med huvudmannen vem som skall svara för de kostnader som enligt hans förmenande ligger utanför den normala driften. Någon gång kan det inträffa att uppdragstagaren av t. ex. tidsbrist inte har tillfälle att kontakta huvudmannen. Ett exempel härpå är att agenten nödgas hyra utrymme i ett fryshus för lagring av huvudmannens varor som utan förvarning kommit honom till handa. Även andra orsaker än tidsbrist kan ligga bakom att huvudmannen och uppdragstagaren inte avtalat vem som slutligen skall stå för de extraordinära kostnaderna. *Kommittén* anser att lagförslaget bör i likhet med KommL innehålla en bestämmelse enligt vilken uppdragstagaren har rätt till ersättning av huvudmannen för de extraordinära kostnader som ligger inom uppdraget. Enligt kommitténs mening bör denna ersättning utges vid anfordran och således inte vara knuten till utbetalningen av provisionen.³⁰

Kommittén föreslår i denna del en bestämmelse i 21 § vars första punkt innehåller huvudregeln att agenten eller kommissionären skall svara för de normala utgifterna. Bestämmelsen i övrigt reglerar de situationer där uppdragstagaren kan få gottgörelse av huvudmannen för sina utgifter. Bestämmelsen är dispositiv.

4.10.15 Säkerhetsrätt

Till säkerhet för sina fordringar på huvudmannen har uppdragstagaren enligt bestämmelserna i KommL antingen panträtt eller retentionsrätt i viss närmare angiven egendom. Bestämmelserna är dispositiva. De ger därför inte uppdragstagaren något egentligt skydd eftersom parterna kan avtala att de inte skall gälla. En annan brist är att bestämmelserna om panträtten är komplicerade och omfattande. *Kommittén* anser att praktiska skäl talar för att bestämmelserna om uppdragstagarens möjligheter till säkerhetsåtgärder förenklas och görs mera lättöverskådliga.

Av de uppdragstagare, som omfattas av lagförslaget, torde agenten vara den som förekommer oftast. Agenternas innehav av sådan egendom, som tillhör huvudmannen, utgörs till största delen av demonstrationsvaror, varu-prover och handlingar av olika slag. Försäljningsvärdet av denna egendom varierar. Ibland torde det förekomma att agenten har ett lager av varor tillhöriga huvudmannen. Däremot är en kommissionär som regel lagerförande men dessa har inte någon större utbredning.

Kommittén föreslår att säkerhetsrätten i lagförslaget skall utgöras av retentionsrätt. Bestämmelsen därom bör utformas efter stadgandet i KommL

³⁰ Jfr Håstad, Tjänster utan uppdrag (1973), i fråga om ersättning över huvud taget skall utgå om inget uppdrag finns.

varvid dock några ändringar föreslås enligt följande.

Enligt lagförslaget skall retentionsrätt kunna utövas som säkerhet för agentens eller kommissionärens fordran på huvudmannen i anledning av uppdraget. Det kan gälla antingen provision för ingångna avtal, för ansvar del credere och för inkassouppdrag eller också ersättning för utgifter eller anspråk på avgångsvederlag. Objekten skall utgöras av varor, prover och mönster samt vad kommissionären eller vad agenten med stöd av en fullmakt uppburit, dvs. pengar. Till skillnad från vad som gäller i KommL kan alltså retentionsrätt utövas även i varor som är avsedda att säljas samt i pengar och andra likvida medel. Även handlingar som tillhör huvudmannen men som agenten eller kommissionären innehar kan bli föremål för retentionsrätt. Det kan gälla ritningar, prislister och leveransvillkor angående de varor som skall säljas men även kundförteckningar och kredituppgifter beträffande kunder. Agenten är dock inte berättigad att innehålla handlingar som angår en utfärdad fullmakt. Inte heller får retentionsrätt utövas i handlingar som är av stor betydelse för huvudmannen. I *NJA 1981 s. 1050* medgavs inte retentionsrätt i verifikationsmaterial och en dagbok som överlämnats till en syssloman för att denne skulle upprätta den löpande bokföringen.

I KommL gäller för retentionsrätt att agenten eller kommissionären skall ha mottagit objektet i följd av uppdraget. Vidare skall det finnas ett samband mellan agentens fordran och objektet på så sätt att de härstammar från samma agentur- eller kommissionsavtal. Även för panträtt krävs det att fordringen och objektet härrör ur samma uppdrag. Vid handelskommission är dock panträtten utvidgad till att gälla även objekt i andra uppdrag från samma huvudman, s. k. kopplad panträtt.

Det är vanligt att en kommissionär har flera uppdrag av samma huvudman. Detta förekommer även bland agenterna men i mindre omfattning. Om säkerhetsrätten i lagförslaget begränsas till att gälla endast objekt i samma uppdrag kan detta leda till svårigheter. Man måste nämligen då avgöra om ett objekt hör till det uppdrag i vilket säkerhetsrätten skall utövas eller om det hör till något annat uppdrag. Om man finner att objektet inte hör till samma uppdrag kan ingen säkerhetsrätt utövas. Enligt *kommitténs* förmenande är det en fördel för både huvudmannen och agenten eller kommissionären om dessa gränsdragningsfrågor kan undvikas. *Kommittén* föreslår därför att agenten och kommissionären skall ha säkerhetsrätt i objekt från alla uppdrag av samma huvudman.

Andra förutsättningar för retentionsrätt är att agenten inte fått sin ersättning i rätt tid eller det är risk att han inte kommer att få den. Således krävs det inte att ersättningen skall vara förfallen till betalning. Huvudmannen kan upphäva retentionsrätten genom att betala ifrågavarande provision eller ersättning eller ställa betryggande säkerhet för den.

Såsom retentionsrätten föreslås bli utformad innebär den endast en rätt för agenten att innehålla vissa saker. En sådan rätt kan i många fall bli verkningslös såvida den inte sammankopplas med en försäljningsrätt. Enligt *kommitténs* uppfattning bör försäljningsrätt kunna utövas i varor som är föremål för retentionsrätt men däremot inte i prover, mönster och handlingar. Sedan försäljningen genomförts har agenten rätt att ur försäljningssumman tillgodogöra sig vad han har att fordra. *Kommittén* anser att agenten skall ha rätt att sälja de innehållna varorna om han inte inom tre månader efter förfalloda-

gen fått betalt för sin fordran. Om agenten innehållit pengar får han efter samma tid tillgodogöra sig det belopp som svarar mot hans fordran.

Vid en försäljning bör huvudmannens intressen beaktas. Enligt *kommitténs* förmenande sker detta om försäljningen görs på det sätt som beskrivs i promemorian (Ds Ju 1981:2) om rätt att sälja kvarlämnat gods. Huvudregeln är att försäljningen skall ske på offentlig auktion. Saken skall dock kunna säljas under hand, om försäljningen inbringar ett pris som motsvarar minst det värde som saken har enligt intyg av en handelskammare förordnad besiktningsman. En underhandsförsäljning får vidare ske, om det kan antas att en sådan försäljning ger ett bättre resultat än en försäljning på offentlig auktion eller om det är uppenbart att fordringen och auktionskostnaderna inte skulle kunna utgå ur försäljningspriset. Det väntas att en proposition med förslag till lag, som utarbetats på grundval av ovannämnda promemoria, kommer att framläggas under innevarande år.

För att det skydd, som bereds agenten genom bestämmelserna om säkerhetsrätt, inte skall urholkas anser *kommittén* att stadgandena skall vara indispositiva mot huvudmannen.

De föreslagna bestämmelserna är återgivna i 22 § och 23 §.

4.11 Bestämmelser om upphörande av ett agentur- eller kommissionsavtal

Vad som nedan sägs om agenturavtal gäller även för kommissionsavtal med varaktig karaktär.

4.11.1 *Avtalstid och uppsägningstid*

Ett agenturavtal är definitionsmässigt av varaktig karaktär. Uppdraget avser ett obestämt antal transaktioner. Härigenom skiljer det sig från mäklaruppdraget, som avser förmedling av en enstaka affär. Det förhållandet att agenturavtalet är av varaktig karaktär hindrar inte att det i det enskilda fallet kan komma att vara endast under kort tid. Ett agenturavtal kan göras tidsbestämt, genom att man anger en tidsperiod för vilken avtalet skall gälla eller anger datum för avtalets upphörande. Avtalet kan också göras tidsbestämt genom att man ingår det för t. ex. en "säsong" eller om man på annat sätt gör det möjligt att indirekt bestämma avtalstiden. Innebörden av att ett avtal ingåtts för viss tid är att avtalet upphör vid den avtalad tidens utgång, utan att man behöver företa någon uppsägning. Ett avtal som inte är tidsbestämt måste däremot sägas upp för att upphöra, varvid parterna har att iaktta lagens regel om uppsägningstid.

Frågan huruvida viss bestämd tid är avtalad eller ej är inte alltid lätt att avgöra, särskilt som agenturavtalet inte är bundet till viss form. Ibland ingås agenturavtal muntligen. Man får här enligt vanliga tolkningsregler söka fastställa parternas mening. Någon uttrycklig överenskommelse är inte nödvändig, utan en tidsbestämning kan framstå såsom åsyftad av parterna. För att ett avtal skall anses tidsbestämt krävs det inte att avtalstiden är direkt fixerad till vissa datum, utan det är tillräckligt att avtalstiden är något så när beräknelig.¹ Avtalet kan ingås t. ex. för en säsong. Obestämd tid är det fråga

¹ Jfr Nial s. 282 f.

om då agenturavtalet, tolkat på nyss angivet sätt, enligt sitt innehåll gäller tills vidare eller då inte någon slutpunkt direkt eller indirekt framgår av avtalet eller omständigheterna.² Om det faktum, som enligt uttrycklig bestämmelse i avtalet eller enligt avtalets ändamål eller andra omständigheter skall utgöra slutpunkten för avtalets bestånd, framstår såsom ovisst i den mening att man inte med säkerhet kan räkna med att det över huvud skall inträffa, så är det fråga om obestämd tid.³ Som exempel kan nämnas att ett agenturavtal innehåller den klausulen, att avtalet skall upphöra ifall Sverige råkar i krig. De verkligt tveksamma fallen är sådana där slutfaktum, dvs. det faktum vartill avtalets upphörande är knutet, visserligen med säkerhet kommer att inträffa men tidpunkten för detta inte ens på ett ungefär kan beräknas. Typexemplet på detta är att avtalet slutits på en parts livstid. Dessa avtal bör i enlighet med allmänna regler anses slutna på obestämd tid.⁴

4.11.2 Ett tidsbestämt avtals upphörande

Ett agenturavtal kan i princip ingås för hur kort eller hur lång tid som helst. Det har under utredningsarbetet ifrågasatts att införa en bestämmelse om minsta avtalstid, eftersom det är viktigt för agenterna att få tid att arbeta in sig.

Förslaget till EG-direktiv innehåller ingen bestämmelse om minimitid. Någon sådan bestämmelse finns varken i finländsk eller tysk rätt och såvitt bekant inte heller i något annat rättssystem.

Agenturavtal ingås ofta för ett eller två år. I dessa fall föreligger inget behov av en lagregel om minimitid. I avtalsformuläret HA 82 är avtalstiden två år med förlängning på obestämd tid om inte uppsägning sker.

Kommittén anser att det inte finns tillräckliga skäl att införa en regel om viss minsta avtalstid. Även utan uttryckligt avtal kan det framgå av omständigheterna, att agenturavtalet skall bestå under viss tid. Agenten kan t. ex. i samförstånd med huvudmannen lägga ner betydande kostnader, för vilka han uppenbarligen väntar att få ersättning genom sina förtjänster av uppdraget.⁵

Ett avtal, som ingåtts för viss tid, upphör enligt allmänna regler vid avtalstidens slut. Någon uppsägning eller annan åtgärd behöver därvid inte företas. Någon bestämmelse därom finns inte i KommL.

I den finländska lagen (20 § första stycket) finns det en bestämmelse om att ett tidsbestämt avtal upphör när den avtalade tiden gått till ända. Någon motsvarande bestämmelse återfinns inte i den tyska lagtexten.

En bestämmelse med innehåll som nu sagts bör enligt *kommitténs* mening införas i lagtexten och den har den lydelse som framgår av 25 § första punkten.

4.11.3 Förlängning av avtalet utan uttrycklig överenskommelse

När ett tidsbestämt avtal gått till ända kan det hända att parterna fortsätter sitt samarbete utan någon uttrycklig överenskommelse därom. Avtalet upphör i detta fall inte vid den avtalade tidens utgång, utan det förlängs. Avtalet fortsätter att löpa tills vidare, om det inte av omständigheterna framgår att parterna avsett att fortsätta för en viss bestämd tid.⁶ KommL innehåller ingen bestämmelse om detta.

² Hellner, Skadestånd vid upphörande av kommissionsuppdrag, SvJT 1974 s. 520.

³ Se Nial s. 258 f.

⁴ Jfr Nial s. 260.

⁵ Jfr RG 1964 s. 203 och UfR 1959 s. 665. Se även Hellner i SvJT 1974 s. 520, SOU 1970:69 s. 22 f samt Brækhus i Arkiv for Sjørett, Bd 2 s. 474 ff.

⁶ Jfr Wilhelmsson, Avtal om fastighetsförmedling (1979), s. 140 ff.

Den finländska lagen innehåller i 20 § andra stycket en bestämmelse om att avtalet i sådana fall förlängs tills vidare. Enligt artikel 25 i förslaget till EG-direktiv anses avtalet ändrat till ett avtal som ingåtts på obestämd tid. I tysk rätt anses avtalet i det fall som här avses in dubio förlängt tills vidare men någon bestämmelse därom förekommer inte i lagtexten.

Enligt *kommitténs* mening bör en motsvarande bestämmelse införas i lagtexten. Bestämmelsen innebär att avtalet fortsätter att gälla tills vidare, om det inte framgår att parterna avsett fortsättande för bestämd tid. Det förhållandet att avtalet fortsätter tills vidare får till konsekvens att parterna har att iaktta lagens bestämmelse om uppsägningstid. Den nu föreslagna bestämmelsen har den lydelse som framgår av 25 § andra punkten i lagförslaget. Det fall då ett avtal förlängts minst två gånger behandlas nedan i avsnitt 4.11.5.

Det kan vara svårt att avgöra i vilka fall parterna de facto fortsatt samarbetet och sålunda de jure förlängt avtalet.

Åtgärder som en part vidtar endast för att avveckla det avtal som löpt ut kan naturligtvis inte medföra att avtalsförhållandet anses fortsätta.⁷ Det fortsatta samarbetet visar sig genom att agenten fortsätter "som vanligt" och att huvudmannen accepterar detta. I sådana fall kan man tala om en förlängning av avtalet genom konkludent handlande.

I de fall då kundkretsen är upparbetad och agentens arbete består i att vidmakthålla förbindelserna med gamla kunder kan det vara svårt att bedöma om agenten fortsätter arbetet som vanligt, särskilt om beställningarna går direkt från kunderna till huvudmannen. Även om beställningarna kommer in till agenten så bör denne vidarebefordra dem utan att detta skall medföra att avtalet förlängs. När en agent slutit avtal med en kund åtar sig agenten ofta att ge service åt kunden. Uppfyllandet av denna biförpliktelse bör inte medföra att avtalet fortsätter att löpa. Inte heller bör avtalet anses fortsätta endast på den grunden att agenten mottar ett anbud som inkommer efter avtalstidens utgång.

Endast i de fall då agenten mera aktivt bearbetar marknaden för huvudmannens räkning bör man anse att avtalet fortsätter. För att agenten skall ha anspråk på därmed sammanhängande rätt till uppsägningstid måste det krävas att huvudmannen känt till förhållandet samt att han underlåtit att inom skälig tid reklamera genom att påpeka att avtalad tid löpt ut och att avtalet därför upphört. Huvudmannens plikt att reklamera framstår som särskilt tydlig om parterna under avtalstiden diskuterat det fortsatta försäljningsarbetet utan att ha träffat någon överenskommelse om förlängning av avtalet. I dessa fall kan man säga att huvudmannen blir bunden genom passivitet. Han kan också bli bunden vid agenturavtalet på grund av konkludent handlande såsom att acceptera order och ställa varor till agentens förfogande.

Det händer att parterna under en avtalsperiod diskuterar försäljningsvillkor m. m. för tiden efter avtalets upphörande. Frågan är om detta skall innebära att parterna kommit överens om ett fortsättande av avtalsförhållandet efter avtalstidens utgång. Ju fler gånger avtalet tidigare förlängts, desto lättare är det att anse att förlängning är åsyftad mellan parterna. I och för sig bör dock inte en diskussion om försäljning m. m. anses innebära en överens-

⁷ Jfr 48 § KommL. Agenten är skyldig att under en övergångstid vidta åtgärder som krävs för att skydda huvudmannen mot förlust. Det är främst fråga om att vårda omhändertaget gods.

kommelse om att ett avtal skall fortsätta. Parterna kan ha ett behov av att planera för att därigenom möjliggöra ett fortsättande av avtalet utan att därigenom binda sig.

4.11.4 Klausul om uppsägning och automatisk förlängning

I praktiken har det första året i ett agenturförhållande ofta karaktären av en provotid. Avlöper det första året väl så fortsätter man. Det ligger i agenturförhållandets natur, då huvudmannen använder agenten för att känna sig för på en ny marknad. Särskilt vid sådana förhållanden förekommer det att ett tidsbestämt avtal, som löper på ett eller två år, innehåller villkor om att uppsägning skall ske för att avtalet skall upphöra vid den avtalade tidens utgång. Om uppsägning uteblir förlängs avtalet enligt villkor däri. Även här gäller den allmänna regeln att avtalet förlängs tills vidare om parterna inte uttryckligen eller underförstått är överens om att det skall fortsätta för bestämd tid. Detta får till följd att parterna har att iaktta lagens regel om uppsägningstid på ett avtal som sålunda förlängts att gälla tills vidare.

Enligt 20 § första stycket andra punkten i den finländska lagen förlängs avtalet i fall som nu sagts tills vidare. Förslaget till EG-direktiv innehåller ingen motsvarande bestämmelse.

Enligt *kommitténs* mening bör en dispositiv regel med innebörd som nu sagts införas. Den återfinns i 25 § tredje punkten i lagförslaget. Det fall då avtalet förlängts vid minst två tillfällen behandlas nedan i avsnitt 4.11.5.

4.11.5 Upprepade förlängningar av ett tidsbestämt avtal

Det kan ofta ligga i en parts intresse att ett avtal görs tidsbestämt så att han därigenom har möjlighet att förutse avtalets upphörande. Denna möjlighet bereds honom genom ett tidsbestämt avtal med därpå följande tidsbestämd förlängning, t. ex. ett tvåårigt avtal med förlängning ett år i sänder. I detta fall vet parterna att avtalet efter de första två åren kan upphöra vid endast en tidpunkt varje år. Upphörandet är då i allmänhet förenat med ett villkor om uppsägning viss tid i förväg.

Ett exempel på avtalsskrivning av denna typ är att avtalet löper på ett år, men att det måste sägas upp senast tre månader före denna tids utgång, annars förlängs det ytterligare ett år osv. Ett sådant avtal förlängs inte tills vidare utan för viss bestämd tid. Om ett sådant avtal förlängs eller med väsentligen samma innehåll förnyas gång på gång kan det emellertid bli att anse som gällande för obestämd tid. En dom av *Oslo byrett den 30 januari 1978*, avseende återförsäljaravtal, är härvid belysande. Avtalet gällde här för ett år utan bestämmelse om uppsägningstid. Det hade förnyats i 23 år med praktiskt taget oförändrat innehåll. Rätten lade här vikt vid att avtalsförhållandet varat mycket länge och att uppdraget krävde betydande investeringar från återförsäljarens sida. Med hänsyn till detta ansåg rätten att återförsäljaren skulle åtnjuta ett års uppsägningstid.

För avtal, som gäller tills vidare, gäller regler om uppsägningstid. Dessa regler är tvingande till agentens förmån. För att de inte skall kunna kringgås genom att parterna vid upprepade tillfällen förlänger formellt tidsbestämda avtal bör enligt *kommitténs* mening en tvingande regel införas om att uppsägning måste ske för att ett tidsbestämt avtal, som förlängts vid minst två

tillfällen, skall upphöra vid utgången av en avtalad tid.

En regel av liknande innebörd finns i den belgiska lagen om återförsäljare⁸ och synes också gälla i tysk och fransk rättspraxis. Någon motsvarande regel återfinns inte i förslaget till EG-direktiv.

Den föreslagna regeln innebär följande.

Har parterna avtalat en bestämd tid för en förlängning kan avtalet upphöra vid förlängningstidens slut utan att någon uppsägning behöver göras och uppsägningstid löpa. Inte heller vid den andra förlängningen krävs det någon uppsägning med därpå följande uppsägningstid. Sedan den tredje förlängningsperioden inträtt kan avtalet upphöra vid avtalstidens slut endast om det dessförinnan sagts upp och den stadgade uppsägningstiden löpt ut. Självfallet gäller kraven på uppsägning och uppsägningstid vid den fjärde och de därpå följande förlängningarna.

Det framgår av avsnittet 4.11.6 nedan bl. a. att uppsägningstiden är sex månader och att avtal om kortare uppsägningstid inte gäller mot agenten. I det fall att bestämmelserna om uppsägning är tillämpliga när ett tidsbestämt avtal skall upphöra kan det inträffa att en uppsägning görs senare än vad som stadgas, t. ex. två månader före utgången av den avtalade förlängningstiden. I detta fall fortsätter avtalet att löpa. Om någon förlängning inte avtalats kommer avtalet att gälla tills vidare innebärande att agenten är tillförsäkrad sex månaders uppsägningstid (se avsnitt 4.11.6). Huvudmannen torde emellertid då kunna tillgodoräkna sig de två månader av uppsägningstiden som redan passerat och avtalet kan således upphöra fyra månader efter förlängningstidens utgång. Det kan också inträffa att parterna reglerat verkan av att uppsägning inte sker inom en av dem bestämd tid. Således kan ett avtal innehålla att uppsägning skall göras senast t. ex. tre månader före utgången av en avtalad tid och att avtalet skall förlängas med ett år om uppsägning inte görs i rätt tid. Sägs agenten i sådant fall upp i enlighet med avtalet, dvs. senast tre månader före den avtalade tidens utgång men utan iakttagande av den tvingande sexmånadersfrist som enligt den föreslagna regeln gäller då avtalet förlängts vid minst två tillfällen, så upphör avtalet sex månader efter utgången av den kalendermånad under vilken uppsägningen skedde. Sker uppsägning t. ex. fyra månader före den avtalade tidens utgång, så upphör avtalet två månader efter utgången av denna tid. Sker inte uppsägning i enlighet med avtalet, utan t. ex. så sent som en månad före avtalstidens utgång, så förlängs avtalet i enlighet med villkoret däri.

Bestämmelsen om att ett tidsbestämt avtal i vissa fall skall föregås av uppsägning skall vara tillämplig i de fall där avtalsvillkoren i allt väsentligt är desamma före och efter förlängningen.

Förslaget till bestämmelse är återgivet i 26 § första och tredje styckena.

4.11.6 *Uppsägning av ett avtal som gäller tills vidare*

Avtal som inte gäller för bestämd tid är att anse som gällande tills vidare. Ett sådant avtal upphör inte automatiskt utan det måste sägas upp för att upphöra. Enligt direktiven till denna utredning bör uppsägningstid förekomma.

Enligt 21 § i den finländska lagen gäller en uppsägningstid om tre månader, eller en månad om avtalet varit gällande kortare tid än ett år. Bestämmelsen är tvingande till agentens förmån.

⁸ Se art. 3 st. 2 i lag den 27 juli 1961, som ändrats genom lag den 13 april 1971.

Enligt § 89 i västtyska HGB gäller en uppsägningstid om sex veckor eller minst en månad under de första tre åren. Därefter gäller en uppsägningstid om tre månader.

Det måste anses vara ett befogat krav att en agent vid avtalets upphörande får skäligen tid till sitt förfogande för att planera en omläggning av verksamheten eller anskaffa en ny agentur. Även huvudmannen kan i många fall behöva rådrum i samband med upphörandet av ett avtal för att söka kontakt med en ny agent eller på annat sätt säkerställa distributionen av sina produkter. Uppsägningstid bör därför iaktas vid uppsägning från såväl huvudmannens som agentens sida. Uppsägningstiden bör vara lika lång oavsett vem av parterna som säger upp avtalet. Agenten är skyldig att utföra huvudmannens uppdrag även under uppsägningstiden.

Vid bestämmande av uppsägningstidens längd får man mot behovet av rådrum väga medkontrahentens behov av att utan betungande tidsutdräkt kunna ställa om sin verksamhet.

Enligt *kommitténs* mening bör samma uppsägningstid gälla oavsett hur lång tid avtalet varat. Generellt sett utgör en uppsägningstid på *sex månader* en lämplig avvägning mellan de olika intressena. Genom att bestämma uppsägningstiden på detta sätt får man också överensstämmelse med den arbetsrättsliga trygghetslagstiftningen. Handelsagenten kan ha anställda att ta hänsyn till. Parterna kan givetvis avtala om längre uppsägningstid. Avtal om kortare uppsägningstid skall inte gälla mot agenten, vilket har sin grund i att denne vanligen intar en förhandlingsmässigt svagare ställning i avtalsförhållandet med huvudmannen.

Uppsägning kan ske såväl muntligt som skriftligt. I avtalet kan man föreskriva att uppsägning skall ske skriftligt. Det kan hända att en part utan att formellt säga upp avtalet undandrar sig att medverka till att det fullgörs eller till att förlänga ett avtal vars tid har löpt ut. Att inte fullgöra sin del av avtalet kan naturligtvis vara skadeståndsgrundande på samma sätt som en förtida uppsägning. Däremot står det i regel en part fritt att inte förlänga ett avtal vars tid löpt ut. Har avtalet förlängts vid minst två tillfällen, så måste det sägas upp med lagenlig uppsägningstid, även om tiden för upphörande är fixerad i avtalet.

En allmän rättsregel är att uppsägning av avtal inte får ske "i otid" eller i ond tro, dvs. på ett särskilt illojalt sätt eller vid en tidpunkt som valts i avsikt att skada medkontrahenten.⁹ Den som gör så kan bli skadeståndsskyldig, även om han inte bryter mot lagens bestämmelser om uppsägningstid.¹⁰

Den situation vid vilken man skulle kunna tänka sig en tillämpning av denna allmänna regel är den då huvudmannen säger upp en agentur som just börjat bli framgångsrik. Marknadsföring och försäljning genom handelsagent är ett bra instrument för huvudmannen, då han vill komma in på en ny marknad. Lyckas agenten introducera huvudmannens produkt och bygga upp en kundkrets, så blir huvudmannen ofta intresserad av att säga upp agenturavtalet och själv ta över försäljningen. Agenten har oftast inte haft några intäkter av betydelse under inarbetningsskedet. På grund av provisionssystemets natur kommer intäkterna efteråt, då kundkretsen är uppbyggd och försäljningen tagit fart. I en sådan situation kan agenten anse att en uppsägning från huvudmannens sida är illojal. Att här anse huvudmannen skadeståndsskyldig enligt en allmän regel kan inte komma i fråga. Agentens

⁹ Se Nial s. 262, jfr Rodhe, Obligationsrätt (1956), s. 324 vid not 28.

¹⁰ Se Nial s. 262.

väsentliga funktion är just att upparbeta en marknad. Att huvudmannen sedan säger upp avtalet får ses som naturligt och i regel grundat på ekonomiska, affärsmässiga överväganden. Agentens anspråk på rättskydd skall här tillgodoses genom reglerna om avgångsvederlag. Bestämmelsen om uppsägning av avtal som gäller tills vidare återfinns i 26 § andra och tredje styckena i lagförslaget.

4.11.7 Rätt att häva avtalet på grund av medkontrahentens avtalsbrott

De bestämmelser som reglerar rättsförhållandet mellan parterna i de fall då ett agenturavtal upphör innan avtalstid eller uppsägningstid utlöp återfinns f. n. i 46, 47 och 51 §§ KommL.¹¹ Enligt 46 § kan vardera parten i och för sig frånträda agenturavtalet i förtid, men den som gör detta blir skadeståndsskyldig om han inte kan åberopa giltig grund enligt 51 § för sitt förtida frånträdan. Som giltig grund anges där medkontrahentens "pliktförsummelse" eller omständighet som gör att det "icke rimligen kan påfordras att uppdraget skall bestå". Vidare kan enligt 51 § den part vars pliktförsummelse föranlett att medkontrahenten frånträtt avtalet i förtid bli skadeståndsskyldig gentemot denne. Utöver detta ges i 47 § en bestämmelse om att agenturavtalet förfaller om någon av parterna försätts i konkurs. Medkontrahenten är då enligt 51 § berättigad till skadestånd.

Bestämmelsernas materiella innehåll bör enligt *kommitténs* mening väsentligen vara oförändrat. Vissa ändringar föreslås dock bl. a. beträffande konkurs, vilket framgår nedan. I övrigt bör reglerna ges en ny utformning och innebörden av dem måste klargöras tydligare än som tidigare skett.

I tysk rätt behandlas avtalsbrott och andra omständigheter gemensamt under begreppet "viktig grund" i § 89 a HGB. Den finländska lagen innehåller i 23 § en mycket speciell reglering.

Medkontrahentens *avtalsbrott* bör i vissa fall berättiga en part att häva avtalet, dvs. att frånträda avtalet i förtid utan att bli skadeståndsskyldig. Det gäller här att ange vilka förhållanden som utgör avtalsbrott samt att precisera vilka förutsättningar som bör gälla för hävning.

Avtalsbrott föreligger då en part inte rätteligen fullgör sina avtalsenliga förpliktelser. Lagtexten i 51 § KommL är olyckligt formulerad, då den kan ge intryck av att avtalsbrott skulle förutsätta culpa ("försummelse") för att ge medkontrahenten hävningsrätt. Detta torde inte ha varit lagstiftarens syfte. Man har såvitt framgår av förarbetena på denna punkt inte avsett någon ändring i förhållande till vad som gällde tidigare. Grunden för hävningsrätt var då medkontrahentens underlåtenhet att fullgöra sina förpliktelser utan att denna underlåtenhet behövde vara att hänföra till försummelse. Enligt allmänna regler, vilka också är tillämpliga på agenturavtal, medför avtalsbrott rätt att häva oberoende av orsaken till att medkontrahenten inte fullgjort sina avtalsenliga förpliktelser. Om avtalsbrottet beror på försummelse, sjukdom eller annat saknar i princip betydelse för hävningsrätten. Endast om en förpliktelse går ut på att visa omsorg så ingår vållande i rekvisitet för avtalsbrott och därmed också i hävningsrekvisitet.¹² Innebörden av hävningsrätten är att en part på grund av medkontrahentens avtalsbrott kan frånträda avtalet i förtid utan att själv bli skadeståndsskyldig.

Rätten att häva bör vara begränsad till de fall då medkontrahentens

¹¹ Spörsmålen kring dessa bestämmelser är ingående behandlade i Nyström, Kontraktbrott vid agenturavtal (1984).

¹² Se härom Rodhe, Obligationsrätt (1956), s. 436 f.

avtalsbrott är *väsentligt*, vilket också är en allmän regel. Väsentlighetskravet har i KommL uppställts såvitt gäller huvudmannens rätt att häva, men inte vad gäller agentens rätt att häva på grund av att huvudmannen åsidosatt sina avtalsenliga förpliktelser. Denna ensidighet kan, som Hellner¹³ påvisat, få olämpliga konsekvenser. Agenturavtalen innehåller nämligen ofta en klausul om att väsentligt avtalsbrott ger medkontrahenten rätt att häva avtalet.¹⁴ I så fall blir det en diskrepans mellan avtalet och lagen, då avtalet kan ges den tolkningen att agentens hävningsrätt förutsätter att huvudmannens avtalsbrott är väsentligt. Detta kan anses innebära att agenten enligt avtalet skulle bli skadeståndsskyldig om han häver utan att medkontrahentens avtalsbrott är väsentligt. Agenten har i så fall åtagit sig en längre gående skadeståndsskyldighet än vad han har enligt lagen. Lagen förefaller inte vara tvingande i denna fråga. I 51 § fjärde stycket stadgas endast att det är *rätten till ersättning* – inte *skadeståndsskyldighetens* omfattning – som är tvingande till agentens förmån. Konsekvensen blir i så fall att agenten med en sådan avtalsskrivning är skadeståndsskyldig enligt avtalet samtidigt som han har rätt till ersättning enligt lagen. Detta förefaller enligt Hellner orimligt. Enligt *kommitténs* mening bör ett väsentlighetskrav gälla för såväl agentens som huvudmannens hävningsrätt. I så fall uppstår inte det nu angivna problemet.

En väsentlighetsprövning kan ta sikte på avtalsbrottet som sådant eller dess verkan. Vad gäller hävningsrätten bör man lägga huvudvikten vid avtalsbrottets verkningar för medkontrahenten. Det avgörande bör vara huruvida denne drabbas av avtalsbrottet på sådant sätt att han bör kunna lösgöra sig från avtalet. Detta är väl förenligt med allmänna regler samt med den rättspraxis som utbildats vid bl. a. agenturavtal och liknande avtal. Hävningsrätten är i princip oberoende av orsaken till avtalsbrottet. Den som brutit mot avtalet kan inte undgå hävning genom att åberopa att han är fri från vållande. Ett avtal kan hävas även när avtalsbrottet inte beror på vållande. Rätten att häva ett avtal skall inte vara beroende av att den som vill häva efterforskar den subjektiva inställningen hos medkontrahenten utan av de faktiska verkningar som avtalsbrottet får för den andre och som denne kan iaktta. Det är önskvärt att frågan om hävning kan avgöras snabbt och på grundval av omständigheter som är lätta att iaktta. Man kan i regel inte säga att avtalsbrott av en viss typ är väsentliga medan andra inte är det. Den åsidosatta förpliktelsens beskaffenhet – huvudförpliktelse, biförpliktelse etc. – är heller inte avgörande. Att gradera avtalsbrotten såsom grova, lindriga etc. leder heller inte till någon lösning, då verkningarna kan variera mycket beroende på omständigheterna. I varaktiga avtalsförhållandena kan avtalsbrott upprepas. Denna upprepning kan då beaktas vid väsentlighetsbedömningen. Avtalsbrott kan vidare utan att direkt innebära ekonomisk förlust betyda en sådan rubbning av förtroendeförhållandet mellan parterna, att hävningsrätt bör föreligga. Detta är fallet särskilt om en part handlar illojalt eller grovt försumligt.

Det är ogörligt att i motiven ange alla de situationer som kan tänkas utgöra avtalsbrott. Endast några praktiskt viktiga situationer skall närmare beröras.

Huvudmannen har ofta vissa förväntningar på vilka *försäljningsansträngningar* agenten skall göra eller vilket *försäljningsresultat* han skall uppnå. Huvudmannen har t. ex. ej sällan den åsikten att agenten borde ha rest mera än vad han gjort. Problemen uppstår i de situationer då huvudmannen vill

¹³ SvJT 1974 s. 520.

¹⁴ Det är vanligt att man i avtalen använder den för hävningsrätten inadekvata termen "pliktförsummelse".

avbryta samarbetet i förtid därför att han är missnöjd med agentens arbete.

Man får här skilja mellan dels de fall då avtalet ger ledning för vad agenten skall göra, dels de fall då avtalet inte ger någon sådan ledning. I det senare fallet får man bedöma vilka generella krav man kan ställa på agenten. Bland de fall då avtalet reglerar vad agenten skall göra kan man urskilja dels fixerade krav på t. ex. viss minimiförsäljning eller visst antal resor, dels mera allmänt hållna krav på t. ex. att agenten skall göra sitt bästa.

Frågan om skyldighet att vara verksam får i första hand bedömas utifrån vad som är avtalat. Någon arbetsplikt följer inte direkt av att ett avtal rubricerats som "agenturavtal" eller liknande utan avtalets innehåll och omständigheterna vid dess tillkomst är avgörande.

Har agenten ensamrätt är han skyldig att vara verksam.¹⁵ Är agenten berättigad till fast vederlag, som inte är beroende av försäljningsresultatet, föreligger också arbetsplikt.¹⁶

Agenturavtalet kan gå ut på att agenten skall uppnå ett visst försäljningsresultat eller att han skall göra sitt bästa, vara energisk etc. Man får noga skilja mellan dessa typer av åtaganden. Om agenten inte lyckas uppnå föreskriven minimiförsäljning så föreligger avtalsbrott – oavsett orsaken till att minimiförsäljningen inte uppnåtts – och huvudmannen är berättigad att häva avtalet om avtalsbrottet är av väsentlig betydelse för honom. Man får beakta att angivande av en viss försäljningsvolym e. d. inte alltid behöver innebära villkor om att viss minimiförsäljning skall uppnås. Ibland innebär angiven kvantitet e. d. endast en målsättning. Det förhållandet att agenten inte uppnår en målsättning innebär i sig inte avtalsbrott. Om åtagandet går ut på att agenten skall göra sitt bästa eller eftersträva ett visst försäljningsresultat etc., så ingår *vållande* i rekvisitet för avtalsbrott och därmed också i hävningsrekvisitet. Man måste härvid pröva huruvida agenten varit försumlig.

Vid bedömningen av agentens försäljningsarbete måste man beakta hur huvudmannen uppträtt i avtalsförhållandet. Denne bör inte kunna åberopa bristande försäljningsresultat eller liknande om han underlåtit att understödja agenten i dennes arbete, om han gett oklara instruktioner eller om han i en betydande omfattning varit verksam inom agentens ensamområde.

Det normala är att en handelsagent har flera agenturer. Detta är också ett viktigt moment i bedömningen av agenten som självständig näringsidkare. Å ena sidan är agenten en självständig näringsidkare, som typiskt sett inte är knuten till endast en huvudman utan verksam för flera; å andra sidan är samarbetet mellan parterna beroende av att agenten iakttar huvudmannens intresse. Betydelsen av lojalitet framträder tydligt vid avtal med den varaktiga karaktär som agenturavtalen har.

I huvudmannens intresse kan kortsiktigt ligga att agenten uteslutande skall handla med hans varor och inte med någon annans. Agenten däremot kan ofta för sin utkomst vara beroende av att arbeta för flera huvudmän eller att vid sidan av agenturen handla för egen räkning. Det kan vara en fördel att ha ett varierat varusortiment med flera olika fabrikat eller märken, varigenom kundkretsen kan erbjudas goda valmöjligheter. Dessa synpunkter kommer också till uttryck i förarbetena till KommL. I många fall är det också för huvudmannen önskvärt att hans agentur inte är den enda, då agenten i många fall kan göra ett bättre arbete till lägre kostnad om han verkar för flera huvudmän. Ett befogat intresse hos huvudmannen kan dock vara att agentur-

¹⁵ Sandvik s. 55 f.

¹⁶ Sandvik s. 56.

rerna inte *konkurrerar* med varandra. Frågan är om en agent lojalt kan iaktta huvudmannens intresse, om han samtidigt företräder konkurrenter till denne. Svåra avvägningsfrågor uppkommer härvid.

Något generellt förbud för agenten att sälja konkurrerande varor bör inte uppställas. Det är inte tänkt att skyldigheten att tillvarata huvudmannens intressen alltid skall innebära ett förbud att företräda en konkurrent till huvudmannen. Detta är fallet endast då förändret av de konkurrerande varorna innebär ett åsidosättande av plikten att tillvarata huvudmannens intresse. Bedömningen får här ske från fall till fall.

Ett eventuellt konkurrensförbud kan i det enskilda fallet grunda sig på bestämmelse därom i avtalet eller anses följa av agentens skyldighet att vara lojal gentemot huvudmannen. I det senare fallet, då ett uttryckligt konkurrensförbud saknas, bör det för att avtalsbrott skall kunna anses föreligga krävas, att arbete för konkurrent verkligen kan antas skada huvudmannen.¹⁷ Vidare måste huvudmannens intresse av att ett konkurrensförbud i det särskilda fallet upprätthålls vägas mot agentens intresse av personlig rörelsefrihet i ekonomiskt avseende. Härvid har sådana omständigheter betydelse som förtroendeförhållandets karaktär, inkomstens storlek och agentens behov av inkomst från annat håll.

Under introduktionsskedet krävs det normalt relativt stora ansträngningar från agentens sida. Han måste på ett aktivt sätt tala för den produkt som skall introduceras och lägga ned avsevärd tid och möda på uppdraget. Under detta skede kan uppdraget vara svårt att förena med uppdrag från andra. Då produkten väl är inarbetad krävs det normalt mindre arbete från agentens sida och det går då lättare att förena agenturen med andra uppdrag, utan att huvudmannens intresse sätts åt sidan. Agentens typfunktion är introduktörens och agentens lojalitet är särskilt viktig under inarbetningsskedet. När produkten väl är inarbetad på marknaden bör agenten ha större frihet att arbeta för vem han vill.

Den agent som ämnar sälja produkter som direkt konkurrerar med huvudmannens bör inhämta dennes samtycke. Samtycke till agenten att försälja konkurrerande produkter kan inte bara ges uttryckligen utan även tyst genom passivitet eller konkludent handlande. För att kunna ta ställning till detta är det nödvändigt att huvudmannen får kännedom om den verksamhet som agenten driver för annans eller egen räkning och som kan komma i konflikt med huvudmannens intressen. Agentens informationsplikt bör därför innebära en skyldighet att underrätta huvudmannen om sådana förhållanden.

Det är vanligt att man i agenturavtalen intar klausuler som *uttryckligen förbjuder* agenten att handla med konkurrerande produkter eller att utan samtycke åta sig något annat uppdrag. Åsidosättande av en sådan bestämmelse innebär i och för sig avtalsbrott. Härvid är att märka, att hävningsrätten förutsätter att avtalsbrottet medfört en väsentlig nackdel för huvudmannen, i form av t. ex. betydande ekonomisk förlust eller rubbat förtroende för agenten. Väsentlighetsprövningen utgör här ett viktigt led i agentens rättskydd. En enstaka försäljning av produkter som konkurrerar med huvudmannens skall inte av huvudmannen kunna tillgripas som skäl för hävning, om denne av någon annan anledning vill bli av med agenten i förtid.

Förekomsten av ensamrätt för agenten att företräda huvudmannen inom

¹⁷ Jfr Nial s. 170.

ett område eller en kundkrets talar för att agenten inte skall anses berättigad att företräda någon annan inom samma område eller kundkrets.¹⁸ Om agenten får förmånen av ensamrätt så bör hans lojalitetsplikt förstärkas samtidigt som ensamrätten medför arbetsplikt. Det förhållandet att agenten har ensamrätt bör dock inte anses leda till att han alltid är förhindrad att arbeta för konkurrent. Även här måste en saklig prövning ske. Uppdragen kan gå att förena. Huvudmannens ekonomiska förluster till följd av att agenten arbetar för en konkurrent kan bli större i de fall då huvudmannen inte har någon annan som förmedlar affärer inom samma område. Om agenten är tillförsäkrad ett fast vederlag så bör detta tala för att han är förhindrad att arbeta för annan än huvudmannen.¹⁹ Agenten förutsätts här ställa hela sin arbetskraft till huvudmannens förfogande men vederlagets storlek kan naturligtvis påverka bedömningen.

Särskilt under avvecklingsskedet av ett agenturförhållande kan det ligga i agentens intresse att etablera kontakter med nya huvudmän, kanske inom samma bransch som den tidigare huvudmannens. Uppsägningstiden har ju bl. a. till syfte att ge agenten tillfälle till detta. Att då söka kontakt med nya huvudmän och eventuellt ingå nya agenturavtal kan inte anses innebära avtalsbrott (om inte agenten efter avtalets upphörande skall vara bunden av ett konkurrensförbud).²⁰ Konkurrensproblem uppstår ofta under avvecklingen av ett agenturförhållande. Frågan om rätten att under det gamla avtalets bestånd påbörja arbetet för en konkurrent bör bedömas på samma sätt som övriga fall av konkurrens. Möjligen bör agenten under avvecklingsskedet stå något friare än annars,²¹ särskilt om det är huvudmannen som sagt upp avtalet.

En *ensamrätt* anses innebära vissa inskränkningar i huvudmannens rätt att själv verka inom agentens område eller kundkrets. Även om agenten får provision på alla försäljningar i distriktet, så kan det medföra nackdelar för honom om huvudmannen själv är verksam där. En sådan verksamhet kan, i vart fall om den sker i större omfattning, störa agentens försäljningsarbete och medföra skada för honom. Det kan också få konsekvenser i det fall agenten är skyldig att uppnå en viss minimiförsäljning. Frågan är huruvida huvudmannens verksamhet kan innebära avtalsbrott och leda till skadestånd och/eller hävning. Till att börja med skall påpekas att huvudmannen kan förbehålla sig en rätt att sälja direkt på distriktet.²² Agenten är berättigad till provision på sådana försäljningar. Om huvudmannen i enstaka fall säljer inom agentens ensamområde torde någon annan "påföljd" än provision inte bli aktuell. Skadestånd kan komma i fråga om agenten därutöver lider skada till följd av intrånget. För hävning synes domstolarna även innan väsentlighetskravet lagstadgades varit benägna att uppställa ett sådant. Skulle kränkningarna av ensamrätten vara av större omfattning och betydelse, så har agenten rätt att häva avtalet.²³ Det avgörande bör vara huruvida huvudmannen systematiskt bearbetar distriktet eller om det är fråga om enstaka, tillfälliga försäljningar.

Bestämmelsen om hävningsrätt på grund av avtalsbrott återfinns i 27 § första stycket.

¹⁸ Se SHT 1945 s. 73. Jfr även Sandvik, s. 119. Sandvik hänvisar till 50-mannautvalgets responsum nr. 1498 där det ansågs oförenligt med ställning som eneforhandler att sälja samma slags vara från en annan fabrik.

¹⁹ Se Sandvik s. 119.

²⁰ Jfr härom Sandvik s. 120 ff. Belysande är också t. ex. SHT 1953 s. 164 och SHT 1958 s. 58.

²¹ Jfr Sandvik s. 119 f.

²² Jfr Gadde & Eklund s. 157. Förbehåll om rätt att sälja direkt utan att ens behöva betala provision till agenten tolkas dock restriktivt av domstolarna, se t. ex. NRt 1937 s. 999.

²³ Se härom NRt 1937 s. 999, SHT 1965 s. 204 samt Eidsivatings lagmannsretts dom den 24.2.1978.

4.11.8 Rätt att frånträda avtalet i förtid på grund av vägende skäl

Inte bara medkontrahentens avtalsbrott bör ge part rätt att frånträda avtalet i förtid. Andra omständigheter kan inträffa som gör att avtalet förlorar sin mening eller som gör att förutsättningarna för dess fullgörande väsentligen rubbas. Huvudsakligen är det fråga om händelser som hänför sig till tiden efter avtalets ingående. Avtalets fullgörande kan försvåras eller bli mera betungande till följd av omständigheter som inträffar under avtalstiden. I varaktiga avtalsförhållanden kan sådana omständigheters faktiska inverkan fortgående ökas, tills man når en gräns vid vilken det för part blir ett starkt intresse att få avtalsbundenheten upplöst. Problemet gäller betydelsen av ändrade förhållanden.

Frågan om fortsatt avtalsbundenhet kan även aktualiseras av förhållanden som förelåg redan vid avtalets ingående men vilkas verkningar gör sig gällande först senare. Sålunda kan fullgörandet av ett avtal eller tillämpningen av en avtalsklausul starkt betunga en part på grund av omständigheter, som visserligen förelåg vid avtalets tillkomst, men som han varken hade vetskap om eller anledning att räkna med. Sådana omständigheter kan motivera jämkning av avtalsklausuler. I andra fall kan avtalsbundenheten rubbas som en följd av s. k. felaktiga förutsättningar.

Det kan i och för sig tyckas ha underordnad betydelse om en omständighet av relevans för avtalsbundenheten hänför sig till tiden före eller efter avtalets ingående. Från systematisk synpunkt är det dock motiverat att söka skilja de två fallen åt.²⁴

En för avtalsbundenheten relevant omständighet, som förelåg vid avtalets ingående, bör i första hand uppfattas som en faktor som hindrar att bundenheten av avtalet uppkommer medan en händelse, som inträffar senare, leder till att avtalsbundenheten upplöses. Frågan om avtalets giltighet, dvs. frågan huruvida bindande avtal över huvud taget uppkommit, får liksom frågan om jämkning av oskäliga avtalsklausuler bedömas enligt vanliga regler. Den föreslagna regeln tar endast sikte på omständigheter som hänför sig till tiden efter avtalets ingående.

I tysk rätt är vardera parten enligt HGB § 89 a berättigad att säga upp avtalet i förtid utan skadeståndsansvar, om en s. k. viktig grund påkallar detta. Vilka omständigheter, som utgör viktig grund, framgår inte av lagtexten men man kan söka ledning framför allt i lagkommentarer och rättspraxis, som är förhållandevis omfattande. Såsom viktig grund kan anses inte bara medkontrahentens avtalsbrott, utan även omständigheter som är att hänföra till den uppsägande parten själv eller omständigheter som ligger utanför parternas kontroll. Följande utgör exempel på omständigheter som berättigat huvudmannen till uppsägning på viktig grund: Försummade ansträngningar från agentens sida; verksamhet av agenten som otillbörligt konkurrerar med huvudmannens; väsentlig försämring av huvudmannens ekonomiska (affärsrättsliga) ställning; varaktig osämja mellan parterna; inledande av ackords- eller konkursförfarande hos agenten. Omständigheter som berättigat agenten till uppsägning på viktig grund har bl. a. varit följande: Huvudmannens upprepade grundlösa underlåtenhet att genomföra av agenten förmedlade affärer; lämnande av oriktiga provisionsavräkningar; upprepade dröjsmål med avräkning eller betalning av provision; om huvudmannen utan

²⁴ Jfr Taxell, *Avtal och rättsskydd* (1972), s. 148 ff.

grund försvårar agentens verksamhet; inledande av ackordsförfarande hos huvudmannen.

Enligt 23 § första stycket i den finländska lagen är part berättigad att omedelbart häva avtalet om "vägande skäl" påkallar detta. Såsom vägande skäl anses "sådan försummelse eller sådant annat beteende från den ena avtalspartens sida eller sådan förändring av förhållandena, på grund varav det av den andra avtalsparten icke skäligen kan krävas att han skall fortsätta avtalsförhållandet".

Vid bedömningen av vilka grunder som bör berättiga till förtida frånträdande får man väga kravet på trygghet och stabilitet i avtalsförhållandet mot behovet av rörlighet i ekonomiskt eller personligt hänseende. Bedömningen avser huruvida agenturavtalets fullgörande hindrats eller blivit så betungande i personligt, ekonomiskt eller annat hänseende att man bör medge ett förtida frånträdande. Denna bedömning måste göras i varje enskilt fall. Frånträdandet innebär att avtalet sägs upp med omedelbar verkan. Någon principiell ändring i förhållande till tidigare gällande regler avses inte och man bör därför vid bedömningen kunna hämta ledning från äldre svensk, dansk och norsk rättspraxis. Tysk rättspraxis kan också ge god vägledning. Det är ogörligt att uttömmande ange alla de förhållanden som bör utgöra giltig grund till förtida frånträdande. Här skall därför några viktiga typfall belysas.

Krig, utförsel förbud, avbrott i den allmänna samfärdseln och därmed jämförliga händelser med karaktär av *force majeure* hindrar i regel avtalens fullgörande på sådant sätt att de bör utgöra giltig grund för förtida frånträdande. Detta följer av allmänna regler. Det är ogörligt att ange alla de omständigheter som kan vara relevanta. Vad gäller andra rättsområden kan nämnas, att en befraktare får frånträda fraktavtalet om möjligheten att avlämna, fortskaffa eller importera godset får anses utesluten i följd av omständighet som befraktaren inte kunnat räkna med. Förslaget till konsumenttjänstlag (SOU 1979:36) ger inte någon närmare vägledning. I KöpL och förslaget till ny sådan (SOU 1976:66) kan man finna viss vägledning. I köplagsförslaget, som är mera utförligt, talas om krig, uppror eller inre oroligheter, rekvisition eller annat förfogande efter beslut av myndighet, införsel- eller utförsel förbud, naturkatastrof, avbrott i den allmänna samfärdseln eller kraftförsörjningen, omfattande eldsvåda samt betydande arbetskonflikt. Man får uppmärksamma att KöpL gäller leverans av varor medan de nu föreslagna bestämmelserna skall reglera utförandet av tjänster i ett varaktigt avtalsförhållande. Endast mera varaktiga hinder bör därför berättiga till förtida frånträdande av ett agenturavtal. Å andra sidan begränsas inte denna rätt till fall av *force majeure*.

Även *omständigheter av mera personlig natur* kan medföra att förutsättningarna för agenturavtalets fullgörande väsentligt rubbas, särskilt om ett enmansföretag är part. Långvarig eller svår sjukdom bör berättiga en part att frånträda avtalet, om det inte skäligen kan krävas att han fortsätter avtalstiden eller uppsägningstiden ut. Däremot bör åldersskäl eller byte av bostadsort i och för sig inte ge sådan rätt. Omyndighetsförklaring bör ge rätt till förtida frånträdande, liksom dödsfall, om valet av avtalspart skett med hänsyn till den avlidnes personliga egenskaper eller kunnande. Näringsförbud bör ge medkontrahenten rätt att frånträda avtalet i förtid.

Liknande överväganden bör göras då parten är en juridisk person och personförändringar sker i denna.²⁵ Hinder av personlig natur bör bedömas restriktivt, då bägge parter är näringsidkare.

Det händer ibland att en huvudman under löpande avtalstid av en eller annan anledning *slutar att producera eller leverera varor* vars försäljning agenten skall förmedla. Han kanske lägger ner sin verksamhet eller gör inskränkningar eller omläggningar som är ogynnsamma för agenten. Anledningen till detta kan variera. Huvudmannen kanske finner det olönsamt att över huvud taget fortsätta tillverkningen eller försäljningen. Det kan också vara så att huvudmannen i och för sig fortsätter med tillverkning eller försäljning men att han lämnar agenten därhän och anlitar en annan försäljningskanal som han av en eller annan anledning finner bättre. Vad agenten i vart fall måste kunna göra anspråk på är att få en rimlig tid till förfogande för omställning av sin verksamhet. Mera sällan måste försämrade ekonomiska omständigheter etc. anses berättiga huvudmannen till en omedelbar uppsägning av avtalet eller ett inställande av leveranserna utan föregående varsel därom. Detta får ske endast då leveranserna måste inskränkas på grund av mera drastiska, oväntade händelser som typiskt sett kommer utan förvarning, såsom utförsel förbud m. m. I andra fall, då inskränkningarna är mera förutsebara eller planerade, måste huvudmannen ge agenten en skälig tid för omställning. Sådant förtida frånträdande kan anses berättigat om avtalet ingåtts för lång tid eller om en längre uppsägningstid är avtalad.

Vid en ordinär uppsägning av agenturavtal behöver något skäl för uppsägningen inte anges, varför frågan blir aktuell endast vid ett förtida avbrytande av samarbetsförhållandet. Frågan torde behöva ställas på sin spets endast vid avtal som ingåtts för en längre tid. Ju kortare avtalstiden är desto större krav måste uppställas för att huvudmannen skall ha rätt till ett förtida frånträdande. Uppsägning som grundar sig på en av huvudmannen planerad inskränkning bör denne kunna åberopa endast vid avtal som ingåtts för en längre tid.

Vid planerade inskränkningar torde det liksom vid anställningsförhållanden vara huvudmannens bedömning av behovet att genomföra en driftinskränkning eller omorganisation som avgör huruvida en uppsägning skall anses berättigad. Inskränkningen behöver inte vara påtvungen. Liksom vid anställningsförhållanden torde domstolen inte kunna gå in på frågan om det berättigade från företagsekonomisk synpunkt i att över huvud taget genomföra en driftsförändring eller att genomföra den på det sätt som huvudmannen gjort.

Den utformning, som den nuvarande bestämmelsen i 51 § KommL har, ger inte utrymme för förtida uppsägning på grund av planerade inskränkningar. Lagstiftningen bör dock med hänsyn till behovet av rörlighet och utveckling ge huvudmannen möjlighet till förtida uppsägning på sådan grund i vart fall om avtalet löper på längre tid. Det måste alltid göras en prövning huruvida förutsättningarna för avtalets fullgörande väsentligt rubbats. Huvudmannen skall vid planerade inskränkningar i så god tid som möjligt varsla agenten om det förtida frånträdandet. I sammanhanget kan också erinras om att 36 § AvtL i och för sig är tillämplig även i dessa situationer.

Såväl kommittén som de nordiska observatörerna är ense om att parts *konkurs* inte bör föranleda att agenturavtalet automatiskt förfaller. Den nuvarande regeln har kritiserats i doktrinen.²⁶ *Kommittén* förordar att agen-

²⁵ Jfr Thuesen, Eneforhandleres rettsbeskyttelse ved kontraktophør, belyst ved et norsk retstilfælde, Juristen 1979 s. 105.

²⁶ Sandvik s. 213 f och Hellner i Festskrift tillägnad Knut Rodhe (1976) s. 235–270, Verkan av insolvens på kontraktsförhållanden s. 258.

turavtalets upphörande på grund av parts konkurs bedöms enligt den föreslagna regeln om rätt att frånträda avtalet i förtid vid vägande skäl.

Den finländska lagen innehåller i 22 § en regel motsvarande 47 § KommL.

I förslaget till EG-direktiv återfinns ingen bestämmelse om verkan av parts konkurs.

I tysk rätt är rättsläget i korthet följande. Huvudmannens konkurs medför att agenturavtalet förfaller medan agentens konkurs ger huvudmannen rätt att frånträda avtalet i förtid på viktig grund. Inledande av s. k. Vergleichverfahrens hos endera parten ger medkontrahenten rätt att frånträda avtalet i förtid på viktig grund.

Kommittén gör följande överväganden vad gäller verkan av parts konkurs.

Frågan gäller i vilken utsträckning inträffad konkurs ger medkontrahenten rätt att frånträda avtalet i förtid eller vilken rätt konkursboet har att fortsätta avtalsförhållandet genom att inträda i detta. Vid avtal i allmänhet är konkursboet aldrig förpliktat att inträda i gäldenärens avtal, men har trots detta ofta en tvingande rätt att inträda. Ett undantag från denna tvingande rätt att inträda är de fall där avtalet är grundat på ett personligt förtroendeförhållande. Agenturavtal bygger i regel på ett personligt förtroendeförhållande. Detta får till följd att inträdesrätt oftast inte föreligger vid agenturavtal. Man bör dock inte förhindra inträdesrätt vid avtal som inte bygger på ett personligt förtroendeförhållande. Medkontrahentens rätt att förhindra konkursboets inträde får bedömas i enlighet med regeln om rätt att frånträda på grund av vägande skäl.

Det kan ifrågasättas om inte bara konkurs utan också *ackord samt betalningsinställelse och andra obeståndssituationer* skall ge en part rätt att frånträda avtalet i förtid. Att i detalj reglera dessa situationer skulle enligt *kommitténs* mening föra för långt. I princip bör omständigheter som nu sagts utgöra grund för förtida frånträdan endast om de väsentligen rubbar förutsättningarna för avtalets fullgörande. Detta kan vara fallet bl. a. om förhållandet leder till en genomgripande förändring av verksamheten eller till att medkontrahenten har anledning att förlora sitt förtroende för den part som kommit på obestånd. Även här kan gäldenären bli skadeståndsskyldig enligt allmänna regler.

Någon särskild bestämmelse om konkurs och obestånd ges inte i lagförslaget, utan dessa fall omfattas av bestämmelserna om frånträdan vid vägande skäl.

Bestämmelsen om förtida frånträdan på grund av vägande skäl har getts den utformning som framgår av 27 § andra stycket i lagförslaget. Exempel har medtagits för att underlätta tolkningen.

4.11.9 *Hävning och förtida frånträdan skall göras utan oskäligt uppehåll*

Det händer ibland att den part som av någon anledning i förtid vill frånträda agenturavtalet åberopar omständigheter – avtalsbrott eller annat – som ligger långt tillbaka i tiden, i hopp om att därvid kunna undgå skadeståndsskyldighet på grund av sitt förtida frånträdan. Enligt allmänna regler kan man inte avvakta och så att säga tyst acceptera medkontrahentens avtalsbrott eller annan omständighet för att senare åberopa denna i syfte att undgå

skadeståndsskyldighet vid ett förtida frånträdande. Underlåtenhet att utan dröjsmål reagera kan också ses som ett tecken på att den inträffade omständigheten inte skulle vara av sådan väsentlig betydelse att den berättigar till ett förtida frånträdande.

Enligt *kommitténs* mening måste den som frånträder avtalet i förtid göra detta utan oskäligt uppehåll från det han fick kännedom om den omständighet som åberopats. Beroende på omständigheterna kan detta ibland innebära en frist på timmar eller en dag medan en frist på några dagar eller en vecka är skälig i andra fall. Längre frist kan vara motiverad särskilt för större företag, som har olika beslutsinstanser. En part kan inte avvakta och tyst acceptera avtalsbrott eller annat för att senare åberopa detta för att undgå eventuell skadeståndsskyldighet vid upphörandet. Det kan i det enskilda fallet vara svårt att fastställa vad en part haft kännedom om. Bevismässiga hänsyn talar för en regel med den innebörden att frånträdandet måste ske utan oskäligt uppehåll sedan parten *måste antas* ha fått kännedom om den omständighet som åberopas. Det är här fråga om fall där man är praktiskt taget övertygad om att parten haft sådan kännedom som nu sagts. Hävningsförklaringen eller uppsägningen bör vara klar och tydlig.

Undantag från reklamationskyldigheten bör enligt *kommitténs* mening inte göras vid fall av svek, grov vårdslöshet eller märklig skada. Frågan om hävning eller förtida uppsägning bör avgöras snabbt och oberoende av subjektiva rekvisit. Märklig skada torde alltid föreligga, varför en bestämmelse härom är onödig.

Bestämmelsen om att hävning och förtida frånträdande skall göras utan oskäligt uppehåll återfinns i 27 § tredje stycket.

4.11.10 Skadeståndsskyldighet på grund av oberättigat förtida frånträdande

Enligt 46 § KommL (jfr 76 §) kan huvudmannen när som helst återkalla och agenten när som helst frånsäga sig uppdraget. Den som gör detta i förtid blir emellertid skadeståndsskyldig, om han inte kan åberopa giltig grund enligt 51 § för sitt förtida frånträdande. Någon inskränkning i denna möjlighet att frånträda agenturavtalet skall inte genomföras men det behövs ett klarläggande beträffande motiven till denna regel.²⁷

Diskussionen om oåterkallelighet vad gäller försäljningsuppdrag, sysslomannaskap, kommissions- och agenturförhållanden har såväl i förarbetena till KommL som i doktrinen förts i nära anknytning till debatten om fullmaktens oåterkallelighet. Uppfattningen om fullmaktens generella återkallelighet är ett arv från den romerska rätten enligt vilken ett mandat alltid kunde återkallas. I modern doktrin råder ingen tvekan om att fullmaktsgivaren kan företa inskränkningar i den återkallelserätt han eljest har. Är fullmakten av stor omfattning så kan en sådan inskränkning binda honom i en betänklig utsträckning och en klausul om att fullmakten är av livsvarig natur anses inte fylla något legitimt behov. Däremot anses det vara i sin ordning att fullmaktsgivaren frånskriver sig rätten till återkallelse för en bestämd tidsrymd. Oåterkalleligheten är dock aldrig vidare till omfattningen än vad som krävs för att den skall fylla sin funktion, dvs. säkra huvudmannens och fullmaktshavarens intressen.

²⁷ Jfr Lando s. 233 ff och Sandvik s. 207 f.

I nyare svensk doktrin har problemet med oåterkalleliga fullmakter särskilt belysts av Roos.²⁸ Denne framhåller vikten av att skarpt skilja mellan fall, där oåterkalleligheten endast går ut på skadeståndsskyldighet i händelse av återkallelse och sådan där syftet är att göra det omöjligt för huvudmannen att ta tillbaka fullmakten. Enligt Roos aktualiseras problemet endast i det senare fallet och man bör därför inte tala om oåterkallelig försäljningsfullmakt i fullmäktigens intresse när huvudmannen i ett kommissions- eller agenturförhållande begränsar sin möjlighet att återkalla ett uppdrag. Huvudmannen förutsätts när som helst kunna avskära mellanmannen från möjligheten att sluta avtal för huvudmannens räkning. Avsikten med begränsningen är enligt Roos endast att i en sådan situation säkerställa mellanmannen ekonomiskt, exempelvis tillförsäkra honom ersättning för utebliven provision under en viss uppsägningstid.²⁹ Det finns all anledning att instämma i detta resonemang.

I *tysk rätt* skiljer man tydligt mellan uppsägning av agenturavtal, som behandlas i §§ 89 och 89 a HGB, och återkallande av till agenten given fullmakt (Abschlussvollmacht), som behandlas i § 168 BGB. Sådan fullmakt kan alltid återkallas, utan att någon viktig grund föreligger. Fullmaktens återkallande påverkar i och för sig inte agenturavtalets bestånd, men det kan medföra att agenten får en viktig grund till frånträdande av uppdraget enligt § 89 a HGB. Uppsägning av agenturavtalet innebär i regel att fullmakten samtidigt återkallas.

Varken Lando eller Sandvik finner motiven bakom regeln i 46 § särskilt övertygande.³⁰ Sandvik påpekar att man sedan länge övergett den synpunkten att en oåterkallelig fullmakt skulle vara något "forkastelig og uholdbart".³¹ Sandvik finner, med hänvisning till Lando, det mera övertygande att hänvisa till att tvång till fullgörande inte kan komma i fråga.

Den regel som kommit till uttryck i 46 § KommL måste grundas på det förhållandet att ingen av parterna kan tvingas till "naturaluppfyllelse" av agenturavtalet. Huvudmannen kan visserligen tvingas betala intjänad provision till agenten, och denne kan t. ex. tvingas att utge egendom som tillhör huvudmannen, men ingen av parterna kan tvingas att fortsätta samarbetet med den andre. Detta är en allmän regel för avtalsprestationer av ifrågavarande slag. Lika litet som man kan tvinga medkontrahenten till samarbete kan man genomdriva krav på att få fullgöra sin egen arbetsprestation i de fall medkontrahenten frånträder avtalet i förtid.³²

Frågan om tvångsvis genomförande av personliga avtalsförpliktelser har för övrigt ringa praktisk betydelse vid varaktiga avtal som bygger på förtroendefullt samarbete. Om en part vill göra gällande sin rätt emot den, som underlåtit att uppfylla sin förpliktelse, föredrar han i allmänhet att kräva skadestånd eller avtalat vite. Avsaknaden av tvång till "naturaluppfyllelse" bör vara det bärande motivet till möjligheten att frånträda avtalet i förtid. Att bygga rätten till återkallande på det förhållandet att det är fråga om rätts-handlande för annan räkning förefaller inte lika övertygande.

En motsvarighet till 46 § KommL återfinns i 24 § i den finländska lagen. Någon sådan bestämmelse förekommer varken i tysk rätt eller i förslaget till EG-direktiv, och såvitt bekant ej heller på annat håll.

Enligt *kommitténs* mening skulle den föreslagna lagtexten bli oklar och motsägelsefull om man efter reglerna om avtalstid och uppsägningstid intog

²⁸ Mysteriet med de oåterkalleliga fullmakterna, TfR 1967 s. 326 ff.

²⁹ Jfr NJA II 1914 s. 267; se även Olsson, Den oåterkalleliga fullmakten, FJFT 1952 s. 236 ff, s. 248.

³⁰ Lando s. 194 f, Sandvik s. 207 f.

³¹ Sandvik s. 207. Jfr Arnholm, Privatreth II, Avtaler (1964), s. 172 f.

³² Om denna fråga se Lyngsø, Afbestillingsret (1971), s. 274 ff och 184 ff.

en regel med den ordalydelse 46 § KommL har. Detta särskilt som HD i rättsfallet *NJA 1970 s. 122* uttalat att en förtida återkallelse, som sker utan giltig anledning, måste anses som avtalsbrott. Möjligheten att frånträda avtalet i förtid finns ändå kvar utan att detta kommer till direkt uttryck i lagtexten.

Det är fullt tillräckligt att i den föreslagna lagtexten förklara, att den som frånträder agenturavtalet i förtid är skyldig att hålla medkontrahenten skadeslös om han inte haft giltig grund till frånträdan i dennes väsentliga avtalsbrott eller annan särskild omständighet.

I fråga om skadeståndets beräkning avses ingen ändring i förhållande till nu gällande rätt. Skadeståndet skall ställa en part i den situation han skulle ha varit om avtalsförhållandet fortsatt den avtalade tiden ut eller till den tidpunkt då avtalet med rätta skulle kunna frånträdas. Återkallar huvudmannen uppdraget i förtid, så kan agenten kräva provision (eller eventuellt annat vederlag) intill den ovan nämnda tidpunkten. Agenten kan kräva den provision som han sannolikt skulle ha uppburit under denna tid, om uppdraget fortsatt, och detta krav får då beräknas på grund av den provision agenten tidigare uppburit under en motsvarande tidsperiod. Är marknadsutvecklingen positiv, så kan ersättningen bli högre. Det är emellertid endast agentens verkliga förlust som skall ersättas, och vid skadeståndets bestämmande skall avräknas de besparingar som agenten gör på grund av uppdragets upphörande och de inkomster han skaffar sig – eller borde kunna skaffa sig – från annat håll genom att hans arbetskraft frigörs. Agenten får anses ha en skyldighet att således söka begränsa sin förlust genom att söka inkomst från annat håll inom samma eller ett liknande verksamhetsområde samt genom att söka nedbringa sina utgifter. Att någon tid behålla personal, maskiner etc. i väntan på nya uppdrag bör emellertid inte påverka bedömningen.

I den finländska lagen ges ingen bestämmelse om hur ersättningen skall beräknas.

De förhållanden som påverkar ersättningens storlek kan variera mycket från fall till fall. Ersättningen bör därför bestämmas från fall till fall med hänsyn till de hållpunkter som angetts ovan.

Den föreslagna bestämmelsen återfinns i 28 § första stycket.

4.11.11 Rätt till skadestånd vid hävning på grund av medkontrahentens culpösa avtalsbrott

Den part som frånträder agenturavtalet i förtid på grund av medkontrahentens väsentliga avtalsbrott undgår inte bara skadeståndsskyldighet utan han är också berättigad till skadestånd av medkontrahenten om avtalsbrottet är culpöst. Avtalsbrottet skall således bestå i försumlighet eller i handling med uppsåt att skada medkontrahenten. Det är således inte säkert, att den part som är berättigad att häva också är berättigad till skadestånd. Omvänt kan en part vara berättigad till skadestånd utan att för den skull vara berättigad att häva avtalet. Påföljderna är knutna till olika förutsättningar. I sin nuvarande utformning skiljer de norska bestämmelserna klarare mellan förutsättningarna för hävning resp. skadestånd än vad de svenska gör i 51 § KommL.

Enligt 25 § i den finländska lagen har den som häver ett representationsavtal rätt till skadestånd om hävningen berott på uppsåtligt eller vårdslöst

förfarande från medkontrahentens sida.

I tysk rätt återfinns en regel av motsvarande innebörd i HGB § 89 a andra stycket. Rätt till skadestånd föreligger här om hävningen föranletts av förhållande, "das der andere Teil zu vertreten hat".

Enligt 51 § tredje stycket andra punkten KommL är den part vars konkurs föranleder att avtalet upphör skyldig att utge skadestånd till medkontrahenten. Detta överensstämmer med allmänna regler om att vardera parten har ett ansvar för sin solvens. Medkontrahenten får i dessa fall en oprioriterad fordran i konkursen. En sådan fordran är i regel av ringa värde. Rätten att erhålla skadestånd kan dock i vissa fall vara av stor betydelse, bl. a. i fall då möjlighet till kvittning föreligger. Skadeståndsskyldighet som nu sagts bör därför även i fortsättningen föreligga och detta bör framgå av bestämmelsen.

Enligt *kommitténs* mening bör en regel med den innebörd som nu angetts intas i den föreslagna lagtexten. Den återfinns i 28 § andra stycket.

4.11.12 *Rätten till skadestånd är tvingande till uppdragstagarens förmån*

Rätten till skadestånd enligt 28 § första och andra styckena bör enligt *kommitténs* mening vara tvingande till agentens förmån. Detta slås fast i 28 § tredje stycket.

Enligt 23 § andra stycket i den finländska lagen är rätten till skadestånd på grund av förtida frånträdande tvingande till representantens förmån.

4.11.13 *Allmänt om ersättning till agenten vid uppdragets upphörande*

Såsom det framgått av avsnittet om gällande rätt (se avsnitt 2.5.5 och 2.5.6) förekommer det i KommL två olika former av vederlag till agenten vid agenturavtalets upphörande, nämligen efterprovision (68 §) och ersättning för förlust på genom uppsägning onyttiga investeringar (52 §, jfr 76 §).³³ Förslaget till EG-direktiv³⁴ innehåller, liksom de flesta kontinentala rättssystemen,³⁵ regler om provision på avtal som ingås efter uppdragets upphörande samt bestämmelser som ger agenten rätt till ett särskilt avgångsvederlag (ersättning för kundkretsen). Bestämmelser om ersättning för investeringar finns inte utanför Norden. De olika vederlagsformerna är fristående från varandra och knutna till olika förutsättningar, varför de bör behandlas åtskilda.

Efterprovision är en form av vederlag för de avtal som agenten arbetat fram och som ingås efter uppdragets slut. Genom denna provision får alltså agenten ersättning för det arbete som han utfört under avtalstiden men där resultatet visar sig först därefter. Huvudregeln är att agenten skall kräva huvudmannen på den provision som kan komma ifråga. Om huvudmannen inte medger kravet måste agenten föra bevisning därom. Det är vanligt att bevisvårigheter uppkommer för agenten i denna situation. För att överbygga dessa svårigheter finns det i KommL en schablonregel innebärande att efterprovisionen med vissa undantag skall bestämmas till ett belopp motsvarande tre månaders provision, beräknad efter genomsnittet av månadsprovisionerna under uppdragets sista år. I praktiken har schablonregeln i många fall kommit till användning i stället för huvudregeln.³⁶

³³ Skadestånd på grund av förtida frånträdande behandlas för sig (ovan) och skall hållas åtskilt från de vederlagsformer som nu behandlas.

³⁴ Se artikel 13 resp. 30.

³⁵ Se t. ex. den västtyska HGB §§ 87 resp. 89 b.

³⁶ En utförligare framställning finns i avsnitt 2.5.5. HD har i en dom meddelad den 22 maj 1984 behandlat dessa frågor (DT 19).

Avgångsvederlag är en form av ersättning åt agenten för den kundkrets som blir tillgänglig för huvudmannen när agenturavtalet upphör. Reglerna om avgångsvederlag har utformats på olika sätt enligt följande.

I *tysk rätt* ges i HGB § 89 b bestämmelser om s. k. Ausgleich, som utgår under följande förutsättningar.

- a) Agenten skall ha tillfört huvudmannen nya kunder eller i väsentlig omfattning utvidgat affärsförbindelsen med gamla kunder.
- b) Huvudmannen skall efter agenturavtalets upphörande ha väsentlig fördel av vad agenten tillfört enligt a). Sådan fördel anses huvudmannen ha endast om en fortsatt löpande affärsförbindelse kan väntas.
- c) Agenten skall till följd av uppdragets upphörande förlora provisionsanspråk som eljest skulle ha tillkommit honom på grund av redan tillkomna eller framtida affärer med kunder som han anskaffat. Det räcker att agenten visar att förmedling av framtida affärer är sannolik för att detta krav skall vara uppfyllt.
- d) Det skall med hänsyn till samtliga omständigheter vara skäligt att avgångsvederlag utgår. Här avvägs bl. a. betydelsen av huvudmannens resp. agentens insatser för varans framgång på marknaden.

Även enligt *schweizisk* och *österrikisk* rätt är agenten berättigad till avgångsvederlag. Förutsättningarna härför är i stort sett desamma som i Västtyskland. I *nederländsk* rätt grundas reglerna om avgångsvederlag på liknande tankegångar.

Även i *fransk* rätt är agenten i vissa fall berättigad till avgångsvederlag, om agenturavtalet är att anse som "mandat d'intérêt commun". Grunden är då att agenten anses ha rätt till kundkretsen, "la carte", och således berättigad till ersättning för denna vid agenturavtalets upphörande. Ersättningen motiveras med att han upparbetat en kundkrets åt sin huvudman, vilken agenten tappar då agenturavtalet upphör.

I *italiensk* rätt utgör avgångsvederlaget närmast en slags pension eller ersättning för lång och trogen tjänst.

Någon rätt till avgångsvederlag eller "indemnity" föreligger inte enligt *engelsk* rätt. Rättsliga svårigheter kan uppkomma om huvudmannen accepterar en "repeat order" efter det att agenturförhållandet upphört. Som allmän regel anses gälla att agenten blir provisionsberättigad endast om han kan visa att affären är en direkt följd av att han introducerat kunden för huvudmannen under avtalstiden. Ur talrika domstolsavgöranden kan följande princip utläsas: Då agenturavtal inte slutits för en begränsad tid måste huvudmannen betala provision på repeat-ordern så länge han accepterar sådana, men om avtalet är slutet för en begränsad period har agenten inte rätt till provision efter avtalstidens slut.

Avgångsvederlagets storlek bestäms enligt följande.

I *tysk* rätt utgår avgångsvederlag med högst ett års bruttoprovision, beräknat efter ett genomsnitt under de sista fem åren eller den kortare tid som uppdraget varat. I *nederländsk* rätt finns en motsvarande regel, och även i *schweizisk* rätt, där dock vederlaget uträknas på grundval av den intjänade nettoprovisionen. I *tysk* rättspraxis har agenten under senare tid inte sällan tillerkänts avgångsvederlag motsvarande ett års genomsnittsprovision.

Enligt *österrikisk* rätt är anspråkets storlek beroende av hur lång tid uppdraget varat. Under de första tre åren utgör avgångsvederlaget högst ett års genomsnittsprovision. Därefter minskar ersättningen successivt. Har uppdraget varat i tolv år eller längre tid motsvarar ersättningen tre tolfedelar av en årsprovision. Denna begränsning motiveras med att ersättningen avser att kompensera agenten för de affärer som han skulle ha förmedlat om uppdraget inte hade upphört. Upphör uppdraget på ett tidigt stadium blir förlusten större än om han under en följd av år haft möjlighet att handla med de kunder som han knutit till kundkretsen. Ju längre tid uppdraget varat desto mera anses han kompenserad för sitt introduktionsarbete.

I *fransk* rätt anger lagen någon *maximi-* eller *minimigräns* för avgångsvederlagets storlek. Som beräkningsgrund anges endast att ersättningen skall beräknas på basis av värdet av kundkretsen. Vid lagens tillkomst angavs två års provisioner som en lämplig storlek och detta har i allmänhet accepterats som skäligt av domstolarna. (Det är fråga om två års bruttoprovision efter medeltalet de tre sista åren.)

Enligt *italiensk* rätt blir avgångsvederlaget större ju längre tid uppdraget varat.

De utländska förebilderna utgör med ett undantag bestämmelser om *maximiersättning*, dvs. bestämmelser om vilket avgångsvederlag som högst skall utgå. Inom denna ram hänvisar lagarna till "allmän skälighet" etc. I rättspraxis har bestämmelserna om *maximiersättning* kommit att utvecklas till något av normal- eller schablonregler. I de flesta av de utländska rättssystem, som behandlats, återfinns det bestämmelser om provision på avtal som ingåtts sedan uppdraget upphört. Däremot finns det i dessa rättssystem ingen motsvarighet till schablonregeln om efterprovision i 68 § tredje stycket KommL.

Agentens rätt till *ersättning för investeringar* förutsätter att agenten lidit förlust genom att han i följd av uppdragets upphörande inte får täckning för sina för uppdraget gjorda investeringar i byggnader, lager, maskiner, transportmedel eller vad därmed är jämförligt. Ersättningen skall utgå i skälig omfattning och endast i fall då investeringarna tillkommit efter avtal eller i samförstånd med huvudmannen.³⁷ Bestämmelser om ersättning för investeringar finns i Finland, Norge och Sverige men däremot inte i någon annan av de rättsordningar som här behandlats.

4.11.14 *Efterprovision eller avgångsvederlag?*

Agentens krav på ekonomisk gottgörelse vid avtalets upphörande kan bygga på olika grunder.³⁸

- a) En agent kan genom sin verksamhet ha tillfört huvudmannen värden i form av t. ex. nya kunder, som denne kan dra nytta av även efter agenturavtalets upphörande. Då agenturavtalet upphör går agenten miste om den provision han skulle ha fått på framtida affärer med sådana kunder om avtalet fortsatt. Syftet med ersättningen är här att utjämna huvudmannens förtjänst och agentens förlust.
- b) En agent som under en längre tid varit verksam för huvudmannen kan då avtalet upphör ha anspråk på en avgångsersättning på sociala grunder, närmast ett slags "pension".

³⁷ En utförligare framställning finns i avsnitt 2.5.6.

³⁸ Se härom Lando s. 243 f. Denne använder för de olika grunderna termerna "udlignings-synspunktet", "efterlöns-synspunktet" resp. "investeringssynspunktet".

- c) En agent som företagit särskilda investeringar i byggnader, maskiner, fordon m. m. kan ha anspråk på ersättning för dessa om agenturavtalet upphör innan de hunnit ge skäligen avkastning.

Det ligger i provisionssystemets natur att det vanligen tar någon tid innan insatser för ökad försäljning eller för upparbetning av en ny kundkrets börjar ge resultat i form av provisionsintäkter. Under inarbetningsskedet har agenten större kostnader och i regel inga intäkter av betydelse utan dessa kommer först då kundkretsen är uppbyggd och försäljningen kommer i gång. Om uppdraget upphör i detta tidiga skede går agenten miste om viss provision. Genom olika bestämmelser bl. a. om efterprovision är agenten tillförsäkrad ersättning för många men inte alla av dessa försäljningar.

Den kritik som riktats mot de gällande lagreglerna om efterprovision har gått ut på att bestämmelserna är svåra att tillämpa och att de inte ger agenten en skäligen ersättning vid agenturavtalets upphörande. Tillämpningssvårigheterna består i att agenten som regel inte har tillgång till de handlingar som skall utgöra underlaget till vederlagsanspråket. Om vederlaget skall bestämmas med ledning av schablonregeln uppstår inte samma bevissvårigheter. Denna regel kan dock ge otillfredsställande resultat i vissa fall. Provisionen skall nämligen beräknas på ett genomsnitt av månadsprovisionerna under uppdragets sista år. Om det varit en mindre god försäljning under denna tid står efterprovisionen inte i rimlig relation till provisionen under uppdraget.

Den vedertagna grunden för avgångsvederlag är att agenten genom sin verksamhet tillfört huvudmannen värden som denne kan dra nytta av även efter agenturavtalets upphörande. Ersättningen syftar till att utjämna huvudmannens förtjänst och agentens förlust. Mot detta kan det invändas att det ibland i lika hög grad beror på huvudmannen att kundkretsen eller omsättningen ökat. Varans kvalitet och pris, produktutveckling, garantiåtaganden och andra serviceåtgärder är exempel på faktorer som utövar ett stort inflytande på omsättningens storlek och beträffande vilka huvudmannen har den avgörande bestämmanderätten.³⁹

Enligt *kommitténs* förmenande bör man kunna kräva av de rättsprinciper, som skall ge rätt till ersättning vid uppdragets upphörande, att de är lätta att tillämpa, att resultatet är förutsebart och godtagbart för bägge parter samt att så stor rättslikhet som möjligt uppnås med andra stater i Europa och främst de i Norden. De bör därför ansluta till den grund som redovisats ovan under a). De två regelsystem, som kommer i fråga, är efterprovision och avgångsvederlag. Om de nuvarande reglerna i KommL ändras på sätt som nedan sägs kommer systemet med efterprovision att uppfylla de flesta av de ovannämnda kraven. Det ena alternativet innefattar således att huvudregeln om efterprovision utformas som en schablonregel, att antalet månadsprovisioner ökas till sex samt att basen för beräkningen av den genomsnittliga provisionen vidgas. Även det andra alternativet uppfyller ovannämnda krav och innebär en regel om avgångsvederlag. Det är möjligt att till en sådan regel foga en schablonregel om sex månaders genomsnittlig provision enligt beräkning på samma sätt som vid efterprovision.

Jämförelsen ger vid handen att en ersättningsregel kan ges samma utformning oavsett det gäller efterprovision eller avgångsvederlag. I ett hänseende är det dock en väsentlig skillnad mellan de olika systemen. Kravet på rättslik-

³⁹ SOU 1970:69 s. 38.

het kan uppfyllas endast om avgångsvederlag föreslås. *Kommittén* anser att denna omständighet måste tillmätas en avgörande betydelse. I direktiven förespråkas det i första hand att regler om avgångsvederlag införs.⁴⁰ Från de andra nordiska länderna har det gjorts uttalanden till förmån för bestämmelser om avgångsvederlag. Mot ett system med avgångsvederlag har det ovan redovisats vissa invändningar. Enligt *kommitténs* uppfattning är de fall som där beskrivs inte representativa för agenturförhållanden i allmänhet. Invändningarna är därför inte av den beskaffenheten att de förtjänar vidare beaktande.

I frågorna om ersättning åt agenten vid uppdragets upphörande är det vanligt att parternas ståndpunkter står hårt mot varandra. Med hänsyn till huvudmannens ofta starka ställning i avtalsförhållandet kan det antas att ett dispositivt stadgande skulle få en alltför begränsad betydelse. Därför bör en sådan ersättningsregel vara tvingande till förmån för agenten. En bestämmelse om avgångsvederlag kan utan olägenheter göras tvingande. Däremot är vissa svårigheter förenade med en tvingande bestämmelse om efterprovision. Denna bör nämligen bygga på samma grunder som provisionen under avtalets bestånd. Frågan om provisionens storlek är dispositiv mellan parterna och den angår dem i hög grad. I och för sig finns det inget hinder mot att parterna kommer överens om att uppdragets upphörande antingen avskär alla anspråk på provision eller föranleder till att endast en lägre provision skall utgå. Svårigheterna består således i att bestämmelserna om provision och efterprovision skall vara dispositiva resp. indispositiva. Även dessa omständigheter talar således för att avgångsvederlag är att föredra.

Kommittén föreslår i denna del att lagförslaget skall innehålla bestämmelser om avgångsvederlag. Det skall i det följande anges hur bestämmelserna skall utformas och vad de skall innehålla.

4.11.15 Rätt till avgångsvederlag och storleken därav

Agenten skall vara berättigad till avgångsvederlag om han genom sin verksamhet tillfört huvudmannen bestående värden såsom nya kunder eller ökad försäljning till den befintliga kundkretsen. Agenten kan ha lyckats introducera nya produkter till den befintliga kundkretsen. Såsom värde av betydelse kan också anses det förhållandet, att agenten under en tid av tillbakagång eller ökad konkurrens på marknaden lyckats bibehålla en kundkrets och därmed undvikit en minskad försäljning för huvudmannen. Bedömningen av vad agenten tillfört bör göras med utgångspunkt från utvecklingen på den marknad (kundkrets, område) agenten fått i uppdrag att bearbeta. Det avgörande bör inte vara det totala antalet kunder som huvudmannen har eller den totala omsättning han har i hela sin verksamhet, då denna omfattar flera grenar.

För att agenten skall vara berättigad till avgångsvederlag bör det krävas att de kundförbindelser agenten upparbetat utgör en tillgång för huvudmannen även efter agenturavtalets upphörande. Sådan tillgång bör huvudmannen anses ha endast om en fortsatt löpande affärsverksamhet är att vänta. Bedömningen får härvid ske utifrån vad som är antagligt i det enskilda fallet. Fortsatta fördelar torde i regel vara att vänta om inte annat framgår av omständigheterna. Det nu anförda innebär att avgångsvederlag inte bör utgå

⁴⁰ Dir. s. 6.

i de fall då huvudmannen sagt upp agenturavtalet som ett led i en definitiv nedläggning av verksamheten. Här avses fall då huvudmannen på sakliga grunder beslutar sig för att inte fortsätta med försäljningen inom agentens område eller till den kundkrets denne upparbetat. Avgångsvederlag skall dock utgå om huvudmannen illojalt upphör med verksamheten i syfte att inte behöva utge någon sådan ersättning. Vidare skall avgångsvederlag utgå om det kan förväntas att försäljningen kommer att återupptas inom överskådlig tid. För den händelse försäljningarna till kunderna skulle upphöra till följd av ett importförbud bör huvudmannen inte ha någon skyldighet att utge avgångsvederlag. I detta fall har nämligen kundkretsen inget värde för honom.

Huvudmannen kan ha fördel av vad agenten tillfört även om han överlåter kundkretsen eller verksamheten, eftersom de värden agenten tillfört bör anses utgöra en tillgång vid överlåtelsen.

Enligt viss utländsk rätt, bl. a. den västtyska, är en annan förutsättning för rätt till avgångsvederlag att agenten till följd av uppdragets upphörande förlorar provisionsanspråk som han annars skulle ha haft på grund av affärer med kunderna. Enligt *kommitténs* förmenande behöver denna förutsättning inte uppställas särskilt eftersom dessa omständigheter faller inom ramen för prövningen av rekvisitet huruvida agenten tillfört huvudmannen värden.

Rätt till avgångsvederlag bör föreligga oavsett om agenturavtalet är tidsbestämt eller inte.

För den händelse huvudmannen bestrider att utge avgångsvederlag ankommer det på agenten att visa att han tillfört huvudmannen bestående värden. Därvidlag skall inte alltför stora krav ställas på bevisningen. För den händelse huvudmannen påstår att han skall lägga ner sin verksamhet har han att styrka sin avsikt.

Kommittén anser att ersättningen till agenten i form av avgångsvederlag skall vara skälig. En sådan skälighetsbedömning kommer att ge varierande resultat. Därför bör bestämmelsen i lagförslaget innehålla en presumtion enligt vilken sex månaders provision skall anses utgöra en skälig ersättning för de värden som agenten tillfört huvudmannen. En sådan schablonregel är uttryck för ett normalvärde för vad som är skälig ersättning. En av fördelarna med en sådan regel är att det är lätt att förutse ersättningens storlek samtidigt som tvister kan undvikas om kundkretsens värde.

Enligt *kommitténs* förmenande skall ovannämnda schablonregel utgöra huvudregel och tillämpas i merparten av de fall där avgångsvederlag kommer i fråga. Det är normalt utan betydelse hur lång tid uppdraget varat. I vissa fall bör det dock ges utrymme för att frångå den. Om förhållandena i det enskilda fallet väsentligt avviker från vad som kan anses vara normalt skall huvudregeln inte tillämpas. När man skall bedöma vad som är en normal utveckling av en agentur får man göra en jämförelse med andra agenturer inom samma eller liknande branscher. För att huvudregeln skall frångås skall det alltså krävas en väsentlig avvikelse. Det får avgöras från fall till fall när detta krav är uppfyllt. Som exempel på situationer där högre avgångsvederlag än sex månaders provision kommer i fråga är att stora inarbetningskostnader gjort värdet väsentligt högre än normalt. Å andra sidan föreligger skäl för lägre avgångsvederlag om värdet väsentligt minskas genom att agenten övergår till försäljning av en direkt konkurrerande produkt.

Den som hävdar att huvudregeln inte skall tillämpas har att visa att det

föreligger en väsentlig avvikelse. Faktorer kan samverka i både höjande och sänkande riktning och de kan motverka varandra. Enligt *kommitténs* mening bör det stadgas vilket avgångsvederlag som högst skall utgå och detta maximibelopp bör motsvara tolv månaders provision. Det bör även stadgas att avgångsvederlaget kan understiga sex månaders provision eller helt utebli.

Rätten till ersättning för investering behandlas nedan i avsnitt 4.11.18.

Såsom det ovan anförts bör bestämmelsen i lagförslaget om rätt till avgångsvederlag vara tvingande till agentens förmån. Motsvarande bestämmelser i den västtyska rätten och i förslaget till EG-direktiv är också tvingande. Då det förekommer att parterna träffar uppgörelse när uppsägning skett bör bestämmelsen vara tvingande endast före uppsägning.

Bestämmelsen om rätt till avgångsvederlag samt storleken därav framgår av 29 § i lagförslaget.

4.11.16 *Skyldighet att göra anspråket på avgångsvederlag gällande inom viss tid*

Det är angeläget att frågorna om avgångsvederlag avgörs så snabbt som möjligt. Det bör därför i lagförslaget införas en bestämmelse om en frist inom vilken agenten måste göra sitt anspråk gällande. Det kan tyckas att ett år är en lång frist i detta sammanhang. Det som krävs av agenten är endast att han meddelar huvudmannen att han har för avsikt att begära avgångsvederlag. I de flesta fall torde agenten fatta sitt beslut i denna fråga redan i samband med uppsägningen eller avtalets upphörande. Praktiska skäl talar för att tidsfristen görs kortare än ett år. Enligt erfarenheter som gjorts i bl. a. Västtyskland är en frist på tre månader alltför kort i detta sammanhang. Frågan huruvida agenten är berättigad till avgångsvederlag skall avgöras på grundval av en bedömning av förhållanden vid tidpunkten för avtalets upphörande. Förhållandena efter upphörandet har en viss betydelse för frågan om vilket avgångsvederlag som skall utgå. Om fristen bestäms till ett år har troligen klarhet vunnits i de flesta frågor så att ett snabbt avgörande kan fattas. *Kommittén* anser med hänsyn härtill att fristen bör bestämmas till ett år. Den föreslagna bestämmelsen återfinns i 30 § i lagförslaget.

4.11.17 *Undantag från rätten till avgångsvederlag*

Den föreslagna bestämmelsen i 29 § innebär att avgångsvederlaget fastställs efter en skälighetsbedömning. Som regel skall det utgå med ett belopp motsvarande sex månaders provision. Det kan också bestämmas till ett belopp motsvarande tolv månaders provision. Bedömningen kan också leda till att inget avgångsvederlag alls skall utgå. Sistnämnda fall skall här behandlas närmare.

I den västtyska rätten och i förslaget till EG-direktiv finns det bestämmelser enligt vilka agentens rätt till avgångsvederlag begränsas på olika sätt. *Kommittén* har därför övervägt att föreslå en bestämmelse enligt vilken agenten inte skall vara berättigad till avgångsvederlag om huvudmannen häver agenturavtalet på grund av att agenten vårdslöst underlåtit att fullgöra sina avtalsenliga förpliktelser. Avgångsvederlaget är en ersättning för det värde som agenten skapat åt huvudmannen. Detta värde påverkas inte av att agenten förfarit culpöst. Däremot kan agentens kontraktsbrott leda till att

huvudmannen kräver denne på ersättning för skada. Det kan inte förutsättas att värdet av skadan uppgår till kundkretsens värde. Över huvud taget finns det inget närmare samband mellan dessa värden. Ett kontraktsbrott, som skulle medföra att agenten skulle utge ersättning med ett begränsat belopp, kan således leda till att agenten förlorar sitt avgångsvederlag till ett väsentligt högre belopp. Om avgångsvederlaget skulle förverkas på detta sätt innebär detta upphävande av det skydd som är så viktigt att bestämmelsen därom är indispositiv. Enligt *kommitténs* förmenande bör rätten till avgångsvederlag inte förverkas på detta sätt. *Kommittén* förordar för dessa fall att agenten skall vara berättigad till avgångsvederlag med samma belopp som skulle ha utgått om inte kontraktsbrottet ägt rum. Huvudmannens ersättningskrav med anledning av kontraktsbrottet kan därvid kvittas mot avgångsvederlaget.

Inom *kommittén* har det vidare ifrågasatts om det skall föreslås en bestämmelse som anger att avgångsvederlag inte skall utgå om det är agenten som frånträder avtalet. Härigenom skulle man kunna förebygga missbruk av rätten till avgångsvederlag, då en agent som säger upp ett avtal kan ha för avsikt att ta kundkretsen med sig och påbörja försäljning för egen räkning eller för en konkurrent till huvudmannen. Om agenten skulle ha skälig anledning till frånträdet skulle han inte förlora rätten till avgångsvederlag. Här avses främst sådana omständigheter som enligt 27 § ger rätt till hävning men även vissa förhållanden som är hänförliga till agentens person inbegrips såsom dennes ålder, svaghet eller sjukdom. Såsom det tidigare framhållits är skälet till avgångsvederlag att agenten tillfört huvudmannen bestående värden såsom nya kunder eller ökad försäljning. Enligt *kommitténs* förmenande skall en uppsägning från agentens sida inte utan vidare leda till att rätten till avgångsvederlag bortfaller. Trots uppsägningen torde kundkretsen nämligen ha ett visst värde för huvudmannen. Hur stort detta värde är återspeglas sedan i det avgångsvederlag som skall fastställas med ledning av bestämmelsen i 29 §. Om agenten efter avtalets upphörande till samma kundkrets säljer varor som direkt konkurrerar med huvudmannens varor och om huvudmannens försäljning samtidigt minskar skall som regel inget avgångsvederlag utgå.

Kommittén finner alltså i denna del att lagförslaget inte skall innehålla någon bestämmelse som anger i vilka fall avgångsvederlag inte skall utgå.

4.11.18 Skall rätten till ersättning för investeringar behållas?

Rätten till ersättning enligt 52 § (jfr 76 §) KommL för förlust på genom uppsägning onyttiga investeringar har enligt vad *kommittén* erfarit ingen större praktisk betydelse för agenterna. Inte heller i Norge tillmäts bestämmelsen något större praktiskt värde. I de kontinentala rättssystemen saknas bestämmelser om investeringsersättning och inga sådana bestämmelser finns i förslaget till EG-direktiv. Den nuvarande bestämmelsen är vag till sin utformning och svår att tillämpa. De fall, där större investeringar kommer i fråga, är så varierande att svårigheter uppkommer när det gäller att i lag fastställa när ersättning skall utgå. På grund av det anförda förordar *kommittén* att lagförslaget inte skall innehålla någon bestämmelse om investeringsersättning. Enligt *kommitténs* förmenande får det överlämnas åt parterna att i

avtal bestämma vem som skall bära kostnaderna för investeringar. Med hänsyn till hur bestämmelserna om avgångsvederlag utformats kan ersättning för smärre normala investeringar komma att omfattas av sistnämnda bestämmelser.

4.11.19 *Skyldighet att tillvarata huvudmannens intresse under en övergångstid*

Agenturavtalets upphörande bör inte innebära att agentens plikt att tillvarata huvudmannens intresse omedelbart upphör. Intill dess huvudmannen själv kan tillvarata sina intressen, måste agenten vidta sådana åtgärder som är nödvändiga för att skydda huvudmannen mot förlust. Agenten bör bl. a. vara skyldig att ta vård om varor och annat som han har om hand. En bestämmelse med sådant innehåll återfinns i 27 § i den finländska lagen. Varken i tysk rätt eller förslaget till EG-direktiv återfinns någon motsvarande bestämmelse.

Så snart huvudmannen, om han använder tillbörlig omsorg och skyndsamhet, själv kan ta till vara sina intressen, upphör agentens ifrågavarande skyldighet. Agentens plikt bör i regel sträcka sig under längre tid i de fall han själv frånträtt avtalet, särskilt om han gjort det utan att iakttä uppsägnings-tid. Då agenten frånträtt avtalet är det särskilt viktigt att skydda huvudman-nen mot förlust. Regeln gäller dock även då det är huvudmannen som frånträtt avtalet.

Den agent som försummar sina skyldigheter är skadeståndsskyldig enligt 12 §.

För de kostnader agenten har är han berättigad till ersättning enligt 21 §. Någon särskild rätt till ersättning därutöver har han inte. Åtgärder som är förenade med betydande kostnader bör agenten vara skyldig att vidta endast om han har säkerhet för dessa kostnader. Agenten behöver inte vidta åtgärder som medför betydande olägenheter. Han behöver således inte under någon längre period avdela större delen av sin tid åt att bevaka den före detta huvudmannens intresse.

Den föreslagna bestämmelsen återfinns i 31 §.

4.11.20 *Återlämnande av huvudmannens egendom. Säkerhetsrätt*

Om agenten för uppdragets fullgörande mottagit varor, prover, mönster, handlingar eller annat skall han återlämna dessa till huvudmannen då agen-turavtalet upphör. Agenten bör dock ha rätt att i enlighet med 22 och 23 §§ innehålla och försälja sådan egendom som säkerhet för fordringar på huvud-mannen avseende provision eller annan ersättning. Agenten bör dock inte ha rätt att kvarhålla handlingar som är av stor betydelse för huvudmannen. I *NJA 1981 s. 1050* medgavs syssloman inte retentionsrätt i huvudmannens räkenskapsmaterial.

4.12 Agentens behörighet och huvudmannens förhållande till tredje man

En av de viktigaste reglerna i KommL är att en agent skall ha en särskild fullmakt för att vara behörig att ingå ett avtal med tredje man. Enligt *kommitténs* förmenande bör denna regel komma till uttryck även i lagförslaget. I frågorna om vilka fullmakter som kan förekomma och hur de meddelas hänvisas det till fullmaktsläran. KommL ger en anvisning på hur en fullmakt kan meddelas och det är att agenten förses med slutsedelsblanketter. Dessa blanketter skall vara utformade på ett visst sätt. Det har visat sig att numera förekommer det flera olika typer av blanketter t. ex. för att uppta en order, för att ingå ett avtal eller för att bekräfta en order eller ett avtal. De blanketter som kommittén haft tillgång till har tillkommit på initiativ av resp. agent och har utformats av denne. Blanketterna innehåller agentens namn i huvudet. Huvudmannens namn är däremot inte förtryckt i någon av blanketterna. I rubriken till några av blanketterna betecknas dessa som "Order". I fråga om innehållet i övrigt finns det utrymme för kundens eller köparens namn och adress, leverantörens eller säljarens namn och adress, varan eller artikeln, priset och leveransvillkoren. Blanketterna är avfattade på minst två språk. Ingen av blanketterna är att anse som en slutsedelsblankett i KommL:s mening.

Efter vad kommittén erfarit används slutsedelsblanketter i obetydlig omfattning. *Kommittén* anser att lagförslaget inte bör innehålla en bestämmelse för endast en av de typer av blanketter som används i praktiken och särskilt inte då denna typ är mindre vanligt förekommande. Det är en i det närmaste ogörlig uppgift att reglera alla de sätt på vilka en fullmakt kan uppkomma. *Kommittén* föreslår därför att det i lagförslaget inte skall intas någon bestämmelse genom vilken slutsedelsblanketter konstituerar fullmakt för agenten. *Kommitténs* förslag innebär inte att regeln i bestämmelsen i 88 § andra stycket KommL utgår utan en agent skall fortfarande kunna få fullmakt av huvudmannen genom slutsedelsblanketter. KommL i denna del byggde på att tredje man fick genom slutsedelsblanketten vetskap om att huvudmannen var avtalspart. Numera kan en friare bedömning göras av denna fråga på de fullmaktsrättsliga grunderna vilka öppnar vägen för många olika möjligheter.

Som regel är agenternas kunder näringsidkare. I vissa fall torde dock agenterna genomföra försäljningar under sådana omständigheter att hemförsäljningslagen (1981:1361) är tillämplig, dvs. försäljning vid hembesök eller vid telefonsamtal som utgör led i telefonförsäljning till konsumenter för huvudsakligen enskilt bruk. Genom bestämmelserna i sistnämnda lag, som är tvingande, har ett ombud en legal ställningsfullmakt att ingå ett avtal, att utfästa förmåner som är avsedda att ingå i ett sådant avtal och att ta emot betalning (12 §). *Kommittén* anser att om en agent genomför försäljningar enligt hemförsäljningslagen (1981:1361) skall det som stadgas om behörigheten i denna lag gälla även för agenten. Enligt *kommitténs* förmenande bör detta framgå av lagförslaget. 12 § andra stycket hemförsäljningslagen (1981:1361) innehåller en bestämmelse som anger att det i KommL finns särskilda regler om behörigheten. I konsekvens med vad kommittén föresla-

git i denna del bör denna bestämmelse upphävas. Bestämmelsen om agentens behörighet återfinns i 33 §.

Enligt reglerna i fullmaktsläran har en fullmäktig en förmåga att binda sin huvudman vid ett avtal under förutsättning bl. a. att han inte överskrider sin behörighet. Om behörigheten överskridits medför detta i allmänhet att huvudmannen inte är bunden vid avtalet. För den händelse fullmäktigen är en agent och denne överskrider sin behörighet kan dock huvudmannen enligt gällande rätt bli bunden vid detta avtal genom passivitet. *Kommittén* anser att det i lagförslaget bör ingå en bestämmelse som överensstämmer med gällande rätt. Om flera avtal efter varandra tillkommer på detta sätt kan en s. k. toleransfullmakt uppstå.¹ Förslaget till bestämmelse framgår av 34 §.

Kommitténs förslag till bestämmelser om anbud som huvudmannen inte godkänner och om återkallelse av anbud ansluter till gällande rätt och återfinns i 35 och 36 §§.

Enligt *kommitténs* uppfattning bör lagförslaget även innehålla ett stadgande enligt vilket tredje man skall reklamera om det föreligger någon avvikelse mellan ett anbud och huvudmannens svar därpå. I jämförelse med det nu gällande stadgandet bör den nya bestämmelsen anpassas till nutida förhållanden och förkortas så mycket som möjligt utan att dess innehåll förändras. Således har begreppet köpman utgått och ersatts av uttrycket näringsidkare (se avsnitt 4.6.4 angående innebörden av sistnämnda uttryck). För bestämmelsens tillämplighet krävs det bl. a. att huvudmannen skall återropa förhandlingarna mellan agenten och tredje man i sitt meddelande till den sistnämnde. *Kommittén* anser att något uttryckligt återropande inte behöver ske² och därför bör rekvisitet strykas i lagtexten. En avvikelse kan antingen bestå i att anbud inte avgetts eller avtal inte slutits eller att anbudets eller avtalets innehåll är felaktigt återgivet i huvudmannens svar. Enligt den nu gällande bestämmelsen blir köparen bunden endast om han av huvudmannens meddelande bort förstå att enligt huvudmannens förmenande ett avtal kommit till stånd och haft det innehåll som meddelandet utvisar. Detta undantag motiverades i förarbetena med att även mindre köpmän ofta erhålla besök av representanter för utländska hus, som med dem önskar inleda affärer. Om en sådan köpman sedermera från den utländska firman erhåller ett på främmande språk avfattat brev, däri ett avtal, som i verkligheten aldrig ingåtts, bekräftas, eller en order, som aldrig givits, antages, förstår han kanske inte brevet innehåll och har därför icke någon anledning att reklamera.³ *Kommittén* anser att detta rekvisit är uppbyggt på ett invecklat sätt och att det kan ge upphov till tillämpningssvårigheter. Genom affärslivets utveckling har motivet till rekvisitet inte längre samma betydelse som vid lagens tillkomst. På grund härav bör rekvisitet slopas. Enligt *kommitténs* förmenande bör lagförslaget inte heller innehålla någon motsvarighet till den motbevisningsmöjlighet som finns i KommL.⁴ *Kommittén* föreslår att bestämmelsen begränsas till att gälla endast i de fall då huvudmannen varit i god tro när han sänt iväg sitt meddelande. Stadgandet härom återfinns i det andra stycket. Enligt vanliga regler är det köparen som har bevisbördan för ett påstående om att huvudmannen varit i ond tro. Beviskravet kan dock sättas lågt. *Kommittén* anser att bestämmelsen bör utformas på sätt som framgår av 37 §.

De återstående bestämmelserna i detta avsnitt reglerar agentens behörig-

¹ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap (1961), s. 245 ff, och ur praxis NJA 1974 s. 706 kommenterat av Hessler i SvJT 1977 s. 269–273 och i arbetet Obehöriga förfaranden med värdepapper, 2 uppl. (1981), s. 269.

² Jfr NJA 1939 s. 556.

³ NJA II 1914 s. 323.

⁴ Jfr SvJT 1974 rf s. 54 och HD:s minoritet i NJA 1970 s. 478.

het att ta emot betalning och att ta emot reklamationer. De bestämmelser som föreslås är utformade efter gällande rätt och återfinns i 38 och 39 §§. I enlighet med vad som ovan anförts förekommer det särskilda regler om behörigheten att ta emot betalning vid sådana försäljningar som omfattas av hemförsäljningslagen (1981:1361).

4.13 Allmänt om kommission

Det har ovan uttalats att kommission hade en betydande roll i mitten av förra seklet, att dess betydelse avtog i 1900-talets början och att det under senare tid varit sällsynt med företag som huvudsakligen sysslar med sådan verksamhet (se avsnitt 4.5). Kommission har alltså minskat i betydelse men det förekommer fortfarande dels allmänt i samband med kommissionärsbolag och dels i speditjonsbranschen samt bl. a. i samband med handel med värdepapper, dagstidningar, bilar och begagnade kläder.

Det finns flera skäl till att institutet kommission anlitas. I fråga om handel med värdepapper är den främsta orsaken att mellanmannen inte är villig att ta några kursrisker och att det är praktiskt att han säljer i eget namn. En generell anledning kan vara att man vill slå vakt om mellanmannens returneringsrätt, t. ex. beträffande dagstidningar och bilar. För huvudmannen kan ett skäl vara att undvika en kreditrisk. Detta gäller särskilt inom bilhandeln där kommission används som alternativ till försäljning i fast räkning. På detta sätt utnyttjas regeln i KommL om separationsrätt för huvudmannen. Ytterligare en anledning för huvudmannen kan vara att mervärdeskatten betalas vid en senare tidpunkt jämfört med vad som skulle skett vid försäljning i fast räkning till mellanmannen. Ett skäl för mellanmannen kan vara att han vill skydda sig mot att förvärva eller medverka till försäljning av stöldgods genom att huvudmannen tvingas att uppge sitt namn t. ex. vid förvärv och försäljning av begagnade kläder.

Utmärkande för kommission är att kommissionären handlar i eget namn men för huvudmannens räkning och att kommissionären inte gör något förvärv för egen del. Detta innebär bl. a. att kommissionären vid försäljningskommission har rätt att returnera den egendom som han inte lyckats sälja. Gränsen mellan kommission och handel i fast räkning blir i praktiken ofta suddig genom att många kommissionsförhållanden regelmässigt avslutas med att kommissionären gör självinträde. I detta sammanhang skall det framhållas att det inom bilbranschen ofta förekommer två sorters avtal, ensamåterförsäljningsavtal och kommissionsavtal. Parternas mellanhanden regleras huvudsakligen i det förstnämnda avtalet, medan det sistnämnda utgör en komplettering till detta. När en återförsäljare skall skaffa bilar av tillverkaren eller importören för försäljningen till kunderna finns det två möjligheter. Den ena möjligheten är att återförsäljaren köper den i fast räkning, vilket förutsätter att återförsäljaren har likvida medel. Den andra möjligheten är att återförsäljaren övertar bilen med stöd av kommissionsavtalet. Det är återförsäljaren som väljer vilken av dessa två möjligheter han skall använda. Om han begagnar kommission har han normalt skyldighet att föra en särskild kommissionslagerbok. Vidare är han redovisningsskyldig. Huvudmännen brukar ofta göra inspektioner av återförsäljarens lager för

kontroll av de bilar som överlämnats i kommission. När en återförsäljare övertar en bil i kommission förekommer det att han kan bli skyldig att till huvudmannen betala en viss lagerhållningsavgift. Vid sidan av bilförsäljningen saluför återförsäljaren reservdelar. Dessa är i regel inköpta av återförsäljaren i fast räkning.

Vid sidan av kommission talar man ibland om konsignation. Konsignationsavtalen har å ena sidan vissa likheter med kommissionsavtalen så till vida att mellanmannen (= konsignaten) åläggs att hålla varorna avskilda hos sig och har rätt att returnera dem om han inte kan sälja dem vidare eller förbruka dem. Dessutom räknar huvudmannen (= konsignanten) med att ha separationsrätt genom att han uppställer ett förbehåll om återtaganderätt vid konsignatens insolvens. Å andra sidan har konsignationsavtalen vissa likheter med köp i fast räkning. Konsignaten tillåts nämligen att förfoga över varorna före betalningen och konsignaten får behålla skillnaden mellan vad han kan få ut vid en eventuell försäljning till tredje man och vad konsignanten betingat sig. Enligt dansk rättspraxis har konsignanten under vissa förutsättningar separationsrätt på grund av ett konsignationsavtal.¹ Även i Sverige förekommer konsignationsavtal, men de har inte närmare diskuterats eller prövats i praxis.² Det är därför en öppen fråga om de skall bedömas som avtal om kommission och ge konsignanten separationsrätt eller som överlåtelse med ett förbehåll om återtaganderätt som är sakrättsligt ogiltigt på grund av konsignatens rätt att förfoga över varorna före betalning.

Enligt direktiven har kommittén i uppgift att undersöka vissa frågor kring s. k. kommissionärsbolag. Härmed förstås att ett aktiebolag eller en ekonomisk förening (kommissionärsföretaget) driver rörelse i eget namn utslutande för ett eller flera andra bolags eller föreningars räkning (p. 2 av anvisningarna till 43 § kommunalskattelagen). Kommissionärsbolagets resultat redovisas skattemässigt helt eller delvis hos huvudbolaget. Eftersom verksamheten i kommissionärsbolagen dirigeras helt av huvudbolaget är det möjligt att vissa regler i KommL ej blir tillämpliga i kommissionärsbolagsförhållanden.³

En av uppgifterna rörande kommissionärsbolagen är att utreda separationsrätten till egendom hos dessa. Rättsosäkerheten gäller separationsrätten vid insolvens och därmed även var företagsinteckning skall tas ut.⁴ Denna fråga är av utpräglat sakrättslig art. Den ligger vid sidan av kommitténs övriga arbete, och den har därför fått stå tillbaka medan kommittén slutfört sin huvuduppgift att göra en översyn av KommL och att harmonisera de obligationsrättsliga bestämmelserna om handelsagentur med förslaget till EG-direktiv. Efter samråd med justitiedepartementet har kommittén funnit det lämpligt att bryta ut problemen rörande kommissionärsbolagen för fortsatt och separat behandling samt att till denna fortsatta utredning hänföra de delar av KommL som har samband därmed. Det gäller främst 53 § KommL men även 56–64 §§.

Som exempel på frågor i anslutning till 53 § KommL, vilka kommer att uppmärksammas i det fortsatta utredningsarbetet, kan nämnas följande. Hur får tredje man sakrättsligt skydd vid kommissionärens insolvens när han genom avtal med kommissionären förvärvar egendom av denne? Hur skall gränsen dras mellan inköpskommission och köp i fast räkning; är det avgörande vad kommissionären avsett eller några andra, utåt konstaterbara fakta? Finns det anledning att vidta några särskilda åtgärder för att motverka de

¹Se härom von Eyben, *Formuerettigheder*, 6 uppl. (1979) s. 248 ff, Illum & Carstensen, *Dansk tingsret*, 3 uppl. (1976) s. 258 ff och Nilas, *Konsignation – konflikten mellem leverandøren og forhandlerens kreditorer*, *Justitia* nr 5/1980.

²Se dock Håstad, *Sakrätt avseende lös egendom*, 2 uppl. (1984) s. 141 f.

³Jfr Borgström, *Koncernrättsliga problem* (1970), s. 170 och NJA 1975 s. 45.

⁴Jfr Håstad, *Studier i sakrätt* (1980) s. 9 ff.

möjligheter som f. n. åtminstone formellt föreligger och som innebär att gammal kredit säkras genom att en gäldenär får fortsätta sin rörelse i kommission för kreditgivaren?

Det resultat till vilket man kommer i fråga om hur bestämmelsen om separationsrätt skall avfattas har sedan viss betydelse för utformningen av bestämmelserna om kvittning. Även innehållet i lagförslaget vad det gäller partsbindningsmönstret har ett starkt samband med bestämmelserna om separationsrätt och om kvittning. På grund härav bör dessa frågor övervägas i ett sammanhang. Då dessa överväganden kan leda till att även någon eller några av de övriga sakrättsliga bestämmelserna påverkas, anser *kommittén* att det slutliga ställningstagandet i den del av lagförslaget som gäller rättsförhållandet till tredje man vid kommission skall göras först när den tillkommande utredningen gjorts. Icke desto mindre önskar *kommittén* ge offentlighet åt det utredningsarbete som hittills gjorts i denna del. Avsikten med detta är främst att visa att partsbindningsmönstret vid kommission kan göras symmetriskt samt att ge remissinstanserna möjlighet att redan nu uttala sig i denna fråga. Lagtexten till denna del är alltså preliminär. Den är återgiven sist i det avsnitt där rättsförhållandet till tredje man behandlas (se avsnitt 4.15.10 nedan).

Den anförda har till följd att kommittén nu presenterar ett ofullständigt lagförslag. För den händelse det önskas ett snabbt ikraftträdande av kommitténs förslag i övrigt kan de nu gällande bestämmelserna i 53–64 §§ KommL inarbetas i den nya lagen i avvaktan på det tillkommande utredningsarbetet.

Framställningen i det följande omfattar alla regler om kommission i KommL. Den obligationsrättsliga delen är härigenom slutligt behandlad av kommittén medan framställningen såvitt gäller rättsförhållandet till tredje man är preliminär i avvaktan på det tillkommande utredningsarbetet.

4.13.1 Allmänt om rättigheter och skyldigheter

Av den tidigare lämnade redogörelsen framgår att många av bestämmelserna om parternas rättigheter och skyldigheter vid kommission gäller även vid agentur. Vidare har det ovan angetts att en del av betydelsen av KommL:s regler om kommission ligger i att de, genom hänvisningar i kapitlet om handelsagent, blir gällande även för handelsagenter (se avsnitt 4.5).

I lagförslaget har huvudvikten lagts vid agenturverksamheten. De bestämmelser om parternas rättigheter och skyldigheter som skall gälla vid agentur har behandlats tidigare (se avsnitten under 4.10). I denna framställning innefattas emellertid också vissa bestämmelser som skall gälla vid kommission.

I likhet med en agent har en kommissionär skyldighet att vara lojal mot sin huvudman på sätt som sägs i 5 §. Vad denna skyldighet i allmänhet innebär för en kommissionär har behandlats ovan (se avsnitt 4.10.2). I några hänseenden har dock denna skyldighet en särskild betydelse. I 8 och 9 §§ KommL finns det några speciella bestämmelser om kommissionärens skyldigheter när förhållandena ändras och när priset skall fastställas. Dessa bestämmelser kan härledas ur kommissionärens plikt att tillvarata sin huvudmans intresse. *Kommittén* anser att de regler som anges i dessa bestämmelser har stor betydelse i vissa sammanhang, bl. a. vid fondkommission och i viss mån även

vid vissa agenturuppdrag.⁵ De bör därför komma till uttryck i lagförslaget. Det hänvisas till avsnitt 2.7.3 ovan i fråga om den närmare innebörden av dem.

Även bestämmelserna i 11 och 12 §§ KommL om kommissionärens undersökningsskyldighet och reklamationsplikt har sitt ursprung i skyldigheten att tillvarata huvudmannens intresse och att lämna upplysningar. Bestämmelserna torde ha en tämligen begränsad praktisk betydelse men kan avse stora ekonomiska värden. Utmärkande för KommL är att den innehåller en rad detaljerade bestämmelser som skall gälla vid skilda tillfällen. Ovannämnda bestämmelser är ett exempel härpå. *Kommittén* anser att lagförslagets bestämmelser skall vara mer generellt utformade. Då undersöknings- och reklamationsskyldigheten innefattas i kommissionärens allmänna skyldighet att tillvarata sin huvudmans intresse samt lämna upplysningar finner *kommittén* att några särskilda bestämmelser inte skall föreslås i denna del. Förslaget innebär inte att någon förändring görs i gällande rätt.

I fråga om kommissionärens informationsplikt gäller det som är stadgat i 6 § med den viktiga begränsning som framgår av 42 §, dvs. att kommissionären inte är skyldig att uppge tredje mans namn för huvudmannen. En kommissionär är vidare underkastad bestämmelsen i 7 § om vårdplikt, försäkringsplikt och plikt att hålla huvudmannens varor avskilda. Skyldigheten för kommissionären att hålla mottagna medel avskilda och att avge redovisning behandlas särskilt i avsnitt 4.13.3 nedan.

Angående huvudmannens skyldigheter mot kommissionären skall gälla vad som stadgas i 9 och 10 §§ samt 11 § första stycket. Det andra stycket i sistnämnda paragraf ålägger huvudmannen att meddela agenten hur han förfar med anbud eller avtal som agenten upptagit eller ingått. Genom att kommissionären ingår avtalen i eget namn har huvudmannens ställningstagande till dem inte lika stor betydelse som vid agentur. Kommissionären torde därför inte ha något intresse av att i detta skede få denna information. Enligt gällande rätt (15 § KommL) har huvudmannen visserligen rätt att under vissa förutsättningar avvisa ett avtal som ingåtts av en kommissionär. Såsom det närmare redovisas i ett annat avsnitt föreslår *kommittén* att denna rätt avskaffas (se avsnitt 4.13.4). Bestämmelsen i 12 § om skadeståndsskyldighet är avsedd att gälla även vid kommission.

Kommittén finner att även i fråga om rätt till provision och annan ersättning kan med vissa undantag samma bestämmelser gälla vid kommission som vid agentur. En närmare granskning av bestämmelserna i lagförslaget ger vid handen att bestämmelsen i 13 § om förutsättningarna för rätt till provision under uppdragets bestånd skall gälla även vid kommission. Det förekommer numera att även en kommissionär tillförsäkras ensamförsäljningsrätt.⁶ 14 § första och andra styckena handlar om provision på avtal som ingås efter uppdragets slut. I likhet med vad som gäller i KommL bör dessa bestämmelser vara tillämpliga även på varaktiga kommissionsuppdrag. Däremot torde inte bestämmelsen i 14 § tredje stycket komma i fråga vid kommission.

Bestämmelsen i 15 § handlar om rätt till provision på avtal som inte fullgjorts. Enligt denna bestämmelse förlorar agenten rätten till den provision som motsvarar det pris som inte erlagts under förutsättning att den bristande betalningen inte beror på huvudmannen eller på händelse för vilken denne står faran. Denna situation kan uppstå även vid kommission

⁵Sandvik s. 70.

⁶Sandvik s. 146.

trots att huvudmannen inte står i ett direkt köprättsligt förhållande till tredje man. Som det i ett senare avsnitt närmare skall beskrivas har huvudmannen rätt att i vissa fall göra fordringsrätten gällande direkt mot tredje man. I denna situation kan huvudmannen med tredje man träffa överenskommelse om att avtalet skall återgå eller att villkoren för avtalet skall ändras. En sådan överenskommelse bör inte medföra att kommissionären går miste om sin provision. På grund härav bör det som stadgas i 15 § vara tillämpligt även vid kommission.

Bestämmelserna i 16 och 17 §§ anger provisionens storlek och beräkning. Dessa stadganden är tillämpliga även såvitt avser kommission. De spörsmål som regleras i 18 § handlar om provisionens förfallotid och provisionsnota vid agentur. Sistnämnda bestämmelse gäller inte vid kommission utan motsvarande frågor regleras i stället i bestämmelsen om redovisningsskyldighet i 43 § (se avsnitt 4.13.3). De frågor som uppkommer i anledning av ansvar del credere är gemensamma vid såväl agentur som kommission och bestämmelsen i 19 § gäller därför även vid kommission. Den därpå följande paragrafen handlar om inkassouppdrag och inkassoprovision. Eftersom inkasseringen utgör ett led i kommissionsuppdraget skall någon särskild provision inte utgå och paragrafen är följaktligen inte tillämplig vid kommission. Den bestämmelse i 21 § som reglerar rätten till ersättning för utgifter är avsedd att gälla även vid kommission. Bestämmelserna i 22 § och 23 § om säkerhetsrätt är utformade med tanke på att de skall gälla vid både agentur och kommission. Även bestämmelsen i 24 § som säger att anspråk på provision skall göras gällande inom ett år från avtalets upphörande av avsedd att gälla även vid kommission.

Kommitténs förslag till bestämmelse i denna del återfinns i 41 §.

4.13.2 Ansvar för fullgörandet av en affär

De bestämmelser i KommL som innebär att en kommissionär inte är skyldig att uppge vem som är tredje man har tillkommit för att skydda kommissionären. Ibland kan det ligga även i tredje mans intresse att hans namn inte avslöjas av kommissionären. Om en huvudman skulle kunna fordra att få veta tredje mans namn skulle detta kunna medföra att han därefter ingår avtal direkt med denne och på detta sätt förbigår kommissionären. För den som bedriver kommissionsverksamhet yrkesmässigt kan detta medföra stora förluster, eftersom hans kundkrets är värdefull för honom.⁷ Kundkretsen är alltså kommissionärens affärshemlighet. Bestämmelsen skyddar kommissionären även på så sätt att han med stöd av denna kan undvika att hans kunder får vetskap om att han handlar på kommissionsbasis.⁸

Bestämmelsen i KommL om att en kommissionär själv får fullgöra ett avtal är tillämplig i första hand när kommissionären underlåter att uppge tredje mans namn. Även affärer där tredje mans namn är oriktigt angivet eller som över huvud taget inte ingåtts torde omfattas av bestämmelsen.⁹

Om kommissionären utnyttjar sin rätt att inte uppge vem som är tredje man fråntas huvudmannen därigenom möjligheten att ta reda på tredje mans ekonomiska förhållanden. En sådan undersökning skulle kunna visa att tredje mans ekonomi är mindre god. I detta fall skulle huvudmannen behöva ge kommissionären särskilda instruktioner för att undvika förluster. När nu

⁷NJA II 1914 s. 178 f.

⁸Sandvik s. 78.

⁹NJA II 1914 s. 194 f.

huvudmannen inte kan göra detta får kommissionären bära risken för en eventuell förlust genom att huvudmannen enligt bestämmelsen kan kräva att kommissionären fullgör avtalet.

Bestämmelsen är avsedd att ge kommissionären samma ställning som han skulle haft om han stått ansvar del credere. Om kommissionären önskar befria sig från detta ansvar måste han namnge tredje mannen senast samtidigt med att han rapporterar att försäljning skett. Han kan således inte blir fri från garantiansvaret genom att senare uppge namnet och det spelar ingen roll om det varit betydelselöst om huvudmannen någon tid inte vetat vem som var köpare.¹⁰ I de fall då kommissionären åtagit sig ett delcredereansvar behöver stadgandet inte återopas.

Den princip, som innebär att en kommissionär som regel inte är skyldig att uppge vem tredje mannen är, torde vara en viktig del av kommissionärens karakteristika. En följd av denna regel är att kommissionären får bära riskerna av att tredje man inte fullföljer en affär. *Kommittén* finner att principen bör komma till uttryck i lagförslaget. Den bestämmelse som föreslås är avsedd att ansluta till gällande rätt. Härav följer att kommissionären i vissa speciella fall, t. ex. vid självinträde (se avsnitt 4.13.7) resp. i de situationer som beskrivs i 54 § i lagförslaget (se avsnitt 4.15.5) är skyldig att uppge att det är han själv resp. vem det är som är tredje man. Bestämmelsen återfinns i 42 §.

4.13.3 *Kommissionärens redovisningsskyldighet*

Av de allmänna bestämmelserna i 18 kap. handelsbalken framgår det att en syssloman har skyldighet att redovisa, vilket innebär att han skall lämna upplysningar om penningmedel och annan egendom som han tagit emot på huvudmannens vägnar och om hur denna egendom använts. Utgifter för huvudmannens räkning skall bestyrkas med verifikationer. Det som visar sig tillkomma huvudmannen skall sedan överlämnas till denne men detta anses falla utanför den egentliga redovisningsplikten.¹¹

Kommittén anser att lagförslaget skall innehålla en bestämmelse om redovisningsskyldighet. En sådan bestämmelse har störst betydelse för kommissionärerna eftersom alla dessa är mer eller mindre berörda av den. Däremot angår en sådan bestämmelse endast de agenter som har inkassouppdrag. På grund härav bör bestämmelsen om redovisningsskyldighet intas i lagförslaget bland de bestämmelser som gäller vid kommission. En motsvarande bestämmelse för agentur återfinns i 8 §.

En kommissionär är att betrakta som en syssloman. I fråga om omfattningen av kommissionärens redovisningsskyldighet gäller därför samma grundläggande villkor som för en syssloman. Flera detaljfrågor uppkommer därutöver kring redovisningsplikten, t. ex. vilka uppgifter redovisningen skall innehålla, när den skall lämnas, om kommissionären har kvittningsrätt och hur uppburna medel skall förvaltas. Dessa frågor torde i allmänhet regleras i kommissionsavtalet. Innehåller detta inga villkor härom måste man söka ledning i den allmänna lojalitetsbestämmelsen vilken i denna del kan sägas innehålla att redovisningsskyldigheten skall fullgöras i överensstämmelse med god affärssed.

Om kommissionären inte fullgör sin redovisningsskyldighet gör han sig

¹⁰Sandvik s. 112.

¹¹Bengtsson s. 163 f.

därigenom skyldig till kontraktsbrott och kan förpliktas att utge dröjsmålsränta och ersättning för skada. Under denna förutsättning har huvudmannen också rätt att framställa sitt krav direkt mot tredje man. Enligt 18 kap. 9 § handelsbalken preskriberas huvudmannens krav i anledning av en slutredovisning inom ett år från det att huvudmannen tog emot redovisningen.

Under vissa förutsättningar har en huvudman rätt att göra sin fordran gällande direkt hos tredje man. När kommissionären inkasserat en fordran blir den – om medlen inte är avskilda – otillgänglig för huvudmannen genom att ingen separationsrätt föreligger. Om kommissionären däremot har skyldighet att hålla de mottagna medlen avskilda är sannolikheten större att han gör så, varigenom dessa oftare blir förbehållna huvudmannen. Advokater har skyldighet att hålla redovisningsmedel avskilda. *Kommittén* anser att även kommissionärer samt de agenter, som är redovisningsskyldiga, bör ha denna skyldighet.

Det anförda leder till att ifrågavarande bestämmelse får den utformning som framgår av 43 §.

4.13.4 *Avvisning av ett avtal*

Huvudmannens rätt att avvisa ett avtal som ingåtts mellan hans kommissionär och tredje man ägnas en viss uppmärksamhet i den juridiska litteraturen. *Kommittén* ifrågasätter dock om denna rätt kommer till användning i det praktiska livet och om dessa bestämmelser har något behov att fylla. Fråga uppkommer också om huvudmannen kan beredas ett motsvarande skydd på något annat sätt.

Förutsättningarna för att avvisning skall tillgripas torde vara olika beroende på om det är försäljningskommission eller inköpskommission. Vid försäljningskommission torde det endast i undantagsfall vara ändamålsenligt med avvisning. Om tredje man i dessa fall varit i god tro när avtalet med kommissionären ingicks och varorna är i kommissionärens besittning har tredje man rätt till varorna även om huvudmannen avvisar avtalet. Huvudmannens intresse får alltså vika för tredje man och huvudmannen får nöja sig med att begära ersättning för skada av kommissionären. Huvudmannens rätt till skadestånd framgår dock redan av bestämmelsen i 12 § i lagförslaget och någon bestämmelse därutöver synes inte behövas. Genom skadeståndet kan huvudmannen få ersättning för en eventuell förlust. Även provisionen och övriga kostnadsfrågor kan regleras på detta sätt. *Kommittén* finner alltså att avvisningsrätten kan slopas vid försäljningskommission, där varorna är i kommissionärens besittning, och att huvudmannen bereds ett tillfredsställande skydd i dessa situationer genom sin rätt till skadestånd.

Avvisningsrätten kan vara mera motiverad vid inköpskommission eller vid försäljningskommission, där kommissionären inte har något varulager. I förstnämnda fall har kommissionären inköpt varor för huvudmannens räkning och dessa skall vidarebefordras till denne. I sistnämnda fall har kommissionären ingått ett avtal med tredje man om försäljning av varor och begär att huvudmannen skall leverera dessa. Om det därvid visar sig att förutsättningarna för avvisning är uppfyllda (se 15 § KommL) innebär detta att kommissionären begått ett kontraktsbrott mot huvudmannen. Det lämpligaste synes vara att även dessa frågor såvitt de avser förhållandet mellan huvudmannen

och kommissionären löses på så sätt att huvudmannen får ersättning för sin skada med stöd av 12 § och att lagförslaget inte innehåller någon bestämmelse om avvisning. Även om en bestämmelse om avvisning saknas i lagförslaget kan en huvudman med stöd av allmänna kontraktsrättsliga principer vägra att godta en affär som kommissionären ingått i strid med huvudmannens instruktioner. Kommissionärens förhållande till tredje man påverkas där- emot inte om huvudmannen vägrar att godta en affär. Detta innebär att kommissionären kan bli tvungen att behålla inköpta varor eller skaffa varor från något annat håll för leveransen till tredje man. *Kommittén* finner alltså att lagförslaget inte behöver innehålla några bestämmelser om rätt till avvisning.

4.13.5 *Kommissionärs stoppningsrätt*

Bestämmelsen i KommL om rätt för kommissionärer att stoppa varor gäller endast i de situationer då huvudmannen är på obestånd samt varorna är på väg till denne. Vid försäljningskommission torde det förekomma endast i undantagsfall att en kommissionär returnerar varor till huvudmannen samtidigt som denne är på obestånd. Stoppningsrätten i sig har dock en stor betydelse inom handeln. Således innehåller 39 och 41 §§ KöpL bestämmelser som rör frågor om säljarens möjligheter att skydda sin rätt till godset, när köparens förmåga att betala är tvivelaktig. Det kan förväntas att den kommande lagstiftningen på detta område kommer att innehålla bestämmelser som ger säljaren stoppningsrätt.¹² Om reglerna om stoppningsrätt utelämnas i den av kommittén föreslagna lagen kommer kommissionären att förlora det skydd som han f. n. åtnjuter i den angivna situationen. Kommissionären kommer också i ett sämre läge än en säljare om bestämmelsen utgår. *Kommittén* anser att existensen av en risk för ekonomisk förlust inte bör godtas och föreslår därför att en bestämmelse om stoppningsrätt skall intas i lagförslaget. Bestämmelsen bör utformas så att den överensstämmer med gällande rätt, vilket innebär att kommissionären är berättigad att sälja varorna på det sätt som anges i 23 §. Bestämmelsen gäller vid både försäljnings- och inköpskommission men även agenter som fått lager av varor till försäljning för sin huvudmans räkning torde kunna åberopa den.

Den bestämmelse som föreslås framgår av 44 §.

4.13.6 *Kommissionärens rättigheter i övrigt*

Bestämmelsen i 38 § KommL ger inköpskommissionären rätt att antingen sälja de inköpta varorna eller bortska dem. I första hand är kommissionären skyldig att ta vård om varorna. Om huvudmannen inte tar emot varorna kan kommissionärens vårdplikt inte pågå under obegränsad tid. Kommissionären är i detta fall berättigad att sälja varorna för huvudmannens räkning eller bortska dem om försäljningspriset inte täcker försäljningskostnaderna. Försäljningen skall göras på ett sätt som är närmare beskrivet i bestämmelsen. Även försäljningskommissionären har en viss realisationsrätt. Denna är avsedd att utnyttjas i de situationer där varorna visat sig vara osäljbara eller kommissionären av sagt sig sitt uppdrag eller detta upphört av någon annan anledning.¹³ *Kommittén* finner att underlåtenhet av huvudmannen att

¹²SOU 1976:66 s. 196 f.

¹³NJA II 1914 s. 242.

ta emot varorna som kommissionären inköpt för hans räkning kan enligt 12 § i lagförslaget medföra skyldighet att utge ersättning för den skada som kommissionären därigenom lider. Inom transporträtten finns det normer för hur man i dessa situationer skall förfara med varorna (uppläggningsrätt och försäljningsrätt) och motsvarande normer torde kunna tillämpas även vid kommission. När det gäller försäljningskommission finner *kommittén* att de situationer där bestämmelsen kan tillämpas förekommer så sällan att en motsvarande bestämmelse inte är motiverad för lagförslagets vidkommande. *Kommittén* föreslår alltså ingen ny bestämmelse i denna del.

Den bestämmelse i KommL som ger en kommissionär panträtt i gods som översänts till honom men där han avböjer uppdraget (6 §) har troligen inte någon nämnvärd betydelse i det praktiska rättslivet. Sedan någon fått rådgivning över gods föreligger ingen skyldighet att återlämna det förrän man fått gottgörelse för sina kostnader. Samma resultat uppnås alltså oavsett om bestämmelsen behålls eller utgår. *Kommittén* anser att en sådan bestämmelse kan utelämnas. Förslaget innebär ingen förändring av gällande rätt.

4.13.7 Självintråde

Enligt vad *kommittén* erfarit förekommer självintråde generellt sett mycket sällan. Inom vissa branscher, t. ex. inom värdepappershandeln och försäljning av bilar, förekommer det oftare. KommL omfattar handel med värdepapper och vid självintråde i dessa affärer gäller principerna i KommL. *Kommittén* har ovan föreslagit (se avsnitt 4.7.2) att lagförslaget inte skall omfatta kommissionshandel med värdepapper. Självintråde vid dessa affärer bör dock regleras. Detta kan ske genom att lagförslaget innehåller regler om självintråde och genom hänvisningsbestämmelsen i 2 § FKommL blir dessa gällande även vid handeln med värdepapper. Såsom det ovan nämnts förekommer självintråde i betydande omfattning i bilbranschen, där det uppfattas som ett normalt led inom bildistributionen (se avsnitt 4.13). Återförsäljaren har regelmässigt rätt till självintråde, vilket tillgår så att återförsäljaren genom att betala för bilen inträder i affären.

Kommittén anser att bestämmelser om självintråde har en viss principiell betydelse och att lagförslaget bör innehålla stadganden därom. Dessa skall gälla för kommissionärer. Även för agenter som har rätt att ingå avtal för huvudmannens räkning kan självintråde komma i fråga. Det torde framgå av agenturavtalet eller av bruk eller sedvänja om självintråde medges i dessa fall. Om självintråde äger rum gäller för detta den allmänna lojalitetsbestämmelsen i 5 § i lagförslaget. Frågorna om självintråde berör de problem som uppstår vid självkontrahering. Lagförslagets bestämmelser om självintråde skall kunna tillämpas analogt vid agentur. Något praktiskt behov av att reglera kombinationsaffärer eller dolda självinträden har inte visats föreligga. Även om dessa former att utföra sitt uppdrag kan innebära frestelser för kommissionären har man att utgå ifrån att han agerar på ett lojalt sätt mot huvudmannen, eftersom detta är hans främsta skyldighet. F. ö. synes lagregler om kombinationsaffärer och dolda självinträden bli tämligen komplicerade.

KommL:s bestämmelser om självintråde är till stor del indispositiva till skydd för huvudmannen. Under utredningsarbetet har den principiella

grundinställningen varit att parterna om möjligt skall behandlas lika. I fråga om självinträde har det inte framkommit något skäl som motiverar att man gör undantag från denna regel. I likhet med de flesta bestämmelserna i lagförslaget bör därför lagreglerna om självinträde vara dispositiva.

Bestämmelserna i lagförslaget om självinträde bör bygga på de principer som f. n. gäller men de bör förenklas. Således skall självinträde kunna utövas endast när huvudmannen lämnat sitt medgivande därtill eller det följer av någon av de grunder som anges i 3 § (se avsnitt 4.8). Kommissionären är skyldig att upplysa huvudmannen om ingångna avtal men däremot är han enligt 42 § i lagförslaget normalt inte skyldig att uppge tredje mans namn. Vid självinträde måste han uppge att han själv är köpare och detta utgör alltså ett undantag från nämnda bestämmelse. I samma ögonblick som kommissionären lämnar meddelandet har självinträdet skett.

Såsom det ovan nämnts är kommissionären vid självinträde skyldig att på vanligt sätt vara lojal mot huvudmannen. *Kommittén* anser att någon motsvarighet till de specificerade bestämmelserna i KommL om bestämmande av priset inte behöver intas i lagförslaget. Om kommissionären inte iakttar sin skyldighet att vara lojal kan han förpliktas att till huvudmannen utge ersättning för skada. Det föreslås att möjligheten för huvudmannen att avvisa ett avtal som innebär självinträde skall avskaffas.

Liksom hittills skall ett självinträde enligt lagförslaget innebära att kommissionsuppdraget är utfört och kommissionären att betrakta som köpare. Till följd av att uppdraget är utfört är kommissionären berättigad till provision för utfört arbete och i förekommande fall för ansvar del credere. Vidare har han rätt till ersättning för utgifter.

Den bestämmelse som innebär att huvudmannen har möjlighet att betrakta en osann uppgift om att ett uppdrag slutförts som ett självinträde har enligt kommitténs förmenande en sådan betydelse att den bör ingå i lagförslaget. För att bestämmelsen skall kunna tillämpas krävs det både att uppgiften är osann och att den lämnats mot bättre vetande. Förutom att huvudmannen kan kräva att kommissionären fullgör ett avtal kan han vara berättigad till ersättning för skada som drabbat honom med anledning av den osanna uppgiften.

De bestämmelser om självinträde som föreslås framgår av 45 och 46 §§. Dessa synes vara väl förenliga med reglerna i FKommL även om innehavet av värdepapper är begränsat till vissa belopp i sistnämnda lag.

4.14 Avtalets upphörande

När ett avtal mellan en huvudman och en uppdragstagare skall upphöra gäller enligt KommL samma bestämmelser vid agentur och kommission. *Kommittén* anser att denna ordning skall i princip behållas. För att det skall anses vara en agentur i lagförslagets mening krävs det bl. a. att uppdraget är varaktigt. Någon motsvarande begränsning har inte gjorts i fråga om kommission. *Kommittén* föreslår på grund härav att lagförslagets bestämmelser i 25–32 §§ om agenturavtalets upphörande skall gälla även när ett varaktigt kommissionsavtal skall upphöra. 47 § innehåller därför en hänvisning till de bestämmelser som reglerar ett agenturavtals upphörande och som behand-

lats ovan (se avsnitten under 4.11). Det får prövas från fall till fall om dessa bestämmelser skall tillämpas analogt när ett enstaka kommissionsuppdrag skall upphöra.

4.15 Rättsförhållandet till tredje man vid kommission

I avsnitt 4.13 ovan har det angetts att kommitténs ställningstaganden är preliminära i den del som behandlar rättsförhållandet till tredje man (avsnitten 4.15.1–4.15.9). Även lagtexten till denna del är preliminär och den presenteras därför särskilt i avsnitt 4.15.10.

4.15.1 Äganderättens övergång (separationsrätt)

Det har ovan anförts att frågan om separationsrätt vid kommission har ett starkt samband med vissa frågor kring kommissionärsbolagen som kommittén skall utreda vid en senare tidpunkt. *Kommittén* hänskjuter därför alla problem rörande separationsrätt vid kommission till det fortsatta utredningsarbetet. Nuvarande 53 § KommL upptas i 48 § utan att några sakliga ändringar har gjorts.

4.15.2 Kommissionärens legitimation att förfoga över varorna

Enligt svensk rätt gäller sedan länge vissa principer om godtrosvörvärv. För att ett ordinärt godtrosvörvärv skall föreligga krävs det att den som förvärvar en sak av någon som inte hade rätt att förfoga över den ändå blir ägare till saken, om han var i god tro. Med god tro menas att förvärvaren varken insåg eller bort inse att den andre saknade förfoganderätt. Ytterligare förutsättningar för ett godtrosvörvärv är att förvärvet skett genom köp, byte eller gåva, att överlåtaren hade saken i sin besittning vid överlåtelsen och att tradition ägt rum. Den rätte ägaren kan i allmänhet lösa till sig saken från den godtroende förvärvaren genom att betala ersättning för den.

I vissa fall kan tredje man göra ett giltigt godtrosvörvärv på lindrigare villkor än vad nu sagts. Ett exempel härpå är bestämmelserna i 54 och 55 §§ KommL. I dessa fall uppställs det inga krav på att tradition skall ha ägt rum. Inte heller tillerkänns den rätte ägaren någon lösningsrätt. Speciellt med tanke på det sistnämnda brukar man här tala om kvalificerat godtrosvörvärv.¹

Ovannämnda bestämmelser i KommL avser att bereda skydd för tredje man, som i god tro ingått avtal med en kommissionär. Genom bestämmelserna regleras fyra olika fall. Det första är när en kommissionär genomfört försäljningar i strid med huvudmannens instruktioner. Det andra fallet gäller andra dispositioner av en kommissionär än försäljning. De återstående fallen avser dels dispositioner som en kommissionär gör sedan uppdraget upphört på grund av återkallelse eller av någon annan anledning, dels dispositioner efter konkurs.

För bestämmelsernas tillämplighet finns det två gemensamma förutsättningar. Den första är att det olovliga förfogandet skall avse gods som kommissionären innehar för sin huvudmans räkning. Om godset däremot är i huvudmannens besittning åtnjuter tredje man inte det skydd som åsyftas i bestämmelsen. Grunden till den olika behandlingen är enligt ett uttalande i

¹Hessler, Allmän sakrätt (1973), s. 128.

förarbetena att "kommissionären genom innehavet av godset för tredje man framstår såsom utrustad med ett vidsträckt bemyndigande att förfoga över detsamma".²

Den andra gemensamma förutsättningen är att tredje man skall ha varit i god tro vid avtalets ingående. Kravet på god tro har i de olika fallen utformats på olika sätt.

När en kommissionär genomfört en försäljning i strid med huvudmannens instruktioner föreligger god tro hos tredje man om denne varken insåg eller bort inse att kommissionären vid avtalets ingående väsentligen eftersatte huvudmannens intresse eller handlade oredligt mot denne. I motiven anförs det i denna del följande: "Då kommittenten lämnat kommissionären gods till försäljning och medgett honom att i förhållande till spekulanter uppträda såsom om han själv vore ägare, bör det gå ut över kommittenten och icke över köparen av godset, om försäljningen sker under limitum eller eljest i strid mot föreskrifter av kommittenten, om vilka köparen varken ägt eller bort äga kännedom."³

När en kommissionär förfogat över kommissionsgods på annat sätt än genom försäljning har någon omskrivning av begreppet god tro inte gjorts. Enligt motiven föreligger god tro hos tredje man om han antog eller hade anledning att anta att godset tillhörde kommissionären. Om tredje man däremot insåg eller bort inse att godset tillhör huvudmannen men lämnat till kommissionären för försäljning måste det i allmänhet anses uteslutet att tredje man skulle kunna vara i god tro i fråga om lovligheten av ett annat förfogande från kommissionärens sida. I det senare fallet kan inte tredje man grunda någon rätt mot huvudmannen om han mottagit gods i gåva eller såsom pant.⁴

Vid inköpskommission gäller ungefär samma förhållanden i fråga om kommissionärens legitimation. Således skall försäljningar och andra förfoganden som kommissionären företar med inköpt gods gälla till förmån för tredje man om denne är i god tro. För att god tro skall anses föreligga gäller samma förutsättningar som när en försäljningskommissionär förfogat över godset på annat sätt än genom försäljning (se föregående stycke).

När en kommissionärs uppdrag återkallats eller av annan anledning upphört anses tredje man ha varit i god tro om han varken ägt eller bort äga kännedom om att uppdraget upphört och att i följd därav förfogandet var oberättigat. Denna förutsättning är naturligtvis uppfylld om tredje man vid sitt förvärv saknade anledning att anta att motparten handlade för någon annans räkning. I detta fall blir förfogandet alltså gällande mot huvudmannen. Om tredje man kände till kommissionsförhållandet och att det upphört kan han i allmänhet inte grunda någon rätt mot huvudmannen på ett senare förfogande från kommissionärens sida. Enligt vissa undantagsbestämmelser är dock kommissionären skyldig att i huvudmannens intresse förfoga över godset eller har rätt att i sitt eget intresse sälja det (se 48 och 49 §§ KommL och 31 och 32 §§ i lagförslaget). Om kommissionären fått tredje man att tro eller denne av någon annan orsak haft grundad anledning att tro att förfogandet i kraft av nämnda bestämmelser var berättigat kan tredje man vara i god tro och förvärvet således giltigt.⁵

Bestämmelsen om verkningarna av konkurs i 55 § andra stycket KommL ändrades år 1975. Skilda regler gäller allt eftersom det är huvudmannen eller

²NJA II 1914 s. 275.

³NJA II 1914 s. 275 f.

⁴NJA II 1914 s. 276.

⁵NJA II 1914 s. 277 f.

kommissionären som försatts i konkurs. Vid huvudmannens konkurs har en rättshandling som kommissionären företar efter konkursutbrottet inte större verkan mot konkursboet än den skulle haft om huvudmannen själv företagit den.⁶ I fråga om kommissionärens konkurs gäller att tredje man inte får åberopa bristande kännedom om konkursen i vidare mån än han kunnat göra om godset tillhört kommissionären.

Rörande innebörden av god tro hos tredje man i de fall som ovan behandlats kan som sammanfattning anföras följande. Man måste skilja mellan fall då tredje man varken vetat eller bort veta att kommission förelåg och fall då denne haft kännedom härom. Om således tredje man varken inser eller bort inse att ett kommissionsförhållande föreligger utan tror att kommissionären handlar för egen räkning är han i allmänhet i god tro. Om kommissionären försatts i konkurs kan dock tredje man aldrig åberopa god tro. Kommissionären är inte skyldig att för tredje man uppge att han handlar i kommission. I de fall då tredje man känner till kommissionsförhållandet kan god tro föreligga om tredje man varken inser eller bort inse att kommissionären överskridit sina försäljningsinstruktioner. I dessa fall i övrigt är god tro som regel utesluten.

De förfoganden som vid sidan av försäljning kan komma i fråga är att kommissionären pantsätter godset eller överlåter det såsom gåva.

I litteraturen har det anförts att det inte föreligger några starka skäl att göra den uppdelning i olika paragrafer som gjorts och att KommL:s utformning torde ha motiverats av att godtroskravet skulle formuleras så exakt som möjligt. Det sägs vidare att lagens formulering knappast säger mera än vad man kan sluta sig till.⁷

Kommittén har övervägt att förkorta bestämmelserna. En nackdel med detta är dock att en komprimering medför att några av de i KommL förekommande nyanskillnaderna skulle försvinna och att vissa rekvisit skulle komma att framgå endast av förarbetena. På grund härav har *kommittén* funnit att förslaget i denna del bör utformas enligt gällande rätt. Några redaktionella ändringar har dock gjorts. Förslaget har den lydelse som framgår av 49 och 50 §§.

4.15.3 Rättsliga följder av att en kommissionär ingått avtal med tredje man

Med anledning av ett avtal ingånget mellan en kommissionär och tredje man kan enligt reglerna i KommL fordringsrätt mot den sistnämnde utövas av den förstnämnde och i vissa fall dessutom av huvudmannen. Tredje man kan för sin del göra gällande fordringsrätt mot kommissionären men däremot inte mot huvudmannen. Partsbindningsmönstret i KommL är alltså asymmetriskt och överensstämmer med den tyska rätten liksom med andra kontinentala rättsordningar.

I den anglosachsiska rätten är partsbindningsmönstret symmetriskt vilket innebär att fordringsrätten mot tredje man kan göras gällande av kommissionären och i vissa fall av huvudmannen. Tredje man kan för sin del utöva sin fordringsrätt inte bara mot kommissionären utan ibland också mot huvudmannen. Till skillnad från vad som gäller enligt KommL kan tredje man alltså framställa krav i anledning av ett avtal även mot huvudmannen. Detta

⁶I motiven anförde lagberedningen att om tredje man i god tro utgått från att kommissionären handlade för egen räkning och att något kommissionsförhållande inte förelåg skall inte ovan nämnda bestämmelse utan vanliga godtrosregler tillämpas (prop. 1975:6 s. 294).

⁷Sandvik s. 193.

förhållande har sitt ursprung i läran om "undisclosed principal". För att denna lära skall vara tillämplig krävs det att tredje man vid avtalets ingående varken vet, får veta eller skäligen borde ha haft kännedom om att det existerar en huvudman för vars räkning mellanmannen handlar. Så länge huvudmannens existens inte är känd är mellanmannen själv berättigad och förpliktad i förhållande till medkontrahenten. När sedan denne upptäcker huvudmannens existens förlorar mellanmannen i vissa avseenden sin ställning som avtalspart. I och med upptäckten blir huvudmannen bunden såsom part i avtalet. Detta innebär inte att huvudmannen i och med upptäckten är ensam gäldenär i förhållande till medkontrahenten. Tvärtom är det ett av de karakteristiska dragen för läran om undisclosed principal att både huvudmannen och mellanmannen utgör medkontrahentens gäldenärer. Det föreligger nämligen en obligation, som är alternativ i den meningen att tredje man kan utkräva den av antingen den ene eller den andre gäldenären. Beträffande den närmare utformningen av detta obligationsförhållande råder det dock oenighet. Enligt en mening har medkontrahenten att välja mellan att rikta sin talan mot en av gäldenärerna och när han träffat sitt val har han förlorat alla möjligheter att vända sig mot den andre. Enligt andra uppfattningar är valrätten mera fri.⁸

I olika sammanhang har det gjorts försök att överbrygga skillnaderna mellan den kontinentala och den anglosachsiska rätten. Ett exempel på detta är den konvention om agency som utarbetats inom UNIDROIT och som antagits år 1983. Artikel 13 i denna konvention lyder:

"(1) Where the agent acts on behalf of a principal within the scope of his authority, his acts shall bind only the agent and the third party if:

(a) the third party neither knew nor ought to have known that the agent was acting as an agent, or

(b) it follows from the circumstances of the case, for example by a reference to a contract of commission, that the agent undertakes to bind himself only.

(2) Nevertheless:

(a) where the agent, whether by reason of the third party's failure of performance or for any other reason, fails to fulfil or is not in a position to fulfil his obligations to the principal, the principal may exercise against the third party the rights acquired on the principal's behalf by the agent, subject to any defences which the third party may set up against the agent;

(b) where the agent fails to fulfil or is not in a position to fulfil his obligations to the third party, the third party may exercise against the principal the rights which the third party has against the agent, subject to any defences which the agent may set up against the third party and which the principal may set up against the agent.

(3) The rights under paragraph 2 may be exercised only if notice of intention to exercise them is given to the agent and the third party or principal, as the case may be. As soon as the third party or principal has received such notice, he may no longer free himself from his obligations by dealing with the agent.

(4) Where the agent fails to fulfil or is not in a position to fulfil his obligations to the third party because of the principal's failure of performan-

⁸Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap (1961), s. 47 ff.

ce, the agent shall communicate the name of the principal to the third party.

(5) Where the third party fails to fulfil his obligations under the contract to the agent, the agent shall communicate the name of the third party to the principal.

(6) The principal may not exercise against the third party the rights acquired on his behalf by the agent if it appears from the circumstances of the case that the third party, had he known the principal's identity, would not have entered into the contract.

(7) An agent may, in accordance with the express or implied instructions of the principal, agree with the third party to derogate from or vary the effect of paragraph 2."

Huvudregeln i artikeln återfinns i den första paragrafen. Där stadgas det att när en mellanman handlar för sin huvudmans räkning inom uppdragets gränser mellanmannens handlingar är bindande för endast honom och tredje man under förutsättning att tredje man varken insåg eller borde ha insett att mellanmannen uppträdde som mellanman eller det framgår av omständigheterna (t. ex. genom en hänvisning till ett kommissionsavtal) att mellanmannen avser att binda endast sig själv. I paragraf (2) (a) anges det att, om mellanmannen till följd av omständigheter för vilka tredje man svarar eller av andra skäl inte fullgör eller inte kan fullgöra sina skyldigheter mot huvudmannen, huvudmannen är berättigad att direkt mot tredje man (*direct action*) utöva de rättigheter som mellanmannen förvärvat på huvudmannens vägnar med förbehåll för de invändningar som tredje man kan framställa mot mellanmannen. Av paragraf (2) (b) framgår det att, om mellanmannen inte fullgör eller kan fullgöra sina skyldigheter mot tredje man, denne är berättigad att direkt gentemot huvudmannen (*direct action*) utöva de rättigheter som han har på mellanmannen med förbehåll för de invändningar som mellanmannen kan framställa mot tredje man och de som huvudmannen kan framställa mot mellanmannen. I paragraf (3) i artikeln uttalas att huvudmannen och tredje man får vända sig direkt mot varandra först sedan mellanmannen och tredje man resp. huvudmannen underrättats. Sedan tredje man eller huvudmannen fått en sådan underrättelse kan han inte med befriande verkan företa sig något gentemot mellanmannen. Genom paragraferna (4) och (5) åläggs mellanmannen att för tredje man resp. huvudmannen uppge huvudmannens resp. tredje mans namn när mellanmannens bristande fullgörelse beror på bristande fullgörelse hos huvudmannen resp. tredje man. Paragraf (6) innehåller att huvudmannen inte får utöva mellanmannens rättigheter mot tredje man om det framgår av omständigheterna i det enskilda fallet att tredje man inte skulle ha ingått avtalet om han vetat vem som var huvudman. Av paragraf (7) framgår det att artikeln kan frångås på villkor att mellanmannen med huvudmannens gillande träffat avtal härom med tredje man.

Det symmetriska partsbindningsmönstret innebär i sig att de genom ett avtal uppkomna rättigheterna och skyldigheterna inte kan delas upp mellan olika personer utan de drabbar dem lika. Till skillnad från vad som gäller i KommL innebär detta att ett avtal mellan en kommissionär och en tredje man kan medföra förpliktelser även för huvudmannen i dennes förhållande till tredje man.⁹

Om det symmetriska partsbindningsmönstret införs i lagförslaget medför

⁹Grönfors, Avtalslagen (1984), s. 236.

detta en harmonisering med den anglosachsiska rätten och ett införlivande av UNIDROIT:s konvention i denna del. Önskemålet om internationell rättslikhet måste tillmätas stor betydelse på ett område där den internationella samfärdseln är betydande. Visserligen skulle ett godtagande av konventionsbestämmelserna innebära ett fjärmande från tysk rätt. Nämnas kan dock att det i tysk rättsvetenskap med komparativ inriktning understrukits fördelarna med det anglosachsiska systemet med ansvar för en undisclosed principal.¹⁰

Det väsentliga skälet för en övergång till konventionens reglering är att tredje mans utsikter att få fullgörelse därigenom stärks. Om kommissionären inte kunnat fullgöra avtalet, vare sig det gäller att betala för gods som kommissionären köpt eller återbära köpeskilling eller ersätta skador på grund av fel i såld vara, får tredje man vissa möjligheter att vända sig mot huvudmannen. Eftersom kommissionären handlat för huvudmannens räkning kan det synas rimligt att tredje man har denna befogenhet. I sammanhanget kan hänvisas till en pågående utveckling att införa en möjlighet till direktutbetalning mot bakre led på konsumentköpens område, där konsumentköpsutredningen nyligen och i anslutning till vad som redan gäller i Norge föreslagit att en konsument skall kunna vända sig mot varans tillverkare, när säljaren blivit insolvent, har upphört med sin näringsverksamhet eller inte kan anträffas.¹¹

Det bör samtidigt observeras att konventionens lösning i allmänhet inte medför någon ökad börda för huvudmannen. Denne måste ju redan enligt gällande regler ersätta kommissionären för dennes utlägg till tredje man. Om huvudmannen redan har betalat kommissionären ett förskott vid inköpskommission eller för fel i godset vid försäljningskommission, kan huvudmannen enligt konventionen invända detta även mot betalningskrav från tredje man. Eftersom huvudmannen enligt konventionen kan framföra alla invändningar han har mot kommissionären, slipper han betala tredje man t. o. m. i fall han har ett saldo sig till godo hos kommissionären hänförligt till andra affärer, som skulle kunnat åberopas kvittningsvis om kommissionären framfört krav mot honom. Dessa vittgående invändningsmöjligheter för huvudmannen är både en styrka och en svaghet i UNIDROIT-lösningen. Det är en styrka så till vida att huvudmannens ställning inte blir drastiskt förändrad, men det är en svaghet så till vida att de som anser att huvudmannen borde ha ett mer långtgående ansvar för kommissionärens fullgörelse, t. ex. även när kommissionären förskingrat ett förskott från huvudmannen, inte vinner gehör för sina önskemål.

Skillnaden med UNIDROIT-konventionens lösning blir att huvudmannen måste betala till tredje man i vissa lägen, där han enligt gällande rätt sannolikt skulle sluppit ifrån att betala till kommissionären, därför att kommissionären inte förmått betala till tredje man och till följd därav inte erhållit någon täckningsfordran. Antag att tredje man sålt varor till kommissionären på kredit utan säkerhet, varefter kommissionären går i konkurs före betalningen. Enligt 53 § KommL får kommittenten separationsrätt. Om kommissionären redan hade betalat till tredje man, skulle konkursboet ha kunnat utöva retentionsrätt i godset för sin täckningsfordran (förutsatt att kommittenten inte hade något allmänt saldo sig till godo). Men om kommissionären inte har betalat tredje man och tredje man inte får någon utdelning i kommissionä-

¹⁰Första gången av *Müller-Freienfels* i hans uppsatser i *Rabels Zeitschrift* 17 (1952) s. 578 ff och 18 (1953) s. 12 ff med den utmanande titeln *Die "Anomalie" der verdeckten Stellvertretung (undisclosed agency) des englischen Rechts.*

¹¹Se SOU 1984:25 41 § och s. 237 ff.

rens konkurs, så att kommissionären faktiskt inte får något utlägg med anledning av inköpet, är det troligt att kommittenten enligt gällande rätt inte behöver betala något till kommissionärens konkursbo vid utövandet av sin separationsrätt. En sådan avvägning mellan kommittentens och tredje mans intressen kan synas rättspolitiskt olämplig.¹²

Trots vad som nu anförts torde en övergång till UNIDROIT-lösningen kräva mer ingående överväganden. 56 § KommL är något av en hörnpelare i svensk civilrätt. Den äger visst samband med bestämmelsen i 4 kap. 5 § lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag om att en tredje man inte på grund av ett enkelt bolagsavtal får någon fordran mot annan bolagsman än den med vilken han ingått avtalet och som han antagit är den ende som svarar för avtalets fullgörande. Likaledes måste hänsyn tas till regeln i 1 kap. 1 § aktiebolagslagen (1975:1385) om att en aktieägare ej ansvarar personligen för bolagets skulder. Det gäller att hitta en klar avgränsning mellan en ny regel om kommittentens ansvar och den gällande regeln om aktieägarnas avsaknad av personligt ansvar. Sannolikt går denna avgränsning dock att finna däri, att kommittentansvaret förutsätter att kommittenten har anspråk på vad som förvärvats från tredje man utan någon ytterligare rättshandling mellan kommittenten och kommissionären, medan en aktieägare (t. ex. ett moderbolag i förhållande till dotterbolaget) får del av bolagets tillgångar endast efter vinstutdelning eller annan överlåtelse. Uppenbarligen har emellertid en förändring av nuvarande 56 § KommL en stor betydelse för kommissionärsbolagens del, vilket är ett skäl för kommittén att dröja med att ta slutlig ställning till det nu diskuterade problemet.

Som ovan nämnts kan det vid en avvägning av kommittentens och tredje mans intressen synas rimligt att tredje man får överta kommissionärens täckningsfordran, så att täckningskravet inte så att säga fastnar på kommissionärens insolvens och kommittenten slipper undan sitt täckningsansvar. Samtidigt måste det påpekas att en sådan lösning på sätt och vis skulle medföra en oväntad fördel för tredje mannen. Han har från början ofta trott att han ingått ett avtal med kommissionären för dennes egen räkning, och han är då normalt helt hänvisad till kommissionären vad gäller avtalets fullgörande. Skulle kommissionärens konkursbo kunna kräva huvudmannen på täckning, oavsett om tredje mannen får någon utdelning i konkursen, kan det diskuteras om det finns tillräckliga skäl för att den tredje man som givit upphov till täckningsfordringen skall få separationsrätt i tillgången eller om den i stället bör delas jämt med alla andra oprioriterade tredje män. Ett slutligt ställningstagande till UNIDROIT-konventionens lösning synes således förutsätta att man generellt klarlägger vad som gäller om kommissionärens rätt att i förväg få täckning från huvudmannen och sannolikt en del andra frågor som gäller täckningsfordringar i allmänhet.¹³

Också andra skäl kan anföras för att ett ansvar läggs på huvudmannen i vissa fall. Härigenom minskar betydelsen av den svåra gränsdragningen mellan handlade i eget namn och handlande i annans namn. Oavsett om mellanmannen agerar som kommissionär eller fullmäktig, kan tredje man enligt konventionen i viss utsträckning vända sig mot huvudmannen sedan han väl upptäckt att det döljer sig en sådan i bakgrunden.

I det nordiska samarbetet har det från norskt håll uttryckts önskemål om att konventionens bestämmelser om partsbindningsmönstret skall tas in i

¹²Jfr Hult, Om kommissionärsavtalet s. 27 ff, där Hult beträffande *civil* kommission (40 ff) anser att tredje man kan ta över kommissionärens täckningsfordran, men Hult avvisar samma regel beträffande handelskommission (37 ff).

¹³Jfr 95 § lagen (1927:77) om försäkringsavtal och Hult, Om kommissionärsavtalet s. 32 ff med not 1 på s. 34 f.

lagsförslaget. Från dansk sida har det förklarats att partsbindningsmönstret i KommL är att föredra. Den finländska lagen innehåller inga bestämmelser om kommission. Det är osäkert om några sådana bestämmelser kommer att föreslås. Spörsmålet om vilket partsbindningsmönster som skall väljas är därför inte särskilt angeläget i Finland.

Det kan således anföras skäl för en övergång till konventionens lösning, men frågan är enligt kommitténs mening inte tillräckligt utredd för ett slutligt ställningstagande. Möjligen kan de speciella förhållandena rörande kommissionärsbolag få betydelse för de slutliga övervägandena. Problemet bör således behandlas i det fortsatta utredningsarbetet. *Kommittén* önskar ändå formulera ett preliminärt förslag till ändring av gällande rätt i syfte att dels visa hur en lagtext med ett symmetriskt partsbindningsmönster kan utformas, dels ge remissinstanserna tillfälle att redan nu uttrycka en uppfattning som kan beaktas i kommitténs fortsatta arbete.

4.15.4 Tredje mans fordringsrätt med anledning av ett avtal med en kommissionär

Kommittén utgår här från det i föregående avsnitt nämnda förslaget om införande av UNIDROIT-konventionens regler. Det bör dock återigen nämnas att detta är ett preliminärt förslag och att kommittén fortsätter sitt arbete i denna del. De nämnda förslagen till regler ansluter helt till konventionen, artikel 13.

När det gäller den fordringsrätt för tredje man som uppkommer då ett avtal ingås med en kommissionär bör huvudregeln alltså vara att kraven i första hand skall riktas mot kommissionären. Först när denne inte fullgör eller kunnat fullgöra vad som åligger honom skall tredje man ha rätt att i stället kräva huvudmannen på fullgörelse. Det är utan betydelse om det är kommissionären själv eller huvudmannen som är orsak till att kommissionären inte kunnat fullgöra sina skyldigheter. Om det är huvudmannen som förorsakat att kommissionären inte fullgjort sina skyldigheter skall den sistnämnde uppge (*disclose*) vem som är huvudman. När tredje man fått reda på detta har han att välja mellan att kräva antingen huvudmannen eller kommissionären på fullgörelse. Då tredje man gjort sitt val får han därefter inte kräva den andre. Om tredje man bestämmer sig för att kräva huvudmannen på fullgörelse skall han underrätta både kommissionären och huvudmannen om detta. När huvudmannen fått en sådan underrättelse kan han inte med befriande verkan företa sig något gentemot kommissionären. Sedan kravet framställts mot huvudmannen har denne samma skyldigheter mot tredje man som kommissionären. Huvudmannen får dock framställa samma invändningar mot tredje man som kommissionären kunnat göra och de som han själv kan göra mot kommissionären. I frågan om kvittning gäller det som stadgas i 59 § i lagförslaget (se avsnitt 4.15.9 nedan). Om tredje man kräver huvudmannen utan att ha underrättat kommissionären torde den sistnämnde vara berättigad till ersättning för den skada som han därigenom drabbas av.

Förslaget till bestämmelser i denna del återfinns i 51 och 52 §§.

4.15.5 Fordringsrätten mot tredje man med anledning av dennes avtal med en kommissionär

När det sedan gäller vem som är berättigad att förfoga över kravet mot tredje man anser *kommittén* att lagförslaget skall innehålla i huvudsak samma regler som i konventionen och i 60 § KommL innebärande att det i första hand tillkommer kommissionären att göra fordringsrätten gällande mot tredje man. Denna rätt föreligger även om kommissionsavtalet upphört och i princip även om kommissionären försatts i konkurs. I sistnämnda fallet inträder dock konkursförvaltningen i kommissionärens ställe. Såsom det nedan kommer att anges utgör kommissionärens konkurs grund för huvudmannen att inträda i avtalet. Härigenom har huvudmannen möjlighet att bereda sig full betalning. I konsekvens med detta är huvudmannen konkursboets borgenär för de belopp som inflyter och dessa skall därför redovisas till huvudmannen (se 194 § konkurslagen). Konkursboet har dock rätt att kvitta skulden mot en eventuell fordran på huvudmannen (jfr NJA 1971 s. 122).

Kommitténs förslag till bestämmelse, se 53 §.

Vad det därefter angår frågan när en huvudman skall få inträda i en affär och göra gällande fordringsrätt mot tredje man anser *kommittén* att detta skall kunna ske endast vid samma förutsättningar som i konventionen samt i 57 § KommL, såvitt denna paragraf gäller handelskommission. I detta hänseende skall det alltså krävas att tredje man inte fullgjort eller kunnat fullgöra avtalet eller att kommissionären inte lämnat redovisning, handlat oredligt mot huvudmannen eller blivit försatt i konkurs. Såsom det ovan angetts har kommissionären ingen generell skyldighet att för huvudmannen uppge vem som är tredje man. Om emellertid ett avtalsbrott uppstår av orsaker som ovan nämnts är kommissionären skyldig att uppge tredje mans namn. Ett alternativ för kommissionären är att själv fullgöra avtalet. Huvudmannens möjlighet att utöva fordringsrätten direkt på tredje man är betingad av hans egna intressen och många gånger kan det vara mera fördelaktigt att vända sig mot tredje man. Andra fall där huvudmannen kan kräva tredje man direkt är hänförliga till kommissionärens eget beteende. Om kommissionären blir försatt i ekonomiska svårigheter kan detta ibland medföra att kommissionären inte fullgör sin redovisningsskyldighet enligt avtalet eller enligt 43 §. Vid detta förhållande samt då kommissionären förfarit oredligt eller försatts i konkurs är det motiverat att huvudmannen får utöva fordringsrätten direkt mot tredje man. Om kommissionären eller konkursförvaltningen vill förhindra detta är de berättigade att själva fullgöra avtalen.

Andra förutsättningar för att en huvudman skall vara berättigad att göra gällande fordringsrätt mot tredje man är enligt 58 och 59 §§ KommL att han underrättar kommissionären därom och att han reglerar sitt ekonomiska mellanhavande med kommissionären genom att antingen betala eller ställa säkerhet för kommissionärens fordringar med anledning av kommissionsavtalet. När detta är gjort skall kommissionären utfärda ett skriftligt erkännande som utvisar att huvudmannen är berättigad att kräva tredje man. Då huvudmannen kräver tredje man skall detta erkännande uppvisas. Om huvudmannen framställer sina krav mot tredje man utan att förete erkännandet är huvudmannen på begäran skyldig att ställa säkerhet för vad tredje man kan bli skyldig att utge till kommissionären. Enligt en bestämmelse som skall

genomgås nedan är tredje man nämligen skyldig att fullgöra ett avtal gentemot kommissionären om huvudmannen inte haft rätt att kräva honom (se avsnitt 4.15.8 nedan).

Kommittén anser att de principer i KommL för vilka redogjorts bör ligga till grund för lagförslagens bestämmelser. För kommissionärens del har det stor betydelse att han får vetskap om att huvudmannen avser att utöva fordringsrätten mot tredje man. Förutom att kommissionären kan ha intresse av att direktkontakt inte skapas mellan huvudmannen och tredje man löper kommissionären nämligen risk att inte få sin provision och ersättning i övrigt. Även för tredje man är det viktigt att veta att huvudmannen träder in i avtalet. När huvudmannen framställt kraven mot tredje man är denne berättigad att mot huvudmannen göra de invändningar han skulle gjort mot kommissionären om t. ex. fel i varan. När det gäller spörsmål om kvittning regleras dessa i 59 § i lagförslaget (se avsnitt 4.15.9 nedan). När tredje man fått underrättelsen kan han inte med befriande verkan företa sig något gentemot kommissionären.

Kommittén har övervägt att i sitt förslag slopa det formkrav som innebär att kommissionären skall utfärda ett skriftligt erkännande och i stället överlåta till huvudmannen att själv avgöra på vilket sätt han skall kunna styrka sin rätt till fordringen mot tredje man. *Kommittén* har dock funnit att det skriftliga erkännandet inte bara utgör ett formkrav utan också att det är fråga om legitimation. Om huvudmannen för tredje man kan uppvisa ett skriftligt erkännande från kommissionären kan tredje man vara förvissad om att kommissionären lämnat sitt samtycke till att huvudmannen gör fordringen gällande. I detta fall erlägger tredje man betalning med befriande verkan såvida inte någon grov ogiltighetsanledning föreligger (jfr 30 § skuldebrevslagen). På grund härav anser *kommittén* att kravet på skriftligt erkännande bör behållas i lagförslaget.

Kommittén anser att huvudmannens möjligheter att vända sig direkt mot tredje man skall begränsas i ytterligare några hänseenden. Den ena inskränkningen återfinns i konventionen och skall gälla i den situationen att det framgår av omständigheterna i det enskilda fallet att tredje man inte hade ingått avtalet om han vetat vem huvudmannen var. I detta fall bör huvudmannens inträdesmöjlighet vara utesluten. Den andra inskränkningen, som antytts ovan, avser fall där kommissionären själv fullgör det som ålegat tredje man. Därigenom kan kommissionären avvärja att huvudmannen gör fordringsrätten gällande.

Enligt bestämmelserna i KommL har vid civil kommission en huvudman alltid rätt att göra gällande fordringsrätt mot tredje man. Till följd av att lagförslaget inte kommer att omfatta civil kommission kommer däri inte att återfinnas någon motsvarande bestämmelse (se avsnitt 4.2 ovan).

Bestämmelsernas utformning, se 54 och 55 §§.

4.15.6 Förbud mot utmätning

Kommittén anser att bestämmelsen i KommL om förbud mot utmätning bör behållas med endast mindre ändringar i förhållande till KommL. Förslaget till bestämmelse är intaget i 56 §.

4.15.7 Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till kommissionären

När ett avtal ingåtts mellan en kommissionär och tredje man har den sistnämnde ofta ingen vetskap om kommissionsförhållandet utan uppfattar kommissionären som sin avtalspart. Även om tredje man känner till att kommissionären ingår avtalet för huvudmannens räkning är det normalt kommissionären som är behörig att ta emot betalning eller andra prestationer. I dessa fall är tredje man i god tro. Om däremot tredje man känner till eller borde känna till kommissionsförhållandet samt att kommissionären inte längre har rätt att kräva avtalets fullgörelse föreligger ond tro hos tredje man.

Enligt *kommitténs* uppfattning bör gällande rätt behållas innebärande att betalning eller någon annan fullgörelse som tredje man i god tro gör till kommissionären har befriande verkan för tredje man (jfr 29 § skuldebrevslagen). Är kommissionären obehörig att ta emot de prestationer som i god tro görs av tredje man är det huvudmannen som får ta konsekvenserna därav. Huvudmannen gör därför klokt i att så snart som möjligt underrätta tredje man om kommissionärens bristande behörighet. Om tredje man är i ond tro vid uppfyllelsen blir han skyldig att fullgöra avtalet en gång till.

Kommitténs förslag till bestämmelse återfinns i 57 §.

4.15.8 Följderna av att tredje man fullgör ett avtal till huvudmannen

Den bestämmelse som stadgar att tredje man är skyldig att fullgöra ett avtal även till kommissionären om huvudmannen utan att vara berättigad framställt krav mot tredje man och denne fullgjort avtalet till huvudmannen samt kommissionären lidit skada därav är uppbyggd på följande grunder: Kommissionären har i princip ensamrätt att göra fordringen gällande. Om huvudmannen utan rätt krävt fullgörande av tredje man går man för långt om tredje man inte under några förhållanden skulle kunna mot kommissionärens anspråk på fullgörande åberopa att han fullgjort avtalet till huvudmannen. Av detta skulle kunna följa att huvudmannen blir tvungen att återbetala ett belopp till tredje man, eftersom kommissionären genom sin redovisningskyldighet har att vidarebefordra det av tredje man erhållna beloppet till huvudmannen som dock redan tidigare fått betalning direkt av tredje man. Kommissionärens anspråk bör bifallas endast om hans eget intresse kräver att betalning erlæggs till honom. Kommissionären kan t. ex. ha en fordran på huvudmannen vilken han skulle kunnat använda till kvittning, om betalning erlagts till honom. Det bör vara tredje mans sak att visa att kommissionärens intresse inte trätts för nära genom att tredje man presterat direkt till huvudmannen. Bevisvärigheter kan uppstå men detta bör inte föranleda till att man avstår från denna regel, som bedömts vara den riktiga lösningen av denna fråga.¹⁴

Kommittén anser att lagförslaget i denna del skall anknyta till gällande rätt. Den bestämmelse som föreslås utgör en komplettering till 54 § (se avsnitt 4.15.5 ovan) och gäller följaktligen inte i de fall där huvudmannen är legitimerad genom ett skriftligt erkännande från kommissionären. För att skydda sig mot ekonomisk förlust har tredje man rätt att begära att huvudmannen ställer säkerhet för vad tredje man kan bli skyldig att utge till kommissionären. Skyldigheten för tredje man att lämna gottgörelse till kommissionären är begränsad till den del av köpesumman som motsvarar kommissionärens krav

¹⁴NJA II 1914 s. 291 f.

på huvudmannen. Om tredje man kan visa att kommissionären inte lidit någon skada av att betalningen eller leveransen gjorts direkt till huvudmannen är tredje man inte skyldig att fullgöra avtalet till kommissionären. Förslaget till bestämmelse framgår av 58 §.

4.15.9 Rätt till kvittning

Bestämmelserna i KommL om rätt till kvittning anknyter till de bestämmelser som reglerar vem som är berättigad att göra fordringsrätten gällande mot tredje man och vidare stadgandena om följderna av att tredje man fullgör ett avtal.

I det fallet att *kommissionären eller huvudmannen åberopar en genfordran mot tredje man till kvittning* innehåller KommL inga bestämmelser härom. Det är självklart att kommissionären kan använda *egna* motfordringar hos tredje man till kvittning, ifall kommissionären blir krävd av tredje man. Likaså är det självklart att kommittenten skulle kunna använda *egna* motfordringar hos tredje man till kvittning, om han blir krävd av tredje man på grund av kommissionärens avtal med denna, men detta läge synes inte, annat än rent undantagsvis, kunna uppstå enligt KommL (se 56 §). Som ovan framgått har kommittén emellertid preliminärt framfört ett förslag om ändring härvidlag (se 52 § förslaget). Vad som kan föranleda tvekan är, huruvida kommissionären kan använda en motfordran som kommittenten har hos tredje man till kvittning mot tredje man, och om kommittenten skulle kunna åberopa kommissionärens fordran på grund av kommissionsavtalet till kvittning med en skuld som kommittenten i något annat sammanhang kan ha mot tredje man. Särskilt i kommissionärsbolagssammanhang är det vanligt att kommittenten och kommissionären vill se sig som en enhet när det gäller kvittning i tredje mans konkurs och kvitta offensivt på något av de nu nämnda sätten. En kvittningsrättslig grundregel är emellertid att man inte kan använda andras fordringar till kvittning, och det kan därför sättas i fråga, att kommissionären kan kvitta med kommittentens motfordringar, liksom att kommittenten skulle kunna åberopa fordringar på grund av kommissionärens avtal med tredje man till kvittning i vidare omfattning än kommittenten äger själv göra fordringen gällande enligt regeln i 57 och 58 §§ KommL.¹⁵ Likaså är det knappast troligt att kommittenten på grund av sitt täckningsansvar mot kommissionären enligt gällande rätt skulle kunna betraktas som gäldenär till tredje man och påkalla kvittning med *egna* motfordringar hos tredje mannen. Får tredje mannen vidgade möjligheter att kräva kommittenten (se 52 § i kommitténs preliminära förslag) kan dock saken komma i ett annat läge.

Kommittén kommer därför i sitt fortsatta utredningsarbete om kommittentens ansvar mot tredje man och om kommissionärsbolag att närmare överväga kommittentens och kommissionärens möjligheter att kvitta hos tredje mannen. F. n. har kommittén inga färdiga förslag. Eftersom kommittén finner det meningslöst att i lag slå fast den självklara regeln att kommittenten och kommissionären på krav från tredje man äger använda *egna* motfordringar hos denne till kvittning, låter *kommittén* kommittentens och kommissionärens kvittningsrätt som i dag vara oreglerad i det preliminära förslaget.

¹⁵Håstad, Studier i sakrätt (1980) s. 49 f.

När det sedan gäller *tredje mans kvittningsrätt* är denne under alla förhållanden berättigad att kvitta sina motfordringar hos kommissionären förutsatt att denne har rätt att göra fordringsrätten gällande. Det är här utan betydelse om tredje man då avtalet ingicks kände till eller inte kände till kommissionsförhållandet. Inte heller spelar det någon roll att tredje man förvärvat fordringen efter det avtalet ingicks. För kvittning av motfordran hos huvudmannen bör gälla samma regler som enligt 58 § skall tillämpas när tredje man betalat till huvudmannen och denne visat sig inte vara berättigad att göra fordringsrätt gällande mot honom. Kvittning får i allmänhet inte äga rum i detta fall. Om tredje man kan visa att kommissionären inte har något eget intresse i att ta emot betalning och således inte lider någon skada genom kvittningen får motfordran hos huvudmannen återopas.

Vad sedan beträffar det fall att huvudmannen utövar fordringsrätten kan tredje man givetvis kvitta motfordringar hos huvudmannen. Vidare kan han kvitta motfordringar hos kommissionären såvida han innehaft denna motfordran alltsedan kommissionären kunnat förfoga över fordringsrätten. Har motfordran uppkommit senare kan den också användas till kvittning såvida tredje man vid förvärvet var i god tro i fråga om kommissionärens legitimation (jfr 29 § skuldebrevslagen). Dessa regler kompletterar det som enligt 54 § andra stycket och 57 § gäller när huvudmannen kräver tredje man direkt resp. när den sistnämnde betalat till kommissionären.

Förslaget till bestämmelse om tredje mannens kvittningsrätt återfinns i 59 §.

4.15.10 Preliminärt förslag till lagtext

Såsom det ovan framhållits (se avsnitt 4.13) presenterar kommittén här sitt preliminära förslag till bestämmelser om rättsförhållandet till tredje man enligt följande.

Rättsförhållandet till tredje man

48 § Varor, som lämnats till kommissionären för försäljning, förblir i huvudmannens ägo, intill dess äganderätten övergår till tredje man eller till kommissionären, där denne själv inträder såsom köpare.

Till varor, som av kommissionären förvärfvas för sin huvudmans räkning, blir huvudmannen omedelbart ägare.

49 § Har kommissionären av försumlighet sålt varor till för lågt pris eller på annat sätt i strid med huvudmannens intresse är förfogandet gällande för tredje man om kommissionären innehaft varorna för försäljning och tredje man vid förvärvet varken insåg eller bort inse, att kommissionären därvid väsentligen eftersatte huvudmannens intresse eller handlade oredligt mot honom.

Om kommissionären på annat sätt än genom försäljning olovligen förfogar över varor, som han innehar för försäljning, är förfogandet gällande för tredje man om denne var i god tro vid sitt förvärv. Detsamma gäller om kommissionären förfogar över inköpta och av honom innehavda varor utan att vara berättigad därtill.

50 § Har kommissionären genom försäljning eller på annat sätt förfogat över varor sedan hans uppdrag upphört och han inte varit berättigad därtill är förfogandet gällande för tredje man om det avsett varor som kommissionären innehaft för huvudmannens räkning och tredje man vid sitt förvärv varken visste eller bort veta att uppdraget upphört och att i följd därav förfogandet var oberättigat.

Om kommissionärens uppdrag förfallit till följd av huvudmannens konkurs, skall dock rättshandling som kommissionären företar inte på grund av bestämmelsen i första stycket ha större verkan mot konkursboet än rättshandlingen skulle haft, om huvudmannen själv företagit den. Har uppdraget förfallit därför att kommissionären försatts i konkurs, får tredje man inte åberopa bristande kännedom om konkursen i vidare mån än han kunnat göra, om varorna tillhört kommissionären.

51 § Har en kommissionär i eget namn ingått ett avtal med tredje man, förvärvar tredje man fordringsrätt endast mot kommissionären och inte mot huvudmannen, såvida annat inte följer av 52 §.

52 § Har kommissionären inte fullgjort eller kunnat fullgöra vad som enligt avtalet åligger honom, får tredje man i stället göra fordringsrätten gällande mot huvudmannen. Beror den bristande uppfyllelsen på underlåtenhet av huvudmannen skall kommissionären meddela tredje man vem som är huvudman.

Fordringsrätten mot huvudmannen får utövas först sedan tredje man underrättat kommissionären och huvudmannen om sin avsikt. Huvudmannen är därvid berättigad att framställa de invändningar som kommissionären kunnat göra mot tredje man och de som han själv kan göra mot kommissionären. När huvudmannen fått denna underrättelse kan han inte befria sig från sina skyldigheter genom att fullgöra dem till kommissionären.

53 § Kommissionären får med de undantag som anges i 54 § göra gällande fordringsrätt mot tredje man på grund av ett avtal som ingåtts mellan dem. Denna rätt tillkommer kommissionären även om hans uppdrag upphört eller konkursförvaltningen om kommissionären försatts i konkurs.

Betalas sålda varor till kommissionärens konkursbo skall beloppet av konkursförvaltningen redovisas till huvudmannen.

54 § Huvudmannen får göra gällande sådan fordringsrätt som avses i 53 § endast om tredje man inte fullgjort eller kunnat fullgöra avtalet eller kommissionären underlåtit att avge redovisning, handlat oredligt mot huvudmannen eller blivit försatt i konkurs. Beror den bristande uppfyllelsen på att tredje man inte fullgjort avtalet är kommissionären skyldig att meddela huvudmannen vem som är tredje man.

Fordringsrätten får utövas först sedan huvudmannen underrättat kommissionären och tredje man om sin avsikt samt betalat eller ställt säkerhet för vad kommissionären har att fordra för provision och ersättning i övrigt. Tredje man är berättigad att mot huvudmannens krav framställa de invändningar som han kunnat göra mot kommissionären. När tredje man fått denna underrättelse kan han inte befria sig från sina skyldigheter genom att fullgöra

dem till kommissionären.

Är huvudmannen berättigad att utöva fordringsrätten mot tredje man, skall kommissionären lämna ett skriftligt erkännande på detta. Gör huvudmannen fordringsrätten gällande utan att uppvisa ett sådant erkännande skall han, om tredje man begär det, ställa betryggande säkerhet för vad denne enligt 58 § kan förpliktas att utge till kommissionären.

55 § Framgår det av omständigheterna att tredje man med kommissionären inte skulle ha slutit avtalet om han känt till för vems räkning det ingicks, är huvudmannen inte berättigad att göra gällande fordringsrätt enligt 54 §. Genom att själv fullgöra vad som ålegat tredje man kan kommissionären förhindra att huvudmannen kan göra fordringsrätten gällande.

56 § Utmätning hos kommissionären av en fordran mot tredje man på grund av avtal som ingåtts mellan dem får inte ske såvida inte kommissionären till huvudmannen fullgjort det som ålegat tredje man enligt avtalet.

57 § Har tredje man till kommissionären lämnat betalning eller varor för att fullgöra ett avtal som ingåtts mellan dem, är han inte skyldig att efter krav av huvudmannen fullgöra avtalet igen om han vid fullgörandet var i god tro att kommissionären hade rätt att göra fordringen gällande.

58 § Har tredje man lämnat betalning eller varor till huvudmannen utan att denne haft rätt att göra fordringsrätten gällande och har kommissionären fordran på huvudmannen för provision eller annan ersättning, är tredje man skyldig att till kommissionären fullgöra avtalet till den del som svarar mot kommissionärens fordran. Skyldigheten bortfaller om tredje man kan visa att kommissionären inte lidit någon skada av att betalningen eller varorna lämnats direkt till huvudmannen.

59 § Tredje man är berättigad att kvitta sin skuld mot en fordran hos kommissionären även om han vid avtalets ingående eller vid förvärvet av motfordran kände till att kommissionären handlade i denna egenskap. Motfordran hos huvudmannen får mot kommissionären kvittas endast om tredje man kan visa att kommissionären därigenom inte lider någon skada.

Görs fordringsrätt gällande av huvudmannen har tredje man kvittningsrätt för motfordran hos denne och för sådan motfordran hos kommissionären som uppkommit för tredje man när han varken insåg eller bort inse att huvudmannen var berättigad att utöva fordringsrätten.

4.16 Handelsresande

Såsom det ovan anförts har utvecklingen under 1900-talet inneburit för agenterna och handelsresandena att deras arbetsätt och arbetsformer ändrats. Kommittén har därför föreslagit att de självständiga handelsresandena inte skall utgöra en särskild grupp i lagförslaget utan att dessa i stället skall ingå bland handelsagenterna (se avsnitt 4.3).

När det sedan gäller de anställda handelsresandena får dessa ersättning för sitt arbete antingen i form av fast lön eller i form av provision. Dessa ersättningsformer kan också kombineras med varandra. En av de i kommittén företrädde organisationerna, FSH, har huvudsakligen handelsresande som medlemmar. Av en enkät som FSH företagit bland sina medlemmar framgår det att ungefär 85 procent är anställda medan återstoden är självständiga. Av de anställda har drygt hälften fast lön medan ungefär 45 procent har helt eller delvis lön i form av provision. Inom den sistnämnda gruppen har det kartlagts hur stor andel av den sammanlagda lönen som provisionen utgör. För 32,5 procent av dessa uppgår provisionen till högst 20 procent av den totala lönen. För 29,5 procent är provisionen mellan 21 och 40 procent och för 20 procent utgör provisionen mellan 41 och 60 procent av den totala lönen. 10 procent av dem har provision till mellan 61 och 80 procent av sin lön medan provisionen för 3,5 procent utgör 81–100 procent av den totala lönen.

Inom kommittén har det ifrågasatts om det över huvud taget är motiverat med några lagbestämmelser för de anställda handelsresandena. Vad först angår dem som har uteslutande fast lön är dessa jämförbara med vilka löntagare som helst. *Kommittén* finner därför att det inte är påkallat med några särskilda lagregler för dessa. Deras rättsförhållanden regleras genom den arbetsrättsliga lagstiftningen och genom kollektivavtal eller enskilda avtal.

Om anställda handelsresande med ersättning helt eller delvis i form av provision inte längre skall omfattas av några lagbestämmelser medför detta försämringar för dem. I KommL regleras de frågor som har samband med rätten till provision, utbetalningen av provision och provisionsnota. Erfarenheterna från det praktiska livet ger vid handen att dessa bestämmelser har stor betydelse för dessa arbetstagare. Bestämmelsen om efterprovision är indispositiv men f. ö. är de dispositiva.

Kommittén finner att de som i KommL kallas handelsresande och som är anställda och som helt eller delvis får sin ersättning i form av provision utgör en förhållandevis liten grupp. Utvecklingen genom åren har även för dessa medfört att arbetsformerna ändrats. I många fall har dessa även andra arbetsuppgifter än att resa runt och besöka kunder. Gränsdragningsproblem kommer således att uppkomma när det gäller att skilja dessa handelsresande från andra grupper av provisionsanställda, vilka utför allt eller det mesta av sitt arbete i arbetsgivarens lokaler. Det kommer inte i fråga att utvidga bestämmelserna till att gälla andra grupper än handelsresande. I gällande rätt förekommer det inga speciella lagbestämmelser för några andra provisionsanställda än handelsresande. De speciella rättsförhållandena för de provisionsanställda torde till största delen vara reglerade genom avtal. Något hinder finns inte mot att de provisionsanställda handelsresandenas rättsförhållanden ordnas på samma sätt.

Med hänvisning till det anförda avser *kommittén* att inte föreslå några särskilda lagregler för de provisionsanställda handelsresandena. Genom att de flesta av bestämmelserna i KommL för dessa handelsresande är dispositiva torde detta förslag inte medföra några större förändringar. Dock är bestämmelsen om efterprovision indispositiv. Efterprovision kommer i fråga endast i samband med att en anställning upphör. En stor del av den försäljning som initieras av de provisionsanställda handelsresandena avslutas inom

en så kort tid att problemen med efterprovision aldrig uppstår. I enstaka fall t. ex. vid försäljning av större objekt med långa leveranstider kan dock dessa problem vara av mera betydande omfattning. Enligt trygghetslagstiftningen får ingen anställd sägas upp utan saklig grund och uppsägningstiden varierar mellan en och sex månader. Dessa regler kompletterade av centralt och enskilt utfärdade rekommendationer ger de berörda handelsresandena ett tillfredsställande skydd och kommitténs förslag torde i praktiken inte innebära någon betydande försämring för dem. Till skillnad från vad som gäller i KommL kommer f. ö. bestämmelsen i lagförslaget om rätt till provision på avtal som ingås sedan agenturuppdraget upphört att vara dispositiv.

En anställning innebär att resultatet av den anställdes arbete skall komma arbetsgivaren till godo utan att denne skall behöva utge någon annan ersättning än den som avtalats. Såsom det tidigare framhållits (avsnitt 4.11.15) utgör avgångsvederlaget en ersättning vid uppdragets upphörande åt agenten för vissa värden som denne genom sin verksamhet tillfört huvudmannen. För de handelsresande som är anställda innebär detta att bestämmelserna i lagförslaget om avgångsvederlag inte är tillämpliga när anställningen upphör.

Kommittén anser att det får prövas från fall till fall om bestämmelserna i lagförslaget om rätt till provision, om provisionens storlek och beräkning, om utbetalningen därav och om provisionsnota (13–18 §§) skall tillämpas analogt på sådana provisionsanställda som har i uppdrag att resa mellan olika orter eller inom samma ort och därvid, genom att uppta order eller ingå försäljningsavtal, verka för avsättning av sin arbetsgivares varor, som inte medförs på resan.

4.17 Förslaget till EG-direktiv

En av kommitténs uppgifter har varit att under utredningsarbetet hålla sig underrättad om utvecklingen av det harmoniseringsarbete som pågår inom EG.

Arbetet inom EG med en harmonisering av medlemsländernas lagstiftning rörande handelsagenter har pågått i mer än 20 år. År 1972 fanns det förutsättningar för att anta ett förslag som då lagts fram. Till följd av att Danmark, Irland och Storbritannien blivit nya medlemsländer av EG reviderades förslaget. Ett nytt förslag presenterades år 1976 men även detta förslag blev föremål för omarbetning. År 1979 överlämnades ett nytt reviderat förslag till rådet.¹ Inte heller om detta förslag har enighet kunnat nås och det har därför underkastats ytterligare revideringar. F. n. behandlas förslaget till direktiv i de ständiga representanternas kommitté (COREPER) och i en ad hoc-grupp under denna. Något resultat av de senaste årens arbete har inte offentliggjorts. Danmark, som deltar i detta arbete, har fortlöpande till kommittén lämnat upplysningar om händelseutvecklingen. Kommittén har även haft tillgång till andra informationskällor. *Kommittén* bedömer det som osäkert om några direktiv kommer att antas över huvud taget.

När kommittén i det föregående behandlat de olika bestämmelserna i förslaget till den nya lagen har kommittén i vissa fall redogjort för innehållet i förslaget till EG-direktiv. Det förslag, som därvid åsyftas, är 1979 års version.

¹Official Journal of the European Communities No C 56/5–22.

Förslaget till EG-direktiv innehåller en regel som ger parter möjlighet att frånga vissa annars tvingande regler om mellanmannens rättsskydd, när denne är en juridisk person med visst större aktiekapital. Kommittén har ovan föreslagit att vissa av bestämmelserna i lagförslaget skall vara tvingande till förmån för agenten eller kommissionären då denne vanligen intar en underlägsen ställning i förhållande till huvudmannen. I vissa fall kan det emellertid vara huvudmannen som är underlägsen och denne kan då göra gällande att vissa bestämmelser bör vara tvingande till hans förmån. Om en bestämmelse med ovan angivet innehåll införs i lagförslaget skulle detta innebära att frågorna om partsrelationerna regleras endast till en viss del. På grund härav anser *kommittén* att det inte finns skäl att överväga en sådan bestämmelse för lagförslagets vidkommande.

4.18 Ensamåterförsäljning

Det har ovan anförts att varken KommL eller någon annan författning innehåller några speciella bestämmelser om ensamåterförsäljning (avsnitt 2.1). I Belgien finns det däremot en lag enligt vilken återförsäljaren under vissa förutsättningar är berättigad till avgångsvederlag. Lagen tillkom år 1961. Tio år senare underkastades den vissa ändringar. Den omfattar i första hand ensamåterförsäljningsavtal men även vissa andra återförsäljningsavtal innefattas däri (artikel 1). För att återförsäljaren skall ha rätt till avgångsvederlag krävs det att avtalet har ingåtts på obestämd tid. Om ett tidsbestämt avtal förnyats två gånger anses de därpå följande förlängningarna medföra att avtalet gäller för obestämd tid (artikel 4). För rätt till avgångsvederlag förutsätts det vidare att det är huvudmannen som säger upp avtalet. Har uppsägningen sin grund i grov försummelse från återförsäljarens sida skall inget avgångsvederlag utgå. Ersättningen fastställs efter omständigheterna i det enskilda fallet på grundval av antingen ett betydande mervärde av den kundkrets som återförsäljaren upparbetat och som huvudmannen behåller efter avtalets upphörande eller de utgifter som återförsäljaren åsamkas då han måste säga upp sina anställda som en följd av att avtalet upphör (artikel 2 och 3). Återförsäljaren har rätt till en skäligen uppsägningstid.¹

I västtysk rättspraxis anses ensamåterförsäljarna vara jämställda med handelsagenterna och därmed berättigade till Ausgleich om följande förutsättningar är uppfyllda: Återförsäljaren skall vara inordnad i huvudmannens försäljningsorganisation. Det kan därvid ha betydelse om huvudmannen har inflytande på återförsäljaren i fråga om dennes prissättning och om återförsäljaren förpliktat sig att inte sälja konkurrerande produkter. Vidare skall återförsäljaren vara förpliktad att ge huvudmannen möjlighet att utnyttja kundkretsen efter avtalets upphörande. Därvid anses det tillräckligt att återförsäljaren varit skyldig att låta huvudmannen få del av återförsäljarens kundlistor. Slutligen fordras det att återförsäljaren skapat ett förmögenhetsvärde åt huvudmannen.²

I avsnitt 2.5.5 och 2.9 ovan har det angetts vad rättspraxis i Norden innehåller i fråga om ensamåterförsäljning. Till denna redogörelse skall fogas det danska Højesteretsavgörandet i Ringtape – saken, som är refererat i *UfR 1980 s. 42*. Detta fall gällde uppsägning av en dansk återförsäljare för

¹Villard, Utländsk agenträtt, s. 66 (stencil utgiven år 1975 av Sveriges Exportråd).

²Söderlund i *Världsmarknad 1980* nr 3.

tape. Återförsäljningsavtalet hade varat i 18 år och uppsägningen gjordes med sex månaders varsel efter det att försäljningen minskat under det sista året. Återförsäljaren gjorde gällande att uppsägningstiden borde ha varit ett år och yrkade ersättning motsvarande bruttointäkterna under ytterligare sex månader. Vidare yrkades ersättning för förlorad goodwill med ett belopp motsvarande ett års bruttointäkter och för förluster avseende dels inneliggande restlager, dels utlägg för reklam som blivit onödig. I Højesteret ogillades talan såvitt den gällde uppsägningstid och ersättning för goodwill. Däremot bifölls till viss del återförsäljarens talan om ersättning för förlusterna på grund av restlagret och reklamen.³

De frågor som är förknippade med ensamåterförsäljning har behandlats av kommittén vid upprepade tillfällen. Vid sidan av arbetet i kommittén har spörsmålen behandlats i en arbetsgrupp med företrädare för Sveriges Industriförbund, Sveriges Grossistförbund och Sveriges Handelsagenters Förbund. Arbetet inom gruppen har varit inriktat på att utforma standardvillkor för ensamåterförsäljning. Nyligen har arbetet inom gruppen resulterat i att enighet nåtts om en mall för ensamåterförsäljningsavtal. Innehållet i avtalet är återgivet i bil. 2. Om styrelserna i de nämnda organisationerna antar mallen kommer avtalet därefter att rekommenderas till användning. Avsikten är att en kortfattad kommentar skall utarbetas i anslutning till avtalet.

En granskning av avtalsmallen ger vid handen att flera av bestämmelserna däri utformats i nära anslutning till bestämmelserna i lagförslaget. Innehållet i avtalsmallen är väl avvägt. Om rättsförhållandet mellan en huvudman och en ensamåterförsäljare är reglerat genom bestämmelserna i avtalsmallen är ensamåterförsäljarens behov av rättsskydd tillgodosett.

En av kommitténs uppgifter är att utreda behovet och möjligheterna av att i lag införa särskilda regler för avtal om försäljning med ensamrätt och då särskilt när det gäller återförsäljarens rättsskydd i avtalsförhållandet.⁴

Det kan förväntas att avtalsmallen om ensamåterförsäljning kommer till allmän användning sedan den granskats och rekommenderats av de olika organisationerna. På grund härav finns det förutsättningar för att innehållet i avtalsmallen får en god genomslagskraft.

Genom att det finns så många gemensamma beröringspunkter mellan bestämmelserna i kommitténs lagförslag och villkoren i avtalsmallen öppnar sig möjligheter till en analog tillämpning av lagförslaget på förhållanden med ensamåterförsäljning. Enligt *kommitténs* mening får man just genom dessa likheter ett särskilt gott underlag för att i förhållanden med ensamåterförsäljning tillämpa den föreslagna lagens bestämmelser analogt. Det får dock avgöras i rättstillämpningen i vilka fall lagförslaget skall kunna tillämpas analogt.

Mot denna bakgrund finner *kommittén* att det f. n. inte föreligger något behov av lagregler för ensamåterförsäljning. I och med att kommittén gjort denna bedömning har det inte närmare övervägts om det är möjligt att införa lagbestämmelser om ensamåterförsäljning. I denna fråga vill kommittén endast framhålla att svårigheter kan uppstå när det gäller att bestämma vilka ensamåterförsäljare som skall omfattas av lagstiftning samt vilka av lagbestämmelserna som skall vara indispositiva.

Kommittén vill framhålla att den fortsatta utvecklingen bör följas noga. Vid departementsbehandlingen lär man kunna konstatera om det nya stan-

³Se vidare Gorton i TfR 1982 s. 342 f.

⁴Dir s. 8.

dardavtalet har slagit igenom eller åtminstone är på väg att slå igenom i det praktiska rättslivet.

4.19 Ikraftträdande

Den nya lagen kommer i första hand att bli tillämplig på avtal som ingås efter ikraftträdandet. Enligt kommitténs förmenande skulle det vara till fördel om den kunde gälla även de avtal som ingåtts dessförinnan. För huvudmannens vidkommande innebär den nya lagen ökade ekonomiska förpliktelser främst genom bestämmelsen om avgångsvederlag. Enligt kommitténs förmenande bör huvudmannen på grund härav ges möjlighet att avsluta sina rättsförhållanden med sina agenter och kommissionärer med stöd av bestämmelserna i KommL. Två år får anses vara en tillräckligt lång tidsfrist för detta ändamål. *Kommittén* föreslår alltså en övergångsbestämmelse som stadgar att i förhållandet mellan en huvudman och dennes agent eller kommissionär skall KommL gälla i två år efter den nya lagens ikraftträdande i fråga om de avtal som ingåtts medan KommL gällde. Bestämmelsen innebär att efter två år kommer den nya lagen att omfatta alla agentur- eller kommissionsavtal oavsett vid vilken tidpunkt de ingåtts. *Kommittén* har övervägt att ge parterna möjlighet att säga upp ett avtal i förtid för att på det sättet kunna skydda sig mot retroaktivitet. Eftersom en sådan möjlighet kan missbrukas finner kommittén det inte vara lämpligt att införa en sådan bestämmelse.

4.20 Följdändringar

Kommitténs förslag till lag om handelsagentur och kommission medför att vissa ändringar måste göras även i andra författningar. De flesta ändringarna är av redaktionell karaktär och innebär en anpassning till den terminologi som används i ovannämnda lagförslag. Emellertid har förslaget till ändring av hemförsäljningslagen ett materiellt innehåll. Motiven till den sistnämnda ändringen är angivna ovan (se avsnitt 4.12). Även förslaget till ändring av FKommL har tidigare berörts (se avsnitt 4.7.2). Vad beträffar förslaget till ändring av lagen (1908:129 s. 1) med vissa bestämmelser om handel med fondpapper har det i ett betänkande föreslagits att denna lag skall upphävas och ersättas av en ny lag.¹ *Kommitténs* förslag till ny lag medför även att terminologin bör revideras i ytterligare några författningar inom skatterätten, t. ex. lagen (1981:1099) om särskilt investeringsavdrag vid redovisningen av mervärdeskatt.

4.21 Övriga frågor

När kommittén utarbetat sitt förslag till lag om handelsagentur och kommission har kommittén förutom annat beaktat de förslag som lämnats i anslutning till överarbetningen av köplagsförslaget. KöpL ansluter nära till KommL. För den händelse det förekommer avvikelser mellan de båda lagförslagen i de delar där det skall vara överensstämmelse är det önskvärt

¹SOU 1984:2.

om en samordning kan göras vid departementsbehandlingen av förslagen.
Enligt kommitténs uppskattning torde kommitténs förslag inte ha några
nämnvärda effekter på de offentliga utgifterna eller på statsinkomsterna.

Reservation och särskilda yttranden

Reservation av Stig Olsson

Till följd av det arbetsrättsliga regelsystemets utveckling under de sjuttio år som KommL varit i kraft har KommL:s bestämmelser om anställda handelsresande delvis blivit överflödiga. När lagen nu arbetas om och ges en utformning, som än mera skiljer den från den reglering, som är vanlig på arbetsmarknaden, är det därför naturligt att bestämmelserna om anställda handelsresande mönstras ut ur lagen. Det förhållandet att det nu framlagda lagförslaget inte omfattar anställda handelsresande får dock, enligt min mening, inte medföra att denna grupp av arbetstagare mister sitt lagskydd på områden, där annan reglering saknas.

KommL:s regler om anställda handelsresande rör främst frågor om uppsägning, provision och förhållandet mellan handelsresanden och hans arbetsgivare.

I syfte att stärka inte minst handelsresandenas ställning gentemot huvudmannen infördes genom en ändring i KommL 1974 nya regler om bl. a. uppsägningstid och efterprovision. Reglerna om efterprovision är tvingande, medan bestämmelserna om uppsägningstid kan ersättas av regler i kollektivavtal, slutna på förbunds nivå.

När det gäller tryggheten i anställningen finns för de anställda handelsresandena – i likhet med övriga arbetstagare – en tillfredsställande reglering i lagen (1982:80) om anställningsskydd jämte kompletterande kollektivavtal. För förhållandet mellan arbetstagaren och hans arbetsgivare finns generella regler, som gäller även för anställda handelsresande. Frågor som rör provision till anställda handelsresande behandlas däremot uteslutande i KommL.

Enligt handelsresandenas fackliga organisationer fyller KommL:s regler om ersättning till provisionsavlönade handelsresande, inte minst schablonregeln för beräkning av efterprovision, fortfarande en funktion. Ett upphävande av dessa – och i synnerhet av de tvingande bestämmelserna i 68 § – skulle innebära en klar försämring för denna grupp.

Kommitténs uttalande i motiven till det nya lagförslaget, att det får prövas från fall till fall, om bestämmelserna i 13–18 §§ om rätt till provision, om provisionens storlek och beräkning, om utbetalningen därav och om provisionsnota skall tillämpas analogt, ger inte ett tillfredsställande skydd för de anställda handelsresandena. Uttalandet ger för övrigt inte någon som helst ledning för tillämpningen. Inte ens ett klart uttalande om att 13–18 §§ skall tillämpas analogt för de anställda handelsresandena är emellertid tillräckligt,

då dessa bestämmelser dels saknar den nu gällande schablonregeln för beräkning av efterprovision i 68 §, vilken är av stor betydelse för många handelsresande, dels är helt dispositiva. För att de provisionsavlönade anställda handelsresandena även i fortsättningen skall vara skyddade på samma sätt som hittills bör enligt min mening reglerna i 86a § samt 68, 70 och 71 §§ KommL bibehållas.

I fråga om övriga bestämmelser om anställda handelsresande delar jag kommittémajoritetens uppfattning att de kan upphöra att gälla, då motsvarande bestämmelser redan finns i lag och kollektivavtal.

I fråga om utformningen av skyddet för de provisionsavlönade finns flera vägar att välja. En är att 86a och 68, 70 och 71 §§ inte upphävs beträffande anställda handelsresande. Ett annat sätt att lösa frågan är att paragraferna i omarbetat skick överförs till lagen om anställningsskydd, som i övrigt reglerar en del frågor i samband med anställnings upphörande. En tredje lösning är att bestämmelserna i omarbetat skick förs in i en särskild lag, gällande provisionsavlönade handelsresande. En fördel med en sådan lösning framför ett överförande av reglerna till anställningsskyddslagen är att den generellt gällande anställningsskyddslagen inte skulle behöva belastas med regler rörande en speciell yrkesgrupp.

I samband med att bestämmelserna om provision till anställda handelsresande skiljs ut ur KommL finns det anledning att överväga om inte tidsgränserna ett år respektive sex månader i 68 § KommL bör tas bort. Förlusten för den provisionsavlönade blir densamma, oavsett anställnings- och uppsägningstidens längd. Bestämmelsen om efterprovision bör också kunna göras dispositiv på så sätt, att avvikelser får göras med stöd av kollektivavtal, som slutits eller godkänts av organisation, som är att anse som central arbetstagarorganisation enligt lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet.

Särskilt yttrande av Kerstin Gustafsson

Kerstin Gustafsson har instämt i Stig Olssons reservation.

Särskilt yttrande av Christer Löfberg

Kommitténs förslag om att de provisionsanställda handelsresandenas villkor ej skall regleras i lag kan av mig inte accepteras.

Inledningsvis konstaterar kommittén att om denna grupp ej längre skall omfattas av några lagbestämmelser medför detta försämringar, samt att erfarenheterna från det praktiska livet visat att rätten till provision, utbetalning därav och provisionsnota har stor betydelse. Trots detta förhållande finner man anledning föreslå att denna grupp *ej* skall omfattas av några speciella lagbestämmelser.

Påståendet att anställda handelsresande, vilka uppbär provision till någon del, skulle utgöra en förhållandevis liten grupp kan jag inte ställa mig bakom.

På goda grunder kan man antaga att antalet provisionsanställda handelsresande uppgår till mellan 12 000 och 15 000 personer. Framförallt kan man finna många av dem i små och medelstora företag, där det ofta inte finns kollektivavtal. Gruppen är numerärt större än totala antalet handelsagenter i landet.

En icke ringa del av denna grupp har vidare ej sina rättsförhållanden

reglerade genom skriftliga avtal utan har endast muntliga – ofta oklara – överenskommelser.

Kommitténs resonemang om varför den indispositiva regeln om efterprovision skulle kunna utgå och sammankopplingen med den nuvarande trygghetslagstiftningen (saklig grund för uppsägning, uppsägningstider) är enligt min mening helt irrelevant, eftersom det här rör sig om regler med helt skilda syften.

I praktiken har det visat sig – tvärtemot vad kommittén synes anse – att reglerna om efterprovision i 68 § andra och tredje stycket samt 86 a § tredje stycket KommL varit mycket värdefulla för ifrågavarande grupp.

Kommitténs förslag om ett borttagande av den tvingande regeln om rätt till kostnadsersättning kan jag vidare ej acceptera, eftersom den är av vital betydelse för provisionsavlönade säljare.

Bestämmelserna för anställda handelsresande bör till vissa delar regleras genom lagstiftning. Detta kan ske genom ett särskilt kapitel i lagförslaget med följande innehåll:

- Först en definition av rättsfiguren.
- Därefter ett bibehållande av 86 a § första stycket KommL om rätt till kostnadsersättning och förskott.
- Slutligen en hänvisning till 13–18 §§ i lagförslaget (rätt till provision, om provisionens storlek och beräkning, om utbetalningen därav och om provisionsnota). Ett tillägg till 14 § görs genom att schablonregeln avseende efterprovision i 68 § tredje stycket och 86 a § tredje stycket KommL bibehålles. Bestämmelsen om efterprovision bör även i fortsättningen vara tvingande.

Kommitténs slutsats i motiven till lagförslaget om att det får prövas *från fall till fall* om bestämmelserna i lagförslaget om rätt till provision, om provisionens storlek och beräkning, om utbetalningen därav och om provisionsnota (13–18 §§) skall tillämpas analogt på provisionsanställda handelsresande, är enligt mitt förmenande, så uttunnad att den i realiteten saknar något värde. Ett absolut minimikrav i sådant fall är att nämnda paragrafer får en direkt analogisk tillämpning.

Därest förhållandena för de provisionsanställda handelsresandena ej längre skulle regleras i lag, kommer denna grupp – vilken utgör den svagare avtalsparten – att få en väsentligt försämrad rättstrygghet.

Bilaga 1

Agentträtten i några främmande rättssystem

Av universitetslektor Jan-Åke Nyström

1 Västtysk rätt jämte några huvuddrag i schweizisk, österrikisk och nederländsk rätt

I detta avsnitt behandlas huvudsakligen och då annat inte anges västtysk rätt. I fall då utblickar görs mot schweizisk, österrikisk och nederländsk rätt är detta särskilt angivet.

1.1 Begrepp och rättskällor

Begreppet handelsagent motsvaras i tysk rätt av begreppet Handelsvertreter. Med Handelsvertreter förstås den som åtagit sig stadigvarande uppdrag att för näringsidkare *förmedla* (Vermittlungsvertreter) eller *i dennes namn avsluta* (Abschlussvertreter) affärer och som inte är anställd hos huvudmannen utan driver verksamheten såsom näringsidkare.¹ Det skall vara fråga om yrkesmässig och självständig verksamhet. Särskilda regler om Handelsvertreter ges i HGB §§ 84–92 c.²

Nedan benämns Handelsvertreter agent. I det praktiska livet förekommer en mängd olika benämningar såsom Alleinvertreter, Repräsentant, Verkaufsdirektor, Generalvertreter och Verkaufsleiter. Det avgörande för den rättsliga kvalificeringen är inte avtalets beteckning utan dess verkliga innehåll.

Agenten skall vara varaktigt knuten till huvudmannen. Är uppdraget endast tillfälligt, t. ex. för en viss affär, så är han inte agent utan mäklare (Handelsmakler). Agenturavtalet är ett Dienstvertrag i enlighet med BGB §§ 611 och 675. Agenten kan vara knuten till flera huvudmän. För att reglerna om handelsagentur skall vara tillämpliga krävs det vidare att även huvudmannen är näringsidkare. Uppdrag för privatpersoner faller utanför.

Väsentligt är också att verksamheten utövas i huvudmannens namn. Det förekommer dock mellanformer där analog tillämpning av HGB §§ 84–92 c kan komma i fråga. En kommissionär, som har stadigvarande uppdrag att avsluta affärer för viss huvudmans räkning (s. k. kommissionsagent), kan behandlas som agent, trots att han utåt uppträder i eget namn.

Även en köpman, som handlar både i eget namn och för egen räkning (s. k.

¹ Se Handelsgesetzbuch (HGB) § 84.

² Se härom Haumann, Kommentar zu §§ 84–92 c HGB. Särtryck ur Gemeinschaftskommentar zum Handelsgesetzbuch – GK – HGB, tredje upplagan (Luchterhand).

Vertrags- eller Eigenhändler), kan i verkligheten vara att bedöma såsom agent, nämligen om förhållandet till leverantören är av varaktig natur och rörelsen väsentligen finansieras av denne.

Reglerna i HGB gäller även för inköpsagenter samt – med vissa modifieringar – för försäkrings- och rederiagenter. De tillämpas även på förhållandet mellan agent och underagent. Denna framställning tar sikte på agenter som verkar för försäljning av varor.

Rättsliga avgöranden rörande handelsagenter samlas löpande i Handelsvertreterrecht – Entscheidungen und Gutachten (HVR), som utges av Forschungsverband für den Handelsvertreter- und Handelsmaklerberuf, Köln.

I Schweiz finns det regler om handelsagenter i Schweizerisches Obligationenrecht av 30.3.1911 art. 418 a–418 v. Dessa bestämmelser infördes genom lag av 4.2.1949. I den schweiziska lagen används beteckningen Agent och inte Handelsvertreter som i tysk rätt, men begreppen har samma innebörd.

I Österrike återfinns regler om handelsagenter i Handelsagentengesetz av 24.6.1921; efter ändring den 13.7.1960 kallas lagen "Handelsvertretergesetz" (HVG). Agenten kallas i Österrike liksom i Västtyskland Handelsvertreter, och begreppen har samma innebörd.

I Nederländerna regleras agenturavtalen i Handelslagboken, "Wetboek van Koophandel" (WK) art. 74–74r, som tillagts genom lag av den 23.3.1977. Agentbegreppet har samma innebörd som i tysk, schweizisk och österrikisk rätt.

1.2 Handelsagentens betydelse inom varuhandeln³

I Västtyskland har handelsagenterna och handelsmäklarna en centralorganisation die Centralvereinigung Deutscher Handelsvertreter- und Handelsmakler-Verbände (CDH). CDH utgör en centralorganisation för 15 CDH-Wirtschaftsverbände. CDH är i sin tur medlem i IUCAB (International Union of Commercial Agents and Brokers). CDH har till uppgift att tillvarata och främja medlemmarnas ekonomiska, yrkesmässiga och sociala intressen. CDH bevakar lagstiftningen och verkar för lagstiftning till agentens förmån, inte minst på det skatterättsliga området. CDH har utarbetat standardformulär för agenturavtal. Man ger även information och rådgivning till agenter samt biträder dem vid tvister med huvudmännen.

Vid tvister mellan en handelsagent och hans huvudman söker CDH stödja agenten genom att förhandla med huvudmannen. I ett stort antal fall leder detta till ett för agenten tillfredsställande resultat.

CDH företräder ca 70 000 agenturföretag. Praktiskt taget samtliga agenturföretag är anslutna till CDH. Andra företag än agenturföretag är inte anslutna till CDH. Detta utesluter inte att dessa även uppträder i andra egenskaper än såsom agenter, t. ex. såsom återförsäljare. Agenturverksamheten är dock i regel den dominerande. I regel förekommer ingen verksamhet vid sidan av agenturen. Ett agenturföretag är för det mesta ett litet företag med 3–5 medarbetare. Handelsagenterna omsätter varor för mer än 400 miljarder DM per år.

Över 90 % av alla agenturer företräder industriföretag. 10 % företräder företag inom gross- och importhandeln.

³ De uppgifter som lämnas i detta avsnitt har erhållits från CDH.

Kundkretsens sammansättning varierar mycket. En betydande del av agenterna har industriföretag som kunder. En annan betydande kundkrets utgörs av grosshandeln och detaljhandeln. Även hantverkare, hotell m. m. är kunder, liksom den offentliga sektorn. En s. k. Versandhandelsvertreter säljer till privata konsumenter.

Huvudmannen är oftast ett västtyskt företag. De senaste 25 åren har agenter mer och mer även börjat företräda utländska huvudmän. Omkring 30 % av agenterna företräder nu – ofta vid sidan av någon västtysk huvudman – även utländska huvudmän, främst från EG-länderna.

Fördelarna med att anlita agent anses framför allt ligga i dennes närhet till – och kunskaper om – marknaden, samt i det förhållandet att huvudmannens kostnader för att anlita agenten är proportionella. Kostnaderna är förutsebara för huvudmannen på så sätt att han alltid kan kalkylera med en viss procentsats. Agentens bedömning av marknaden anses värdefull genom att han står i nära kontakt med kunderna och i regel är verksam för flera huvudmän. Agentens rådgivning och service till kunderna har fått allt större betydelse. En annan fördel med att anlita agent är att det krävs en relativt liten kapitalinsats då kostnaderna kan fördelas på flera huvudmän.

En "Auslandsvertreter" åtar sig i regel de uppgifter som har att göra med formalia i samband med utrikeshandel. Vid utrikeshandel har agentens service-funktion gentemot kunderna fått en allt större betydelse.

Agentens inkassofunktion är betydelsefull för huvudmannen, liksom agentens befattning med reklamationer från kunderna.

Agentens representativa funktion har fått allt större betydelse. Härvid kan nämnas utställning och demonstration av produkter liksom anordnande av t. ex. modevisningar.

1.3 *Agenturavtalets ingående*

Ett agenturavtal kan ingås skriftligen, muntligen eller genom konkludent handlande. CDH rekommenderar att avtal ingås skriftligen, helst i enlighet med av dem godtaget formulär. Vardera parten kan begära att avtalets innehåll upptas i en skriftlig handling.⁴ Vågrar medkontrahenten detta så kan han bli skadeståndsskyldig och det kan också leda till uppsägning på viktig grund. Vad nu sagts gäller både beträffande avtalets ursprungliga innehåll och senare ändringar eller tillägg. Parterna kan inte avsäga sig denna rätt. I övrigt är möjligheterna att utforma avtalets innehåll begränsade genom en rad tvingande bestämmelser till förmån för agenten.

Agenturavtalen ingås vanligen för obestämd tid. De tidsbestämda avtalen löper vanligen på 1–2 år, ibland på 3 år eller längre. Avtalet kan också gälla för en säsong, en kampanj eller t. o. m. för en mäsas eller utställning. Även sådana avtal kan anses ha den varaktiga karaktär som krävs för att rättsligen kvalificeras som agenturavtal.

I varken schweizisk, österrikisk eller nederländsk rätt krävs någon särskild form för agenturavtalets ingående.

1.4 *Agentens behörighet*

Enligt HGB § 91 kan en agent inte utan särskilt bemyndigande ingå avtal med bindande verkan för huvudmannen. En agent som fått sådant bemyndigande

⁴ HGB § 85.

kallas *Abschlussvertreter*. Denne kan med laga verkan mot huvudmannen vidta alla de rättshandlingar, som vanligen är förenade med de avtal han ingår för huvudmannens räkning. Han får dock inte utan särskild fullmakt avyttra eller låta inteckna fast egendom, medge ändring i träffade avtal, bevilja betalningsansånd, uppbära betalning, uppta lån eller ingå växelförbindelser. En agent som endast är s. k. *Vermittlungsvertreter* kan alltid med laga verkan mot huvudmannen ta emot meddelanden från köparen rörande fel eller brist i varan. Till skillnad från en *Abschlussvertreter* har han inte behörighet att reglera reklamationer.

En inskränkning i agentens legala behörighet kan inte åberopas mot tredje man i god tro.

Har en agent i huvudmannens namn ingått avtal med en godtroende tredje man utan att vara befogad därtill så måste huvudmannen snarast reklamera hos tredje man, sedan han underrättats om avtalet och dess huvudsakliga innebörd. Gör huvudmannen inte detta så blir han bunden av avtalet.

Den sistnämnda regeln torde inte gälla enligt schweizisk rätt.⁵ I övrigt gäller i Schweiz, Österrike och Nederländerna väsentligen samma regler som i Västtyskland.

1.5 Agentens allmänna skyldigheter

Handelsagentens skyldigheter regleras först och främst i HGB § 86 enligt vilken bestämmelse agenten skall tillvarata huvudmannens intressen. En sådan allmän skyldighet har agenten också enligt schweizisk, österrikisk och nederländsk rätt.

Agenturavtalet är en form av "Dienstvertrag", som till sitt ändamål har "Geschäftsbesorgung". Bestämmelserna i HGB kompletteras därför enligt BGB § 675 av de allmänna bestämmelserna om uppdrag i BGB. Skyldigheterna påverkas också av handelsbruk i enlighet med HGB § 346. Alla sina skyldigheter skall agenten utföra med den omsorg som anstår en "ordentlichen Kaufmann". Han är således i enlighet med BGB § 276 ersättningsskyldig för skador som uppkommer på grund av "schuldhaftes Verhalten".

Agenten skall bemöda sig om att förmedla eller sluta avtal om försäljning för huvudmannens räkning. Han skall söka nya kunder och sträva efter att öka försäljningen till de gamla. Han skall därvid i erforderlig omfattning besöka kunderna. Försummade ansträngningar kan innebära viktig grund för uppsägning enligt HGB § 89.⁶ En nedgång i försäljningen ger inte utan vidare huvudmannen rätt till sådan uppsägning, utan man måste pröva vad nedgången beror på.⁷ Det behöver ju inte bero på agenten att försäljningen minskat.

I enlighet med HGB § 84 får agenten fritt lägga upp sin verksamhet och bestämma sin arbetstid. I sin verksamhet skall agenten iakta huvudmannens intresse.⁸ Agenten är i princip skyldig till personlig "Dienstleistung" enligt BGB § 613 första stycket. Han kan dock, i enlighet med HGB § 84 första stycket, anlita självständiga handelsresanden och underagenter, för vilka han svarar enligt BGB § 278.⁹

Huvudmannens anspråk på agentens tjänster kan enligt BGB § 613 andra stycket in dubio inte överlätas, inte ens i samband med överlåtelse av verksamheten.¹⁰

⁵ Lando s. 232.

⁶ OLG Stuttgart 9.6.1960, HVR 296.

⁷ OLG Düsseldorf 16.12.1975, HVR 498. Jfr BGH 13.1.1966, HVR 349.

⁸ Jfr BGH 7.7.1978, Der Betrieb (DB) 1978 s. 1882.

⁹ Jfr BGH 29.10.1964, HVR 336.

¹⁰ BGH 12.11.1962, HVR 288, Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 1963 s. 100.

Av agentens allmänna skyldighet att iaktta huvudmannens intresse följer enligt BGB § 665 och 675 en viss rätt för huvudmannen att ge agenten direktiv och anvisningar. Dessa får emellertid inte gå så långt att de inkräktar på agentens självständighet.¹¹ Detta är fallet i fråga om anvisningar som tar sikte på agenturens organisation. Kommer agenten i en situation då han måste fatta snabba beslut och inte hinner nå huvudmannen, så kan han i enlighet med BGB § 665 avvika från givna anvisningar och handla så som det med hänsyn till omständigheterna är lämpligt.

Agenten skall ge huvudmannen erforderliga underrättelser. Han skall meddela denne om varje förmedlat eller slutet avtal. Informationsplikten är emellertid inte begränsad till detta, utan agenten skall underrätta huvudmannen om allt sådant som är av betydelse för verksamheten, och som hjälper huvudmannen att planera produktion och avsättning. Här kan nämnas agentens iakttagelser beträffande marknaden, t. ex. konkurrenters anbud, samt uppslag beträffande produktionen eller särskilda iakttagelser vid kundbesöken. En informationsplikt som föreskrivits av huvudmannen kan sättas åsido om den är alltför långtgående och hindrar agenten från att själv bestämma arbetssätt och arbetstid. En längre gående informationsplikt kan endast i särskilda fall åläggas agenten. Ett sådant fall är då omsättningen i dennes distrikt går tillbaka medan omsättningen i övriga distrikt stiger. Huvudmannen kan i sådant fall ha skäl att pröva, om tillbakagången beror på agenten eller på något annat.¹² Hur ofta agenten skall lämna information beror på omständigheterna. Agenten är inte utan vidare skyldig att regelbundet inge dags- eller veckorapporter.¹³ Agenten har informationsplikt även enligt schweizisk, österrikisk och nederländsk rätt.

En agent får vara verksam för flera huvudmän. Agenten kan eftersträva en riskfördelning genom att ha förbindelse med flera huvudmän. Även av hänsyn till kunderna kan det vara lämpligt att agenten företräder olika huvudmän. Det föreligger inte något uttryckligt förbud mot att marknadsföra konkurrerande produkter. Agenten anses dock på grund av förtroendeförhållandet med huvudmannen vara skyldig att undvika att omedelbart konkurrera med denne.¹⁴ Redan i de fall då tveksamhet råder huruvida en verksamhet inkräktar på huvudmannens intressen, skall agenten informera denne och inhämta hans samtycke. Sådan upplysningsplikt föreligger inte bara vid agenturavtalets ingående, utan även under avtalstiden. Bryter agenten mot ett konkurrensförbud eller fullgör han inte upplysningsplikten så kan detta utgöra en "viktig grund" för uppsägning enligt HGB § 89 a.¹⁵ I övrigt är det möjligt att bedriva konkurrerande verksamhet om huvudmannen uttryckligen eller på annat sätt gett sitt samtycke till detta. Beträffande konkurrerande verksamhet efter avtalets upphörande gäller särskilda regler i HGB § 90 a.¹⁶ – Enligt *schweizisk* rätt får agenten marknadsföra konkurrerande produkter om inte annat följer av avtalet eller av sedvänja.

Agenten har tystnadsplikt beträffande de affärs- och driftshemligheter som han fått kännedom om. Detta följer av den allmänna lojalitetsplikten. Tystnadsplikten gäller även efter uppdragets upphörande. Detsamma torde gälla enligt *schweizisk*, *österrikisk* och *nederländsk* rätt.

Agenten skall såvitt möjligt pröva kundernas kreditvärdighet.¹⁷ Agenten har inte något garantiansvar för att hans bedömning därav är riktig.¹⁸ I övrigt är prövningen av kundernas kreditvärdighet i första hand en sak för huvud-

¹¹ Jfr BGH 13.1.1966, HVR 349.

¹² BGH 13.1.1966, HVR 349.

¹³ OLG Köln 3.3.1971, Der Betriebs-Berater (BB) 1971 s. 543, HVR 441; OLG Karlsruhe 28.10.1975, HVR 495.

¹⁴ BGH 15.12.1967, HVR 387; BGH 9.6.1969, HVR 407. Se även Maier, Das gesetzliche Wettbewerbsverbot für Handelsvertreter, BB 1979 s. 500 ff.

¹⁵ BGH 28.10.1957, HVR 164.

¹⁶ Se härom Lando s. 219.

¹⁷ OLG Düsseldorf 16.2.1954, HVR 59.

¹⁸ OLG Hamm 26.11.1970, HVR 432.

mannen. Huvudmannens egen försummelse härutinnan får tas i beaktande om han kräver skadestånd på grund av att agenten försummat sin undersökningsplikt.

1.6 Huvudmannens allmänna skyldigheter

Huvudmannen skall understödja agenten i dennes arbete.¹⁹ Huvudmannen har en lojalitetsplikt (Treuepflicht) gentemot agenten. Han får sålunda inte skada agentens affärsmässiga anseende (Belange), t. ex. genom att till kunderna återge agentens kundberättelser på ett sätt som kan skada dennes anseende.²⁰ Huvudmannen bryter mot lojalitetsplikten om han medan agenturförhållandet består vänder sig direkt till underagenterna och lovar dem att överta agenturen och därigenom driver dessa till att säga upp sina avtal med agenten.²¹

Av den allmänna skyldigheten att understödja agenten i dennes arbete följer en skyldighet att förse honom med vad som är nödvändigt för arbetets fullgörande, såsom mönster, ritningar, prislistor, reklambroschyrer, affärsvillkor och kundlistor. Detta anges i HGB § 86 a första stycket.

Huvudmannen skall enligt HGB § 86 a andra stycket ge agenten erforderlig information. Han måste informera agenten om vilka affärer han har på gång, vilka kunder han inte vill göra affärer med och vilka leveranstider han har. Huvudmannen skall vidare informera agenten om antagna eller avvisade anbud samt om avvisning av avtal som agenten ingått utan erforderlig fullmakt.

Huvudmannen skall upplysa agenten om förutsedda inskränkningar i produktionen eller försäljningen. Denna upplysningsplikt är tvingande. Agenten skall ges tillfälle att ställa om sin verksamhet. Försummar huvudmannen sin upplysningsplikt så blir han skadeståndsskyldig. Skadan består i den provision agenten förlorar genom den minskade försäljningen.

Huvudmannen skall i skäligen tid informera agenten om förestående nedläggning eller försäljning av verksamheten.²² Detsamma gäller vid planerad omläggning av verksamheten.²³ Vid bestämmandet av vid vilken tidpunkt information skall lämnas får huvudmannens och agentens intressen vägas mot varandra. Huvudmannen har i regel intresse av att hemlighålla det hela så länge som möjligt medan agenten har intresse av att få informationen så tidigt som möjligt för att ha längre tid på sig att ställa om sin verksamhet. Vid underlåten information kan huvudmannen bli skadeståndsskyldig gentemot agenten.

En väsentlig försämring av huvudmannens affärsmässiga ställning kan ge denne rätt att frånträda avtalet i förtid enligt HGB § 89 a.²⁴

En agent, som anvisats ett bestämt område, dvs. en s. k. Bezirksvertreter, är berättigad till provision på alla affärer med kunder inom hans område, även om han inte medverkat till affärernas genomförande. Det förhållandet att agenten anvisats ett område innebär inte att huvudmannen är fråntagen rätten att själv verka inom området eller att anlita en annan agent för samma område. Detta är däremot fallet om agenten fått ensamrätt i området och är s. k. Alleinvertreter. Huvudmannen är i sådant fall fråntagen rätten att själv eller genom annan verka i området.²⁵

¹⁹ BGH 25.4.1960, HVR 278; BGH 18.6.1964, HVR 318; OLG München 31.10.1957, Monatschrift für deutsches Recht (MDR) 1958 s. 105.

²⁰ LG Freiburg 29.8.1966, HVR 358.

²¹ BGH 18.6.1964, HVR 318.

²² Jfr BGH 7.2.1974, HVR 479.

²³ BGH 9.11.1967, DB 1968 s. 35.

²⁴ BGH 20.2.1958, HVR 161.

²⁵ OLG Düsseldorf 8.6.1972, HVR 468.

1.7 Agentens provision m. m.

Regler om provision ges i HGB §§ 86 b–87 d. Agenten är berättigad till provision på alla avtal, som under avtalstiden ingås genom hans direkta medverkan. Han är berättigad till provision även på avtal som under avtalstiden ingås med nya kunder, som han tillfört huvudmannen, utan att han direkt medverkat vid avtalets ingående. Har agenten anvisats visst distrikt eller viss kundkrets, är han berättigad till provision även på avtal, som under avtalstiden ingås med kund inom distriktet eller kundkretsen. På avtal som ingås efter agenturavtalets upphörande är agenten berättigad till provision endast om han förmedlat avtalet eller om han medverkat på sådant sätt, att avtalet kommit till stånd huvudsakligen genom hans arbete. Om även en annan agent senare arbetat med affären, skall provisionen inte delas mellan agenterna utan tillkomma den som huvudsakligen medverkat vid affärens tillkomst.

Provisionsanspråket uppkommer då bindande avtal ingåtts mellan huvudmannen och tredje man, men det aktualiseras först vid den tid och i den mån huvudmannen genomfört affären. Agenten behöver således inte avvakta att också kunden fullgör avtalet. Denna regel är dispositiv. Enligt en tvingande regel är agenten berättigad till provision så snart och i den mån kunden fullgör avtalet. Om kunden inte fullgör avtalet är agenten berättigad till provision om underlåtenheten beror på huvudmannen eller på omständighet för vilken denne står faran.

Provisionen beräknas med avtalad eller sedvanlig procentsats å den ersättning kunden har att erlägga. Man tar härvid inte hänsyn till kassarabatter eller till bikostnader såsom tull, skatt och frakt.

I *Schweiz*, *Österrike* och *Nederländerna* gäller i fråga om provision väsentligen samma regler som i tysk rätt. I dessa rättssystem förfaller dock provisionen till betalning redan då affären avslutats. Om man i *schweizisk* rätt skriftligen intar klausulen "vente menée à bonne fin" kommer man beträffande provisionens förfallotid till samma resultat som i svensk rätt.²⁶ Enligt *nederländsk* rätt skall ett avtal om att provision kan krävas endast om affären genomförs vara uttryckligt. Kravet kan då bortfalla endast om huvudmannen visar att han inte är ansvarig för den bristande uppfyllelsen.²⁷

Agenten är enligt HGB § 87 d berättigad till ersättning för sina normala utgifter i rörelsen endast om detta följer av avtalet eller av handelsbruk. Detsamma gäller enligt *schweizisk* och sannolikt även enligt *nederländsk* rätt.²⁸ Den *österrikiska* regeln om kostnadsersättning liknar den som gäller enligt 73 § KommL.

Enligt HGB § 88 preskriberas en fordran på provision, kostnadsersättning eller annat fyra år efter utgången av det år då den förföll till betalning.

För sina fordringar gentemot huvudmannen har agenten enligt HGB § 88 a retentionsrätt i prover, varor m. m. som anförtrots honom. Agenten har säkerhetsrätt även enligt *schweizisk* och *österrikisk* rätt. Den *schweiziska* "Retentionsrecht" är närmast att likna vid en panträtt.

1.8 Agenturavtalets upphörande

Ett agenturavtal upphör genom att avtalad tid utlöper, genom särskild överenskommelse, genom huvudmannens konkurs, genom agentens död eller

²⁶ Jfr Lando s. 226.

²⁷ Lando s. 227.

²⁸ Lando s. 229 f.

genom uppsägning. Vad gäller uppsägning så skiljer man mellan ordinär sådan (ordentliche Kündigung) och extraordinär uppsägning på viktig grund (ausserordentliche Kündigung aus wichtigem Grunde).

Ordinär uppsägning

Vid uppsägning av agenturavtal som gäller tills vidare skall uppsägningstid iakttagas i enlighet med HGB § 89. Uppsägningstidens längd bestäms i förhållande till den tid avtalet varat. Under de första tre avtalsåren får avtalet ömsesidigt uppsägas att upphöra efter sex veckor, dock tidigast med utgången av kalenderkvartal. Parterna kan här visserligen avtala annorlunda, men uppsägningstiden får aldrig understiga en månad, och uppsägning skall kunna ske endast till utgången av kalendermånad. Då avtalet varat i tre år får det sägas upp endast efter en uppsägningstid av minst tre månader, dock tidigast vid utgången av kalenderkvartal.

Avtalad uppsägningstid skall vara lika för både huvudman och agent. Avtalas olika tider skall den längre av dem gälla för båda parter.

I *Schweiz* är uppsägningstiden en månad under det första året. Denna kan avtalas bort genom skriftligt avtal. Efter det första året har agenten en tvingande rätt till två månaders uppsägningstid.

I *Österrike* är uppsägningstiden sex veckor under de första fem åren, därefter är den tre månader. Reglerna är dispositiva.

I *Nederländerna* är uppsägningstiden fyra månader under de första tre åren. Efter tre år är den fem månader och efter sex år sex månader. Reglerna är dispositiva, men avtal om kortare uppsägningstid än en månad gäller inte mot någon av parterna.

Extraordinär uppsägning på viktig grund

Vardera parten kan enligt HGB § 89 a säga upp avtalet med omedelbar verkan i fall där viktig grund föreligger. Denna rätt kan varken uteslutas eller inskränkas genom avtal. Den som säger upp avtalet är berättigad till skadestånd, om uppsägningen beror på förhållande som kan läggas medkontrahtenten till last.

Specialregeln i HGB § 89 a träder beträffande agenturavtal i stället för den allmänna regeln i BGB § 626 om uppsägning av avtal på viktig grund. Det har inte ansetts föreligga något behov av att vid sidan av § 89 a införa någon regel om uppsägning på grund av ändrade omständigheter eller "Wegfall der Geschäftsgrundlage". Vid sidan av § 89 a föreligger möjlighet att angripa avtalet på grund av Willensmangel (Irrtums oder arglistiger Täuschung) enligt BGB §§ 119 och 120.

Förtida uppsägning på viktig grund kan ske i de fall då särskilda omständigheter gör att man inte rimligen kan begära att en part skall stå fast vid avtalet. Denna rätt till förtida uppsägning skall tillämpas endast i undantagsfall och utgör således inte det normala sättet för upplösning av agenturavtal. Då agenturavtalet är ett avtal mellan självständiga företagare, så föreligger inte samma starka bundenhet som av sociala skäl gäller vid vissa andra "Dauerschuldverhältnisse", såsom anställningsavtal och hyresavtal. Vid bedömningen huruvida viktig grund föreligger får man göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter, såsom samarbetets karaktär och varaktighet.

Exempel på omständigheter som kan utgöra viktig grund är försummade försäljningsansträngningar, otillåten konkurrensverksamhet, varaktig osämja mellan parterna samt inledande av konkurs eller ackord hos agenten.

Med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet är det tänkbart att viktig grund visserligen anses föreligga, men att uppsägning inte kan ske med omedelbar verkan utan endast med iakttagande av en skälig frist. Även här kan § 89 a åberopas, trots att uppsägning inte sker med omedelbar verkan. Skulle sådan skälig frist överensstämma med uppsägningstid enligt § 89, så anses ändå uppsägningen extraordinär enligt § 89 a, om den framställts som en sådan. Detta har betydelse för frågorna om skadestånd enligt § 89 a andra stycket och Ausgleich enligt § 89 b.

Omständigheter som inte var för sig är tillräckliga för att utgöra viktig grund, kan tillsammans utgöra sådan grund.

För att uppsägning på viktig grund skall kunna ske krävs inte att medkontrahenten har skuld till den uppkomna situationen. Det förhållande som innebär viktig grund kan även bero på händelse som ligger utanför parternas kontroll. Även om den viktiga grunden framkallats av den uppsägande parten själv kan han ha rätt till sådan uppsägning. Särskilt i de fall då den uppsägande varit vållande till den uppkomna situationen bedöms emellertid hans rätt att säga upp avtalet restriktivt. Även i de fall då den viktiga grunden beror på den uppsägande partens avtalsbrott är hans rätt till uppsägning inte utesluten.

Uppsägningens verkningar är olika beroende på om den befinns berättigad eller ej. Är den berättigad så upphör avtalet vid den i uppsägningen angivna tidpunkten. Befinns uppsägningen vara oberättigad, dvs. viktig grund anses inte föreligga, så är den utan verkan.

En uppsägning utan tillräcklig grund kan emellertid anses innebära en ordinär uppsägning av ett tidsbestämt avtal. Uppsägningen innebär då att avtalet upphör efter uppsägningstidens utgång. Detta gäller dock endast i de fall det med hänsyn till samtliga omständigheter står klart att den uppsägande under alla förhållanden vill upplösa avtalsförhållandet.

Enligt § 89 a oberättigad uppsägning kan av den uppsagde antas såsom en ordinär uppsägning.

En oberättigad uppsägning kan återkallas. Denna rätt förfaller dock då den uppsagde accepterat uppsägningen.

En oberättigad uppsägning kan i sin tur för den uppsagde innebära sådan viktig grund som berättigar till uppsägning enligt § 89 a.

Enligt § 89 a första stycket andra punkten kan rätten att säga upp avtalet på viktig grund inte inskränkas eller avtalas bort.

I *Schweiz* och *Österrike* gäller regler om uppsägning på viktig grund som väsentligen liknar de tyska. I *Nederländerna* skall den part som åberopar viktig grund vända sig till domstol och det ankommer på rätten att avgöra huruvida agenturavtalet kan frånträdas i förtid. Ett avtal vari det överläts åt ena parten att avgöra om det föreligger viktig grund är ogiltigt.²⁹

Avgångsvederlag (Ausgleich)

Enligt HGB § 89 b är agenten berättigad till avgångsvederlag (Ausgleich) vid agenturavtalets upphörande. Reglerna härom har behandlats i kommitténs

²⁹ Lando s. 240.

överväganden och förslag. Här skall endast tilläggas, att den västtyske agenten kan förlora rätten till avgångsvederlag i de fall han har en utländsk huvudman. Parterna anses nämligen i sådant fall själva kunna bestämma tillämplig lag genom en partshänvisning. Detta gäller även då tvingande regler åsidosätts genom partshänvisningen. I ett rättsfall³⁰ från år 1961 godtog BGH en partshänvisning till holländsk rätt. Parterna var i detta fall en holländsk huvudman och en tysk handelsagent, verksam i Västtyskland.

2 Fransk rätt

2.1 Begrepp och rättskällor

I Frankrike finns två slags agenter, "l'agent commercial", som kan jämföras med vår handelsagent, och de hos huvudmannen anställda "Voyageurs représentants placiers", vanligen förkortat VRP. De senare betecknas ofta som "représentants statutaires".¹ En "agent commercial" arbetar självständigt och yrkesmässigt som egen företagare. Han bearbetar kunder och anskaffar order till huvudmannen, han säljer eller köper för huvudmannens räkning i dennes namn och han betalas med provision, vanligtvis viss procent-sats av försäljningspriset. En VRP kan närmast jämföras med anställd handelsresande enligt svensk rätt. En VRP är underkastad anställnings- och sociallagstiftningen. Detta gäller även om han inte i det dagliga arbetet är underkastad huvudmannens ledning och kontroll, och även om han kan representera flera huvudmän samtidigt. Skillnaden mellan de båda kategorierna ligger främst i att en VRP ställer hela sin arbetskraft till huvudmannens förfogande medan en agent commercial kan driva verksamhet och ingå avtal i eget namn vid sidan av representationen.

Gemensamma regler finns i Code Civil (C.C) art.1984–2010 om "le mandataire". För "l'agent commercial" gäller Décret 58–1345 av den 23 december 1958. För VRP gäller Code du travail art. 29k-29r. Reglerna om parternas rättigheter och skyldigheter har i stor utsträckning utvecklats i rättspraxis.

2.2 Avtalets ingående och agentens fullmakt

I lagen står det att agenturavtalet skall vara skriftligt och ange parternas rättsliga ställning, men avtalet blir gällande även om skriftformen inte iakttagits.² Avtalet skall registreras hos "le greiffer" i det område där agenten driver sin verksamhet. Kravet på skriftlig form har betydelse så till vida, att om det inte är skriftligen preciserat att agenten skall vara "agent commercial", så presumeras han vara VRP.³ Det är då upp till huvudmannen att bevisa, att hans representant är en "agent commercial". Detta kan han göra genom att visa, att agenten vid sidan av agenturverksamheten slutit avtal i eget namn.⁴ Det är således viktigt för huvudmannen att upprätta ett skriftligt avtal där det framgår att agenten är en "agent commercial". Annars kan huvudmannen råka ut för att den, som han själv ansåg vara självständig agent plötsligt gör gällande att han är VRP och begär semester, anställningsskydd m. m.

³⁰ BGHZ, 30.1.1961, VII ZR 180/60.

¹ Lando s. 209.

² Décret 58-1345 art. 1 st. 2. Se Maier m. fl. Der Handelsvertreter in den Ländern der EWG und der EFTA, Baden-Baden 1976, s. 178.

³ Code du travail art. L 751-4.

⁴ Lando s. 214.

Agenten torde kunna ingå avtal med bindande verkan för huvudmannen endast om han fått särskilt bemyndigande till detta.⁵ Någon motsvarighet till 78 § KommL om bundenhet på grund av passivitet finns inte i fransk rätt.⁶ Agenten är inte behörig att mottaga betalning från kunderna, om detta inte särskilt avtalats. En fullmakt att ingå avtal ger inte sådan behörighet.⁷ Beträffande behörigheten att mottaga reklamationer torde rättsläget vara detsamma som i skandinavisk rätt.⁸

2.3 Parternas rättigheter och skyldigheter

De allmänna bestämmelserna i Code Civil om en uppdragstagares skyldigheter (art. 1991–1997) är tillämpliga på agentens verksamhet. Reglerna om parternas rättigheter och skyldigheter är dock till största delen utvecklade i rättspraxis. En "agent commercial" skall rent allmänt iaktta huvudmannens intressen. Han organiserar själv sin verksamhet, och han har rätt att anlita underagenter. Hur aktiv agenten skall vara går knappast att allmänt precisera. Allmänt torde agenten ha en viss skyldighet att söka värva nya kunder och hålla gamla förbindelser vid liv.⁹ Större krav kan ställas på de agenter som har ensamrätt inom ett visst område. Krav på viss minimiförsäljning kan anges i avtalet. Om agenten inte uppnår föreskriven minimiförsäljning så kan huvudmannen häva agenturavtalet i vart fall om agentens passivitet är uppsätlig eller grovt oaktsam. Den försumlige agenten kan också bli skadeståndsskyldig och han mister i sådant fall också sin rätt till avgångsvederlag.¹⁰

En VRP skall följa huvudmannens anvisningar. Han skall regelbundet besöka kunderna och han har en omfattande skyldighet att redovisa för sin verksamhet.¹¹ För VRP finns det en allmänt hållen regel om att han skall bemöda sig om att sälja.¹²

Agenten skall besvara hänvändelser från kunder och vidarebefordra order till huvudmannen, och han skall hålla huvudmannen informerad om vad som händer på marknaden.¹³ Detta gäller både för agent commercial och VRP.

En "agent commercial" får inte utan huvudmannens samtycke marknadsföra produkter som konkurrerar med huvudmannens.¹⁴ Någon rätt till självinträde har han inte. Han skall bevara förrättningshemligheter även efter uppdragets upphörande.

En "agent commercial" har ingen skyldighet att aktivt pröva kundernas betalningsförmåga, med mindre detta följer av avtal eller sedvänja. Sådan skyldighet har däremot en VRP.¹⁵ En "agent commercial" kan åta sig ansvar del credere. En VRP som åtar sig ansvar del credere riskerar att bli bedömd såsom en "agent commercial".

2.4 Agentens provision m.m.

En agent är berättigad till provision på de affärer som han i väsentlig mån medverkat till att genomföra. Han är inte berättigad till provision på affärer som tillkommit utan hans medverkan. Detta gäller även om han har ensamrätt och oavsett om han är agent commercial eller VRP.¹⁶ Vid ensamrätt har han rätt till provision endast om han bidragit till affärens genomförande, om avtalet gäller med kund som han uppsökt eller om det är avtalat att han även utan medverkan skall ha provision, t. ex. genom att inta klausulen "le direct et l'indirect secteur".¹⁷

⁵ Code Civil art. 1988 och 1989, Lando s. 231 vid not 7.

⁶ Lando s. 232.

⁷ Code Civil art. 1988 och 1989.

⁸ Lando s. 233.

⁹ Lando s. 216.

¹⁰ Agentens allmänna skadeståndsskyldighet för försummelse är fastslagen i Code Civil art. 1992 första stycket. Culpabedomningen sker med hänsyn till att agenten bedriver sin verksamhet yrkesmässigt samt att uppdraget är varaktigt.

¹¹ Segerfors-Fischler, Ex-porträtt 3. Agentavtalet, s. 54.

¹² Lando s. 216. Detta gäller VRP med ensamrätt, och en VRP har ensamrätt om inte annat framgår av avtalet.

¹³ Lando s. 216 f.

¹⁴ Décret 58-1345 art. 8 st. 1 p. 2. Detsamma torde enligt rättspraxis gälla för VRP, där rättsläget dock inte är helt klart.

¹⁵ Se Lando s. 221 vid not 4.

¹⁶ Lando s. 225.

¹⁷ Lando s. 225.

Provisionen är intjänad redan då avtalet med kunden ingåtts. Intar man klausulen "vente menée à bonne fin", så är provisionen på samma sätt som i svensk rätt intjänad först då kunden fullgjort avtalet.¹⁸ Provisionen förfaller till betalning inom en viss i lagen angiven tid.¹⁹ Domstol kan på agentens begäran bestämma, att huvudmannen skall förete sina räkenskaper för kontroll av att provisionen blivit rätt bestämd.²⁰ Agenten har rätt till ersättning för utgifter endast om detta följer av avtal eller handelsbruk.²¹

Agenten har varken panträtt eller retentionsrätt i huvudmannens egendom. Om agenten mottagit varor för försäljning har han dock enligt allmänna regler om fullmäktigs retentionsrätt en rätt att hålla inne dessa varor för krav som har förbindelse med just dessa, men däremot inte för krav som avser andra varor. En VRP har särskild förmånsrätt vid huvudmannens konkurs för krav på provision och ersättning för utgifter.²²

2.5 Agenturavtalets upphörande

Agent commercial

Enligt Décret 58-1345 art. 3 första stycket utgör agenturavtal med registrerad "agent commercial" ett "mandat d'intéret commun". Detta medför att den allmänna regeln i Code Civil om rätt att när som helst återkalla ett uppdrag inte är tillämplig. Ett sådant avtal kan inte ensidigt sägas upp av ena parten, om han inte kan åberopa giltig grund för uppsägningen.²³ Giltig grund föreligger om medkontrahenten grovt åsidosatt sina skyldigheter enligt avtalet. Även andra omständigheter, såsom parts konkurs eller händelse med karaktär av force majeure kan medge förtida frånträdande. Agenturavtalet kan också upphöra efter överenskommelse mellan parterna. Har agenturavtalet ingåtts för bestämd tid, så upphör det vid utgången av denna tid.

Frågan om ersättning till registrerad "agent commercial" vid avtalets upphörande regleras i Décret 58-1345 art. 3 andra stycket som lyder:

Leur résiliation par le mandant, si elle n'est pas justifiée par une faute du mandataire, ouvre droit au profit de ce dernier, nonobstant toute clause contraire, à une indemnité compensatrice du préjudice subi.

Regeln är inte preciserad till någon viss typ av ersättning utan den omfattar både skadestånd på grund av uppsägning, ersättning för kundkretsen och annat. Ersättningen grundar sig på att agenturavtalet i fråga anses som ett "mandat d'intéret commun", vilket innebär att huvudmannen inte ensam har rätt att säga upp avtalet. Skulle huvudmannen ensidigt säga upp avtalet så medför detta skyldighet att utge ersättning på grund av oberättigad uppsägning. Huvudmannen kan undgå sådan ersättningsskyldighet om han ger agenten en skälig uppsägningstid. Denna har i rättspraxis varierat mellan tre och sex månader. Agenten anses vidare ha rätt till kundkretsen, "la carte". Han är berättigad till ersättning för denna ("indemnité de clientèle"). Det krävs inte att agenten byggt upp eller utvidgat kundkretsen. Rätten till ersättning är tvingande.

Agenten är inte berättigad till sådan ersättning som nu sagts i det fall då ett tidsbestämt avtal utlöper. Agenten är dock berättigad till ersättning, om det är förutsatt att avtalet skall förlängas, och huvudmannen vägrar sådan förlängning.²⁴ Agentens tvingande rätt till ersättning skall i sådant fall inte

¹⁸ Lando s. 226.

¹⁹ Lando s. 226.

²⁰ Lando s. 228 f.

²¹ Lando s. 229.

²² Code Civil art. 1752.

²³ Se Lando s. 236 f och 241 samt Sandvik, Handelsrepresentantens oppsigelsesvern i enkelte fremmede land, SOU 1970:69 s. 64 f.

²⁴ Se Sandvik, a. a. s. 65 ff. Jfr Lando s. 247 f.

kunna kringgås genom att avtalet görs tidsbestämt. Parterna kan dock avtala om en rimlig prövotid. Avtal med klausul om automatisk förlängning för den händelse uppsägning skulle utebli anses inte vara tidsbestämt. Säger huvudmannen upp ett sådant avtal så är agenten berättigad till ersättning.²⁵

Agenten förlorar rätten till ersättning om han genom grov försummelse ("faute lourde") föranlett uppsägningen.²⁶

Agenten kan överlåta agenturen om huvudmannen ger sitt samtycke till detta. Om huvudmannen utan saklig grund vägrar ge sådant samtycke, så kan agenten kräva ersättning (indemnité) på samma sätt som om huvudmannen hade sagt upp agenturavtalet.²⁷

Lagen anger varken någon maximi- eller minimigräns för avgångsvederlagets storlek. Som beräkningsgrund anges endast att ersättningen skall beräknas på basis av värdet av kundkretsen. Vid lagens tillkomst avgavs två årsprovisioner som en lämplig storlek och detta har i allmänhet accepterats som skäligt av domstolarna.²⁸ Det är fråga om två års bruttoprovision efter medeltalet de tre sista åren.

Vid mycket långvariga agentuppdrag tenderar emellertid praxis att gå längre. En agent, som sades upp efter 28 års verksamhet, tillerkändes avgångsvederlag motsvarande de senaste tre årens totala provisionsintäkter.²⁹

Även sådana "agents commerciaux" som inte är registrerade har rätt till avgångsvederlag, men de måste bevisa vilken förlust de åsamkats på grund av agenturavtalets upphörande.³⁰ Har agenturavtalet haft kort varaktighet, agenten tillfört obetydlig kundkrets etc., så kan ersättningen bli väsentligt mindre än två års provision. Det finns i dessa fall möjlighet att i avtalet ta in klausul om att agenten inte har rätt till ersättning vid avtalets upphörande.

Det har länge varit tveksamt huruvida franska domstolar skulle kunna tillerkänna en utländsk "agent commercial" ersättning enligt Décret 58-1345. En utländsk agent kan ju inte bli registrerad i Frankrike. Frankrikes högsta domstol, Cour de Cassation, har i en dom den 24 januari 1978 avgjort denna fråga. En fransk huvudman och en tysk agent hade ingått avtal för en tid av fem år. Huvudmannen ville därefter inte förnya avtalet. Fransk rätt befanns vara tillämplig på avtalet. Rätten fann att agenten i detta fall inte var berättigad till ersättning, eftersom avtalet ingåtts för bestämd tid. Lando ger följande kommentar till avgörandet:³¹

Konsekvensen af dommen må imidlertid blive, at en aftale med en udenlandsk agent, der er underkastet fransk ret, og som er oprettet skriftligt, vil være omfattet af dekretet af 1958, selv om agenten ikke er indskrevet i et fransk handelsregister med den virkning, at agenten, hvis betingelserne i dekretet i øvrigt er opfyldt, må kunne få ret til erstatning for tabt kundekreds (indemnité de clientèle). Det kan have betydning for nordiske agenter for franske firmær. Fransk retspraksis har imidlertid været vaklende på dette punkt og nogen absolut sikkerhed for, at en ny fransk dom vil komme til et andet resultat, har man ikke.

VRP

För VRP som inte anlitats för bestämd tid gäller enligt Code du travail art. L 751-5 tvingande regler om uppsägningstid. Det första året är uppsägningstiden en månad, det andra två månader och därefter tre månader. Huvudmannen är skadeståndsskyldig om han inte iakttar stadgad uppsägningstid. Prä-

²⁵ Segerfors-Fischler, a. a. s. 58.

²⁶ Lando s. 239.

²⁷ Sandvik, a. a. s. 66.

²⁸ Lando s. 247.

²⁹ Utslag i Cour d'Appel i Nîmes den 9 april 1959, publicerat i "L'Agent Commercial" 1959 nr 12.

³⁰ Lando s. 247.

³¹ Se Nyt om Markedsret 1982 nr 7 s. 10 (Utges av Handelshøjskolen i København).

votiden kan avtalas, men denna får inte vara längre än tre månader. En VRP kan bli avskedad, dvs. uppsagd utan uppsägningstid, endast om han gjort sig skyldig till grov försummelse ("faute grave").

Enligt Code du travail art. L 751-9 är en VRP berättigad till ersättning vid avtalets upphörande ("indemnité de clientèle"). Reglerna härom liknar mycket de tyska bestämmelserna om "Ausgleich". Reglerna är tvingande. En VRP förlorar sin rätt till ersättning om han på grund av grov pliktförsummelse föranlett avtalets upphörande. Ersättningen motsvarar normalt 6–18 månaders provision.³²

3 Engelsk och amerikansk rätt

3.1 Begrepp och rättskällor

Begreppet "agency" är ett vittomfattande begrepp som täcker alla situationer då någon ger annan rätt att handla å hans vägnar, och denne samtycker därtill. Ordet mellanman är väl det som närmast motsvarar begreppet "agent" sådant det används i engelsk och amerikansk rätt. Men detta begrepp synes ännu vidare. Det kan t. ex. beteckna inte bara en handelsagent, kommissionär eller annan merkantil mellanman, utan även t. ex. en advokat kan betecknas som agent. En agent är egentligen någon som är behörig att för annans räkning utföra någon form av rättshandling i vidsträckt bemärkelse, varigenom han skapar ett rättsförhållande mellan denne och tredje man.¹ Agency-begreppet täcker inte bara de fall då agenten handlar i huvudmannens namn utan även de fall då agenten handlar i eget namn. Distinktionen mellan rättshandlande i eget och annans namn är i engelsk rätt och amerikansk rätt inte alls av samma betydelse som i svensk rätt. Begreppet agency är således inte bara vidare än det svenska begreppet handelsagent. Som beteckning på ett instrument för partsbindning genom mellanman är det även vidare än det svenska fullmaktsbegreppet. Utanför agentdefinitionen faller däremot återförsäljaren. Denne handlar ju för egen räkning och i eget namn och binder inte huvudmannen gentemot tredje man. Det verkar därför förvirrande, då det bakom begrepp som t. ex. "selling agent" och "exclusive agent" ibland gömmer sig en återförsäljare.

Denna framställning avser inte att behandla alla agency-situationer, utan endast de fall som till sin praktiska funktion motsvarar förhållandet mellan huvudman och handelsagent i svensk rätt. Framställningen tar således sikte på agenter som i egenskap av näringsidkare varaktigt verkar för försäljning av varor för annans räkning. Någon direkt motsvarighet till begreppet handelsagent finns varken i engelsk eller amerikansk rätt. I förslaget till EG-direktiv används benämningen "commercial agent" som en motsvarighet till vad vi benämner handelsagent. Den agent som endast har en förmedlande funktion och inte fullmakt att sluta avtal brukar kallas "soliciting agent". Han brukar även kallas "commission agent" om han har fullmakt och får provision på varje enskilt avtal han ingår.² Några preciserade definitioner finns dock inte och det ligger i och för sig inte någon rättslig kvalificering i de använda begreppen. Det är det enskilda avtalets utformning som avgör uppdragets innehåll. De allmänna regler som kan anses gälla i förhållande

³² Lando s. 246.

¹ Se Halsbury's Laws of England, 3 uppl. London 1965, s. 418. Bowstead on Agency s. 1 ff, Seavey, Law of Agency § 1 s. 2, Grönfors, Contracting through others: Agency, Göteborg 1979 (Stencil), Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap (1961), s. 33 ff, samt Lando s. 210.

² Lando s. 210.

mellan huvudman och agent är många gånger desamma, oavsett om agenten är en handelsagent, en kommissionär eller en mäklare.³

En "factor" är en särskild typ av "agent", som i huvudsak kan jämföras med en svensk kommissionär. Han har till uppgift att omhändera gods, som han i eget namn sedermera skall sälja för huvudmannens räkning. I den engelska Factors Act från 1889 definieras en "factor" såsom "a merchantile agent having in the customary course of his business as such agent authority either to sell goods or to consign goods for the purpose of the sale, or to buy goods, or to raise money on the security of the goods". Detta är den ende merkantile mellanman vars rättsförhållande i engelsk rätt regleras i lag (statute law). I övrigt är man hänvisad till common law och equity. Någon statute law finns inte heller i amerikansk rätt. Varje delstat har i princip sin egen common law, men vissa gemensamma huvudprinciper kan urskiljas. Avgörandena i högsta instans i staten New York är i stor utsträckning vägledande för rättsutvecklingen i övriga delstater. Engelska domstolsavgöranden har ända in i våra dagar haft stor betydelse för utvecklingen av den amerikanska agenträtten.

3.2 Handelsagentens betydelse inom varuhandeln⁴

I Storbritannien bedrivs agenturverksamhet i regel som enmansföretag ("one man band") eller fåmansföretag. Inte sällan anlitas tillfälliga medhjälpare. Förhållandena varierar från bransch till bransch. Större agenturföretag har ofta underagenter.

En årsomsättning på 300 000 £ är ganska normal för en agentur och detta ger i regel en provision på 15 000–16 000 £ per år. Förhållandena kan även här variera från bransch till bransch.

Det är relativt vanligt att anställda försäljare (sales representatives) hos industriföretag övergår till att bli agenter, då de ser en möjlighet att tjäna mera pengar. De driver då oftast verksamheten som "one man band" och arbetar i eget namn. Det är framför allt medelstora industriföretag som anlitar handelsagenter.

The Manufacturers Agents Association utgör en organisation för agenter inom varuhandeln. Den bildades 1909 och är ansluten till IUCAB. Organisationen har en förhållandevis svag ställning. Av de omkring 20 000 handelsagenter som uppskattningsvis finns i Storbritannien är endast ca 700 medlemmar i organisationen.⁵

3.3 Agenturavtalets ingående och agentens fullmakt⁶

Varken i engelsk eller amerikansk rätt uppställs några formkrav för agenturavtalets ingående. Då agenträtten inte är kodifierad är det särskilt viktigt att parterna i avtalet reglerar rättsförhållandet så utförligt som möjligt.⁷

En handelsagent kan ingå avtal med bindande verkan för huvudmannen endast om han särskilt bemyndigats därtill. Enbart det förhållandet att han varaktigt verkar för försäljning av huvudmannens varor medför inte sådan rätt. Fullmakt kan ges i agenturavtalet eller på annat sätt eller följa av sedvänja. En handelsagent utan fullmakt brukar benämnas "soliciting agent". Vid rättshandlingar som skall företas "under seal" gäller motsvaran-

³ Lando s. 210.

⁴ Se härom Katarina Ramme, Om handelsagentens uppsägningskydd i engelsk rätt. Rättsvetenskapliga institutionens skriftserie. Skrift nr 1 Göteborg 1983.

⁵ Se Schmitthoff, Agents caught in the web of an EEC directive, artikel i Times den 29 november 1977 s. 19.

⁶ Se betr. fullmakt Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 33 f och 67, Grönfors, Contracting through others: Agency samt Lando, Mellemandens competence i internationale kontraktforhold. Handelshögskolans i Göteborg skriftserie 1956, nr 2, s. 9. Se även Lando s. 231 ff.

⁷ Jfr Lando s. 215.

de formkrav beträffande fullmakten.⁸ I England är detta vanligt vid hyresavtal. I övrigt kan fullmakt lämnas muntligen även beträffande sådan rättshandling som kräver skriftlig form.⁹ I USA måste t. ex. avtal om köp av varor till ett värde av 500 \$ eller mer upprättas skriftligen.¹⁰ Även i sådant fall går det således bra med muntlig fullmakt.

En agent har inte utan skäligt bemyndigande rätt att ta emot betalning för huvudmannens räkning. Agenten kan med verkan gentemot huvudmannen ta emot reklamationer från kunderna, även om han inte har fullmakt att ingå avtal. Han kan dock inte utan särskild fullmakt träffa något avgörande med anledning av reklamationen.¹¹

3.4 Agentens skyldigheter

Agenten skall vid uppdragets utförande tillvarata huvudmannens intresse.¹² Agenten skall följa huvudmannens anvisningar om hur uppdraget skall utföras. Gör agenten inte detta, så kan han bli skadeståndsskyldig. Detta gäller även om agenten med rätta finner det mera ändamålsenligt att handla på annat sätt. En agent som följt huvudmannens anvisningar blir inte skadeståndsansvarig gentemot denne, om affären går i stöpet. Om agenten har utrymme att handla efter eget omdöme så måste han iakttä "proper care and skill". Detta gäller t. ex. om agenten står inför en situation då han inte kan invänta huvudmannens instruktioner. Den agent som driver verksamheten yrkesmässigt måste visa sådan "skill and care" som kan förväntas av en yrkesman. Brister han i detta kan han bli skadeståndsskyldig.

Agenten är skyldig att besvara förfrågningar från kunder och vidarebefordra order till huvudmannen.¹³

En av agentens viktigaste skyldigheter är upplysningsplikten gentemot huvudmannen.¹⁴ Han skall ofördröjligen inberätta varje förmedlat eller slutet avtal. Agenten är skyldig att upplysa huvudmannen om alla omständigheter, som har betydelse för huvudmannens bedömning av de avtal agenten förmedlar. Han skall bl. a. lämna upplysningar om kundernas betalningsförmåga. En agent som är berättigad till provision torde ha en skyldighet att undersöka kundernas betalningsförmåga. Detta hänger samman med att provisionen är intjänad redan då avtal ingåtts mellan huvudmannen och tredje man.¹⁵

Agenten får inte ingå någon förbindelse i vilken han har personligt intresse som kan komma i konflikt med hans skyldigheter gentemot huvudmannen, om inte huvudmannen med kännedom om samtliga omständigheter samtycker därtill. Detta är en regel som enligt equity gäller alla agenter som står i förtroendeförhållande till huvudmannen. Agenten får inte för egen räkning driva verksamhet som konkurrerar med huvudmannen, eller på sådant sätt företräda konkurrenter till huvudmannen.¹⁶ I det enskilda fallet krävs inte att någon intressekonflikt faktiskt uppstått, utan det viktiga är att det är fråga om ett handlande som typiskt sett kan leda därtill. Agenten skall upplysa huvudmannen om samtliga sådana omständigheter. Agenten har bevisbördan för att huvudmannen med kännedom om omständigheterna gett sitt samtycke till agentens handlande.

En agent som skall försälja egendom för huvudmannens räkning kan inte köpa denna för egen räkning utan att ge huvudmannen "full and fair disclosu-

⁸ Bowstead art. 11, s. 34.

⁹ Seavey s. 34.

¹⁰ Lando s. 215.

¹¹ Bowstead art. 29 s. 83 ff, Seavey s. 51.

¹² Se härom Bowstead, art. 41–45 (s. 114 ff) och Seavey s. 39 och 243 f.

¹³ Lando s. 216 f och Seavey s. 255.

¹⁴ Bowstead s. 118, Seavey s. 238 f.

¹⁵ Se härom Bowstead s. 117 och 121 (Illustration 5) och Seavey s. 239.

¹⁶ Jfr Bowstead s. 125 och Seavey s. 248.

re of all the facts".¹⁷ Agenten har att visa, att priset var rimligt och att försäljningen var lika fördelaktig för huvudmannen som om han skulle ha sålt till tredje man. Han skall också visa att han innan köpet informerat huvudmannen om alla relevanta omständigheter och att denne med kännedom om dessa omständigheter gett sitt samtycke.

Agenten får inte använda sin ställning till att skaffa sig själv fördelar (secret profits) från tredje man.¹⁸ Agenten måste redovisa till huvudmannen för allt han erhållit av tredje man. Agenten får inte utan huvudmannens samtycke skaffa sig själv fördelar genom att använda information som han fått i förtroende under avtalsförhållandet.

Om agenten brister i sin redovisningsskyldighet eller underlåter att till huvudmannen överlämna pengar eller egendom som han för dennes räkning mottagit från tredje man, eller om han mottar "secret profit" eller muta, så är han ansvarig gentemot huvudmannen "in an action of account", dvs. denne kan begära att utfå vad agenten emottagit.

Om agenten inte fullgör sina avtalsenliga skyldigheter, så blir han skadeståndsskyldig gentemot huvudmannen, oavsett om avtalsbrottet beror på försummelse eller ej.

3.5 Huvudmannens skyldigheter

Det åligger huvudmannen att i möjligaste mån understödja agenten i dennes verksamhet. Några mer preciserade regler finns varken i engelsk eller amerikansk rätt.

I den mån huvudmannen inte vill godta av agenten insända order så skall han utan oskäligt uppehåll underrätta agenten om detta. Agenten har också rätt att omedelbart bli underrättad om eventuella ändringar i priser eller andra affärsvillkor som huvudmannen tillämpar. Generellt åligger det huvudmannen att i möjligaste mån understödja agentens verksamhet. Några mer preciserade regler synes ej föreligga utan handelsbruk blir avgörande.

En fråga som diskuterats mycket i engelsk rätt är huruvida huvudmannen är berättigad att avbryta agenturavtalet i förtid genom att t. ex. lägga ner sin verksamhet eller upphöra med tillverkningen av den vara som agenten skall finna avsättning för. Frågan är huruvida huvudmannen är skyldig att förse agenten med arbete och ge denne möjlighet att intjäna provision.¹⁹

Om huvudmannen vidtar åtgärd som nu sagts så är agenten berättigad till skadestånd om han kan visa att huvudmannen brutit mot något villkor i avtalet. Om han inte kan åberopa något uttryckligt villkor så måste han påvisa något underförstått sådant. Ett sådant villkor kan anses underförstått endast om det är nödvändigt för att ge agenturavtalet "business efficacy". I *Rhodes v. Forwood*²⁰ var agenten "sole-agent" för all försäljning i Liverpool av kol från huvudmannens kolgruva. Enligt avtalet skulle han ha denna ensamrätt i sju år. Efter fyra år sålde huvudmannen kolgruvan. Detta ansågs inte innebära avtalsbrott (breach of contract). Huvudmannen ansågs inte ha någon skyldighet att sälja kol i Liverpool. Det stod därigenom klart att det inte var något avtalsbrott att avbryta försäljningen genom att sälja kolgruvan.

Tidigare ansågs huvudmannen inte ha rätt att beröva agenten hans möjlighet att förtjäna provision. Detta kom först till uttryck i *Prickett v. Badger*.²¹

¹⁷ Se härom Bowstead s. 132 ff och Seavey s. 246.

¹⁸ Bowstead s. 140 ff, Seavey s. 249.

¹⁹ Se härom Bowstead s. 189 ff.

²⁰ (1876) 1 App. Cas. 256. Jfr Northey v. Trevillion (1902) 7 Com. Cas. 201.

²¹ (1856) 1 C.B. (N.S.) 296.

En rad oklara rättsfall följde, och det gjordes aldrig klart vad som var grunden till regeln. Många av dessa fall avsåg agenter som var berättigade till provision om de genomförde en viss affär för sin huvudmans räkning. Man insåg emellertid att huvudmannen inte kunde stå till ansvar för varje åtgärd som hade till följd att agenten hindrades från att förtjäna provision, och den från början antagna principen blev mer och mer uttunnad.

I *Luxor (Eastbourne) Ltd. v. Cooper*²² (som gällde en fastighetsmäklare) slogs det fast, att om en huvudman skulle bli skadeståndsansvarig gentemot agenten, så måste han ha brutit mot något villkor i avtalet. Det fanns inget uttryckligt sådant villkor. Och frågan blev om det förelåg något underförstått villkor om att huvudmannen inte skulle hindra agenten från att förtjäna provision. Ett sådant villkor ansågs inte nödvändigt för att ge avtalet business efficacy, och det ansågs osannolikt att huvudmannen skulle vilja begränsa sin frihet att frånträda avtalet. Det normala för en fastighetsmäklare är att han inte har arbetsplikt, men det står klart att principen i *Luxor*'s fall har generell tillämpning.²³ Då en agent hävdar att huvudmannen gjort sig skyldig till breach of contract, måste han visa att denne brutit mot något villkor i avtalet. Om agenten hävdar att det föreligger ett underförstått villkor, så måste han visa . . . "that the term is necessary to give business efficacy to the contract or otherwise to effect the intentions of the parties."²⁴ Detta är en regel som gäller hela kontraktsläran. Bedömningen är sträng och det anses ej utan vidare att underförstådda villkor med innebörd som här angetts föreligger.

Om en agent är anlitad som "sole-agent", dvs. agent med ensamrätt till försäljning inom ett visst område, anses huvudmannen enligt engelsk rätt inte ha rätt att anlita annan agent inom området. Gör han detta så blir han skadeståndsskyldig på grund av avtalsbrott.²⁵ Huvudmannen anses normalt inte bryta mot löfte om ensamrätt endast genom att själv träda i direkt förbindelse med kunder inom området.²⁶ Ibland innehåller emellertid agentavtalen uttryckliga förbud för huvudmannen att själv träda i förbindelse med kunder inom agentens ensamrättsområde. Detta är fallet bl. a. om agenten utsetts till "exclusive agent" inom ett område. Ibland innehåller avtalen bestämmelse om att huvudmannen skall betala provision till agenten även på avtal som han själv ingår inom agentens ensamrättsområde.

Om huvudmannen inte fullgör sina avtalsenliga skyldigheter, så blir han skadeståndsskyldig gentemot agenten, oavsett om avtalsbrottet beror på försummelse eller ej.

3.6 Agentens provision m. m.

Agenten är berättigad till provision på de affärer han förmedlat. Han skall därvid visa, att han väsentligen bidragit till affärens tillkomst. Detta gäller enligt engelsk rätt även om han har ensamrätt inom visst område. Endast om det följer av avtalet eller av handelsbruk etc. är han berättigad till provision på affärer som han inte medverkat till. Den som är "exclusive agent" inom ett område är berättigad till provision även på sådana affärer inom området, som kommit till stånd utan hans medverkan.²⁷

Provisionen anses intjänad redan då avtal slutits mellan huvudmannen och kunden.²⁸ Provisionen förfaller till betalning omedelbart efter det att den intjänats.²⁹

²² (1941) A.C. 108.

²³ Bowstead s. 190.

²⁴ Bowstead s. 190.

²⁵ Beträffande skadeståndets beräkning se *Roberts v. Elwells Engineers Ltd.* (1972) 2 Q.B. 586.

²⁶ Bowstead s. 190 f.

²⁷ Schmitthoff, *Schmitthoff's Export Trade*. 7 ed. London 1980 s. 169, Seavey s. 275.

²⁸ Bowstead s. 112, Seavey s. 274.

²⁹ Bowstead art. 61, s. 172 ff.

Agenten är berättigad till särskild ersättning för utgifter, som varit påkallade för uppdragets utförande.³⁰ Regeln härom motsvarar KommL 73 §.

Agenten är berättigad att hålla kvar huvudmannens egendom som säkerhet för sin fordran på provision och ersättning för utgifter.³¹ Denna rätt kan utslutas genom avtal.³²

3.7 Agenturavtalets upphörande

Uppsägningstid

Ett agenturavtal som slutits för obestämd tid upphör efter uppsägning från endera parten. Huruvida uppsägningstid därvid skall iaktas beror på vad som kan anses avtalat, uttryckligen eller underförstått. Det kan också följa av handelsbruk inom en bransch att uppsägningstid skall iaktas. Vid avtal på provisionsbasis, där agenten inte har arbetsplikt och huvudmannen inte heller är skyldig att förse agenten med arbete, torde endera parten kunna säga upp avtalet "summarily", dvs. utan uppsägningstid. I flera fall har dock såväl engelska som amerikanska domstolar ansett det underförstått följa av avtalet eller av handelsbruk att en rimlig uppsägningstid skall iaktas.

I det engelska rättsfallet *Martin Baker Aircraft Co. Ltd. v. Murison*³³ beskrevs agenten som "sole selling agent". Denne hade att lägga ned en stor del tid och pengar vid utförandet av uppdraget och han var föremål för inskränkningar beträffande försäljning av produkter som kunde konkurrera med dem som tillverkades av huvudmannen. Mc Nair ansåg att "in all the circumstances a term could be implied that twelve months notice of termination was required".

Även i det engelska rättsfallet *Decro-Wall International S.A. v. Practitioners in Marketing Ltd.*³⁴ ansågs uppsägning inte kunna ske med mindre än tolv månaders uppsägningstid. Där var det fråga om en ensamåterförsäljare, som hade lagt ned mycket arbete och pengar på uppdragets utförande.

I amerikansk rätt är det inte ovanligt att agenten tillerkänns en uppsägningstid på minst 30 dagar, och det finns fall där han tillerkänts en uppsägningstid på mellan tre och sex månader.³⁵

Rätt att frånträda agenturavtalet i förtid

Den part som frånträder agenturavtalet i förtid utan att vara särskilt berättigad därtill blir skadeståndsskyldig gentemot medkontrahenten. Skadeståndet motsvarar den förlust denne gör på grund av det förtida upphörandet. Förlusten består i regel i utebliven inkomst efter avdrag dels för de besparingar som gjorts till följd av upphörandet, dels för vad som intjänats eller borde ha intjänats på annat håll. Något tvång till "naturaluppfyllelse" av agenturavtal förekommer varken i engelsk eller amerikansk rätt.

Vissa omständigheter kan berättiga en part att frånträda avtalet i förtid. En part kan vara berättigad att häva avtalet på grund av repudiation eller fundamental breach. Rätt till förtida frånträddande kan också föreligga enligt läran om frustration. Den följande framställningen avser engelsk rätt, men rättsläget är i allt väsentligt detsamma i amerikansk rätt.

Repudiation innebär att medkontrahenten innan tiden för fullgörande är inne eller innan avtalet blivit fullgjort i sin helhet ger till känna att han inte

³⁰ Bowstead art. 67, s. 201 ff, Seavey s. 266 f.

³¹ Seavey s. 266.

³² Bowstead art. 70-74, s. 210 ff.

³³ (1955) 2 Q.B. 556.

³⁴ (1971) 1 W.L.R. 361. Huvudfrågan i detta fall gällde förtida frånträddande på grund av avtalsbrott. Jfr Francis v. Kuala Lumpur Councillors, (1962) 1 W.L.R. 1411 s. 1417-1418.

³⁵ Willard, Utländsk agenträtt, Sveriges Exportråd 1975, Segerfors-Fischler, Exporträtt 3. Agenturavtalet Stockholm 1968 s. 47 f.

avser att uppfylla sin del av avtalet. Repudiation innebär avtalsbrott (breach of contract). I avtalet kan anges rätt för part att säga upp det (terminate it by notice). Då den ena parten meddelar den andra att han inte tänker fullgöra avtalet, kan det många gånger vara svårt att avgöra om han genom detta vederbörligen sagt upp avtalet eller om han gjort sig skyldig till breach. I *Bridge v. Campbell Discount Co. Ltd.*³⁶ var det fråga om ett hire-purchase-avtal, som hyresmannen hade rätt att säga upp. Denne meddelade ägarna att han var tvungen att lämna tillbaka den förhyrda bilen eftersom han inte kunde betala några flera hyror. Han bad om ursäkt och beklagade djupt det inträffade. Majoriteten i the House of Lords ansåg inte uppsägning utan breach of contract föreligga, och detta uppenbarligen beroende på hyresmannens subjektiva inställning. Man yttrade: "Why should the hirer apologize so humbly, twice, if he thought that he was merely exercising an option given to him by the agreement?"

Repudiation behöver inte vara uttrycklig. Den kan ske genom konkludent handlande. Det måste dock stå helt klart att parten har för avsikt att inte fullgöra sin del av avtalet.

En repudiation medför i princip inte att avtalet automatiskt upphör, men den ger medkontrahenten rätt till skadestånd och även rätt att häva avtalet. Vid agenturavtal och andra avtal om "personal services" får dock den part som blivit oberättigat uppsagd finna sig i att avtalet anses upphöra. Den uppsagde får kräva antingen skadestånd (damages), varvid han är skyldig att begränsa sin skada genom att söka annat liknande arbete, eller skälig ersättning för värdet av det arbete han utfört (quantum meruit). I undantagsfall kan dock domstol förklara att uppsägningen saknar verkan och att avtalet fortfarande gäller. Så skedde i de ovan nämnda rättsfallen "*Francis v. Kuala Lumpur Councillors*" och "*Decro-Wall v. Marketing*." Då tvång till fullgörande "in natura" inte förekommer har en sådan förklaring betydelse för ersättningsberäkningen. Den oberättigat uppsagde måste arbeta enligt kontraktet för att inte själv göra sig skyldig till repudiation.

Det andra fallet då medkontrahenten har rätt att frånträda avtalet i förtid är vid *fundamental breach*. Det skall vara fråga om brott mot förpliktelser som enligt parterna varit av grundläggande betydelse för avtalet. Vid avgörandet huruvida en förpliktelse varit av grundläggande betydelse fäster man avgörande vikt vid vad parterna kan ha avsett vid avtalets ingående.

Det är svårt att exakt avgöra var gränsen går mellan avtalsbrott som är så väsentliga att de berättigar medkontrahenten att frånträda avtalet, och övriga avtalsbrott. Man har härvid laborerat med olika begrepp, såsom t. ex. "the root of the contract". Sådana begrepp löser i och för sig inte problemet. Bedömningen får ske från fall till fall.

Den part som vill häva avtalet måste utan oskäligt uppehåll göra detta känt för medkontrahenten. Har han gjort detta, så är hans val definitivt och han kan inte återkalla det. Avtalet upphör för framtiden fr. o. m. den tidpunkt då beslutet att häva delges medkontrahenten.

I rättsfallet *Decro-Wall International S.A. v. Practitioners in Marketing Ltd.* var omständigheterna följande. Decro-Wall, ett franskt bolag, överlät i början av 1967 ensamförsäljningsrätten i England av sina dekorationsplattor till ett mindre brittiskt företag, Marketing. Inget skriftligt kontrakt upprättades. Marketing byggde upp en betydande marknad. Bolaget investerade

³⁶ (1962) A.C. 600.

30 000 £ i reklamkostnader och hade våren 1970 sex extra försäljare samt nya kontorslokaler. Marketing var dock sena med sina betalningar till Decro-Wall. Betalning skulle erläggas 90 dagar från fakturadatum, men betalningen var i medeltal 8 dagar försenad. I mars 1970 skrevs ett avtal om en uppdelning av beställningarna i mindre leveranser och snabbare betalning. I början av följande månad utsåg Decro-Wall ett annat bolag till sin ensamåterförsäljare. Detta meddelades i brev samma månad till Marketing, i vilket det framhölls att avtalsförhållandet med Marketing hade upphört på grund av avtalsbrott. I den efterföljande rättegången fann underrätten att avtalet inte kunde anses ha upphört samt att det endast kunde uppsägas med rimligt varsel om minst ett år. Marketing tillerkändes därför ersättning för oriktig uppsägning. Appellationsdomstolen, som kom till samma domslut som underrätten, motiverade sin ståndpunkt med att den försenade betalningen visserligen utgjorde ett brott mot avtalsförhållandet men fann att denna förseelse inte var så väsentlig att den gav medkontrahenten rätt att omedelbart frånträda avtalet.

Vederlag till agenten

Enligt engelsk och amerikansk rätt är agenten inte berättigad till något särskilt vederlag vid agenturavtalets upphörande, om inte annat följer av avtalet eller av handelsbruk. Agenturavtalen innehåller ibland bestämmelser om särskild gottgörelse till agenten.

Rättsliga svårigheter kan uppkomma om huvudmannen accepterar en repeat-order efter det att agenturförhållandet upphört. Som allmän regel anses gälla att agenten blir provisionsberättigad endast om han kan visa att affären är en direkt följd av att han introducerat kunden för huvudmannen under avtalstiden. Ur talrika domstolsavgöranden kan man utläsa följande princip: Då agenturavtal inte slutits för bestämd tid måste huvudmannen betala provision på repeat-order så länge han accepterar sådana, men om avtalet är slutet för bestämd tid har agenten inte rätt till sådan provision.

Bilaga 2

1934-06-06

1 (9)

ENSAMÅTERFÖRSÄLJNINGSAVTAL

PARTER

LEVERANTÖR

ENSAMÅTERFÖRSÄLJARE

Namn och Postadress		Namn och Postadress	
Telefon (även riktnummer)	Telex	Telefon (även riktnummer)	Telex
Kontaktperson		Kontaktperson	
Beteckning		Beteckning	

AVTALETS OMFATTNING

§ 1
 Upplåtelse av
 ensamförsälj-
 ningsrätt
 Produkt

Leverantören upplåter till Ensamåterförsäljaren ensamrätten att inom det i § 2 angivna området sälja följande produkt/produkter, nedan kallade Produkten

Produkten anges i bilaga 1 till detta avtal.

Leverantören skall erbjuda Ensamåterförsäljaren ensamrätten att sälja sådana nya produkter som har ett nära samband med, eller avser att ersätta, Produkten under förutsättning att detta inte strider mot hans förpliktelser enligt sådana avtal med andra representanter som ingåtts före undertecknandet av detta avtal. Om Ensamåterförsäljaren inte accepterar att på detta avtals villkor marknadsföra sådana tilläggsprodukter inom två månader efter erbjudandet, skall Leverantören ha rätt att själv eller genom annan sälja dem direkt till kunderna inom Området.

§ 2
 Område

Ensamrätten upplåtes inom följande område, nedan kallat Området.

1984-06-06

2

§ 3
Ensamåterförsäljarens rättsliga ställning

Ensamåterförsäljaren köper i fast räkning och säljer i eget namn och för egen räkning.

§ 4
Leverans- och Betalningsvillkor

För affärer mellan Leverantören och Ensamåterförsäljaren gäller, om ej annat särskilt avtalats, de betalningsvillkor, leverans- och garantibestäm- melser som bilagts avtalet (bilaga).

ENSAMÅTERFÖR-
SÄLJARENS SKYL-
DIGHETER

§ 5
Marknadsföring, service och mässor

Ensamåterförsäljaren skall effektivt verka för och främja försäljningen av Produkten inom Området, bland annat genom att vidta och bekosta normala marknadsföringsåtgärder och bygga upp och vidmakthålla en lämplig försäljnings- och service- organisation.

Särskild överenskommelse skall träffas om genomförandet av och kostnaderna för Ensamåterförsäljarens deltagande i utställningar och mässor eller genomförande av reklamåtgärder av kampanjkaraktär.

§ 6
Information

Ensamåterförsäljaren skall vad avser Produkten rapportera till Leverantören om sin verksamhet, marknadssituationen, förekomsten av mässor och utställningar samt konkurrensförhållandena inom Området.

Ensamåterförsäljaren skall, om inte annat avtalats, senast en månad före varje kalenderårs utgång ge Leverantören en prognos om förväntad försäljning av Produkten under det påföljande året.

Det åligger Ensamåterförsäljaren att i god tid underätta Leverantören om förestående betydelsefulla ändringar av den finansiella situationen, lednings- och ägarförhållandena hos Ensamåterförsäljaren.

1984-06-06

3

§ 7
Intrång i varu-
märke, patent
m m

Ensamåterförsäljaren skall utan dröjsmål underrätta Leverantören om det kommer till hans kännedom att intrång sker inom Området i Leverantörens rätt till varumärke, patent, mönster eller upphovsrätt med avseende på Produkten eller att intrång i annan tillhörig sådan rätt påstås ske genom Ensamåterförsäljarens försäljning av Produkten.

Förs intrångstalan mot Ensamåterförsäljaren på grund av dennes försäljning av Produkten inom Området, skall Leverantören ersätta Ensamåterförsäljarens kostnader på grund härav såvida Leverantören skulle ha ådragit sig ansvar för sådant intrång om han själv företagit sådan försäljningsåtgärd. En förutsättning härför är dock att Ensamåterförsäljaren underrättat Leverantören enligt första stycket och att denne bereds tillfälle att föra talan i intrångsmålet och i eventuella förlikningsförhandlingar.

Vid intrångstalan är Ensamåterförsäljaren skyldig att vidta sådana åtgärder som är ägnade att begränsa Leverantörens skada. Ensamåterförsäljaren är dock berättigad till ersättning för den förlust som därigenom uppkommit för honom.

§ 8
Förutsedd för-
säljningskvan-
titet

Efter en av parterna gjord bedömning av marknadssituationen har målet (förutsedd kvantitet) för försäljning av Produkten inom Området fastställts till under det första året och, om inte annat avtahas, till under vart och ett av de följande åren.

Om förutsedd kvantitet enligt första stycket inte uppnås eller om det framstår som uppenbart att så inte blir fallet har Leverantören, oavsett vad som sägs i § 17, rätt att säga upp avtalet med 3 månaders uppsägningstid. Leverantören har dock inte denna rätt om bristande försäljning i förhållande till förutsedd kvantitet beror på omständighet som Ensam-

1984-06-06

4

återförsäljaren inte kan råda över, som inte kunnat förutses vid detta avtals träffande och som hindrar honom från att uppnå målet enligt denna §.

§ 9
Lagerhållning

Ensamåterförsäljaren förbinder sig att hålla ett, med hänsyn till marknadsförhållandena, rimligt lager av Produkten.

§ 10
Konkurrens-
förbud

Ensamåterförsäljaren förbinder sig att inte, utan Leverantörens skriftliga samtycke, direkt eller indirekt åta sig marknadsföring av varor som konkurrerar med Produkten inom Området. Detta gäller dock inte andra, tidigare gjorda åtaganden som Ensamåterförsäljaren upplyst Leverantören om innan detta avtal träffats.

Ensamåterförsäljaren förbinder sig också att köpa Produkten endast från Leverantören.

§ 11
Förbud att mark-
nadsföra utan-
för Området

Ensamåterförsäljaren förbinder sig att inte, utan Leverantörens skriftliga samtycke, marknadsföra Produkten utanför Området och att inte där etablera en filial eller hålla ett lager för försäljning av Produkten.

Alla förfrågningar, order, kontakter eller försäljningsuppslag av vad slag det vara må avseende försäljning av Produkten utanför Området skall hänskjutas till Leverantören.

§ 12
Förbud att utse
annan

Ensamåterförsäljaren förbinder sig att inte, utan Leverantörens skriftliga samtycke, för försäljning av Produkten utse annan i sitt ställe.

Utsets annan svarar Ensamåterförsäljaren för att denne bedriver sin verksamhet i enlighet med bestämmelserna i detta avtal.

1984-06-06

5

**LEVERANTÖRENS
SKYLDIGHETER****§ 13
Marknadsföring**

Leverantören skall effektivt stödja Ensamåterförsäljaren vid marknadsföringen av Produkten och därvid i rimlig och sedvanlig omfattning kostnadsfritt förse Ensamåterförsäljaren med teknisk information, dokumentation och reklammaterial.

Leverantören skall fortlöpande informera Ensamåterförsäljaren om ändringar i ovanstående information och material.

**§ 14
Utbildning**

Leverantören skall kostnadsfritt tillhandahålla Ensamåterförsäljaren och dennes personal sådan utbildning som är tillgänglig hos Leverantören eller genom dennes försorg och som är behövlig för att Ensamåterförsäljaren skall kunna fullgöra sina åtaganden enligt avtalet, dock att Ensamåterförsäljaren har att själv svara för kostnader för egen deltagande personal.

**§ 15
Leveransskyldighet**

Leverantören förbinder sig att leverera den kvantitet som är förutsedd i § 8.

Om Leverantören inte levererar kvantitet enligt första stycket eller om det framstår som uppenbart att så inte blir fallet har Ensamåterförsäljaren, oavsett vad som sägs i § 17, rätt att säga upp avtalet med 3 månaders uppsägningstid. Ensamåterförsäljaren har dock inte denna rätt om bristande leverans i förhållande till förutsedd kvantitet beror på omständighet som Leverantören inte kan råda över, som inte kunnat förutses vid detta avtals träffande och som hindrar honom från att uppfylla sitt åtagande enligt denna §.

**§ 16
Ensamåterförsäljarens
ensamrätt**

Leverantören förbinder sig att inte, utan Ensamåterförsäljarens skriftliga samtycke, sälja eller upplåta till annan att sälja Produkten inom Området.

1984-06-06

6

Leverantören förbinder sig också att i kontrakt om Produkten med Ensamåterförsäljare inom andra områden inta en bestämmelse med samma lydelse som § 11 i detta avtal.

Alla förfrågningar, order, kontakter eller försäljningsuppslag av vad slag det vara må avseende försäljning av Produkten inom Området skall hänskjutas till Ensamåterförsäljaren.

AVTALSTID OCH
AVTALETS UPP-
HÖRANDE

§ 17
Avtalstid

Avtalet träder i kraft och gäller för en tid av 2 år.

Om avtalet inte sägs upp senast 6 månader före avtalstidens slut löper avtalet vidare på 1 år i sänder med 6 månaders uppsägningstid varje gång.

§ 18
Förtida
uppsägning

Part får häva avtalet om medkontrahenten i väsentlig mån inte uppfyllt sina avtalsenliga förpliktelser och inte vidtagit rättelse inom 30 dagar efter skriftlig underrättelse från den andra parten med hänvisning till denna §. Underrättelse skall ske utan oskäligt uppehåll sedan parten fått kännedom om det som åberopas.

Föreligger hävningsrätt enligt första stycket skall hävning ske utan oskäligt uppehåll. Sker inte detta förlorar parten sin rätt till hävning.

§ 19
Återköp av lager

Vid avtalets upphörande har Leverantören rätt och är, om Ensamåterförsäljaren så begär, skyldig att återköpa i varulagret ingående kuranta produkter till så stor del som dessa kan anses utgöra ett rimligt lager.

1984-06-06

7

Rätt respektive skyldighet att återköpa lager enligt första stycket kan inte göras gällande av part som begått ett väsentligt avtalsbrott, vilket lett till hävning av avtalet.

Vid återköp av lager skall Leverantören betala Ensamåterförsäljarens självkostnad (inköpskostnad enligt faktura samt i förekommande fall kostnad för frakt, transportförsäkring och tull).

§ 20

Avgångsvederlag

När avtalet upphör har Ensamåterförsäljaren rätt till avgångsvederlag, om han tillfört Leverantören bestående värden såsom nya kunder eller ökad försäljning till den befintliga kundkretsen.

Värdet av vad Ensamåterförsäljaren tillfört Leverantören skall anses motsvara ...% av Leverantörens försäljning till Ensamåterförsäljaren under sex månader, beräknat efter genomsnittet av den månatliga försäljningen från Leverantören till Ensamåterförsäljaren under de sista fem åren eller den kortare tid som uppdraget varat. Kan det visas att värdet är väsentligt större eller mindre, skall avgångsvederlaget ökas till att utgå med ovan angivet procenttal på försäljningen under högst tolv månader eller minskas eller helt utebli.

Leverantörens försäljning till Ensamåterförsäljaren skall beräknas på fakturornas belopp efter avdrag för omkostnader för transport, förpackning, försäkring, tull, skatt och avgift eller annan sådan merkostnad under förutsättning att dessa kostnader angetts särskilt i fakturan. Avdrag skall inte göras för kontant- eller kassarabatt.

1984-06-06

8

- § 21
Preskription av
anspråk på av-
gångsvederlag
- Ensamåterförsäljaren förlorar sin rätt till avgångs-
vederlag, om han inte inom ett år från avtalets upp-
hörande skriftligen meddelar Leverantören att han
kräver sådant vederlag.
- § 22
Skriftlig
uppsägning
- Uppsägning av avtalet skall vara skriftlig.
- § 23
Återsändande
av material
- Vid upphörande av avtalet skall Ensamåterförsälj-
aren till Leverantören återsända sådant material
och sådana handlingar som omnämns i § 13.
- § 24
Kundregister
- Ensamåterförsäljaren skall, om avgångsvederlag har
utgått enligt § 20, vid avtalets upphörande till-
ställa Leverantören ett aktuellt adressregister
över kunder.
- AVSLUTANDE
BESTÄMMELSER
- § 25
Sekretess
- Part får inte under avtalstiden och inte heller
därefter för annan obehörigen yppa eller utnyttja
den andra partens företagshemligheter.
- § 26
Tillämplig lag
- Svensk lag skall tillämpas på detta avtal.
- § 27
Tvister
- Tvister i anledning av avtalet skall avgöras i Sverige
av skiljemän enligt svensk lag om skiljemän. Rör tvis-
ten belopp som vid talans väckande uppgår till högst
två basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän för-
säkring har part dock rätt att föra talan inför all-
män domstol i Sverige.
- § 28
Förändringar
och tillägg
- Förändringar i eller tillägg till detta avtal skall
göras skriftligen.
- § 29
Överlåtelse
- Detta avtal kan inte överlåtas på tredje man utan
andra partens skriftliga samtycke.

1984-06-06

9

§ 30
Övriga
bestämmelser

--

Underskrifter

Av detta avtal har två likalydande exemplar upprättats och undertecknats. Parterna har erhållit ett exemplar vardera.

Ort och datum	Ort och datum
Leverantören	Ensamåterförsäljaren

Kronologisk förteckning

1. Sociala aspekter på regional planering. I.
 2. Värdepappersmarknaden. Fi.
 3. Domstolar och eko-brott. Ju.
 4. Långtidsutredningen. LU 84. Huvudrapport. Fi.
 5. Sektorstudier. LU 84. Bilagedel 1. Fi.
 6. Särskilda studier. LU 84. Bilagedel 2. Fi.
 7. Långtidsutredningen. LU 84. Bilagedel 3. Fi.
 8. Näringsstillstånd. Ju.
 9. Förslag till lag om Kooperativa föreningar. I.
 10. Kompletterande motståndsformer. Fö.
 11. Rösträtt och medborgarskap. Ju.
 12. Rösträtt och medborgarskap. Bilaga. Ju.
 13. Samordnad narkotikapolitik. S.
 14. RF 10:5. Ju.
 15. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Bakgrund, övervägande, åtgärder. Ju.
 16. Förvärv i god tro. Ju.
 17. Sveriges internationella transporter. K.
 18. Arbetsmarknadsstriden I. A.
 19. Arbetsmarknadsstriden II. A.
 20. Datorer och arbetslivets förändring. A.
 21. Förenklad självdeklaration. Fi.
 22. Panträtt. Ju.
 23. Folkbibliotek i Sverige. U.
 24. En bättre information om kemiska produkter. Jo.
 25. Ny konsumentköplag. Ju.
 26. Ny Banklagstiftning. Del 1. Bankrörelselag. Fi.
 27. Ny Banklagstiftning. Del 2. Bankaktiebolagslag. Fi.
 28. Ny Banklagstiftning. Del 3. Sparbankslag. Fi.
 29. Ny Banklagstiftning. Del 4. Föreningsbankslag. Fi.
 30. LÄS MERA! U.
 31. Arbetsmarknadspolitik under omprövning. A.
 32. Nya alternativ till frihetsstraff. Ju.
 33. Handla med tjänster. Ud.
 34. Bostadskommitténs delbetänkande. Sammanfattning. Bo.
 35. Bostadskommitténs delbetänkande. Del 1. Bo.
 36. Bostadskommitténs delbetänkande. Del 2. Bo.
 37. Rullande fastighetstaxering m m Del 1. Fi.
 38. Rullande fastighetstaxering m m Del 2. Fi.
 39. Hälso- och sjukvård inför 90-talet. (HS 90) Huvudrapport. S.
 40. Hälso- och sjukvård inför 90-talet. (HS 90) Huvudrapport. S.
 41. Hälso- och sjukvård inför 90-talet. (HS 90) Huvudrapport. S.
 42. Att förebygga skador – ett hälsopolitiskt handlingsprogram. Underlagsstudie. S.
 43. Att förebygga hjärt- och kärlsjukdom – ett hälsopolitiskt handlingsprogram. Underlagsstudie. S.
 44. Hälso- och sjukvård inför 90-talet. (HS 90) Huvudrapport. S.
 45. Invandrarna i hälso- och sjukvården. Underlagsstudie. S.
 46. Primärvårdens uppgifter i det förebyggande arbetet. Underlagsstudie. S.
 47. Primärvårdens uppgifter i det förebyggande arbetet. Huvudbilaga. Hälso- och sjukvård. Underlagsstudie. S.
 48. Länssjukvården – möjligheter till förändring. Underlagsstudie. S.
 49. Hälsa – vård – Samhällsekonomi – Sysselsättning. Expert-rapport. S.
 50. Personal för framtidens hälso- och sjukvård. Underlagsstudie. S.
 51. Datateknik och industriell förnyelse. I.
 52. Svensk sydafrikapolitik. Ud.
 53. Föreningarnas radio. U.
 54. Tvångsmedel – Anonymitet – Integritet. Ju.
 55. I rätt riktning. A.
 56. Folkkräsen i krig. Fö.
 57. Kommunerna i totalförsvaret. Fö.
 58. Invandrar- och minoritetspolitiken. A.
 59. Näringsförbud. Ju.
 60. Generell permutation av donationsbestämmelser. Fi.
 61. I stället för kärnkraft. I.
 62. Med sikte på nedrustning. Ud.
 63. Homosexuella och samhället. S.
 64. Psykiatri, tvånget och rättssäkerheten. S.
 65. Via satellit och kabel. U.
 66. Den allmänna rättshjälpen. Ju.
 67. Cancer-orsaker-förebyggande m.m. S.
 68. Samordnad samhällsinformation. C.
 69. Säker elförsörjning. I.
 70. Staketmetoden. Fi.
 71. Värnplikten i framtiden. Fö.
 72. Fastighetsbildning 3. Plangenomförande genom inlösenförrättning. Ju.
 73. Patientjournalen. S.
 74. Regional utveckling och mellanregional utjämning. I.
 75. Församlingarna om framtiden. C.
 76. Samordnad kärnavfallshantering. I.
 77. Kemikaliekontroll. Jo.
 78. Bo på egna villkor. Bo.
 79. Dödsbegreppet. S.
 80. Dödsbegreppet. Bilagor. S.
 81. "Hjärndöd" Psykologiska aspekter. S.
 82. Apoteksbolaget mot år 2000. S.
 83. Folkstyret i kommunerna delaktighet – medverkan ansvar. C.
 84. Lokalt folkstyre genom brukarmedverkan. C.
 85. Handelsagentur och kommission. Ju.
-

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kommissionen mot ekonomisk brottslighet. 1. Domstolar och ekobrott. [3] 2. Näringsstillstånd. [8] 3. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Bakgrund, övervägande, åtgärder. [15]
1983 års rösträttskommitté. 1. Rösträtt och medborgarskap. [11] 2. Rösträtt och medborgarskap. Bilaga. [12]
RF 10:5. [14]
Förvärv i god tro. [16]
Panträtt. [22]
Ny konsumentköplag. [25]
Nya alternativ till frihetsstraff. [32]
Tvängsmedel – Anonymitet – Integritet. [54]
Näringsförbud. [59]
Den allmänna rättshjälpen. [66]
Fastighetsbildning 3. Plangenomförande genom inlösenföretag. [72]
Handelsagentur och kommission. [85]

Utrikesdepartementet

Handla med tjänster. [33]
Svensk sydafrikapolitik. [52]
Med sikte på nedrustning. [62]

Försvarsdepartementet

Kompletterande motståndformer. [10]
Folkräten i krig. [56]
Kommunerna i totalförsvaret. [57]
Värnplikten i framtiden. [71]

Socialdepartementet

Samordnad narkotikapolitik. [13]
Hälsa- och sjukvård inför 90-talet. (HS 90)
1. Hälsa- och sjukvård inför 90-talet. (HS 90) Huvudrapport. [39]
2. Hälsopolitiska mål och behovsbaserad planering. Underlagsstudie. [40] 3. Hälsopolitiska mål och behovsbaserad planering. Huvudbilaga 1–3 Huvudbilaga 1: Fakta om ohälsans sociala och yrkesmässiga fördelning i Sverige. Huvudbilaga 2: Arbetsmiljö, yrke, utnyttjande av sluten vård. Huvudbilaga 3: Den jämlika sjukvården? [41] 4. Att förebygga skador – ett hälsopolitiskt handlingsprogram. Underlagsstudie. [42] 5. Att förebygga hjärt- och kärlsjukdom – ett hälsopolitiskt handlingsprogram. Underlagsstudie [43] 6. Hälsopolitik i samhällsplaneringen – Boendemiljö – Arbetsmiljö – Arbetslöshet – Kost. Underlagsstudie [44] 7. Invandrarna i hälsa- och sjukvården. Underlagsstudie. [45] 8. Primärvårdens uppgifter i det förebyggande arbetet. Underlagsstudie. [46] 9. Primärvårdens uppgifter i det förebyggande arbetet. Huvudbilaga: Hälsoupplösning. [47] 10. Länssjukvården – möjligheter till förändring. Underlagsstudie. [48] 11. Hälsa – vård – Samhällsekonomi – Sysselsättning – Expertrapport. [49] 12. Personal för framtidens hälsa- och sjukvård. Underlagsstudie. [50]
Homosexuella och samhället. [63]
Psykiatri, tvånget och rättssäkerheten. [64]
Cancer-orsaker-förebyggande m m. [67]
Patientjournalen. [73]
Utredningen om dödsbegreppet. 1. Dödsbegreppet. [79] 2. Dödsbegreppet. Bilagor. [80] 3. "Hjärndöd" Psykologiska aspekter. [81]
Apotekbolaget mot år 2000. [82]

Kommunikationsdepartementet

Sveriges internationella transporter. [17]

Finansdepartementet

Värdepappersmarknaden. [2]
Långtidsutredningen. 1. Långtidsutredningen LU 84. Huvudrapport. [4] 2. Sektorstudier. LU 84. Bilagedel 1. [5] 3. Särskilda studier. LU 84. Bilagedel 2. [6] 4. Långtidsutredningen. LU 84. Bilagedel 3. [7]
Förenklad självdeklaration. [21]
Banklagsutredningen. 1. Ny Banklagstiftning. Del 1. Bankrörelselag. [26] 2. Ny banklagstiftning. Del 2. Bankaktiebolagslagen. [27] 3. Ny banklagstiftning. Del 3. Sparbankslag. [28] 4. Ny banklagstiftning. Del 4. Föreningsbankslag. [29]
Fastighetstaxeringskommittén. 1. Rullande fastighetstaxering m m Del 1. [37] 2. Rullande fastighetstaxering m m Del 2. [38]
Generell permutation av donationsbestämmelser. [60]
Staketmetoden. [70]

Utbildningsdepartementet

Folkbibliotek i Sverige. [23]
LÄS MERA! [30]
Föreningarnas radio. [53]
Via satellit och kabel. [65]

Jordbruksdepartementet

En bättre information om kemiska produkter. [24]
Kemikaliekontroll. [77]

Arbetsmarknadsdepartementet

Konfliktutredningen. 1. Arbetsmarknadsstriden I. [18] 2. Arbetsmarknadsstriden II. [19]
Datorer och arbetslivets förändring. [20]
Arbetsmarknadspolitik under omprövning. [31]
I rätt riktning. [55]
Invandrar- och minoritetspolitiken. [58]

Bostadsdepartementet

Bostadskommittén. 1. Bostadskommitténs delbetänkande. Sammanfattning. [34] 2. Bostadskommitténs delbetänkande. Del 1. [35] 3. Bostadskommitténs delbetänkande. Del 2. [36]
Bo på egna villkor. [78]

Industridepartementet

Sociala aspekter på regional planering. [1]
Förslag till lag om Kooperativa föreningar. [9]
Datateknik och industriell förnyelse. [51]
I stället för kärnkraft. [61]
Säker elförsörjning. [69]
Regional utveckling och mellanregional utjämning. [74]
Samordnad kärnavfallshantering. [76]

Civildepartementet

Samordnad samhällsinformation. [68]
Församlingarna om framtiden. [75]
1983 års demokratiberedning. 1. Folkstyret i kommunerna delaktighet – medverkan ansvar. [83] 2. Lokalt folkstyre genom brukarmedverkan. [84]

